

Міністерство освіти і науки України
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

(м. Харків, Україна)

УНІВЕРСИТЕТ МИКОЛАСА РОМЕРИСА

(м. Вільнюс, Литва)

РИЗЬКИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(м. Рига, Латвія)

УНІВЕРСИТЕТ ФІНАНСІВ І СТРАХУВАННЯ

(м. Софія, Болгарія)

КАЗАХСЬКИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ

ІНСТИТУТ ІМЕНІ Л.Б. ГОНЧАРОВА

(м. Алмати, Казахстан)

МІНГЯЧЕВІРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(м. Мінгячевір, Азербайджан)

МАТЕРІАЛИ

XVII Міжнародної науково-практичної конференції
**«ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА»**

24 листопада 2023 р.

Харків
2023

У збірнику представлено матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва».

Матеріали подано у авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти думок авторів. За достовірність даних відповідальність несуть автори.

Матеріали призначено для користування широкого кола зацікавлених осіб – науковцями, викладачами закладів вищої освіти, працівниками органів державної влади, підприємцями, здобувачами вищої освіти тощо.

Друкується за рішенням
Ради факультету управління та бізнесу ХНАДУ
протокол № 4 від 20 листопада 2023 р.

Редакційна колегія:

Голова:

Богомолів Віктор Олександрович – ректор ХНАДУ, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

Заступники Голови

Дмитрієв Ілля Андрійович – проректор з наукової роботи ХНАДУ, д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Шевченко Інна Юріївна – декан факультету управління та бізнесу ХНАДУ, д.е.н., професор.

Члени оргкомітету:

Дмитрієва Оксана Іллівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва ХНАДУ, заступник голови організаційного комітету конференції;

Криворучко Оксана Миколаївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту ХНАДУ;

Ковальова Тетяна Володимирівна, к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування ХНАДУ;

Еюбов Вейсал Сейфал оглу, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Мінгячевірського державного університету (Азербайджан);

Ротомскіс Ірмантас, д.е.н., професор, заступник декана факультету економіки і управління фінансами Університету Миколаса Ромериса (Литва);

Калгулова Роза Жумахметівна, к.е.н., професор, завідувач кафедри економіки Казахського автомобільно-дорожнього інституту ім. Л.Б. Гончарова (Казахстан);

Лаце Наталія, д.е.н., професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки Ризького технічного університету (Латвія);

Брітченко Ігор Геннадійович, д.е.н., професор, професор Університету страхування та фінансів (Болгарія);

Нестеренко Валентина Юріївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва ХНАДУ, відповідальний секретар.

Проблеми та перспективи розвитку підприємництва:
Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 24 листопада 2023 року). - Х.: ХНАДУ. - 2023. - 284 с.

Колектив авторів,
2023

ЗМІСТ

Секція 1. ПІДПРИЄМНИЦТВО У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

<i>Rakhimbayev A.B., Kalgulova R.Zh.</i> DIRECTIONS FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE PUBLIC TRANSPORT SECTOR.....	13
<i>Бабайлов В.К.</i> ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ДРУГОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ЯК ДРАЙВЕР.....	15
<i>Бабайлов В.К.</i> ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ПЕРШОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ЯК ДРАЙВЕР.....	17
<i>Бережна Ю.Г.</i> ПІДПРИЄМНИЦТВО У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	19
<i>Деділова Т.В., Жованик О.О.</i> РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ.....	21
<i>Дейнега К.В., Чуйко М.М.</i> ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	22
<i>Дмитрієва О.І., Жук О.С.</i> ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	24
<i>Дмитрієва О.І., Куц А.А.</i> СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	26
<i>Костіна В.В., Потіхенська О.В.</i> РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	28
<i>Кудрявцев В.М., Макаренко С.П.</i> СТАЛИЙ РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЇ: ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО КОМПОНЕНТА.....	30
<i>Мельникова О. В.</i> МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	32
<i>Мордовцев О.С., Чудик В.В.</i> МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	34
<i>Мордовцев О.С., Шепелев О.В.</i> СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРИ ПОБУДОВІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	39
<i>Пахомова Л.В.</i> ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ТРЕТЬОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ (СПІВВІДНОШЕННЯ ДИРЕКТИВНОСТІ І РИНКОВОСТІ) ЯК ДРАЙВЕР.....	45
<i>Птащенко О.В., Шершенюк О.М.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ.....	47
<i>Стрельнікова О.О.</i> УКРАЇНСЬКЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	49
<i>Тереняк Л.В.</i> СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО БІЗНЕСУ І ВЛАДИ.....	50

<i>Цюпка А.В., Плиса В.Й.</i> ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	52
<i>Шелест О.Л.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	54
<i>Əliyev Rövşən Rizvan oğlu, Hüseynov Samir Elyar oğlu</i> KİÇİK BİZNESİN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ.....	56
<i>Əliyeva Təranə Əsman qızı</i> SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQİ TƏMİNATININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ.....	58
<i>Balakışiyeva Vəfa Tofiq qızı</i> İNGİLİS DİLİNDƏ FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏ LİNGVİSTİK XÜSUSİYYƏT.....	61
<i>Hüseynova E.Y.</i> AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN STRATEJİ İNKİŞAF HƏDƏFLƏRİ.....	67
<i>Hüseynova E.Y., Adıgözəlova L.X.</i> ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN AKTUALLIĞI.....	71
<i>İsmayilova İlhamə Şubay qızı, İsmayilova Aygün İslam qızı</i> MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLİN YENİ MƏZMUNU VƏ KADR HAZIRLIĞI MƏSƏLƏLƏRİ.....	74
<i>Məmmədova Leyla Zülfiqar qızı</i> FRANSIZ DİLİNDƏ FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRİN FAKTLARI.....	79
<i>Nəsimova Arifə Cəfəri qızı</i> AZƏRBAYCANDA SOSIAL SAHİBKARLIĞIN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ.....	82
<i>Nəcəfova Günel Alim</i> UŞAĞIN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA MÜƏLLİMİN ROLU.....	84
<i>Verdiyeva Ülvüyyə Məhəmmədali qızı</i> İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ.....	88
<i>Айыпова Т.А., Кузенбаева Э.Р.</i> ҚАЗАҚСТАННЫҢ АВТОМОБИЛЬ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ.....	89
<i>Омарова А.Б.</i> КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	92
<i>Niftaliyeva Nargiz Nazim</i> PSYCHOLOGICAL IMPORTANCE OF EDUCATION AT AN EARLY AGE.....	94

Секція 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

<i>Богінська Л.О., Деділова Т.В., Андрієнко Я.С.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ ПРОЄКТУ ОБЛАШТУВАННЯ СОНЯЧНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ НА ПЛАСКОМУ ДАХУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОНОМНОГО ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ БУДІВЛІ.....	97
<i>Богінська Л.О., Деділова Т.В., Івасик А.С.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ УТЕПЛЕННЯ СТІН ФАДУ В	

ЖИТЛОВОМУ БАГАТОПОВЕРХОВОМУ БУДИНКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ.....	98
<i>Богінська Л.О., Дінець Д.М.</i> ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕПОКСИДНИХ НАЛИВНИХ ПІДЛОГ В МІСЦЯХ З ІНТЕНСИВНИМ РУХОМ ЛЮДЕЙ.....	99
<i>Богінська Л.О., Кір'янов А.С.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТНОЇ АРМАТУРИ У ПОРІВНЯННІ ЗІ СТАЛЕВОЮ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	100
<i>Богінська Л.О., Токар І.І., Нигроєнко Б.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ СКЛОМАГНІЄВИХ ЛИСТІВ ДЛЯ УТЕПЛЕННЯ ФАСАДУ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З МІНЕРАЛЬНОЮ ВАТОЮ: ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	101
<i>Бородай А.С., Деділова Т.В., Моторний О.П.</i> ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ У БУДІВНИЦТВІ.....	102
<i>Бородай Д.С., Михайленко Р.О.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ БУРОНАБИВНИХ ПАЛЬ.....	103
<i>Бородай А.С., Фетісова А.О.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІНЕМАТИКИ ГІДРАТАЦІЇ ГПСОВОГО КАМЕНЮ.....	104
<i>Вольський О.В.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ-ПЕРЕВІЗНИКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	105
<i>Галушка С.А., Кондратенко В.В.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВЕНТИЛЬОВАНИХ ФАСАДІВ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	108
<i>Головін О.А., Чуйко М.М.</i> ВИДИ ПАРТНЕРСТВА У БІЗНЕСІ ТА ПАРТНЕРСТВО ЗАСНОВНИКІВ.....	109
<i>Дмитрієва О.І., Миргород Д.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	111
<i>Кирчата І.М., Арутюнян Е.А.</i> УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ.....	113
<i>Кирчата І.М., Горбуненко А.Б.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	114
<i>Кирчатий Ю.В., Шершенюк О.М.</i> СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	115
<i>Кудрявцев В.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ ESG.....	116
<i>Нагорний М.В., Токар І.І., Горпинченко О.М.</i> ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕТРИВКИХ МАТЕРІАЛІВ ТА СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО ВОГНЕГАСІННЯ.....	118

<i>Нагорний М.В., Токар І.І., Ющенко О.М.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ МОНТАЖУ УТЕПЛЮВАЧА.....	119
<i>Нестеренко В.Ю., Осьмірко І.В., Коваль І.Б.</i>	АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	120
<i>Нестеренко В.Ю., Болотова Т.М., Кривокінь О.С.</i>	АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	122
<i>Плиса В.Й.</i>	МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СТРАХОВИКА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	123
<i>Редько А.С., Губенко Є.В.</i>	ВЛАШТУВАННЯ МІНІ-КОТЕЛЬНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТВЕРДОПАЛИВНОГО КОТЛУ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ) ЯК ПЕРСПЕКТИВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	125
<i>Редько А.С., Деділова Т.В., Олійник М.Ю.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КОНСТРУКЦІЙ, ВИРОБЛЕНИХ З АЛЮМІНІЮ, У БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	126
<i>Редько А.С., Мартиненко В.О.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДСИЛЕННЯ НЕСУЧИХ КОНСТРУКЦІЙ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ МЕТОДОМ СТРУМЕНЕВОЇ ЦЕМЕНТАЦІЇ.....	127
<i>Роговий С.І., Легкий О.І.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОБЛАШТУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕПЛОЇ ПІДЛОГИ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ).....	128
<i>Савченко О.С., Савченко Л.Г., Гриньов В.В.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УРАХУВАННЯ СУМІСНОЇ РОБОТИ ЗБІРНИХ ЗАЛІЗОБЕТОННИХ КРУГЛОПУСТОТНИХ ПЛИТ ПЕРЕКРИТТЯ ПРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ БУДІВЕЛЬ.....	130
<i>Савченко О.С., Савченко Л.Г., Дермільов О.С.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНСТРУКЦІЇ НАСТИЛУ НА РОБОТУ ЛЕГКИХ МЕТАЛЕВИХ ФЕРМ.....	131
<i>Савченко О.С., Савченко Л.Г., Кліщенко В.А.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗРАХУНКОВОЇ СХЕМИ ПЛИТИ БЕЗОПАЛУБОЧНОГО ФОРМУВАННЯ, ЗАЩЕМЛЕНОЇ В ЦЕГЛЯНУ КЛАДКУ.....	133
<i>Савченко Л.Г., Молчанюк І.В.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ АКТИВНОЇ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ.....	135
<i>Федорук О.В., Дьомін В.М.</i>	МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ.....	136
<i>Федотова І.В., Архінов О.В.</i>	ЗЕЛЕНА ЛОГІСТИКА ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	138

<i>Федотова І.В., Нечепуренко П.С.</i>	ВПЛИВ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИЙ СЕКТОР.....	140
<i>Харченко П.С.</i>	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	142
<i>Червякова В.В.</i>	СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ КОМПАНІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	144
<i>Шершенюк О.М., Борщ П.О.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	146
<i>Юрченко О.В., Будаговський В.А.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОВИХ НАСОСІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ.....	148
<i>Юрченко О.В., Дубінська Т.В.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОБЛАДНАННЯ ДОДАТКОВОЇ ЗВУКО- ТА ШУМОІЗОЛЯЦІЇ В ПРИМІЩЕННЯХ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	149
<i>Юрченко О.В., Токар І.І., Цікало І.А.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ І РОЗРОБКА МЕТОДІВ УТИЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕРОБКИ БУДІВЕЛЬНИХ ВІДХОДІВ.....	150
<i>Hüseynova Ruhıyyə Adil qızı</i>	AZƏRBAYCANDA LOGISTİKA VƏ NƏQLİYYAT TEXNOLOGİYALARI İLƏ BAĞLI PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI.....	151
<i>Məmmədova İlhamə Raquf qızı</i>	SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İQTİSADI ARTIMA TƏSİRLƏRİNİN ƏSASLARI.....	154

Секція 3. СТАРТАП-ПРОЄКТИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Дмитрієва О.І., Тімченко О.С.</i>	РИНКОВИЙ ОГЛЯД ЯК ОСНОВНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ СТАРТАП-ПРОЄКТУ.....	157
<i>Нагорний М.В., Деділова Т.В., Сарбаєв М.М.</i>	ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНОЇ ЧЕРЕПИЦІ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	159
<i>Непран А.В.</i>	ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУ СТАРТАП-ПРОЄКТУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБУ.....	160
<i>Прокопенко М.В.</i>	ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ (БАЙЄСОВСЬКИХ МЕРЕЖ BNS) ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ СТАРТАП – ПРОЄКТІВ.....	162
<i>Рахімов М.Н., Карімова Н.Е.</i>	СТАРТАП-ПРОЄКТИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АЗЕРБАЙДЖАНІ.....	164
<i>Редько А.С., Деділова Т.В., Мартиненко Д.В.</i>	ЕКОНОМІЧНІ І ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ: ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТНОЇ АРМАТУРИ В КОНСТРУКЦІЯХ ЖИТЛОВОГО БАГАТОПОВЕРХОВОГО БУДИНКУ.....	166
<i>Юрченко О.В., Деділова Т.В., Овчаренко Р.В.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ	

ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ 3D-ДРУКУ У БУДІВНИЦТВІ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ).....	167
<i>Юрченко О.В., Деділова Т.В., Рудень Б.В.</i> ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА У БАГАТОПОВЕРХОВОМУ ЖИТЛОВОМУ БУДИНКУ.....	168

Секція 4. ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Бабайлов В.К.</i> ЗАСОБИ УСПІШНОГО ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРИКЛАД І ДЖЕРЕЛО МОЖЛИВИХ ДРАЙВЕРІВ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	171
<i>Близнюк А.О.</i> РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	173
<i>Богінська Л.О., Сердюк Ю.В.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ОЧИЩЕННЯ ПОВІТРЯ ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛОВОГО БАГАТОПОВЕРХОВОГО БУДИНКУ.....	174
<i>Бородай Д.С., Токар І.І., Кумеда Р.П.</i> ВИКОРИСТАННЯ ДОБАВОК У В'ЯЖУЧІ РОЗЧИНИ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ЇХ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.....	176
<i>Галушка С.А., Грищенко Р.А.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПОСИЛЕННЯ ФУНДАМЕНТНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КАПІТАЛЬНОГО РЕМОНТУ В БАГАТОПОВЕРХОВОМУ ЖИТЛОВОМУ БУДИНКУ.....	177
<i>Деділова Т.В., Гольченко М.Ф., Пономаренко М.П.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОТОТЕХНІКИ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ РОБІТ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	178
<i>Дмитрієва О.І., Аділов Е.К.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ.....	179
<i>Куземко А.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	181
<i>Нагорний М.В., Деділова Т.В., Стовбур О.М.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗУМНОГО БУДИНКУ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	183

<i>Нагорний М.В., Тесля Ж.В.</i> ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗОЛИ З ТЕС ЯК МАТЕРІАЛУ ДЛЯ УТЕПЛЕННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	184
<i>Нагорний М.В., Токар І.І., Васильченко Д.В.</i> ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МОНОЛІТНОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЗМІННОЇ ОПАЛУБКИ.....	185
<i>Пахомова Л.В.</i> ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ЧЕТВЕРТОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ (ВСТАНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ) ЯК ДРАЙВЕР.....	186
<i>Сідельнікова В.К.</i> АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	189
<i>Червякова Т.І.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРИВАТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ І МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	191
<i>Юрченко О.В., Деділова Т.В., Савоненко А.О.</i> ПРИНЦИПИ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕНЕРГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНА ОСНОВА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ.....	193
<i>Юрченко О.В., Дячук О.В.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МОДУЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	194
<i>Юрченко О.В., Лесний В.С.</i> СУЧАСНІ ІННОВАЦІЇ У БУДІВЕЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ: ВИКОРИСТАННЯ ПІНОПОЛІСТИРОЛБЕТОНУ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ.....	195
<i>Abbasova-Zeynalova Nuranə Nazim qızı</i> SAHIBKARLIĞA İNNOVATİV YANAŞMA.....	196

Секція 5. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ, АУДИТУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

<i>Богінська Л.О., Нестеренко В.Ю., Демченко В.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ УКРУПНЕНИХ КОШТОРИСІВ У БУДІВНИЦТВІ.....	200
<i>Болдовська К.П., Федорченко Г.Л.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РУХОМОГО СКЛАДУ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	201
<i>Болдовська К.П., Вербицька В.І., Хорошилова І.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ.....	203

<i>Болдовська К.П., Проскура А.С.</i>	ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	205
<i>Вербицька В.І.</i>	МАРЖИНАЛЬНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ.....	206
<i>Вербицька В.І., Окушко Я.О.</i>	ЗНАЧЕННЯ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	207
<i>Ковальова Т.В., Крамаренко О.В.</i>	ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	209
<i>Ковальова Т.В., Білоус Д.О.</i>	ОБЛІК ЗАПАСІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	211
<i>Мунтян Б.В., Плиса В.Й.</i>	ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНІ ТА ФІСКАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	213
<i>Плиса З.П.</i>	ОБЛІКОВИЙ СУПРОВІД ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ НА ПОСТАЧАННЯ В ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІКРОЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	215
<i>Хорошилова І.О.</i>	ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОБЛІКОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІДПРИЄМСТВ.....	217
<i>Kərimova Mehriban Allahverən qızı</i>	MÜHASİBAT(MALİYYƏ) HESABATININ AUDİTİ.....	219
<i>Niftəliyev Nazim Fazil oğlu</i>	AZƏRBAYCANDA EMAL SƏNAYESİ SAHƏLƏRİNDƏ VERGİLƏRİN STIMULLAŞDIRILMASI MEKANİZMINİN TƏKMİLLƏŞDIRİLMƏSİ YOLLARI.....	221
<i>Альжанова А.З.</i>	БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ БЮДЖЕТТЕУ.....	224

Секція 6. МАРКЕТИНГ ТА МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

<i>Близнюк А.О.</i>	МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	227
<i>Богінська Л.О., Камінський Ю.М.</i>	ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ.....	228
<i>Богінська Л.О., Тукін С.А.</i>	НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ, ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У БУДІВНИЦТВІ.....	229
<i>Бородай Д.С., Мацензова А.Ю.</i>	ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПОКРАЩЕННЯ ЕКОНОМІЇ ЕНЕРГОНОСІЇВ.....	231
<i>Величко Я.І.</i>	ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	232
<i>Водолажська Т.О., Жеведь А.О.</i>	МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ ПРАЦІВНИКА : СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	234

<i>Деділова Т.В., Красиля Д.О.</i>	ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК КЛЮЧОВА ТОЧКА РОСТУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	236
<i>Деділова Т.В., Согомонян А.К.</i>	ЦИФРОВА ЛОКАЦІЯ: ВПЛИВ ГЕОЗОННОГО МАРКЕТИНГУ НА СПОЖИВАЧА.....	237
<i>Євченко В.В.</i>	РОЛЬ СТРАТЕГІЇ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ.....	238
<i>Криворучко О.М., Ковальова О.П.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ.....	240
<i>Нагорний М.В., Деділова Т.В., Корабельний В. А.</i>	ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕКОЛОГІЮ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ.....	242
<i>Нагорний М. В., Деділова Т.В., Лисенко В.А.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВІДХОДІВ У БУДІВНИЦТВІ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	243
<i>Нагорний М.В., Хурсенко О.В.</i>	ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕПЛА ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ.....	245
<i>Нестеренко В.Ю., Бабій В.С.</i>	АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	246
<i>Обидєннова Т.С.</i>	ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ «SIX SIGMA» СУБ'ЄКТАМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	247
<i>Федотова І.В., Бочарова Н.А.</i>	ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: СИНЕРГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ.....	249
<i>Hüsüyev B.B.</i>	SOSIAL MEDIA MARKETİNQİN SAHİBKARLIQ ÜÇÜN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI.....	251
<i>Səfərova Təranə Allahverdi qızı</i>	SAHİBKARLIQ STRUKTURLARININ MARKETİNQ STRATEGİYALARI.....	254

Секція 7. СПОРТ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Алієв Р.А.</i>	БІЗНЕС ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ.....	257
<i>Безніс О.Є.</i>	ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ.....	258
<i>Безніс О.Є.</i>	ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	259
<i>Безніс П.С.</i>	ІННОВАЦІЯ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗІ СТУДЕНТКАМИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	261
<i>Безніс П.С.</i>	РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ФУТБОЛІСТІВ.....	263

<i>Зайцев С.С.</i> КОМЕРЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ФУТБОЛІ.....	265
<i>Кірсанов М.В.</i> ОСНОВНІ ВИМОГИ ВИХОВАННЯ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ГІМНАСТИЦІ.....	267
<i>Кірсанов М.В.</i> РОЗРОБКА ІНФОРМАТИЗАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ.....	269
<i>Курилко М.Ф.</i> АЕРОБІКА ЯК ЗАСІБ УСПІШНОСТІ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ.....	270
<i>Курилко М.Ф.</i> РОЗВИТОК ФУТБОЛУ ЯК ЯВИША СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ.....	272
<i>Нагорний М.В., Тесля О.О.</i> ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ВЛАШТУВАННЯ ЗЕЛЕНОЇ ПОКРІВЛІ НА БАЗІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОГО КОМПЛЕКСУ З ПЛАСКИМ ДАХОМ.....	273
<i>Плотніков Є.К.</i> ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СПОРТИВНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	274
<i>Плотніков Є.К.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМНИХ ПИТАНЬ СПОРТИВНОЇ ГАЛУЗІ.....	276
<i>Семенов А.І.</i> СПОРТ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	278
<i>Шевченко В.І.</i> ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІ ПОСЛУГИ У РИНКОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	280

Секція 1

Підприємництво у системі соціально-економічного розвитку

DIRECTIONS FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE PUBLIC TRANSPORT SECTOR

*Rakhimbayev A.B., Ph.D., professor
Kalgulova R. Zh, Ph.D., professor, Head of the Department of Economics
Kazakh Automobile and Highway Institute them. L.B. Goncharova*

The scale of the current financial and economic crisis shows that this is a global systemic crisis that requires comprehensive changes in all areas of economic activity. This is also the right time to drive change in society and move away from car-dependent lifestyles.

In cities with a high share of public transport, walking, and cycling, transport costs are only half of those in cities where this share is low. Cities and governments today have a unique opportunity to lay new foundations for the next stage of economic development and wealth creation. This opportunity cannot be missed. From an urban mobility perspective, this means prioritizing the development of public transport rather than building new highways and supporting the automobile industry, the continued development of which only exacerbates the problems we face in our cities today.

Only bold and forward-thinking strategies can bring about a radical paradigm shift. The public transport sector has both qualified personnel and a desire to improve living conditions in cities for citizens and conditions for business development, which we see in a number of cities around the world. In response to these global challenges, our goal is to double the share of public transport in the urban passenger transport market worldwide by 2025.

Public transport provides jobs and ensures their accessibility. In many cities, the public transport network is one of the largest employers, and these jobs cannot be relocated elsewhere. In Europe, public transport operators collectively create around a million jobs, and every job in the public transport sector is associated with four jobs in other sectors of the economy. Every euro generated in the public transport sector creates an additional 4 euros of added value in the economy as a whole. A massive shift to public transport and sustainable mobility schemes helps the economy reduce its fuel dependence and helps improve its balance of payments.

Public transport helps the planet breathe freely. Since the beginning of the 50s of the last century, the demand for energy resources for transport needs has increased fivefold in the world. Transport accounts for 30% of total energy consumption in EU countries and about 19% of global emissions of harmful gases. The effect of introducing new environmentally friendly technologies is simply negated by the increase in the number of vehicles and the number of trips. Only changes in people's habits and behavior can lead to positive changes and produce significant results in the

long term. Emissions of harmful gases from the transport sector are everywhere growing much faster than in other sectors of the economy. Motor transport currently accounts for 74% of all transport emissions.

Public transport helps reduce traffic congestion. Urban space is the property of the entire city population, and public transport uses it much more efficiently than private vehicles. Public transport moving along the roads not only transports its passengers - it frees up road space so that all residents of the city can use it. It also reduces the levels of traffic congestion that make cities unattractive places to live and work. Given the ongoing urbanization and increasing demand for mobility in major cities, traffic congestion in all cities around the world will increase. Direct costs associated with traffic congestion reach 2% of GDP. This amounts to billions of euros every year.

Traffic congestion is taking over cities: a commute by car takes up 90 times more urban space and publicly funded infrastructure than the same trip by subway, and 20 times more space than the same trip by bus or tram. Urban space is the property of the entire city population, and public transport uses it much more efficiently than private vehicles. About 1,000 new cars are registered in Beijing every day, according to the United Nations Environment Programme. Parking for them requires new areas the size of two new football fields being added every day.

To transport 50,000 people per hour in one direction, road space is required: 175 m wide for transport by private vehicles only; 35 m wide for transport by buses only; 9 m wide for railway path for transportation by rail. Public transport provides access to education, health care, and economic activity and allows all areas of public life to function effectively. Public transport is an important tool for connecting low-income citizens to the socio-economic fabric of society. This issue is even more important in poor countries where urban populations are growing at an exponential rate. One of the first steps to eliminate slums in poor countries is the development of a public transport network. In addition, it is very important to note that public transport is becoming the preferred mode of transportation, regardless of the financial situation of citizens or the purpose of their trip. Moreover, having a personal car no longer guarantees mobility, and the vast majority of citizens living in ever-growing cities with their traffic jams will increasingly choose to travel by public transport.

When traveling by car, you are 10 times more likely to get into an accident than when traveling on public transport. Thus, public transport is definitely a safer means of transportation. A decisive change in mobility choices in favor of public transport will significantly reduce the number of fatal road accidents in cities and their suburbs. Developing forward-looking, comprehensive urban policies. Comprehensive urban policies optimize the benefits of public transport and enable citizens to live more comfortable lives in the city. To ensure the quality of life and sustainable development of cities and regions around the world, it is necessary to develop an integrated approach to urban development policies, focusing on the economic, social, and environmental components that are important to both citizens and businesses. A well-planned and well-functioning public transport system is the cornerstone of such a policy.

Ensuring stable funding for investment programs - diversified sources of income, stable funding, improved efficiency and increased passenger numbers are the four pillars of supporting the financial sustainability of the sector and helping to reduce its dependence on subsidies. The demand for public transport services is constantly growing and will continue to grow in most countries of the world, which is explained by urbanization processes, rising energy prices, and environmental factors. Moreover, the need for such services will change upward with changes in social habits, lifestyles, etc.

And in the end, it should be said that in some large European cities, they plan to introduce free public transport from 2035. How realistic is the idea of free transport in developing countries: time will tell. In world practice, there are both free travel on public transport (Estonia introduced it in 2018, Luxembourg in February 2020) and a “user pays” mechanism for private cars (for example, in London there is a paid entrance to the central part of the city). Luxembourg became the first country with free public transport. This is an interesting topic that requires deep study in the present and future.

ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ДРУГОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ЯК ДРАЙВЕР

*Бабайлов В.К., к.е.н., доцент,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

В економічній літературі відмічається, що «Комп'ютерний термін «драйвер» визначається, як керуюча програма, що зв'язує інші програми і сервіси з операційною системою, тобто з чимось більш високо і складно організованим. За аналогією, драйвери економічного зростання — сукупність механізмів, які вловлюють попит, каталізують імпульси, що йдуть від нього, включають на відповідному етапі різні активи (матеріальні, фінансові, інформаційні, трудові) в русло руху, змінюють економічну ситуацію в країні. Основна функція драйвера — формування системи вертикальних і горизонтальних зв'язків, що уловлюють і поширюють імпульси, що йдуть від точок зростання на окремих ринках» [1].

Автор даної доповіді вважає, що драйвер більш широке поняття і явище. Драйвером може служити якась новітність, нова ідея, новий показник, нова методика тощо, які можуть мати загальну цінність, цінність для використання всього людства.

Метою даній доповіді стало звернення уваги на драйвер у формі показника, засобу вирішення *другої* глобальної проблеми економіки, який може бути використаний як приклад для вирішення будь-яких проблем усієї світової економіки.

Друга глобальна проблема економіки — це проблема відокремлення економіки з визначенням її основних понять. Вона вирішувалася в епоху

Античності, перш за все у Давньої Греції. Ознайомлення із засобом її вирішення, як прикладом драйверу, й стало *метою* даної доповіді.

Найважливіший внесок у розробку засобу вирішення другої глобальної проблеми економіки зробили саме грекі Ксенофонт і Аристотель. Фактично нові ідеї, засоби вирішення економічних проблем Смітом, Рікардо, Марксом і іншими видатними економістами – результат засвоєння драйверів Ксенофонта і Аристотеля.

Саме Ксенофонт (430-355 до н. е.) вперше запропонував термін «Економікос». Але сенс цього терміну зовсім не співпадає, не тотожний сучасному розумінню економіки як організацію вартості. Справа в тому, що він визначав поняття «Економікос», як організацію *усієї господарської* діяльності як єдиного цілого, тобто, як і раніше у доантичну епоху. Тому не випадкове, що він і не вводить поняття «вартість».

Однак, як показав подальший розвиток подій, введення лише цього одного нового терміну надало такий значний імпульс дослідженням господарської діяльності, який фактично привів до початку нового етапу в її розвитку. Й все ж таки Ксенофонт зробив тільки постановку (але не вирішення) нової проблеми, проблеми глобального масштабу – другої глобальної проблеми економіки. Але, як показує практика, саме навіть тільки постановка проблеми є вже важливішим кроком у русі досягнення нового знання.

Перший крок на шляху вирішення другої глобальної проблеми економіки зробив саме Аристотель (384-322 до н.е.). Він, на відміну від Ксенофонта, вперше із усієї господарської діяльності як єдиного цілого відділяє тільки організацією особливого явища і поняття «вартість». Фактично зі цього моменту замінюється й термін «Економікос» Ксенофонта на сучасний термін «Економіка» як організація вартості. Він вводить й такі види вартості, як потребницька і мінова. Як відмічається у літературі він виключно близько підходить до їх розуміння, однак не до кінця. Потребницьку вартість він розуміє як вартість, яка повністю споживається тільки у нутрі натурального господарства; а в основі мінової вартості лежить щось рівне, але не доходить до того, що це рівні витрати праці [2].

Існує й ще одна важливіша відмінність думок Аристотеля і Ксенофонта: саму організацію вартості Аристотель поділяє на дві різних частини: власне економіку і хрематистику (організацію хреми). Економікою він визначає тільки моральну організацію вартості, а хрематистику – як аморальну.

Він також вперше звернув увагу й на те, що будь-яка вартість проявляється ще у двох формах: грошової (Г) і товарної (Т), причому в їх перетворенні одна в одну. Тобто, він вперше вводить нове і найважливіше економічне поняття «капітал».

Висновки:

– Проведений аналіз свідчить про те, що поняття і явище «драйвер» існувало ще у давню давнину, але не існував відповідний термін для його визначення.

– По-друге, не було й необхідної уваги до цього явища аж до останніх років; це прирікало до повторення відкриттів, які вже були зроблені у минулих епохах.

– Тому існує актуальна потреба в подальшому аналізі, дослідженні, визначенні різних аспектів цього явища.

Література:

1. Про драйвери зростання. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/suspilstvo/pro-dravvery-zrostannya>.

2. Економічні ідеї грецьких античних мислителів. Аристотель „Політика”. URL: <https://referatss.com.ua/work/ekonomichni-idei-greckih-antichnih-misliteliv-aristotel-politika/>

ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ПЕРШОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ЯК ДРАЙВЕР

*Бабайлов В.К., к.е.н., доцент,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Перша глобальна проблема, строго кажучи, була проблема не тільки економіки – у той час ще не було ні терміну, ні поняття «економіка». Це була проблема організації *господарської діяльності як єдиного цілого*, без розподілу на економіку, інженерію, адміністрацію і виробництво. Вона була притаманна для всіх провідних країн того часу: Стародавнього Єгипту, Вавилону, Китаю і Індії [1,2]. При цьому ураховуються й соціальні аспекти господарської діяльності: виправдовується рабство, встановлюється ієрархія соціумів тощо.

Метою доповіді й стало визначити загальний засіб вирішення першої глобальної проблеми економіки у всіх провідних стародавніх країнах.

Для вирішення цієї проблеми вже у Стародавньому Єгипті формувалося уявлення про *власність, рабство, товарно-грошові відносини* й одночасно про *ремісництво, землеробство* тощо [1,2]. У Стародавньому Єгипті здійснювався ретельний *облік* трудових та матеріальних ресурсів. Тому періодично проводилися *переписи* населення з урахуванням вікових та професійних особливостей, складалися земельні кадастри, враховувалися худоба та інші матеріальні ресурси.

Про економічне мислення Стародавнього Єгипту можна дізнатися у таких творах того часу, як «Повчання гераклеопольського царя своєму синові Мерикару», «проречення Іпусер», «Пророцтво Неферти», «Повчання Ахтоя, сина Дуауфа, своєму синові Пиопи», різні адміністративно-господарські та юридичні документи. У цих творах всіляко обстоюється ідея централізму, єдності давньоєгипетської держави.

Вирішення першої глобальної проблеми Стародавнього Вавилону і Стародавнього Єгипту мають значну схожість. Найбільш значним пам'ятником господарської діяльності вавилонського царства є закони царя Хаммурапі про

відсоток, власність, податки [1,2]. Звід законів Хаммурапі дає уявлення про те, що поділ суспільства на рабів і рабовласників визнавалося в той час природним і вічним, раби прирівнювалися до майна рабовласників. *Закони Хаммурапі* відбили турботу про зміцнення та охорону *приватної власності*. Основу господарської діяльності вавилонського царства становило *натуральне господарство*. У законах Хаммурапі відбилось розвиток й *товарно-грошових відносин*, заходи з розширення торговельних угод.

Вирішення проблеми організації *господарської діяльності як єдиного цілого* у стародавньому Китаї найчастіше пов'язують зі діяльністю Конфуція. Він справив великий вплив на вирішення першої глобальної проблеми господарської діяльності. Конфуцій одним з перших створив вчення, *соціально-економічну концепцію* про природне право. Він виходив з поділу суспільства на «благородних», складових вищий стан, і «простолудинів» («низьких», долею яких є фізична праця. Конфуцій вважав це природним. Вчення Конфуція націлене на забезпечення рабовласницького ладу, зміцнення авторитету держави, широке використання в цих цілях традиційних форм і обрядів [1,2]. Він ратував за зміцнення влади верховного правителя Китаю.

Одним із знаменних пам'яток історії господарської діяльності є й трактат «Гуань-цзи», що належить перу невідомих авторів. В ньому ще задовго до Кейнса стверджується про необхідність активного втручання держави у господарські справи.

Рішення проблеми організації господарської діяльності Стародавньої Індії відбилось у знаменних законах Ману, що склалися протягом кількох століть [1,2]. У них *обґрунтована істотна роль державі при вирішенні проблеми організації господарської діяльності*.

Визначною пам'яткою історії господарської думки Стародавньої Індії є й трактат «Артхашастра», автором якого був радник царя Чандрагупти I брахман Каутілья (кінець IV - початок III ст. до н.е.). Каутілья, ще задовго до Адама Сміта, намагався пояснити своєму народу те, що багатство з'являється за рахунок *витрат праці*.

«Артхашастра» містить багаті відомості про суспільне поділення праці та обмін. Вчення про торгівлю складало в ній невід'ємну частину всього вчення про ведення господарства.

«Артхашастра» приділяла велику увагу тлумаченню господарської ролі держави. У ній проводилася типова для думки країн Стародавнього Сходу ідея про активне втручання держави в господарське життя, в регламентацію суспільних відносин.

Висновки:

- У Доантичну епоху господарська діяльність розглядалися як єдине ціле.
- Але вже тоді визначалися такі сучасні економічні поняття, як гроші, власність, відсоток, податки, облік ресурсів; й вже тоді задовго до Кейнса зрозуміли про необхідність активної ролі державі у господарській діяльності.

– Засвоєння досягнень історичного досвіду господарської діяльності минулого може бути драйвером – як засобом переносу історичних імпульсів успішної господарської діяльності в розвиток всієї економіки нашої країни.

– Головний засіб як драйвер – це уважний аналіз історії економіки і економічної думки. Поряд зі сучасними нововведеннями й він спроможний підвищити ефективність діяльності, позбавити від повтору деяких «відкриттів», які на перевірку були зроблені ще у далеку давнину.

Література:

1. Економіка країн стародавнього Сходу та його економічна думка. URL: <https://pidru4niki.com/1056112760148/ekonomika/>

2. Економічна думка Стародавнього Сходу. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>

ПІДПРИЄМНИЦТВО У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*Бережна Ю.Г., к.е.н., доцент
ВСП «Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ*

Підприємства стикаються в економічних відносинах з іншими суб'єктами цих відносин з приводу виробництва, обміну і розподілу створеної продукції. У цих відносинах виявляються властивості підприємства. Визначимо поняття властивості як «властивість - те, що характеризує будь-який бік предмета і що виявляється у взаємодії даного предмета з іншими предметами і явищами ... Які властивості проявляє даний предмет, тобто який зі своїх граней про« повертається »по відношенню до інших предметів, залежить від того , з якими предметами він вступає у взаємодію».

Тоді властивість економічної діяльності підприємства можна визначити як - те, що характеризує будь-який бік виробничого життя підприємства і що виявляється у взаємодії підприємства з іншими учасниками економічних відносин, і явищами господарського життя.

Предмет або система може бути описана за допомогою її властивостей, які в свою чергу визначаються і виявляються через відносини даного предмета або системи з навколишнім світом.

При взаємодії з конкурентами підприємства проявляє конкурентоспроможність, адаптивність, стійкість, кооперативність та ін.

При взаємодії з робочими проявляються властивості: привабливість для робітників (імідж), здатність створювати безпечні умови праці, лояльність до робітників та ін.

При взаємодії з учасниками ринку товарів і послуг можна виділити наступні властивості: ділова репутація, імідж, адаптивність, стійкість, гнучкість, ступінь кооперації із споживачами та ін.

При взаємодії з природно-кліматичними факторами: екологічна ефективність, адаптивність, здатність забруднювати навколишнє середовище.

При взаємодії з державою, банками та іншими інституціями, зображеними всередині кола, виникають властивості: інвестиційна привабливість, інвестиційна активність, здатність платити податки, кредитоспроможність та ін.

При взаємодії з постачальниками: інтегрованість, кооперативність, імідж, ділова репутація, здатність впливати на постачальників (ринкова влада) та ін.

Розглянемо інші властивості, які проявляються не при взаємодії підприємства із суб'єктами виробничих відносин.

«У процесі виробництва здійснюється виробниче споживання факторів виробництва з метою отримання певних споживчих вартостей, здатних задовольняти відповідні потреби людей ... Але на однакову кількість витрачених ресурсів може бути отримані різні результати.

У такому випадку говорять, що підприємства ведуть виробництво з різною ефективністю. Вочевидь, ефективність - це теж властивість, але належить іншій групі властивостей, ніж вищенаведені. Якщо вищезгадані властивості підприємства виявлялися при взаємодії підприємства та інших суб'єктів економічної системи, то ефективність є прикладом властивостей, які внутрішньо властиві підприємству.

Прикладами інших властивостей, які внутрішньо властиві підприємству є: технологічна ефективність, економічна ефективність, соціальна ефективність, розмір підприємства, забезпеченість факторами виробництва, цілеспрямованість, активність, інерційність, інноваційність, інформованість, спеціалізація, цілісність та ін.

Таким чином, якщо розглядати підприємство, як об'єкт, який має властивості, то властивості можна розділити на чотири групи залежно від часу появи властивості і наявності знань, менеджменту підприємства і вчених-економістів, про існування властивостей.

Перша група - властивості, які має підприємство з самого початку свого існування, це властивості не емерджентні.

Друга група - властивості, які стають властиві підприємству в результаті його участі в економічних відносинах, це емерджентні властивості.

До першої і другої групи відносяться властивості, механізм роботи та оцінка, яких, як правило, вивчається в рамках вузівської підготовки, і вони є відомими менеджменту підприємства.

Третя група - властивості, які не відомі менеджменту підприємства, але механізм роботи і оцінка яких відомі науковому співтовариству.

Четверта група властивостей - властивості, які не відомі ні менеджменту підприємства, ні вченим економістам.

Як показало дослідження, основними внутрішніми джерелами невизначеності у підприємницькій діяльності є: властивості підприємства, а також специфічність пізнавальної та свідомої діяльності людини.

Література:

1. Божков Д. С. Класифікація видів цінового стимулювання споживачів і посередників. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. С.25-27.
2. Савицька О. П. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств сфери послуг. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права*. 2020. С.33–36.
3. Савицька О. М., Салабай В. О. Особливості діджиталізації бізнесу компанії в умовах розвитку індустрії 4.0. *Ефективна економіка*. 2020. №10. С 30-35.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

*Жованик О.О., здобувач вищої освіти на рівень PhD, ОНП «Економіка»
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Соціальне підприємництво виявляється ключовим фактором у стратегії соціально-економічного розвитку, формуючи підвалини формування стійкого суспільства та покращення якості життя громадян. Соціальні підприємства орієнтовані на розв'язання конкретних соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, освітні та медичні питання. Це допомагає покращити добробут суспільства. Сприяючи створенню нових робочих місць і розвитку підприємництва, такі проєкти сприяють економічній активності на місцевому та регіональному рівнях. Соціальні підприємства можуть привертати підтримку через залучення цільової аудиторії. Замість тільки отримання прибутку, соціальні підприємства призначені для створення довгострокової соціальної цінності для спільнот та суспільства. Розвиток ефективних партнерств з урядовими структурами, громадськими організаціями та іншими підприємствами стає ключовим для досягнення глибокого соціального впливу [1].

Соціальні підприємства у своїй більшості впроваджують інноваційні рішення та бізнес-моделі для досягнення своїх соціальних цілей. Споживачі та партнери все більше орієнтуються на соціально відповідальні бренди. В даному контексті соціальне підприємництво може бути інклюзивним, залучаючи людей із вразливими групами в економічний процес та підтримуючи їхню самостійність.

Соціальні підприємства забезпечують баланс між досягненням прибутку та вирішенням соціальних проблем, що є важливим для сталого розвитку. В останні роки в Україні активно розвивається інфраструктура соціального підприємництва. З'являються нові інкубатори, акселератори та підтримка для соціальних підприємців. Воно стає все більш важливим інструментом для досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, роблячи світ кращим для всіх. Уряд України визнає важливість соціального підприємництва як

інструменту вирішення соціальних проблем, формуючи програми та ініціативи, таргетовані на підтримку соціальних підприємців. Соціальні підприємства в Україні активні в різних галузях, таких як соціальні послуги, освіта, охорона здоров'я, екологія, туризм тощо. Вони є об'єктом інтересів інвесторів, що, в свою чергу, сприяє генеруванню нових проєктів та підтримці вже існуючих.

Література:

1. Білик О. І., Корецька Т. М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587> (дата звернення: 17.11.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.67

ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*Дейнега К.В., здобувач ступеня доктор філософії
Чуйко М.М., канд. техн. наук, доцент
Українська інженерно-педагогічна академія*

В даній роботі розглянуто поняття, основні ознаки та роль соціального підприємництва в розвитку економіки України.

Соціальне підприємництво – це відносно новий для України вид підприємницької діяльності, який покликаний підвищити рівень суспільного добробуту населення. Ця концепція виникла у ХХ столітті, коли представники традиційного бізнесу стали все більше звертати увагу на корпоративну соціальну відповідальність. Підприємці почали усвідомлювати, що їх діяльність може впливати на інших учасників економічного процесу та на оточуюче середовище. Тож іншими словами соціальне підприємництво – це сучасна форма підприємництва, яка відіграє для розвитку суспільства чи його окремих груп важливу роль [1].

До ознак соціального підприємництва насамперед можна віднести такі: спрямованість на вирішення соціальних проблем; фінансова стійкість підприємства та незалежність від інших джерел фінансування; інноваційність пошук та застосування нових підходів до вирішення соціальних проблем; збільшення масштабу діяльності [2].

Соціальне підприємництво безумовно можна розглядати як рецепт для лікування таких найбільш поширених соціальних хвороб, як безробіття, бідність, роз'єднаність громади, недостатня захищеність та увага до вразливих соціальних категорій населення [1].

Соціальне підприємництво в Україні в умовах війни відіграє важливу роль у спробі вирішення численних соціальних проблем, що виникли внаслідок збройної агресії російської федерації на території України. Війна призвела до значного зростання потреби у соціальній допомозі незахищених верств

населення, підтримці внутрішньо переміщених осіб, а також відновленні економіки та інфраструктури в постраждалих регіонах.

Варто зауважити, що на відміну від благодійної діяльності, яка на пряму залежить від донорів, соціальне підприємництво передбачає ведення бізнесу та отримання доходу завдяки реалізації суспільно необхідної продукції або надання відповідних послуг [2].

Соціальне підприємництво стане в нагоді у вирішенні актуальних проблем серед населення, зокрема таких як:

1. Створення нових робочих місць та працевлаштування людей, які через війну мають труднощі з пошуком роботи, або втратили роботу через війну або були вимушені залишити свої домівки, що особливо важливо для людей з інвалідністю, ветеранів та інших вразливих груп населення.

2. Створення соціальними підприємствами проектів та програм для внутрішньо переміщених осіб з метою підтримки їх соціальної адаптації та інтеграції в новому середовищі.

3. Реабілітація людей, що постраждали внаслідок збройної агресії, зокрема фізична та психологічна підтримка.

4. Відновлення інфраструктури в постраждалих регіонах.

5. Соціальне підприємництво також може передбачати здійснення соціально-інноваційної діяльності [3].

Цільовий спрямований підхід та прагнення вирішити соціальні проблеми роблять соціальне підприємництво значущим і важливим інструментом в умовах війни в Україні. Відсутність на сьогодні законодавчо закріплених поняття, організаційних форм, фінансових пільг та привілеїв для соціального підприємництва відзначається як позитивними, так і негативними ознаками.

До переваг можна віднести необмежений для певного виду підприємств характер та напрями діяльності, вибір найбільш оптимальної організаційно-правової форми та групи оподаткування, стимулювання інновації та творчий розвиток соціальних підприємств, можливість експериментів. Водночас недоліком може виступати недостатність сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва, недоступність фінансування, пільгових умов ведення господарської діяльності та інших ресурсів.

Загалом закріплення понять, організаційних форм та податкових пільг для соціального підприємництва може бути важливим для створення стабільного підґрунтя для розвитку цього сектору і сприяння досягненню його соціальних та економічних цілей.

Література:

1. Рябцев В. Корпоративне партнерство як форма реалізації концепції сталого розвитку компанії. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 2. P. 124-132.

2. Цимбала О. Й., Теплюк М. А. Іноваційні форми партнерства в бізнесі. 2021. *II Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації,*

менеджмент: проблеми та перспективи». <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/231814>

3. Колесник В. Д. Стратегічне партнерство у бізнесі. http://www.confcontact.com/2023-ekonomika-i-menedzhment/10_Kolesnyk.pdf

4. Іпполітова І. Я., Селезньова Г. О. Стратегічні партнерства підприємств як напрямок їхнього зовнішнього розвитку. *Економіка та управління підприємствами*. 2021. Вип. 28. С. 99-105.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Дмитрієва О.І., д.е.н., професор
Жук О.С., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Діджиталізація відіграє ключову роль у сучасному світі, оскільки цифрові технології революціонізують майже кожен аспект нашого життя. Вона впливає на бізнес-моделі, робочі процеси, управління даними, споживацьке поведінка та навіть на міжособистісні відносини. Ця динамічна трансформація створює нові можливості для економічного зростання та інновацій, змінюючи традиційні підходи до ведення бізнесу і взаємодії з клієнтами.

Актуальність розвитку діджиталізації в контексті впровадження інноваційної економіки можна висвітлити основними сучасними трендами:

- технологічна революція - діджиталізація є відображенням глобальної технологічної революції, яка кардинально змінює бізнес-процеси та ринкові структури;
- економічний зріст - цифрові технології сприяють економічному зростанню, відкриваючи нові ринки та створюючи нові бізнес-моделі;
- глобальна конкурентоспроможність - діджиталізація підвищує глобальну конкурентоспроможність підприємств завдяки оптимізації процесів та підвищенню ефективності;
- зміна ринку праці - цифрова трансформація впливає на ринок праці, стимулюючи створення нових професій і потребу в перенавчанні;
- інновації та розвиток - діджиталізація стимулює інновації, сприяючи розвитку суспільства і технологічного прогресу;
- доступність інформації - цифрові технології забезпечують широкий доступ до інформації, розширюючи можливості для освіти та саморозвитку;
- екологічна стійкість - діджиталізація може сприяти сталому розвитку, оптимізуючи використання ресурсів і зменшуючи вплив на довкілля;
- соціальна інклюзія - цифрові технології допомагають у боротьбі з соціальною нерівністю, надаючи більш рівні можливості доступу до освіти, роботи та соціальних послуг.

Технологічний прогрес є одним із найважливіших аспектів діджиталізації, який впливає на всі сфери економіки та суспільства: інноваційні

технології; автоматизація процесів; збільшення продуктивності; аналіз даних; покращення якості послуг; глобальна конкурентоспроможність.

Технологічний прогрес є важливим механізмом, який допомагає суспільству адаптуватися до швидко змінюючогося світу та створювати нові можливості для інновацій та розвитку.

Зміна бізнес-моделей є однією з ключових складових діджиталізації, і вона відіграє важливу роль у розвитку інноваційної економіки: електронна комерція; онлайн-сервіси; автоматизація та ефективність; платформи та маркетплейси; зміна споживацьких звичок; зміна бізнес-моделей під впливом діджиталізації створює нові можливості для компаній та підприємців, розширює горизонти і підсилює конкурентну боротьбу на ринку.

Виклики та можливості, пов'язані з діджиталізацією, є надзвичайно важливими для розуміння впливу цього процесу на інноваційну економіку. Наведемо основні виклики з якими стискається суспільство:

- кібербезпека - зростання цифрового середовища створює загрози для кібербезпеки, зокрема можливість кібератак і витоку конфіденційної інформації;

- доступність освіти та перенавчання - цифрова трансформація ставить виклик перед системами освіти та навчання, оскільки необхідно навчити людей використовувати нові технології;

- приватність і конфіденційність даних - збільшення обсягів збору та обробки даних піднімає питання про захист приватності і конфіденційності особистої інформації.

Наведемо основні можливості з якими стискається суспільство:

- інновації та розвиток - діджиталізація створює можливості для інновацій, нових продуктів та послуг, що може сприяти розвитку економіки.

- підвищення ефективності - цифрові технології дозволяють підвищити ефективність бізнес-процесів та оптимізувати витрати.

- зростання глобальної конкурентоспроможності - країни та компанії, які впроваджують діджиталізацію, можуть підтримувати свою конкурентоспроможність на світовому ринку.

- екологічна стійкість - використання цифрових технологій може сприяти сталому розвитку та зменшенню впливу на довкілля.

Ці виклики та можливості є невід'ємною частиною процесу діджиталізації і вимагають ретельного аналізу та стратегічного підходу для досягнення позитивних результатів.

Література:

1. Дергачова В. В., Голюк В. Я. Цифрова термінологія у стратегіях. Сутність, місце та роль діджитал менеджменту. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інституту»*. 2022. № 22. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.22.2022.260165>.

2. Лапін А. В., Грінчук І. О., Оленюк Д. О. Діджиталізація економіки в Україні: сучасний стан та перспективи. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2022. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.22>

3. Двуліт З. П., Завербний А. С., Романюк А. О. Диджиталізація – дієвий інструмент антикризового розвитку бізнесу в умовах пандемії. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=85571-8>

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Дмитрієва О.І., д.е.н., професор
Куш А.А., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сучасний світ переживає період інтенсивного розвитку цифрової економіки, і Україна не залишається осторонь від цього процесу. Цифрова трансформація стала однією з ключових галузей розвитку нашої країни, у дослідженні розглянемо деякі з основних трендів цього процесу.

1. Розвиток ІТ-індустрії та ІТ-експорт. Україна відома своєю сильною ІТ-індустрією, яка стала однією з найбільших джерел експорту послуг. Країна виготовляє програмне забезпечення, надає послуги розробки програмного забезпечення та технічної підтримки для компаній з усього світу. Розвиток ІТ-індустрії та ІТ-експорту є одним із найважливіших трендів у сучасній цифровій економіці України. Нижче розглянемо цей тренд більш докладно:

- зростання обсягу компаній - Україна має велику кількість ІТ-компаній, від стартапів до великих корпорацій, що спеціалізуються у різних галузях ІТ;

- кваліфікована робоча сила - Україна славиться високим рівнем технічної експертизи серед своїх ІТ-фахівців, що робить країну привабливою для іноземних замовників послуг.

- інноваційність - ІТ-компанії України активно працюють над власними розробками та інноваційними проектами, що сприяє розвитку галузі.

Цей тренд свідчить про те, що Україна стає важливим гравцем у глобальному ІТ-секторі, і розвиток цієї галузі має великий потенціал для подальшого економічного зростання та розширення міжнародного впливу країни.

2. Цифрова освіта та підготовка кадрів. Однією з ключових складових цифрової економіки є підготовка висококваліфікованих кадрів. Україна активно розвиває цифрову освіту, спрямовуючи зусилля на навчання програмуванню, аналізу даних, штучного інтелекту та інших сучасних технологій. Розвиток цифрової освіти та підготовка кадрів у сфері інформаційних технологій є надзвичайно важливими аспектами в сучасній цифровій економіці України.

Цей напрямок свідчить про зростаючий інтерес до цифрової освіти та підготовки кадрів у сфері ІТ в Україні. Розвиток цих галузей є важливим для

забезпечення потреб цифрової економіки та збереження конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку інформаційних технологій.

3. Розвиток стартап-екосистеми. Україна стає все більш привабливою для інноваційних стартапів. Уряд надає підтримку молодим компаніям, сприяючи їхньому розвитку та залученню інвестицій. Розвиток стартап-екосистеми є одним із ключових трендів у сучасній цифровій економіці України. Цей тренд може включати наступні аспекти:

- зростання кількості стартапів - Україна спостерігає активний ріст кількості нових стартапів у різних сферах, включаючи технології, електронну комерцію, медицину, фінанси та багато інших;

- інкубатори та акселератори - Україна має ряд інкубаторів та акселераторів, які надають підтримку стартапам у вигляді фінансування, освіти та менторства;

- інвестиції у стартапи - зростає інтерес інвесторів до українських стартапів, що призводить до збільшення обсягу інвестицій та розвитку стартап-екосистеми;

- технологічні хаби - у великих містах України створюються технологічні хаби та інноваційні центри, де стартапи можуть співпрацювати, обмінюватися ідеями та розвиватися;

- міжнародна співпраця - українські стартапи активно співпрацюють з іноземними компаніями, що дозволяє їм отримувати доступ до міжнародних ринків та ресурсів.

Розвиток стартап-екосистеми сприяє створенню нових робочих місць, стимулює економічний розвиток та сприяє виробництву нових продуктів та послуг, що має важливе значення для майбутнього цифрової економіки країни.

Загалом, ці тренди вказують на перспективний розвиток цифрової економіки в Україні, що сприятиме підвищенню економічного потенціалу країни та її місця на міжнародній арені. Зростання кількості ІТ-компаній, кваліфікована робоча сила та інноваційність роблять Україну привабливим гравцем на глобальному ринку інформаційних технологій. Розвиток цифрової освіти та підготовки кадрів у сфері ІТ сприяє підготовці кваліфікованих фахівців та підвищує доступність навчання. Стартапи стають важливим рушієм інноваційного розвитку, залучаючи інвестиції та сприяючи створенню нових продуктів та послуг. Уряд активно впроваджує цифрові технології для поліпшення доступності та якості державних послуг. Україна розвиває технологію блокчейн та працює над легалізацією криптовалют, що може стати фундаментом для нових інновацій та інвестицій.

Загалом, ці тренди вказують на перспективний розвиток цифрової економіки в Україні, що сприятиме підвищенню економічного потенціалу країни та її місця на міжнародній арені.

Література:

1. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжна-родної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3. С. 13–21.
2. Ковтонюк К. В. Цифровізація світової економіки як фактор економічного зростання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 29-33.

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

*Костіна В.В., д. п. н., професор,
Потіхенська О.В.*

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Військовий напад росії на Україну та введення воєнного стану викликало низку негативних наслідків: стрімке зростання безробіття, збільшення чисельності вразливих категорій населення та послаблення їхнього соціального захисту, - які останнім часом вкрай загострилися. Сьогодні українське суспільство проходить через ряд випробувань воєнного часу, що спричинило розвиток кризових явищ у соціальній, економічній та політичній сферах та зумовило зменшення можливостей держави у повній мірі вирішувати соціальні проблеми й вимагає пошуку альтернативних напрямів їх розв'язання. Одним з важливих механізмів вирішення соціальних проблем є розвиток соціального підприємництва.

Різні аспекти проблеми становлення та розвитку соціального підприємництва досліджували вітчизняні (Л. Долуду, Ю. Кірсанов, А. Корнецький, В. Назарук, А. Свинчук, В. Смаль та ін.) та закордонні (Д. Кікал, Т. Лайонс, Д. Мейр, Ш. Пенья Кік, Д. Робінсон, К. Хокертс та ін.) науковці.

Аналіз наукової літератури [1] показав, що за своєю суттю соціальне підприємництво визначається як механізм створення соціальних змін через підприємницьку діяльність та має свої особливості: соціальний ефект є прямим цілеспрямованим результатом, а не побічним продуктом діяльності; генеруючи прибуток, соціальні підприємці, спрямовують його в першу чергу на вирішення соціальних проблем, а не на збагачення власників; соціально-підприємницька діяльність спрямовується на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж на працю у сфері неприбуткової діяльності, на досягнення соціального ефекту. Поряд з загальними характеристиками, що притаманні звичайному бізнесу соціальному підприємництву притаманні і специфічні риси (пріоритетність соціальної мети, реінвестування прибутку у соціальний розвиток, відкритість і прозорість діяльності та публічна звітність).

Важливою ознакою соціального підприємства є чітко визначена соціальна мета, що задекларована у статутних документах підприємства, та вимірювана

соціальна цінність. За даними аналітичного звіту з економіко-правового аналізу соціального підприємництва в Україні в межах проекту «EU4Youth», більшість вітчизняних соціальних підприємств формулюють свою соціальну місію у статуті або виступають із відкритою публічною декларацією про це [4]. Переважна більшість задекларованих місій соціальних підприємств в Україні стосується соціальної діяльності у сфері соціальної та економічної інтеграції осіб із соціально незахищених верств.

Аналіз Програми економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2023 [2] засвідчив, що через війну, економічні, соціальні та інші чинники багато молоді виїжджає за кордон, залишає свої громади в пошуках можливостей у великих містах в межах країни, не відчуваючи зв'язку з тією територією, де народилися чи проживають та не розуміючи в повній мірі свого потенціалу та можливостей, які можуть використовувати для участі в житті громади та впровадженні змін. Саме на формування відчуття важливості, включеності, розкриття можливостей молоді та надання дієвих інструментів для їхньої роботи в громадах має, на нашу думку, спрямовуватися розвиток соціального підприємництва сьогодні.

Як зазначає В. Сонько, один з важливих кроків розв'язання проблеми включеності молоді в активне соціальне життя – створення Молодіжних рад, як консультативно-дорадчих органів комунікації з владою [3]. Саме на розв'язання створена Національна програма «Незламна молодь: молодіжні ради», яка запрацювала з червня 2023 року та розроблена Українською асоціацією молодіжних рад та втілюється в межах програми «Мріємо та діємо», основною метою якої є зміцнення інституційної спроможності молодіжних рад по всій Україні, підвищення рівня співпраці з місцевою владою та залучення молоді до процесів прийняття рішень та плану відновлення України.

Враховуючи вищезазначені ідеї нами розроблено комплексну програму розвитку потенціалу резильєнтності дітей та молоді територіальної громади, що передбачає соціальну роботу з дітьми, молоддю, їхніми батьками та педагогами на засадах соціального підприємництва.

Отже, соціальне підприємництво на рівні громади розглядаємо як цілеспрямовану комплексну діяльність, що сприяє зміцненню резилієнтності громади вцілому шляхом вирішення соціальних проблем дітей, їхніх батьків та молоді, забезпечує їхнє працевлаштування, розвиток соціальної активності та соціальну адаптацію в умовах складного економічного становища та воєнного стану в Україні.

Література:

1. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 129–132.
2. Програма економічного та соціального розвитку м. Харкова на 2023 рік: Додаток до рішення 14 сесії Харківської міської ради. Від 25 січня 2023

року № 323/23. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/ru/document/povidomlennya-67647.html> (дата звернення 30.10.2023).

3. Сонько В. Наша мета – щоб у кожній громаді була молодіжна рада. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3781865-nasa-meta-sob-u-koznij-gromadi-bula-molodizna-rada.html> (дата звернення 19.11.2023).

4. Соціальне підприємництво в Україні. *Економіко-правовий аналіз. EU NEIGHBOURS east.2020*. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publication/s/ekonomiko-pravovyj-analiz-soczialnogo-pidpryyemnyctva-v-ukrayini/> (дата звернення: 19.11.2023).

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙ: ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО КОМПОНЕНТА

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Макаренко С.П., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Тенденції сучасної економіки та дедалі вищі вимоги до якості здійснення діяльності організаціями передбачають новий підхід до формування цінностей та основних напрямів розвитку і функціонування підприємств, галузей, регіонів і держави в цілому.

У розрізі концепції сталого розвитку значну роль відіграє не тільки динаміка показників, а й ступінь їхнього впливу на екологію, суспільство, фінансово-господарську діяльність і розкриття інноваційного потенціалу.

Сталий розвиток – важливий компонент функціонування сучасних організацій, який відображає різні аспекти діяльності та сприяє ідентифікації її подальших напрямів і перспектив.

Стан сталого розвитку – це досягнення рівноваги між соціально орієнтованими, екологічними та фінансово-економічними напрямками діяльності. Розкриваючи роль кожного компонента, слід зазначити, що саме рівнозначний розвиток усіх напрямів слугує підставою для підвищення ефективності функціонування.

Необхідність постійного моніторингу реалізації напрямів сталого розвитку зумовлена тенденціями світової економіки та цілями ООН у сфері сталого розвитку держав і провідних підприємств світу.

На думку авторів, сталий розвиток підприємства – це такий стан, за якого під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників функціонування підприємства є збалансованим за основними показниками, стратегічні цілі підприємства пов'язані з цілями і потребами зовнішнього середовища, а процес реалізації цілей підприємства забезпечується розвитком сильних сторін і перспективних напрямів діяльності.

З метою актуалізації та моніторингу інформації та даних, що сприяють ефективній реалізації концепції сталого розвитку, провідні підприємства світу

складають звіти про сталий розвиток у розрізі цілепокладання, визначеного ООН. Складність складання цієї звітності полягає у великій кількості напрямів, що характеризують сталий розвиток, і в пріоритеті компонентів, які безпосередньо впливають на формування сталого соціального, екологічного та інноваційного середовища.

Формування звітності про сталий розвиток підприємств відображає досягнення приватних та уніфікованих показників діяльності, а також характеризує загальний стан підприємств, способи подолання кризи та вектори зростання.

Процес формування звітності про сталий розвиток являє собою сукупність таких заходів:

- визначення системи цілей сталого розвитку підприємства в розрізі галузі, країни та цілепокладання ООН;
- локалізація кількісних індикаторів для кожної мети сталого розвитку;
- розроблення форми уніфікованої звітності для зіставлення щорічної динаміки показників діяльності.

Сталий розвиток складається з трьох провідних напрямів: соціального, екологічного та економічного. Роль кожного з перелічених компонентів оцінюють відповідно до ступеня його впливу на формування та адаптацію засад сталого розвитку до практичної діяльності підприємства.

Показник економічної стійкості відображає рівень сталого розвитку в галузі економічної та фінансової діяльності підприємства. Фінансово-економічні чинники розкривають зміст фінансового боку діяльності підприємства. Фінансова забезпеченість впливає на інші фактори, але раціональне та якісне планування грошових коштів, а також моніторинг фінансового стану підприємства забезпечені трудовими ресурсами, які відносять до соціально-організаційних факторів.

Економічна стійкість як один із компонентів сталого розвитку організації включає в себе найважливіші показники досягнення фінансових результатів. Визначення рівня економічної стійкості дає змогу підприємству ідентифікувати стан компонента, визначити ключові моменти та можливі проблеми діяльності.

Сталий розвиток – категорія, яка в сучасних реаліях функціонування підприємств не тільки сприяє акумуляції інформації про діяльність підприємства, а й є основою для ідентифікації основних напрямів розвитку організації.

Складність реалізації цієї концепції полягає в адаптації цілей сталого розвитку та розробленні ефективної системи моніторингу, яка відображатиме реальність функціонування, а також сприятиме формуванню траєкторії подальшого розвитку.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мельникова О. В., к.п.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Більше двадцяти місяців Україна знаходиться у стані війни внаслідок агресії з боку росії, і за цей період спромоглася довести всьому світу, що здатна гідно захищати свою країну. При цьому опір вона здійснює не тільки в оборонному плані, але й в економічному. Враховуючи роль підприємницького сектору, як рушійної сили національної економіки, та виклики в умовах війни, держава спрямовує зусилля на підтримку бізнесу, намагаючись зменшити податковий та регуляторний тиск на суб'єктів господарювання, шукаючи нові підходи щодо забезпечення фінансування й розвитку фірм.

В умовах війни державні інституції активно запроваджують наступні механізми регулювання та підтримки українських підприємців:

- *створюють умови для діяльності підприємств, забезпечуючи релокацію бізнесу у більш безпечні регіони України та збільшуючи державні закупівлі.*

Програма релокації підприємств передбачає переміщення виробничих потужностей бізнесу, що знаходиться у постраждалих від бойових дій регіонах, на певні території України силами АТ «Укрзалізниця» або АТ «Укрпошта». Пакет державної підтримки включає підбір місця розташування для потужностей підприємства, допомогу з перевезення на нову локацію, сприяння в розселенні працівників та пошуку нового персоналу, а також підтримку у відновленні логістики, закупівлі сировини та розширенні ринків збуту. За рік реалізації даної програми було релоковані понад 800 підприємств здебільшого до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%) та Тернопільської (6,3%) областей [1].

Для роботи в умовах воєнного конфлікту платформу державних закупівель було адаптовано у систему «Prozorro+». Її завданням є оперативне задоволення потреб органів влади та місцевого самоврядування у критично важливих товарах, а також залучення бізнесу до виконання державних замовлень. Будь-який підприємець, який зареєстрований на платформі як "Постачальник", може реалізовувати свою продукцію чи послуги через «Prozorro+».

- *сприяють відкриттю та розвитку власного бізнесу.*

1 липня 2022 р. українським урядом було запущено програму безповоротних грантів «Робота, яка призначена для ініціювання бізнесу, підтримки його розвитку та забезпечення можливостей для навчання. Програма передбачає виділення грантів за конкретними напрямками, такими як: «своя справа» (до 250 тис. грн.); «свій сад» (до 400 тис. грн за гектар); «своя теплиця» (гранти до 7 млн. грн за 2 гектари); «новий рівень», гранти для переробних підприємств до 8 млн грн.; стартап-проекти: ІТ-стартап (до 3,5 млн. грн.) та

Старт в ІТ - гранти на навчання у сфері ІТ. За рік дії програми держава інвестувала в розвиток бізнесу понад 4 млрд. грн, задовольнивши запити 5604 підприємців, при цьому найбільшу підтримку отримали програми відкриття власної справи (5061 мікрогрантів на 1,2 млрд. грн) та розвитку переробних підприємств (455 грантів на 2,4 млрд. грн) [1].

Також держава значну увагу приділяє підтримці ветеранів та членів родин учасників бойових дій, і в рамках розвитку підприємництва реалізує гранти для цих категорій громадян. Так, на сьогодні вже визначено 87 ветеранів та 74 членів родин УБД для отримання грантів для запуску або розширення свого бізнесу на суму 64 млн. грн [1].

- здійснюють фінансову підтримку суб'єктів господарювання.

Державою було запроваджено програму кредитування підприємств за програмою «5-7-9%»: надання фінансової підтримки українським підприємцям у період воєнного стану та першого місяця після його припинення передбачає надання кредитів на суму до 60 млн. грн. за нульовою відсотковою ставкою. Після закінчення визначеного періоду відсоткова ставка збільшується до 5%. Від моменту старту станом на 08.09.2023 видано 71 552 кредити на загальну суму 231568 млн гривень: 51% - у галузі сільського господарства; 25% - торгівля та виробництво, 14% - промислова переробка. [1].

Окрім цього в рамках реалізації проекту Дія.Бізнес створений маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу, де представлені різні фінансові програми та фінансові установи, що забезпечують їх реалізацію.

- зменшують податковий та адміністративний вплив на підприємців.

З 1 квітня 2022 року були введені значні послаблення у сфері оподаткування щодо діяльності ФОПів. Проте з 1 серпня 2023 р. більшість з них були скасовані. Поки діє мораторій на проведення податкових перевірок для усіх суб'єктів господарювання, проте з 1 грудня платників податків, які здійснювали діяльність у сфері виробництва та/або реалізації підакцизної продукції; організації та проведення азартних ігор в Україні; надавали фінансові та платіжні послуги, а також нерезидентів очікують планові перевірки.

Протягом періоду воєнного стану продовжено термін дії дозволів і ліцензій на один рік. Також вирішено поновити терміни дії атестатів про акредитацію органів з оцінки відповідності, які закінчуються під час воєнного стану. Покращено процес подання підприємцями декларацій для отримання дозволів і ліцензій. Тепер ця послуга доступна через портал та додаток "ДІЯ".

Отже, державне регулювання підприємницького сектору з початку війни довело дієвість механізмів, що були використані для підтримки вітчизняного бізнесу, про що свідчать позитивні зміни в обсягах виробництва, настроях та очікуваннях суб'єктів господарювання. Тому за сприятливої регуляторної політики приватний бізнес може забезпечити економічну спроможність країни протистояти викликам війни.

Література:

1. Новини офіційного сайту Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/List?lang=uk-UA&tag=News> (дата звернення 11.11.2023 р.)
2. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime> (дата звернення 11.11.2023 р.)

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Чудик В.В., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У сучасній економічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування поняття «механізм». У технічних системах під механізмом розуміється деяка «рушійна сила», пристрій, що дозволяє здійснювати переміщення, отримувати певний ефект [1]. В економічних системах механізм розглядається або в контексті аналізу причинно-наслідкових зв'язків факторів, процесів, що породжують певні події або явища [2], або в контексті теорії управління, як сукупність процесів, організаційних структур, методів та інструментів, що дозволяють реалізовувати певні стратегії [3]. Далі механізм буде розглядатися з точки зору механізму прийняття рішення щодо вибору стратегії соціально-економічного розвитку (далі СЕР) [4]. У роботі під механізмом розуміється сукупність цілей, організаційно-методичного інструментарію, інформаційного, техніко-технологічного та ресурсного забезпечення, що формують забезпечення процесів прийняття рішень щодо вибору стратегії збалансованого СЕР.

З позиції системного підходу механізм формування стратегії збалансованого СЕР може бути представлений як система, призначена для здійснення орієнтованої, спрямованої діяльності, пов'язаної з оцінкою загроз формування дисбалансів регіонального розвитку, прогнозуванням негативних наслідків незбалансованого розвитку, розробкою стратегій їх попередження або нейтралізації [4].

Цільові підсистеми визначають об'єкт аналізу і прогнозування, проблемну ситуацію, цілі і критерії прийняття рішень. Функціональні підсистеми призначені для постановки завдання, виконують регулятивні дії, пов'язані зі збором і обробкою статистичної інформації, оцінкою, виявленням залежностей, розробкою прогнозу, аналізом і прийняттям рішень. Склад забезпечують підсистем визначається потребою в ресурсах для забезпечення процесів в функціональних підсистемах.

З позиції процесного підходу механізм може розглядатися як елемент системи управління, який дозволяє реалізовувати функції стратегічного планування-перетворювати "вхід" в "вихід", тобто механізм розглядається як

елемент ресурсного забезпечення прийняття рішень і являє собою сукупність блоків, «налаштованих» на реалізацію функцій стратегічного управління збалансованим СЕР табл. 1.

Як видно на табл. 1, механізм представлений як комплекс взаємопов'язаних блоків аналізу і прогнозування, прийняття рішень і контролю.

Завдання Блоку 1 аналізу і прогнозування (ПАБ) полягає у визначенні допустимого набору варіантів розвитку. У цьому блоці здійснюється аналіз загроз формування дисбалансів регіонального розвитку, ідентифікація сфер життєдіяльності регіону – джерел виникнення загроз, визначення причинно-наслідкових зв'язків загроз і втрат, формування переліку заходів щодо попередження загроз, розробка пошукових і нормативних сценаріїв СЕР.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок блоків механізму формування стратегії збалансованого СЕР [5, 6]

БЛОК 1. АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ	
1.1 Формування інформаційного простору	1.2 Аналіз регіонального розвитку та оцінка дисбалансів у просторовому та динамічному розрізі
1.3 Оцінка незбалансованості регіонального розвитку як загрози сталому соціально-економічному розвитку	1.4 Діагностика дисбалансів регіонального розвитку, визначення цілей і завдань стратегії збалансованого соціально-економічного розвитку
1.5 Формування сценаріїв збалансованого регіонального розвитку	
БЛОК 2. ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	
2.1 Вибір стратегічних альтернатив, керуючих впливів, інструментів, важелів управління	2.2 Розробка системи критеріїв збалансованого соціально-економічного розвитку
2.3 Формирование перечня возможных стратегических альтернатив социально-экономического развития	
БЛОК 3. КОНТРОЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	

У Блоці 2 прийняття рішень і контролю виробляються стратегічні рішення щодо цілей, завдань і стратегій збалансованого розвитку регіонів, реалізація яких забезпечить стале функціонування як окремих регіонів, так і національної економіки в цілому, а також проводиться контроль тенденцій СЕР. Формування узгодженої державної та регіональної стратегії щодо забезпечення збалансованого розвитку, систематична реалізація відповідних заходів передбачає вироблення критеріїв, на основі яких буде оцінюватися

ступінь збалансованості розвитку, а також вибір інструментів, важелів управління нею.

Блок 3 повинен містити контур зворотного зв'язку з Блоком 1, що дозволяє здійснювати моніторинг тенденцій СЕР, оцінювати узгодженість і ефективність прийнятих стратегій СЕР, визначати рівень загрози незбалансованого СЕР і вносити відповідні корективи в управлінські рішення, спрямовані на формування стратегії СЕР.

Аналіз літературних джерел [1-7] дозволив виділити базові та специфічні інструменти та важелі забезпечення збалансованого розвитку регіонів. До базових інструментів відносяться наступні: розробка прогнозів, програм, планів економічного розвитку, застосування методів програмно-цільового управління; розробка і проведення регіональної політики; контроль і управління власністю регіону; проведення ефективної інвестиційної та інституційної політики; створення ринкової інфраструктури; підвищення рівня інноваційної активності за допомогою розробки та реалізації комплексних цільових програм; створення економічних, організаційно-правових та інших умов для ефективного і комплексного розвитку економіки регіону та забезпечення надходжень до бюджету для реалізації соціальних програм; соціальний захист населення; стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні для регіону види економічної діяльності; фінансова підтримка малих підприємств.

Специфічними інструментами і важелями забезпечення збалансованості регіонального розвитку є: адміністративно-управлінські (присвоєння особливого статусу окремим територіям як ресурсним зонам загальнонаціонального значення та їх виділення з традиційної сітки адміністративно-територіального устрою); засоби стримування розміщення нових підприємств у перенаселених районах; просторовий розподіл економічної діяльності держави (селективне розміщення підприємств державного сектора, яке впливає на регіональні ринки праці, а також схеми переважних державних закупівель у підприємств і постачальників певних районів); фінансове стимулювання (дотації, інвестиції, фінансові пільги, кредити, субсидії у зв'язку зі створенням нових робочих місць, оподаткування, гарантії тощо); розвиток інфраструктури, підготовка територій для промислового освоєння, розвиток сфери послуг; засоби стимулювання розвитку (створення сприятливого бізнес - середовища, підтримка розвитку інформаційних технологій, консалтингової діяльності, освіти, наукових досліджень, технічних розробок). забезпечення ефективної зайнятості (сприяння трудовій міграції, фінансування професійної підготовки та навчання на підприємствах, надання пільг підприємствам при збільшенні числа робочих місць тощо).

Об'єктами управління при реалізації стратегії збалансованого СЕР є [8]:

- регіональний господарський комплекс (промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт, зв'язок тощо);
- соціальна інфраструктура (освіта, культура і мистецтво, охорона здоров'я, фізкультура і спорт тощо);

- об'єкти комунальної власності, транспорт тощо;
- природне середовище (вода, земля, атмосфера, рослинний і тваринний світ тощо);
- населення і трудові ресурси.

Як було сказано вище, несприятливі тенденції розвитку регіонів свідчать про слабкість існуючого на сьогоднішній день механізму формування стратегії СЕР і окремих його компонент. В умовах зміни фундаментальних факторів розвитку економіки, зростаючої турбулентності економічної системи, необхідно здійснювати постійний моніторинг СЕР, а також впроваджувати інноваційні технологічні рішення не тільки на рівні базових процесів, а й вдосконалення механізмів управління СЕР. Неадекватність механізмів управління сформованим умовам функціонування регіонів розглядається аналітиками в якості однієї з основних причин формування криз в регіональних системах. Незважаючи на ряд позитивних змін в стратегічному плануванні і регулюванні, слід зазначити відсутність ефективних механізмів координації, зайва увага до короткострокових результатів, наявність технологічних розривів в циклі управління, низьку швидкість адаптивної реакції в умовах зростаючого рівня нестабільності зовнішнього середовища. Все це говорить про необхідність створення механізмів управління регіональним розвитком, адекватних цілям і завданням регіонів, що впливає на них факторам в поточних і очікуваних умовах, необхідності обліку контуру проактивного (превентивного) управління, що дозволяє підвищити швидкість реакції регіонів на неконтрольовані негативні впливи зовнішнього середовища. Це призводить до висунення на перший план проблеми вдосконалення публічного механізму формування стратегії збалансованого СЕР, під яким розуміється сукупність технологій (послідовність операцій і прийомів, спрямованих на вирішення локальних завдань аналізу і прогнозування дисбалансів регіонального розвитку), що дозволяють розробити прогнозно-програмні документи, що відображають індикативні результати функціонування регіональної системи, і, в кінцевому підсумку, формують стратегію і Політику збалансованого СЕР.

БЛОК 1 багато в чому визначає якість управлінських рішень в цілому. В рамках цього блоку здійснюється аналіз проблемної ситуації, генерація стратегічних альтернатив, спрямованих на її усунення. Розробка ефективних управлінських рішень по формуванню стратегії збалансованого СЕР неможлива без дієвого прогнозування в Блоці 1, що дозволяє вибрати раціональні засоби інформації; узгодити перебіг процесів, знизити витрати ресурсів і часу, пов'язаних з обробкою інформації; здійснити оперативну діагностику дисбалансів регіонального розвитку на ранніх стадіях їх формування та розробити комплекс превентивних заходів, спрямованих на їх усунення та попередження формування кризових соціально-економічних ситуацій у регіонах. Трансформація існуючого процесу аналізу та прогнозування механізму формування стратегії розвитку регіонів повинна здійснюватися з урахуванням появи нових і розширення змістовних аспектів традиційних функцій аналізу і прогнозування, пов'язаних з необхідністю оцінки ризику

реалізації стратегії СЕР, прогнозуванням впливу неконтрольованих факторів зовнішнього середовища, узгодженням стратегій і планів з різних сфер життєдіяльності, координацією дій на різних рівнях управління, створенням адаптивних систем контролю виконання планів. Складність подібної трансформації і реалізації аналітичних функцій пов'язана з тим, що регіон є багаторівневою динамічною системою, для якої характерні непрогнозовані реакції на «шоки» і управлінські впливи в умовах підвищення складності, динамізму і невизначеності зовнішнього середовища, появи нових форм зв'язків, різновекторності локальних (регіональних) і загальносистемних (національних) цілей СЕР. В силу цієї зміни в Блоці 1 повинні зачіпати, перш за все, існуючі технології оцінки, аналізу та прогнозування СЕР.

Подальше вдосконалення механізму формування стратегії збалансованого Серр повинно здійснюватися в наступних, а саме:

- вдосконалення методичних підходів до обґрунтування стратегії збалансованого СЕР;

- вдосконалення методичних підходів до прогнозування, розробки сценаріїв СЕР;

- дослідження підходів до оцінки дисбалансів регіонального розвитку для застосування диференційованих стратегій управління СЕР;

- визначення загальних цілей регіонального розвитку на державному та регіональному рівні для підвищення узгодженості стратегії СЕР, забезпечення стійких темпів та якості економічного зростання;

- вдосконалення методичних підходів до оцінки ресурсного забезпечення реалізації стратегії збалансованого СЕР;

- створення правових, економічних та організаційних умов для ефективної реалізації завдань і функцій управління збалансованим регіональним розвитком на різних рівнях, впровадження ефективних механізмів контролю.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

- представлені схеми механізму формування стратегії збалансованого СЕР в контексті системного і процесного підходу, що дозволяють виділити основні і забезпечують підсистеми і вирішити задачу структуризації процесу прийняття рішення щодо вибору стратегії збалансованого регіонального розвитку;

- виділено напрями вдосконалення механізму формування стратегії збалансованого СЕР, реалізація яких дозволить підвищити наукову обґрунтованість та якість управлінських рішень щодо оцінки загроз формування дисбалансів регіонального розвитку, реалізації структурних перетворень, що забезпечують сталий розвиток, як окремих регіонів, так і національної економіки в цілому.

Література:

1. Матвієнко Р. О. Економічна система та її роль в організації регіонального простору: специфіка та елементи. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5. С. 152-155.
2. Ткачук В. А. Обґрунтування моделі соціально–економічного розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2015. №8. С.76–85.
3. Прохорова В. М. Європейський досвід щодо формування регіональної політики. *Наука і економіка*. 2014. № 2 (34). С. 186-191.
4. Баймуратов М. О. Територіальна громада: на перехресті впливу локальних і глобальних чинників. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 72-78.
5. Державне управління : підручник : у2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
6. Качний О. С. Зарубіжний досвід формування механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2. С. 170-174.
7. Дунаєв І. В. Механізми модернізації регіональної економічної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 Харків, 2018. 440 с.
8. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: виклики та пріоритети сталого ендогенного зростання регіонів України в умовах сучасних реформ: наукова доповідь / наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРИ ПОБУДОВІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Шепелєв О.В., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Ситуація, що склалася в економічному і соціальному розвитку державності, свідчить про те, що без децентралізації функцій у розвитку економіки неможливо забезпечити налагодження взаємозв'язків адміністративно-територіальних інтересів загальнодержавними. Без урахування власних економічних і соціальних потреб адміністративно-територіального утворення Неможливий міжрегіональний обмін фінансовими і матеріально-технічними ресурсами. Чітко не визначена компетенція області та місцевої влади, що не забезпечує реальне самоврядування на всіх рівнях ієрархічної системи управління господарством держави.

Безумовно, основою економічної та фінансової самостійності регіону є його власність. В умовах самоврядування особливе місце серед

найпоширеніших форм власності займає загальнодержавна і міська територіальна власність.

Матеріально-фінансова самостійність місцевого самоврядування полягає у праві територіальних громад та їх органів на володіння, користування та розпорядження майном, що належить до комунальної та міської власності, а також власними фінансовими коштами, які мають бути достатніми для здійснення власних повноважень місцевого самоврядування та його органів [1]. Важливим положенням автономності місцевого самоврядування є реалізація принципу, передбаченого в Європейській хартії: частина зазначених коштів повинна надходити за рахунок місцевих податків і зборів, ставки яких в рамках закону повинні визначити самі органи місцевого самоврядування.

Впровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади та місцевого самоврядування як діяльності із забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних і суспільних послуг повинно декларувати, зокрема: громадські послуги являють собою міські послуги, що надаються територіальній громаді, громадянам з метою задоволення їх потреб органами місцевого самоврядування.

Фінансово-економічний аспект реформи включає забезпечення надання всіма територіальними громадами та їх об'єднаннями громадських послуг на рівні державних мінімальних соціальних стандартів, подолання з цією метою вертикальних і горизонтальних фіскальних дисбалансів держави шляхом реалізації заходів фінансового вирівнювання [2].

У ринкових умовах зростає роль фінансового механізму в економічній системі. Особливої гостроти набувають протиріччя взаємовідносин між центром та органами самоврядування з бюджетних питань, важливість яких не зменшується, а в окремих регіонах навіть збільшується. Аналітичні матеріали свідчать, що основою таких протиріч, як і в попередні роки, є розрив між власними доходами і витратами місцевих органів влади [3, 4]. Останні мають досить сильний ступінь незалежності за розпорядженням власними надходженнями-0,5% ВВП. Саме тому регіони не можуть забезпечити соціально-економічний розвиток за рахунок власних надходжень.

Місцеві органи влади мало що роблять для розширення об'єктів оподаткування, перебудови соціальної сфери. Незважаючи на те, що їм надано право встановлювати місцеві податки і збори, їх питома вага в доходах бюджету становить в середньому 2,5-10%, хоча в західноєвропейських країнах цей показник досягає рівня понад 30% [5].

На сьогоднішній день в регіонах сформувалися різні коефіцієнти «податкоздатності» від ВВП щодо розмірів сумарних власних доходів нана одну особу, вони мають значні регіональні відмінності. Досить широка диференціація факторів стримує перебудову соціальної сфери, знищує стимулюючу функцію заробітної плати, частка якої в структурі ВВП незначна [6].

Таким чином, в регіонах загострилася проблема фінансового забезпечення, і вона набуває державного значення. Звідси в створенні відносно

однакових соціально-економічних умов провідна роль повинна належати державному бюджету. Для цього держава з метою виконання своїх функцій повинна мати необхідні фінансові ресурси, які, в свою чергу, повинні спрямовуватися на фінансування заходів економічного і соціального розвитку країни.

За ступінь децентралізації економічної та фінансової політики роль регіонів у вирішенні соціальних умов життя, забезпеченні ефективного розвитку продуктивних сил повинна відповідати різноманітним інтересам суспільства. Ефективність політичної децентралізації обумовлюється наданням територіальним громадам чітко визначених компетенцій, можливостями формувати свої органи управління, обмеженням контролю за діяльністю місцевої влади з боку центральної.

Під адміністративною децентралізацією розуміють передачу функцій управління центральними органами влади місцевим, а також розширення повноважень підпорядкованих органів управління [7].

Адміністративна децентралізація поділяється на власне децентралізацію та деконцентрацію. Деконцентрація означає передачу прав щодо прийняття відповідних рішень представникам центрального уряду на місцях, а також розподіл влади в межах одного рівня управління. Децентралізація ж (іноді використовується термін «адміністративна децентралізація») має на меті передачу центральним урядом своїх повноважень і прав на прийняття рішень місцевим органам самоврядування. Децентралізація і деконцентрація мають ряд спільних ознак, але є «двома різними видами переміщення владних повноважень з центру на місця». Британські вчені виділяють термін "деволюція". Деволюція має регіональний характер і асоціюється з передачею центральним Урядом повноважень субнаціональним одиницям при збереженні суверенітету центру [8]. Деволюція ділиться на законодавчу (тобто. регіональній владі надається право приймати власні закони) і адміністративну (передача субнаціональним органам права реалізувати закони і політику, встановлюється центральним урядом відповідно до специфіки певного регіону). Такі форми адміністративної децентралізації, як деконцентрація і деволюція, властиві і фінансової децентралізації [8].

Розвиток ідей фінансової децентралізації та їх актуальність зумовив, по-перше, децентралізацію, яка була потрібна для забезпечення ефективного надання послуг та максимального їх наближення до населення, вдосконалення системи управління, підвищення ефективності вирішення завдань, які були передані на локальний рівень; по-друге, назріла необхідність фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Фінансова децентралізація – це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління. У зарубіжних країнах замість фінансової використовують термін фіскальної децентралізації. Основоположником останньої ідеї був американський економіст Тібо Ч. На його думку, саме фіскальна децентралізація дозволяє субнаціональним органам управління отримувати

автономію щодо фінансування та забезпечення населення громадськими та громадськими послугами [9]. Він довів, що тільки при фіскальній автономії субнаціональних органів управління публічні витрати відповідають індивідуальним перевагам споживачів відповідно до їх потреб. Гіпотеза Тібо Ч. може бути сформульована таким чином: «... при наявності великого числа територіальних одиниць та інтенсивної міграції населення бюджетна децентралізація сприяє Паретто-поліпшень, так як вона створює передумови для адекватного виявлення переваг, що стосуються суспільних благ і найбільш повної реалізації цих переваг» [9].

Наведене вище свідчить, що більшість дослідників під децентралізацією розуміли розширення прав і компетенцій місцевих органів управління у вирішенні питань локального значення.

З позиції розподілу функцій між рівнями управління виділяються наступні види децентралізації: політична, адміністративна та фінансова.

Політична децентралізація (англійське поняття є синонімом французької "децентралізація") має на меті делегування політичної влади освіченим напівавтономним субнаціональним органом управління, що володіють певними правами і політично підзвітним місцевим виборцям. Зрозуміло, що регіональні та місцеві органи управління не можуть бути повністю незалежними від центрального уряду. Прихильники політичної децентралізації вважають, що вона забезпечує більшу інформованість у процесі прийняття рішень [10].

Теорія фінансової децентралізації, як і будь-яка інша, має свої позитивні і негативні сторони, на які при її застосуванні необхідно звернути увагу. Основною перевагою децентралізації є краще забезпечення потреб місцевого населення органами місцевого самоврядування на локальному рівні. Крім того, сприяння розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування дозволяє громадянам самим вибрати для своєї діяльності адміністративні послуги.

Йдеться про різницю між послугами, що надаються на місцевому рівні, і ставками податків. Кожен споживач, змінюючи місце проживання, може підібрати для себе вигідні послуги і плату за них (ставки місцевих податків), знайти територію з кращим рівнем забезпечення послугами. Останнім часом до переваг також відноситься створення механізму врівноваження владних повноважень на різних рівнях управління з метою запобігання їх втручання в ринкові відносини.

Оскільки децентралізація передбачає розподіл функцій, доцільно визначитися, які з них варто передавати на місцевий рівень управління, а які – залишити закріпленими за центральним, зокрема:

1. Перерозподільна функція передбачає, що регіональна самостійна політика вирівнювання (перерозподілу) доходів викликає у певної частини їх населення стимули до міграції з одного регіону в інший (існують докази «мобільності» бідних). Тому основні параметри перерозподільної політики повинні визначатися централізовано, одночасно частина перерозподільних функцій може бути передана місцевій владі.

2. Алокаційна функція передбачає, що децентралізоване виробництво суспільного блага буде більш ефективним, ніж централізоване, якщо:

- вигода від його надання локалізується в основному на певній території;
- переваги по відношенню блага основному відрізняються між територіями ніж всередині них;
- децентралізація не призводить до зростання витрат виробництва;
- фінансування блага здійснюється переважно децентралізовано, тобто за рахунок тих, хто проживає в певному регіоні.

Таким чином, проводячи політику фінансової децентралізації, дуже важливим є розподіл завдань між різними рівнями управління. По-перше, необхідно чітко визначити, які завдання доцільно закріпити за тим чи іншим рівнем влади. По-друге, слід дотримуватися розподіл цих завдань на постійній основі. По-третє, з розмежуванням завдань значною мірою вирішується питання поділу бюджетних витрат між рівнями управління.

Компетенції органів місцевого самоврядування в кожній країні різні. Загальною тенденцією їх вирішення є те, що місцева влада вирішує, питання, в яких зацікавлені безпосередньо місцеве населення. Так, органи місцевого самоврядування надають транспортні послуги, послуги водопостачання, вивезення сміття, охорони здоров'я, впорядкування вулиць, початкової освіти.

Делеговані державою повноваження встановлюються в законодавчому порядку центральним урядом і передбачають відповідну передачу фінансових і матеріальних ресурсів. При цьому виконання цих зобов'язань підконтрольне державі. Делегування повноважень-найпоширеніша форма фінансової децентралізації і може здійснюватися в договірній формі (на підставі угоди сторін) або на підставі прийняття відповідних актів (делеговане законодавство).

Місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належить особливе місце в бюджетній системі держави. Важлива роль відводиться місцевим бюджетам і в соціально - економічному розвитку регіонів, адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації; також фінансуються різні молодіжні програми, видатки з упорядкування населених пунктів. З місцевих бюджетів здійснюються також видатки на соціальний захист населення.

Необхідно враховувати, що мобілізація та використання коштів місцевих бюджетів пов'язані з інтересами різних соціальних груп населення, підприємницьких структур різних форм власності, що обумовлює становлення місцевих бюджетів як важливого фінансового інструменту регулювання господарського та соціального життя регіонів.

Отже, при подальшому реформуванні бюджетної системи проблеми місцевих бюджетів необхідно розглядати не в цілому, а з урахуванням особливостей і чіткого розмежування функцій між окремими ланками місцевих бюджетів. Диференціація функцій повинна залежати від рівня розвитку кожного з цих бюджетів у бюджетній системі держави.

Місцеве самоврядування має взяти на себе більшу частину практичних питань, пов'язаних з реформуванням економіки, тобто самостійно впроваджувати Загальні положення, розроблені центром, відповідно до особливостей тієї чи іншої територіальної одиниці.

При всіх національних особливостях пріоритетом місцевого самоврядування є гарантоване державою право територіальних одиниць на незалежне і самостійне вирішення загальногосподарських питань місцевого значення на основі реальної матеріально-фінансової бази і в рамках прийнятих законів і загальних правил. Самостійність органів місцевого самоврядування визначається законодавчо закріпленими положеннями, наявністю комунальної власності та самостійним формуванням і використанням бюджету, безпосередньою вибірковістю органів влади населенням території та звітністю цих органів населенню територіальної одиниці.

Література:

1. Кузькін Є. Ю. Фінансове забезпечення фіскального простору місцевого самоврядування: монографія. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця; ПП «Технологічний Центр», 2019. 260 с.
2. Савостенко Т. О. Матвеева О. Ю. Реалізація конституційних засад децентралізації державного управління шляхом досягнення фінансової автономії територій України. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 40. С.198–204.
5. Сухарська Л. В. Аналіз стану фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад в сучасній Україні. Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. НАДУ. 2017. № 1. С. 92–101.
6. Набатова Ю.О., Ус Т. В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100> (дата звернення 05.11.2023).
7. Ковбасюк Ю. В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7(157). С.246–253.
8. Серьогін С. М., Гончарук Н. Т. Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. С. 1–17.
9. Picciotto S. Regulation: Managing the Antinomies of Economic Vice and Virtue. *Social and Legal Studies*. 2017. № 4. P. 676-699.
10. Kuzkin Y. Estimation of structural and regional differentiation of municipal budgets under financial decentralization (case for Ukraine). *Public and Municipal Finance*. 2018. Vol. 7. Issue 4. P. 29-40.

ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ТРЕТЬОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ (СПІВВІДНОШЕННЯ ДИРЕКТИВНОСТІ І РИНКОВОСТІ) ЯК ДРАЙВЕР

*Пахомова Л.В., асистент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Третя глобальна проблема – це проблема співвідношення директивності і свободи (ринковості). Ця проблема вирішувалася протягом майже чотирьохсот років відповідно на трьох етапах:

- спочатку як суперечка, як протиставлення, як визначення переможця або Виробництва, або Торгівлі;
- потім як суперечка, як визначення переможця або Підприємства, або Обміну;
- пізніше як визначення найбільш придатного, приємного характеру зв'язку Фірми і Ринку, або *Директивності і Ринковості*.

Метою даної доповіді стало акцентування уваги на засобу визначення, досягнення найбільш придатного, приємного характеру зв'язку двох явищ директивності і ринковості, який може бути наочним прикладом розробки драйверів розвитку національної економіки України.

По-перше, автор звертає увагу на те, що у дійсності ні радянська, ні західна макроекономіки не були ні чисто директивними, ні чисто ринковими. Правильніше вважати те, що обидві макроекономіки були змішаними; при цьому західна економіка була переважно ринкова, а радянська – переважно директивна.

І обидві моделі макроекономіки мали недоліки, хоча й у різному ступеню: кризи були притаманні і західній макроекономіці.

Це нерозуміння однак було на Заході лише до 1930-33 років, коли Кейнс переконав президента Рузвельта у необхідності посилення директивного елементу і у ринкову західну макроекономіку, у необхідності активного втручання держави до неї [1].

Розуміння ж необхідності збільшення ринкового елементу у радянську макроекономіку прийшло значно пізніше – у роки перебудови приблизне 90-х роках ХХ століття.

Як свідчить історія економіки третя глобальна проблема фактично була вирішена тільки на останньому етапі завдяки новому підходу, засобу, який розробив видатний західний економіст Рональд Коуз [2]. Цей засіб є драйвером, який дав новий імпульс розвитку усієї світової економіки.

Рональд Гаррі Коуз (1910-2013) – видатний американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1991 роки за статтю в кілька сторінок, – вперше обґрунтував неспроможність протиставлення ринкової і директивної макроекономік [2]. Він прийшов до висновку, що проблема не в протиставленні директивної і ринкової економіки, а в знаходженні *оптимальної* пропорції між ними.

Р. Коуз кардинально змінив підхід (методологію) вирішення проблеми визначення характеру зв'язку підприємства і ринку. Він вперше, звернув увагу на те, що в будь-якому економічному просторі (підприємстві, ринку, макроекономіці у цілому) існують *тільки дві* важливіші тенденції, основні властивості: з одного боку – команда, директива, ієрархія, вертикаль; а з іншого боку – рівноправні, неієрархічні, горизонтальні відносини.

Як відмічається у літературі у публікації ще в 1937 році Коуз поставив кілька запитань [2]:

- чому існують фірми (чиста вертикаль); чому частина економічної діяльності протікає всередині фірм – в вертикальних, тобто в ієрархічних структурах, влаштованих за принципом наказів-команд;

- чому інша частина економічної діяльності протікає всередині ринків, де на основі добровільних двосторонніх контактів складаються горизонтальні, тобто неієрархічні, а рівноправні відносини і чому взагалі існують ринки;

- чому макроекономіка не може існувати у вигляді тільки «суцільного» ринку; звідки посеред ринкової стихії виникають острівці «свідомого управління, контролю», тобто, - фірми.

Коуз геніально відповів на всі ці питання. Вся справа в тому, говорив він, що організація ринку (маркетинг), як і директивна організація (організація фірми) обидві можуть зажадати високих витрат.

І Коуз довів: *протиставлення* фірми і ринку за принципом «або-або» не має сенсу. Слід вести мову про *оптимальне* їх поєднанні. А оптимум визначається кордоном, де витрати ринкової економіки (ринку), порівнюються з витратами директивної економіки (фірми). Тому в даний час працює *змішана* економіка як *оптимальна* єдність директивної і ринкової економіки. І саме завдяки драйверу, який фактично розробив Р. Коуз. Саме цей драйвер надав імпульс всієї світової економіці.

Висновки:

- Фактично не існує чиста фірма, чистий ринок, чисто ринкова, або чисто директивна економіка. Будь-яка економіка є змішана.

- Найбільш ефективна змішана економіка – така, яка забезпечує *оптимальне* співвідношення директивної і ринкової економіки, тобто найбільш ефективна змішана економіка така, яка забезпечує мінімальні витрати праці і максимальний прибуток.

- Засвоєння і використання засобу Коуза щодо вирішення третьої глобальної проблеми економіки – це не що інше, як драйвер, як засіб переносу зовнішніх і внутрішніх імпульсів зростання в розвиток буд-якої із світових економік. Цей засіб Коуза може служити наочним прикладом розробки драйверів розвитку національної економіки України.

Література:

1. Теоретична система та економічна програма Дж. М. Кейнса . URL: <https://buklib.net/books/28658/>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

*Птащенко О.В., д.е.н., професор
Західноукраїнський національний університет
Шершенюк О.М., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Управління діловою активністю охоплює різні сфери діяльності підприємств: виробничу, фінансову, інноваційну, соціальну, екологічну тощо. У процесі аналізу економічної літератури було визначено, що більшість вчених виділяють два основні аспекти управління діловою активністю:

- 1) соціально-економічне управління;
- 2) управління ефективністю господарської діяльності.

Перший аспект управління діловою активністю підприємств – соціально-економічне управління, – передусім характеризує забезпечення очікуваного загальноекономічного ефекту. У даному випадку аналізується результативність виробничо-господарської діяльності підприємства, а також ступінь реалізованості економічних заходів і програм.

Значимість соціально-економічного управління визначається у залежності від його економічного і соціального характеру. У даному контексті економічний характер управління розглядається як цілеспрямований вплив на відповідні структурні елементи підприємства, а саме: систему взаємовідносин між персоналом підприємства, ресурси (фінансові, матеріальні, інформаційні тощо), результати господарювання, з метою забезпечення його ефективності, конкурентоспроможності, підвищення вартості тощо. Такі дії з боку менеджменту підприємства можуть здійснюватися за допомогою застосування відповідних методів управління, розробки планових завдань та заходів з їх використання та контролю.

Методами економічного управління вважаються сукупність засобів і способів, за допомогою яких керуючий суб'єкт (підприємство) може впливати на об'єкт, для досягнення певної мети, також вони характеризують закінчений акт впливу на будь-який об'єкт управління (ділову активність) [1]. Основними методами економічного управління є: матеріальне стимулювання персоналу; господарський розрахунок; балансовий метод; метод фінансування; регулювання цін.

Матеріальне стимулювання персоналу передбачає використання різних форм і систем оплати праці, організацію преміювання працівників. Це доповнює існуючі системи погодинної та відрядної оплати праці, які є структурним компонентом ділової активності підприємства, заохочуючи працівників до продуктивної праці, досягнення високих виробничих показників

та прискорення науково-технічного прогресу.

Господарський розрахунок – це метод організації ведення підприємства, при якому кожне підприємство порівнює витрати і результати виробництва (надання послуг) у грошовому вираженні і намагається покрити витрати власними доходами, тобто забезпечити самоокупність і оптимальну рентабельність виробництва, досягаючи тим самим фінансово-економічної складової ділової активності підприємства.

Балансовий метод – це метод, який використовується у плануванні ділової активності для досягнення збалансованості шляхом зіставлення ресурсів (матеріальних, трудових і фінансових) і потреб у них у сферах виробництва та індивідуального споживання. Система цих ресурсів в управлінні діловою активністю дозволяє досягти збалансованості як в окремих розділах, так і в загальному плані економічного і соціального розвитку. Балансовий метод розкриває економічні зв'язки, виявляє вузькі місця і диспропорції та встановлює кількісні параметри дисбалансів у різних сегментах господарської діяльності підприємства.

Метод фінансування – це сукупність способів та напрямків, направлених на акцентуванні підприємствами на внутрішні фінансові джерела і ресурси формування ділової активності, в той час, коли зовнішні джерела відіграють допоміжну і регулюючу роль. Основні методи фінансування сучасних підприємств – це самофінансування, державне фінансування, інвестування, прогресивне фінансування, кредитне забезпечення [2].

Регулювання цін на підприємстві являє собою процес встановлення ціни на конкретний товар. Ціна на продукцію підприємства значною мірою визначається зовнішніми чинниками, серед яких: вплив конкуренції, учасників каналів руху товарів (постачальників, посередників), політики держави.

Отже, основою економічного аспекту управління підприємствами є створення передумов та здійснення визначених заходів, що забезпечують позитивний результат господарської діяльності, оптимальне використання потенційних можливостей та наявних ресурсів підприємств, направлених на організацію та управління діловою активністю підприємства.

«Ділова активність» дозволяє здійснити оцінку фінансового стану підприємства, сприяє визначенню сильних і слабких сторін для формування стратегії розвитку, характеризує рівень використання потенціалу, визначає позицію підприємства на ринку, його конкурентоспроможність.

Література:

1. Кащена Н. Б., Горошанська Т. В., Польова Т. В. Ділова активність підприємства: сутність та методика аналізу: монографія. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2016. 196 с.
2. Воронко Р. М., Воронко О. С. Аналіз ділової активності в системі управління розвитком підприємства. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 64-69.

УКРАЇНСЬКЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Стрельнікова О.О., к.соц.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стан сучасного українського суспільства, що перебуває під натиском повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації, можна характеризувати як вкрай кризовий. За таких умов актуалізуються механізми адаптації соціальної системи, трансформуються майже всі її підсистеми: соціально-політична, соціально-економічна, соціально-культурна, тощо. Під час загострення соціальних протиріч набирає стрімкого розвитку участь населення у будь-яких видах соціально-гуманітарної діяльності, починаючи від волонтерського руху й до соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво – явище не нове для українського суспільства. Окремим аспектами його дослідження та аналізу займалися З. Галушка та Н. Москалюк; особливості функціонування та відмінності соціального підприємства від доброчинної діяльності та бізнесу розкрито у працях Н. Єсіної, М. Наумової, А. Свінчука, О. Стрельнікової та ін. Однак, варто зазначити, що лише за сучасних умов конкретизувалося та сформувалося розуміння соціального підприємництва як одного зі способів підтримки певних категорій населення, як механізму сприяння соціально-економічному розвитку, як дієвого інструменту вирішення соціальних проблем, тощо.

За визначенням Дж. Майр та І. Марті соціальне підприємництво – це «процес створення вартості шляхом поєднання ресурсів організації в новий спосіб для реалізації можливостей, що сприяють створенню соціальної цінності, стимулюють соціальні зміни або дозволяють виявити соціальні потреби» (Mair J., Marti I., 2006, с.38). Соціальне підприємництво завжди відігравало важливу роль у соціально-економічному розвитку України. Ще у довоєнний час воно полягало у забезпеченні виробництва доступних товарів та послуг, що були спрямовані на задоволення потреб соціально-незахищених верств населення, а також створення нових робочих місць, з метою реалізації потенціалу всього працездатного населення, в тому числі й соціально-незахищених його категорій.

На сучасному етапі розвитку українського соціуму, а також зважаючи на можливі наслідки військового вторгнення з боку Російської Федерації, актуалізується значущість соціального підприємництва як одного з напрямків розвитку економічної підсистеми суспільства в цілому. Даний різновид діяльності все частіше стає спрямованим на формування сприятливого середовища для бізнесу, на підтримку активної громадської позиції його учасників, на впровадження різноманітних інноваційних технологій, що сприятимуть виходу українського суспільства з кризового стану. Окрім того, соціальне підприємництво має певний потенціал, спрямований на соціальну реабілітацію у післявоєнний період.

Література:

1. Mair J., Marti I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. Journal of World Business. № 41(1). P. 37-41. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.210.199&rep=rep1&type=pdf>

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО БІЗНЕСУ І ВЛАДИ

*Тереняк Л.В., к.н з держ.упр., доцент
Державний біотехнологічний університет*

Для дійсно прогресивного поліпшення економічної та соціальної сфер у суспільстві необхідно побудувати таку систему взаємодії між бізнесом і державою, яка б забезпечувала істотне зростання інвестиційної привабливості компаній, їх конкурентоспроможності, розширення їх здатності до роботи на відкритих глобальних ринках в умовах жорсткої конкуренції, і, звичайно ж, створення максимально сприятливих умов для підприємницької ініціативи, адже саме бізнес є основною рушійною силою економічного розвитку.

Реальне соціально-економічне становище різних верств, соціально-професійних груп, рівень та якість їхнього життя з погляду соціально-гарантованих та соціально-можливих способів отримання доходу є об'єктом соціального партнерства [1].

Таким чином, соціальне партнерство – це система взаємовідносин між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, роботодавцями та працівниками, спрямована на забезпечення узгодження інтересів роботодавців та працівників з питань регулювання трудових відносин, а його головною метою можна розглядати розробку, ухвалення та реалізацію соціально-економічної та трудової політики, заснованої насамперед на задоволенні інтересів суспільства, найманих працівників та роботодавців. Для досягнення цієї мети потрібна наявність поділу різних груп інтересів, розробка механізмів реалізації та узгодження цих інтересів.

Особливу увагу у розвитку системи розвитку соціального партнерства та регулювання соціально-трудових відносин належить державі. По-перше, держава може виступати одночасно і як власник-підприємець, і як роботодавець на державних та деяких інших великих підприємствах. По-друге, держава є фундаментальною ланкою політичної системи, яка приймає закони та інші нормативні акти, здатні регулювати соціально-трудові відносини в суспільстві та гарантувати виконання та дотримання законодавства.

Розглядаючи проблеми взаємодії влади та бізнесу, слід виділити основну суперечність, яка полягає в наступному:

- владі необхідно отримувати від бізнесу якнайбільше коштів на вирішення різних соціальних завдань;

- бізнесу необхідно зберігати якнайбільше власні кошти підвищення своєї конкурентоспроможності.

Дані протиріччя здаються зовсім нерозв'язними, якщо позначити інтереси, які кожна з цих двох сторін прагне вирішити в рамках співпраці: бізнес прагне впливати на рішення органів влади для зниження податкової плати, а влада – організувати збір податків у максимально можливому розмірі. Вочевидь наявність цілком протилежної мотиваційної бази. Влада, розуміючи, що без розвитку бізнесу вона втратить важливе джерело надходжень коштів, допускає самообмеження владних можливостей, принаймні на певний період.

Одним із ефективних шляхів вирішення цієї проблеми може стати становлення та розвиток базису, здатного зняти протиріччя щодо податкових зборів, ключовим моментом якого має стати зростання життєвого рівня населення. Соціально-орієнтований бізнес здатний вирішувати найважливіші суспільні проблеми та надавати значну допомогу державі у виконанні цілого ряду соціальних завдань, якщо він володіє необхідними фінансовими ресурсами та мобільністю у їх використанні, а також можливістю залучення даних ресурсів та інноваційністю підприємницьких підходів [2]. Однак, у суспільстві реальна ситуація характеризується тим, що держава просто не має фізичної можливості забезпечити соціальними благами всіх нужденних.

Соціальна спрямованість діяльності цих компаній полягає у дотриманні вимог соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством, створення ними спеціальної інфраструктури, яка спрямована на задоволення потреб суспільства. У цьому особливої уваги заслуговує рівень розвитку таких напрямів діяльності цих організацій, як благодійність, спонсорство і меценатство. Максимізація прибутку не є основною метою соціально-орієнтованого бізнесу. Насамперед він прагне максимального розширення своїх можливостей за збереження своєї соціальної спрямованості. У такому вигляді бізнес може бути повноправною перспективною ланкою державно-приватного партнерства.

Суттєве покращення рівня та якості життя людей є необхідною умовою існування та розвитку цих структур. Для влади це позитивна думка людей, їхня підтримка в період наступної передвиборчої кампанії, для бізнесу – це умова зростання продажів та прогресивного розвитку самого бізнесу.

Таким чином, головною умовою співпраці влади та бізнесу буде досягнення високих показників соціальної ефективності в різних її сферах. В результаті цієї спільної діяльності соціально-орієнтований бізнес отримає величезну підтримку держави та доступ до нових сегментів ринку та можливість ефективно реалізувати свої соціально-орієнтовані завдання, держава розділить з бізнесом відповідальність за соціальне забезпечення населення, а суспільство отримає покращення якості та розширення спектру послуг, що надаються. підвищення рівня життя. Такі заходи, безсумнівно, призведуть до твердої соціальної стійкості нашої країни та значного зростання якості та рівня життя людини.

Література:

1. Сергіна Т. О. Соціальне партнерство як ефективна форма соціальної взаємодії у попередженні соціальних ризиків, організації колективних дій. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія : Державне управління*. 2014. Т. 15, Вип. 287. С. 53–60.
2. Арсентьева О. С., Соболев С. Ю. Поняття, сутність і значення соціального партнерства на сучасному етапі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2015. № 30. С. 26–36.

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цюпка А. В., аспірант,
Плиса В. Й., к.е.н., професор
Львівський національний університет імені Івана Франка

У сучасному суспільстві для вирішення низки соціальних (соціальні явища, пов'язані з поведінкою людей в суспільстві, як в рамках норми, так і за її межами, що мають здатність змінюватися в часі та просторі й проявляється по-різному для суспільства, групи та особистості) та екологічних (зміна природного середовища, в результаті антропогенних дій, що веде до порушення структури і функціонування природних систем (ландшафтів), призводить до негативних соціальних, економічних та інших наслідків) проблем, які не виконує повною мірою держава, долучається громадянське суспільство та бізнес через створення соціальних підприємств (інноваційний вид діяльності у формі неприбуткових чи прибуткових організацій, завданням яких є створення вимірюваної соціальної цінності). Такий підхід дозволяє вирішувати як економічні проблеми держави в цілому, так і соціальні проблеми окремих громад. Потреба у розвитку соціального підприємництва як ефективного та інноваційного механізму вирішення проблем українців, які потерпають від військових дій, змушені покидати домівки та шукати прихисток у більш безпечних місцях, адаптовуватися до нових умов життя, стала в наші дні особливо актуальною. Розвиток соціального підприємництва неможливий без належного фінансування їхньої діяльності, а також за відсутності державної та регіональної програм стимулювання такого виду підприємництва. Оскільки соціальне підприємство є певним гібридом бізнесової та неприбуткової діяльності, тому має дещо ширші можливості використання інструментів фінансування. Працюючи на перетині громадського та комерційного секторів економіки соціальні підприємства формують фінансову базу для соціальних проектів, зокрема працевлаштовують людей з вразливих груп населення, розвивають соціальні інновації у ринковій економіці. Їхня діяльність на пряму залежить від рівня «ефективності і конкурентоспроможності ринкової економіки з її внутрішніми економічними важелями та стимулами розвитку»[1, с.3-4].

Основними цілями задля яких працюють соціальні підприємства в Україні в умовах воєнного стану є: благодійність (підтримка дітей-сиріт, внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від війни, випускників інтернатних закладів, малозабезпечені сім'ї, важкохворі діти тощо); підтримка певних установ (закладів), зокрема, кризових центрів для жінок, центрів допомоги вагітним, притулків для тварин; фінансова та менторська підтримка проектів.

Одним із чинників, що стримує розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану, є порівняно складний доступ до фінансових ресурсів, як на старті, так і впродовж діяльності підприємства. Однак, саме соціальність бізнесу дає йому можливість отримувати гранти, як додаткове джерело фінансування їхньої діяльності. Також недостатньо уваги приділено програмам мікрокредитування соціальних підприємств. Вважаємо, що складності з отриманням кредитів пов'язані з відсутністю законодавчого визначення соціального підприємства. Немає визначених чітких критеріїв, за яким підприємство можна віднести до соціальних підприємств.

Основними джерелами залучення коштів для фінансування діяльності соціальних підприємств є внески фізичних осіб, внески бізнес партнерів, а також через залучення грантів. Про успішну діяльність соціального підприємства свідчить чітко сформульована місія, визначений порядок розподілу прибутку, а також наявність публічної звітності соціального підприємства про проведену діяльність та використані кошти.

Провівши дослідження у сфері фінансового забезпечення соціального підприємництва можемо виділити три основні проблеми: відсутність розуміння сутності соціального підприємництва з боку інвесторів, кредиторів, потенційних клієнтів та громадськості в цілому; обмеженість можливостей щодо формування статутного капіталу в соціальних підприємств на стадіях створення, зростання та зрілості, оскільки виникають проблеми з доступом до фінансових ресурсів; низька інформаційна підтримка важливості розвитку соціального підприємництва.

Пропонуємо фінансову підтримку розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану проводити за напрямками: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 4) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 5) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 6) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Література:

1. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні : навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 160 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*Шелест О.Л., к.е.н, доцент,
Українська інженерно-педагогічна академія*

Господарська діяльність регулюється системою законодавства, що становить сукупність законів та інших нормативно-правових актів, містять правові норми, регулюючі господарські відносини. Нормативно-правовим актом, що визначає основи законодавства України, є Господарський кодекс України. Це базовий комплексний нормативно-правовий акт, що визначає систему законодавства. У Господарському кодексі України визначаються основні засади господарської діяльності. Він регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та провадження господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [1].

У 2020 р. при підвищенні загального рейтингу на 5 позицій Україна продемонструвала зростання за шістьма індикаторами:

- «міжнародна торгівля» + 41 позиція. Зміни відбулися в основному за рахунок того, що автомобільні запчастини були виключені з переліку товарів військового використання, що полегшило процедуру їхнього імпорту. Цей зсув має велике значення для бізнесу, що інвестує у автомобілебудування;

- «забезпечення виконання контрактів» + 25 позицій. До цього призвело покращення якості судового процесу. Наприклад, у рамках судової реформи було запроваджено спрощений порядок розгляду незначних суперечок між юридичними особами, а також – попереднє засідання під час розгляду справ;

- «захист інвесторів» + 9 позицій. Парламент ухвалив зміни до законодавства, якими запровадив обов'язковість розкриття інформації про угодах із зацікавленістю у щорічній звітності акціонерних товариств. Чим прозорішим буде процес укладання таких угод – тим менше мажоритарні акціонери діятимуть у своїх інтересах;

- «отримання дозволів на будівництво» + 5 позицій. В Україні було проведено реформи, внаслідок яких виключаються необхідність отримувати вихідні дані для проектування у ДСНС та вимогу наявності вищої освіти для проектувальників та інженерів технагляду;

- «врегулювання питання неплатоспроможності» + 4 позицій. 18.10.2018 р. прийнято Кодекс України щодо процедур банкрутства, що дає надію на подальший позитивний розвиток малого підприємництва;

- «реєстрація власності» + 1 позиція. Міністерство юстиції України провело реформу, виключивши необхідність проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки для нотаріального посвідчення правочину купівлі-продажу між юридичними особами [2].

За чотирма іншими напрямками, на жаль, реформи не проводилися, тому сталося зниження позицій України:

- «оподаткування» – 11 позицій;
- «приєднання до електромережі» - 7 позицій;
- «реєстрація підприємств» – 4 позиції;
- «отримання кредитів» - 3 позиції.

За 2021р. Україна суттєво покращила бізнес-клімат, але на її спільну позицію в рейтингу вплинули і суттєві позитивні зміни в інших країнах, адже багато хто з них у своїх внутрішніх регулюваннях орієнтується на рейтинг Doing Business. Водночас слід зазначити, що Україна залишилася на другому місці у світі за темпами зростання показників у рейтингу. Однак нинішні +5 пунктів це недостатньо для потенціалу України, яка у найближчі рік-два може увійти до ТОП-50 рейтингу. Для цього необхідно зосередити зусилля на ухваленні відповідних рішень.

Державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні спрямована на:

- 1) створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва;
- 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого та середнього підприємництва;
- 4) сприяння проведенню суб'єктами малого та середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній та зовнішній ринки;
- 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян.

Таким чином ми можемо спостерігати позитивні загальні тенденції та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. Незважаючи на існуючі проблеми, які повільно протікають процеси щодо їх вирішення, за підтримки держави, малий бізнес має шанси подолати труднощі, зростати, знаходити нові ідеї для успішної реалізації та стати таким сектором економіки, подальший розвиток якого істотно визначатиме майбутнє України.

Література:

1. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Урядовий портал, єдиний веб-портал органів виконавчої влади України URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535>.

KIÇIK BİZNESİN INKIŞAF PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

*Əliyev Rövşən Rizvan oğlu, texnika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Hüseynov Samir Elyar oğlu, magistr
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Qloballaşan dünyada elm və texnikanın intensiv inkişafı, cəmiyyətin bu yeniliklərə artan tələbi ilə yenilik getdikcə kiçik biznes fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün yaranan yeni çağırışlar fonunda qeyri-neft iqtisadiyyatının inkişafı, bu sahədə müqayisəli üstünlüyə malik sahələrin müəyyənləşdirilməsi, yerli sahibkarların prosesdə fəal iştirakının təmin edilməsi ölkənin gələcəyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son zamanlarda Azərbaycan Respublikasında Kiçik sahibkarlığa qarşı iqtisadi siyasət çərçivəsində bir çox tədbirlər görülmüşdür:

1. Qanunvericilik sahəsində qəbul edilən normativ-hüquqi aktlar:

- əmlakın özəlləşdirilməsi məsələləri;
- vergi siyasətinin tənzimlənməsi;
- dövlət satınalmalarına çıxışın genişləndirilməsi;
- mühasibatlıq sistemi üzrə tələblərə edilən dəyişikliklər;
- əmək qanunvericiliyindəki dəyişikliklər.

2. Sənaye istehsalı sahəsində sahibkarlığın inkişafı və innovativ texnologiyalar sahəsində ixtisaslaşdırılmış proqramların qəbul edilməsinə əsaslanan birbaşa stimullaşdırıcı tədbirlər.

Görülən bir çox tədbirlərə baxmayaraq, hazırda kiçik biznes inkişafa mane olan bir çox problem yaşayır.

Bu cür problemlər arasında xüsusilə əhəmiyyətli olanları fərqləndirmək lazımdır:

1. İqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq kiçik biznesə kredit verməklə bağlı bir çox problemlər var. Banklar kiçik bizneslə əməkdaşlıq etməkdən imtina edirlər. Maliyyəyə məhdud giriş kapital və cari xərclər üçün borc almağı çətinləşdirir. Uzunmüddətli kreditlər almaq çətindir.

2. Müəssisələrin dövlət sifarişləri sahəsində məhsulların daimi satış bazarlarına kifayət qədər çıxışı yoxdur.

3. Qanunvericiliyin qeyri-sabitliyi kiçik müəssisələrə də mənfi təsir göstərir. Bu sahədə qəbul edilən qanunvericilik aktları tez-tez təkmilləşdirilir, qanuna müəyyən dəyişikliklər edilir. Bununla əlaqədar olaraq, kiçik müəssisələr yeni sistem üzrə tənzimləməni və fəaliyyətə nəzarəti tez-tez dəyişirlər.

COVID-19-un kiçik müəssisələrə təsiri.

Keçmiş pandemiya fonunda Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığı təhlil edərək bəzi nəticələr çıxarmaq olar:

1. Sabit pul axını olan sahibkarlar özlərini daha inamlı hiss etdilər və yeni inkişaf imkanları tapdılar və ya ümumiyyətlə fəaliyyət növlərini dəyişdirdilər.

2. Kiçik pul axını olan sahibkarlar isə fəaliyyətlərini müəyyən müddətə dayandırmaq məcburiyyətində qaldılar.

3. Dövlət sahibkarların müraciətlərini və əsas problemlərini nəzərə almaqla, qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktları təhlil etməlidir. Bu halda gələcək üçün kiçik müəssisələrin dəstəklənməsi yollarını təmin etmiş olar.

Beləliklə, pandemiya bütün sahibkarlıq üçün həddindən artıq yükə çevrildi, çoxları onu aşı bilmədi, lakin bazarda qalan müəssisələr gələcəkdə daha hazırlıqlı olacaq və sabit vəziyyətdə olacaqlar. Ancaq ixrac üçün işləyən böyük müəssisələrlə müqayisədə kiçik müəssisələrin xərcləri o qədər də böyük deyil.

Kiçik biznesin inkişaf perspektivləri.

Göstərilən problemləri həll etmək üçün bütün istiqamətlər üzrə təhlillərin aparılması tələb olunur. Dövlətin, ilk növbədə, kiçik biznesin inkişafını stimullaşdırmaq üçün edə biləcəyi tədbirlər:

- vergi yükünün azaldılması;
- maliyyə dəstəyinin həcmnin artması;
- inzibati maneələrin azaldılması, korrupsiyaya qarşı mübarizə;
- qanunvericilik bazasının modernləşdirilməsi;
- qeyri-maliyyə dəstəyinin həcmnin artırılması.

Kiçik biznesin inkişafı üçün anti-böhran proqramı tədbirləri:

- güzəştli kreditlərin verilməsi;
- dövlət və bələdiyyə orqanlarından satınalmalara çıxışın genişləndirilməsi;
- məşğulluğu stimullaşdırmaq üçün sosial sığorta fondundan subsidiyaların alınması;
- artıq antiinhisar nəzarətinin azaldılması.

"Rusiya Federasiyasında "Mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununda 2022-ci ildə də qüvvədə olan dəstək tədbirləri nəzərdə tutulmuşdu:

1. Maliyyə – müxtəlif subsidiyalar, kreditlər, qrantlar almaq imkanı;
2. Əmlak – dövlət əmlakı və torpaqlarının pulsuz və ya güzəştli şərtlərlə verilməsi;
3. Zəmanət – kiçik müəssisələrin kredit alması üçün, avadanlığı icarəyə götürməsi və digər maliyyə mənbələri əldə edə bilməsi üçün zəmanət;
4. Məlumat, məsləhət, kadrların yenidən hazırlanmasına kömək və s.

Nəticə.

Yuxarıda göstərilənləri ümumiləşdirərək qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının inkişafında əsas rol məhz kiçik biznesə aiddir. Kiçik sahibkarlığın inkişaf perspektivləri daha çox dövlətin dəstəyindən asılıdır və bəlkə də bəzi sahibkarlar həmin dəstəyə əsaslanaraq öz fəaliyyətlərini daha da müvəffəqiyyətlə qura biləcəklər.

Ədəbiyyat:

1. Mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı şəhəri, 2 dekabr 2022-ci il, № 661-VIQ
2. Anar Bayramov. Biznes və menecmentin əsasları. Bakı, 2011.
3. Алієв Р. Р. Шляхи поліпшення підприємницької діяльності в Азербайджанській республіці. Проблеми та перспективи розвитку

SAHIBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQI TƏMİNATININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

*Əliyeva Təranə Əsman qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Bazar iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan sahibkar həmişə çalışır ki, mövcud iqtisadi resurslardan qənaətlə, səmərəli istifadə edərək dünya standartlarına uyğun rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını artırsın, rəqabət bazarında öz təklifi ilə çıxış edə bilsin və nəticədə yüksək mənfəət götürsün. Deməli, milli iqtisadiyyatı formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün sağlam sahibkarlıq mühitinin yaradılması, insanların sahibkarlıq ruhunda tərbiyə olunması və sahibkarlıq fəaliyyətinin öncül inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin davamlı inkişafı dövlətin iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissələrindən birini təşkil edir. Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən ardıcıl olaraq dövlət-sahibkar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, qanunvericiliyin və inzibati prosedurların təkmilləşdirilməsi, qanunsuz müdaxilələrin və süni maneələrin aradan qaldırılması, sahibkarlığa dövlət dəstəyi mexanizmlərinin formalaşdırılması, maarifləndirmə və müxtəlif növ xidmətlərin göstərilməsi sahələrini əhatə edən kompleks tədbirlər həyata keçirilir.

Davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi sahibkarlığın dəstəklənməsi sahəsində yeni vəzifələr müəyyən etmişdir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi biznes mühitində bəzi mövcud problemlərin aradan qaldırılmasını tələb edir. Mülki qanunvericiliyin demək olar ki, bütün prinsipləri sahibkarlıq fəaliyyətinin müstəqilliyinin təmininə yönəlmişdir. Belə ki, mülki hüquq subyektlərinin bərabərliyi, mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi, mülki dövryyəə iştirakçıların əmlak müstəqilliyi, mülkiyyətin toxunulmazlığı, müqavilələr azadlığı, mülki hüquqların maneəsiz həyata keçirilməsinə şərait yaradılması, pozulmuş hüquqların bərpasının təmin edilməsi, mülki hüquqların məhkəmə müdafiəsi prinsiplərinin hər biri bu və ya digər formada hüquqi və fiziki şəxslərin sahibkarlıq fəaliyyətini müstəqil surətdə həyata keçirilməsini təmin edir, mülki dövryyədə sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsinin hüquqi tənzimlənmə mexanizmini müəyyənləşdirir və sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafına şərait yaradır. Fiziki və hüquqi şəxslər öz mənafeələrini gerçəkləşdirmək üçün iradələrinə uyğun olaraq mülki hüquqları əldə edir və həyata keçirirlər. Onlar müqavilə əsasında öz hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirməkdə və qanunvericiliyə zidd olmayan hər hansı müqavilə şərtləri qoymaqla sərbəstdirlər.

Sahibkarlar öz fəaliyyətini həyata keçirmək üçün istifadə edilən müəssisələr yaratmaq, dövlət və digər mülkiyyət formalarına əsaslanan müəssisələrin əmlakını, başqa əmlakı və əmlak hüquqlarını tamamilə və qismən əldə etmək, təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətini müstəqil həyata keçirmək, məhsul göndərənləri və istehsal

olunan məhsulun (işlərin, xidmətlərin) istehsalçılarını seçmək, öz məhsulları (işləri, xidmətləri) üçün qiymətlər (tariflər) müəyyənləşdirmək, pul vəsaitinin saxlanması, hesablama, kredit və kassa əməliyyatlarının bütün növlərinin həyata keçirilməsi üçün banklarda hesablar açmaq, sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən mənfəətdən vergilər və digər icbari ödənişlərdən sonra onun qalan hissəsindən sərbəst istifadə etmək, məbləğinə məhdudiyyət qoyulmayan şəxsi gəlir əldə etmək, xarici iqtisadi münasibətlərdə iştirak etmək, valyuta əməliyyatları aparmaq və digər hüquqlara malikdirlər. Lakin sahibkarların müstəqilliyini, fəaliyyət azadlığını, özbaşnalıq, hüquqlardan sui-istifadə kimi başa düşmək düzgün olmazdı. Belə ki, mülki qanunvericiliyin tələblərinə əsasən, fiziki və hüquqi şəxslərin yalnız və yalnız başqa şəxslərə ziyan vurmaq niyyətilə həyata keçirdikləri hərəkətlərə, habelə hüquqdan digər formada sui-istifadə edilməsinə yol verilmir. Mülki hüquqlardan rəqabəti məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə istifadə edilməsinə, habelə bazarda hakim mövqedən sui-istifadə olunmasına yol verilmir.

Bazar iqtisadiyyatının subyektləri olan sahibkarlarla dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş ümumi-məcburi normalar, hüquqi tənzimləmə vasitələri arasında xüsusi diqqət tələb edən bir münasibət yaranır. Belə ki, bir tərəfdən, iqtisadi münasibətlərin stabilliyi, «bazar qaydaları» sistemində sərbəst hərəkətinə təminat verilməsi, tərəfmüqabilinin sahibkarlıq fəaliyyətini ədalətli üsullarla aparması, rəqibinin ona zərər vura bilən, yaxud onun işgüzarlıq nüfuzuna xələl gətirə bilən hərəkətlərdən inzibati qaydada çəkindirilməsi, eləcə də, qəfil təbii fəlakətdən, qarşısı alınmaz sosial hadisələrdən, haqsız rəqabətdən, inhisarçılıq fəaliyyətindən və s. qorunmaq üçün sahibkara hüquq, normativ tənzimləmə hava və su kimi zəruri olur. Digər tərəfdən sahibkarın mənfəət və ya şəxsi gəlir əldə edilməsi məqsədilə özünün cavabdehliyi və əmlak məsuliyyəti ilə həyata keçirilən, qanunvericiliklə qadağan olunmayan təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növlərini, o cümlədən məhsul istehsalını, satışını və xidmətlərin göstərilməsini əhatə edən, mütəmadi sürətdə həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyəti kimi səciyyələndirilən, bütün bu cəhətlərinə görə «dinamik hadisə» kimi xarakterizə olunan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə hüquq normaları arasında yuxarıda qeyd edilən həmin ziddiyyət ortaya çıxır. Bu da təbii qəbul olunmalıdır. Belə ki, məhz həmin ziddiyyət sahibkarlıq fəaliyyətinin və həmin fəaliyyəti tənzimləyən hüquq normalarının inkişafının hərəkətverici qüvvəsi, «daima fəaliyyətdə olan mühərrikdir».

Dövlət tərəfindən qorunan ümumi-məcburi sosial normalar sistemi kimi hüquq iqtisadi dövriyyədə, cəmiyyətdə və dövlətdə sahibkarın hüquqi vəziyyətini əks etdirir, onun mənafeyinin qorunması vasitəsinə çevrilir. Hüquq sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini, prinsiplərini, sahibkarlıq fəaliyyətinin iştirakçılarının hüquqlarını və vəzifələrini, onun dövlət tərəfindən müdafiə olunması və həvəsləndirilməsinin forma və üsullarını, sahibkarın dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyən edir. Bununla da hüquq subyektiv amil olmaqla, bütünlükdə ictimai inkişafın, o cümlədən, iqtisadi tərəqqinin gedişinə mühüm təsir göstərir.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin normativ hüquqi təminatını müxtəlif Qanunlar, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları, Respublika Nazirlər Kabinetinin qərarları, eləcə də mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları

təşkil edir. Sahibkarlıq haqqında qanunvericilik- sahibkarlıq fəaliyyətini hüquqi tənzimləyən normativ aktların məcmusudur. Başqa sözlə, sahibkarlıq haqqında qanunvericilik sahibkarlıq hüququnun mənbəyini təşkil edir. Konstitusiyamızın müxtəlif maddələri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə birbaşa və ya dolay yolla əlaqəlidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi təminatında Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları sistemində hüquqi qüvvəsinə görə xüsusi yer tutan Konstitusiya qanunları böyük əhəmiyyət kəsb edir. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycanın Respublikası Qanunu respublikamızda sahibkarlığın prinsiplərini, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin hüquqlarını və vəzifələrini, onun dövlət tərəfindən müdafiə və stimullaşdırılmasının forma və üsullarını, sahibkarların dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi təminatında qeyd olunan qanunların rolu və əhəmiyyəti şübhəsiz ki, əvəzsizdir. Lakin, tənzimlənən bazar iqtisadiyyatının hüquqi bazası yalnız qanunlarla formalaşdırıla bilməz.

Sahibkarlığın inkişafı üçün makroiqtisadi səviyyədə sabitliyə nail olunmalı, əlverişli sahibkarlıq mühiti yaradılmalıdır. Bu mühitin yaradılması hökumət səviyyəsindən başlamış hər bir şəxsin sahibkarlıq fəaliyyətinə münasibətinə qədər bir çox problemlərin həllindən asılıdır. Ölkəmizdə siyasi və iqtisadi sabitliyə nail olunması sahibkarlıq mühitini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmışdır. Sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar və qanunvericilik aktları sahibkarlıq sahəsində dövlət siyasətinin əsaslarına söykənir və onun reallaşmasına hüquqi təminatlar yaradır. Deməli, sahibkarlığın inkişafında başlıca konseptual müddəə bu sahədə dövlət siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və bu siyasətin əsaslarının qanunvericilik aktlarında öz ifadəsini tapmasıdır. Digər konseptual müddəə ondan ibarətdir ki, sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlət siyasəti əlahiddə şəkildə, təcrid olunmuş qaydada yox, dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi kimi işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Artıq sahibkarlığın inkişafı prosesində kiçik və orta sahibkarlığın təşəkkülü vəzifəsi ön plana keçir. Bu sahədə dünya təcrübəsindən faydalanmaq imkanları böyükdür. Kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadi artımın və sosial sabitliyin təmin olunmasında mühüm əhəmiyyəti nəzərə alınaraq bütün ölkələrdə onun inkişafına dövlət tərəfindən hərtərəfli köməklik göstərilir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
2. Əhmədov M., Hüseyn A., İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2011.
3. İbrahimov İ., İbrahimov E. “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi”. Bakı, 2004.
4. Niftullayev V. “Sahibkarlığın əsasları” dərs kitabı, Bakı, 2002.

İNGİLİS DİLİNDƏ FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏ LİNGVİSTİK XÜSUSİYYƏT

Balakişiyeva Vəfa Tofiq qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti

Öz inkişafında ingilis dili min illik tarixə malikdir və bu müddət ərzində insanların uğurlu, dəqiq, gözəl və rahat tapdıqları çoxlu ifadələr toplayıb. Əsrdən əsrə bu ifadələr insan nitqində daha da gücləndi ki, beləcə dilin xüsusi təbəqəsi - frazeologiya, müstəqil mənə kəsb edən sabit ifadələr məcmuəsi yarandı.

Şübhə yoxdur ki, dili yaxşı bilmək, dili, o cümlədən ingilis dilini bilmək onun frazeologiyasını bilmədən mümkün deyil. Frazeologiyayı bilmək həm publisistik, həm də bədii ədəbiyyatı oxumağı xeyli asanlaşdırır. Frazeoloji vahidlərdən əsaslı istifadə nitqi daha idiomatik, parlaq və rəngarəng edir.

Tədqiqat işimdə bədii və ədəbi mənbələrdən götürülmüş müasir ingilis dilinin frazeoloji vahidləri haqqında qısa araşdırma aparmağa çalışdım. Tədqiqatlarım əsasında belə qənaətə gəldim ki, frazeologiyanın öyrənilməsində borclanma aspekti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki əksər frazeoloji vahidlər təkcə ingilis dilinin deyil, digər dillərin də bədii ədəbiyyatından götürülüb, bəzi frazeoloji vahidlər isə öz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayıb.

Borclar ingilis frazeologiyasının doldurulmasının əsas mənbələrindən biridir. Ən çox götürülmüş vəsait ingilis ədəbiyyatındandır. Latin, yunan, fransız, ispan, italyan və başqa dillərin ədəbiyyatından fərdi götürmələr var.

Idiomlar gündəlik nitqimizdə mühüm yer tutur; təbiidir ki, dilin öyrənilməsinin müəyyən mərhələsində onlara yiyələnmək ehtiyacı kəskin şəkildə hiss olunmağa başlayır - onsuz, hətta düzgün olan nitq quru və cansızdır və çox vaxt belə qəbul edilir. orta səviyyəli. Bu problem bəzən həll olunmayan görünür, demək olar ki, çaxnaşma yaradır və xeyli qarışıqlıqla müşayiət olunur, çünki onları öyrənmək üçün heç bir sistem yoxdur. Çox yayılmış bir səhv idiomları yalnız danışq nitqinə aid etmək və bəzən onları jarqonlarla qarışdırmaqdır.

Sadə dillə desək, idiom (adlardan da istifadə olunur: frazeoloji vahid, idiomatik ifadə, sabit birləşmə) birlikdə işlənən sözlərin hər bir konkret söz üçün lüğətdə veriləndən fərqli mənə kəsb etdiyi ifadə və ya ifadədir. İngilis idiomlarının başa düşülməsinin bu qədər çətin olmasının səbəbi budur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, siz ingilis frazeoloji vahidlərini təhlil etməyi öyrənə bilməzsiniz, yalnız onları öyrənə bilərsiniz. Bəzi ingilis idiomlarının rus dilində analoqları olsa da (məsələn, “al bull by the horn” hərfi tərcümədə “to get the bull by the buynuz” kimi tərcümə olunur və eyni mənaya malikdir) və onların mənası aydın olsa da, bir çox ingilis idiomlarının heç bir mənası yoxdur. analoqlar rus dilində. Bəzən bir frazeoloji vahidin mənasını təxmin etmək çətin deyil, baxmayaraq ki, rus dilində eyni fikir çox güman ki, fərqli şəkildə ifadə ediləcəkdir. Məsələn, ingilis dilindəki “yatağın yanlış tərəfində qalx” frazeoloji vahidi sözün əsl mənasında “yatağın yanlış tərəfinə qalx” deməkdir və rusca “turmaq” frazeoloji vahidini götürməklə onun mənasını başa düşmək çətin olmayacaq. yanlış tərəfdə” bənzətməsi

kimi. Bununla belə, bu cür hallar olduqca istisnadır və artıq qeyd edildiyi kimi, əksər ingilis idiomları və frazeoloji vahidləri sözlə başa düşülə bilməz. Məsələn, “birdən çox papaq taxmaq” ifadəsinin nə demək olduğunu əvvəlcədən bilmədən, onu nitqdə eşitmək və ya yazılı şəkildə görmək və onu hərfi tərcümə etməyə başlasanız, problemə düşə bilərsiniz - “birdən çox papaq geyinmək,” halbuki əslində bu “bir neçə vəzifəni yerinə yetirmək” deməkdir.

Dilçilik intizamı kimi frazeologiyanın vəzifələri müəyyən bir dilin frazeoloji fondunun hərtərəfli öyrənilməsini əhatə edir.

Bu elmin öyrənilməsinin mühüm cəhətləri bunlardır: frazeoloji vahidlərin sabitliyi, frazeologiyanın sistemliliyi və frazeoloji vahidlərin semantik quruluşu, onların mənşəyi və əsas funksiyaları.

Frazeologiyanın xüsusilə mürəkkəb bir qolu frazeoloji vahidlərin tərcüməsidir ki, bu intizamın tədqiqi sahəsində xeyli təcrübə tələb olunur.

Bildiyiniz kimi, frazeoloji vahidlər məcazi mənada işlənən sözlərin sərbəst birləşməsindən yaranır. Tədricən, daşınma unudulur, silinir və birləşmə sabit olur. Frazeoloji vahidin tərkib hissələrinin nominativ mənalarının nə qədər silinməsindən, onlarda məcazi mənənin nə qədər güclü olmasından asılı olaraq, onlar üç növə bölünür: “frazeoloji yapışmalar, frazeoloji birliklər və frazeoloji birləşmələr”. tamamilə bölünməz, ayrılmaz sabit birləşmələrdir, ümumi mənası onları təşkil edən sözlərin mənasından asılı deyil: vedrəni təpikləmək (danışmaq) - əyilmək, ölmək; = ayaqlarınızı uzatın; göndərmək Koventriyə – kimisə boykot etmək, kiminləsə ünsiyyəti dayandırmaq; at bay - idarə, ümitsiz vəziyyətdə; be at smb.'s beck and call – xidmətlərə həmişə hazır olmaq; = sənin yanında olmaq və çağırmaq; pişik və it yağdırmaq – vedrə kimi tökmək (yağış haqqında); bütün baş barmaqları olmaq - yöndəmsiz, yöndəmsiz olmaq; Kilkenny pişikləri ölümcül düşmənlərdir. Frazeoloji bitişmələr onların tərkib hissələrinin məcazi mənaları əsasında yaranmış, lakin sonradan bu məcazi mənalar müasir dil baxımından anlaşılmaz olmuşdur. "Frazeoloji birləşmələrin təsviri yalnız tarixən üzə çıxır." Məsələn, “çıxmaz nöqtə” mənasını verən “bay”, “əl dalğası” sözləri arxaizmdir və yuxarıda verilmiş frazeoloji vahiddən başqa heç bir yerdə işlənmir. Biz Kilkenny cats (görünür, bu, XVII əsrdə Kilkenny və Irishtown şəhərləri arasında onların xarabalığına səbəb olan şiddətli mübarizə əfsanəsinə gedib çıxır) frazeoloji vahidlərində də oxşar bir şey görürük və smb göndərirlər. Koventriyə (Klarendonun "İngiltərədə Böyük Üsyan və Vətəndaş Müharibələrinin Tarixi" kitabında deyilir ki, İngilis İnqilabı zamanı Koventri şəhərində sürgün edilmiş royalistlərin saxlandığı bir həbsxana var idi).

Beləliklə, onlarda birbaşa və məcazi mənalar arasındakı əlaqə itmiş, məcazi onlar üçün əsas olana çevrilmişdir. Buna görə də frazeoloji birləşmələri başqa dillərə tərcümə etmək çətindir.

Frazeoloji birləşmələr bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir:

1. onlara nekrotizm deyilən sözlər daxil ola bilər - bu birləşmədən başqa heç bir yerdə işlənməyən və buna görə də müasir dil baxımından anlaşılmaz olan sözlər;
2. bitişmələrə arxaizmlər daxil ola bilər;
3. onlar sintaktik cəhətdən parçalanmır;
4. əksər hallarda komponentləri yenidən təşkil etmək mümkün deyil;

5.onlar keçilməzliyi ilə xarakterizə olunur-onların tərkibinə əlavə sözləri buraxmırlar.

Frazeoloji birliklər sözlərin elə sabit birləşmələridir ki, ümumi məcazi mənə olduqda komponentlərin semantik ayrılması əlamətləri aydın şəkildə qorunur: lobyə tökmək - sirri vermək; körpüləri yandırmaq - körpüləri yandırmaq; qızartmaq üçün başqa balıqlara sahib olmaq – daha vacib işlərə sahib olmaq; gözünün içinə toz atmaq – dişini danışmaq; barmaqlarını yandırmaq – bir şeyə yanmaq; palçıq atmaq - palçıq atmaq; çiyinlərdə dar olmaq - zarafatları başa düşməmək;

“Frazeoloji birliklər öz obraz və metaforasında frazeoloji birləşmələrə bir qədər yaxındır”. Lakin obrazlı məzmunun yalnız diaxronik şəkildə açıldığı frazeoloji birləşmələrdən fərqli olaraq, frazeoloji birliklərdə müasir dil baxımından obrazlılıq və daşınma reallaşır.

Frazeoloji birliyi başa düşmək üçün onun tərkib hissələrini məcazi mənada qavramaq lazımdır. Məsələn, köstəbəkdən dağ düzəltmək ifadəsinin mənası dağdan dağ çıxarmaq, yəni. bir şeyi hədsiz dərəcədə qabartmaq (hərfi mənada köstəbək çuxurunun təpəsindən dağ düzəltmək) o zaman aşkar olur ki, köstəbək sözü “əhəmiyyətsiz, kiçik bir şey” mənasında, dağ sözü isə “çox böyük bir şey” mənasında nəzərə alınır. .” Frazeoloji vahidlərdə müasir dil baxımından başa düşülməyən sözlər yoxdur.

Frazeoloji vahidlərin xarakterik xüsusiyyətləri:

1. canlı təsvirlər və bunun nəticəsində paralel mövcud ifadələrlə üst-üstə düşmə ehtimalı (müq.: to throw dust into smb.'s gözlərinə, çiyinlərində dar olmaq, barmaqlarını yandırmaq, körpüləri yandırmaq);

2. ayrı-ayrı komponentlərin semantikasının qorunub saxlanması (smb.'s çarxına nitq qoymaq);

3. bəzi komponentləri başqaları ilə əvəz etməyin mümkünsüzlüyü (kartları sinəsinə yaxın tutmaq);

4. emosional və ifadəli rəngləmə həlledici rol oynayır (bir adamın gözüne toz atmaq, şeytanı özündən daha qara rəngə boyamaq);

5. ayrı-ayrı sözlərlə və ya digər frazeoloji vahidlərlə sinonimik əlaqəyə girmək bacarığı (zərif qızılı qızılamaq = zanbaq rəngləmək).

Frazeoloji birləşmələr

Frazeoloji birləşmələr tərkibində həm sərbəst, həm də frazeoloji cəhətdən əlaqəli mənalı sözlərdən ibarət sabit söz birləşmələridir: qoynunda dost – qoynunda dost, meydanlı döyüş – şiddətli döyüş,

(sahib olmaq) dar bir qaçış - möcüzə ilə xilas olmaq, qaşlarını çatmaq - qaşqabaq etmək, Adəmin alması - Adəmin alması, Sizif zəhməti - Sizif zəhməti, rack bir beyin - beyninizi rəf etmək (ağır düşün, xatırla) , diqqət yetirmək – kiməsə diqqət yetirmək və s.

Bütöv, ayrılmaz mənə daşıyan frazeoloji yapışmalardan və frazeoloji birliklərdən fərqli olaraq, “frazeoloji birləşmələr semantik parçalanma ilə xarakterizə olunur”. Bu baxımdan sərbəst ifadələrə yaxınlaşırlar.

Frazeoloji birləşmələrin xarakterik xüsusiyyətləri:

1. onlarda komponentlərdən birinin dəyişilməsinə icazə verilir (qoynunda dost - qoynunda dost, qoynunda dost - qoynunda dost);
2. əsas sözün sinonim əvəzi mümkündür (qorxulu döyüş - şiddətli döyüş, şiddətli döyüş - şiddətli döyüş);
3. təriflər daxil etmək olar (qalın qaşlarını çatdı, qalın qaşlarını çatdı);
4. komponentlərin dəyişdirilməsinə icazə verilir (sizif əməyi - Sizif əsəri, Sizif əməyi - Sizif əsəri);
5. komponentlərdən birinin sərbəst istifadəsi və digərindən isə əlaqədar istifadəsi məcburidir (qoynuna dost - qoynuna dost: qoynuna dost düşmən və ya başqası ola bilməz)

İngilis dilinin frazeoloji fondu o qədər böyükdür ki, onun tam öyrənilməsi bu işin həcminə sığmaz. Buna baxmayaraq, nəzərdən keçirilən frazeoloji vahidlərin nümunəsindən istifadə edərək müasir ingilis dilinin frazeoloji vahidlərinin semantikasında və ifadəliliyində nə qədər müxtəlif olduğunu aydın təsəvvür etmək olar. İstər Böyük Britaniyada, istərsə də bütün dünyada yazıçı və şairlərin ədəbi əsərləri sayəsində ingilis dilində hazırda çoxlu sayda frazeoloji vahidlər mövcuddur. Ancaq unutmamaq olmasın ki, ingilis dilinə dünyanın müxtəlif ölkələrinin tarixindən və mədəniyyətindən çoxlu sayda frazeoloji vahidlər daxil olub.

Frazeologiyanın bir sıra problemləri ilə bağlı dilçilərin fikirləri müxtəlifdir və bu, tamamilə təbiiyədir. Buna baxmayaraq, frazeologiya sahəsində çalışan dilçilərin qarşısında duran mühüm vəzifə həm frazeologiya nəzəriyyəsinin, həm də xarici dillərin tədrisi təcrübəsinin maraqları naminə səyləri birləşdirmək və ümumi dil tapmaqdır.

Frazeologizm linqvokulturologiyanın tədqiqat obyektini kimi

Frazeologiyada linqvokulturoloji yanaşma mədəniyyətin öz dəyər məzmununu dünyanı ifadə edən ən universal vasitədə - dildə əks etdirdiyi mövqeyə əsaslanır, çünki dil “ümumi mədəni dəyərlər fondunu” qoruyub ötürməyə imkan verir [Trubetskoy 1995] : 27].

Dilçilik və mədəniyyətşünaslığı yeni bir elm sahəsinə birləşdirən alimlərin nöqteyi-nəzərinin obyektivliyi bir tərəfdən mədəniyyətin, dilin və milli mentalitetin üzvi əlaqəsi ilə, dilçiliyin qarşılıqlı təsir mexanizmlərinin müəyyənəndirilməsi istiqamətində mütərəqqi hərəkəti ilə təsdiqlənir. digər tərəfdən bu əsas sistemlərdən.

Linqvokulturologiya “dilçiliklə mədəniyyətşünaslığın kəsişməsində yaranan və xalq mədəniyyətinin dildə əks olunan və möhkəmlənən təzahürlərini öyrənən” elmdir [Maslova 1997: 8]. Linqvokulturologiyanın yaranmasına antropoloji cərəyan təsir göstərmişdir. Frazeologiyada linqvokulturoloji istiqamətin əsas məqsədi mədəniyyət “dili”nin frazeoloji vahidlərin məzmununda və strukturunda necə təcəssüm olunduğunu müəyyən etməkdir. Frazeoloji vahid dilçiliyin tədqiqat obyektidir, lakin onun linqvokulturoloji aspektini nəzərə almaqla frazeoloji vahidin linqvistik əlamət kimi müstəqilliyini daha dərinlən təhlil etmək və onun “mədəniyyət” anlayışının geniş anlayış sferasının təsnifatında iştirakını nəzərə almaq mümkün olur. ”.

Frazeoloji vahidlər linqvokulturologiyanın ən “nümayəndə” vahidləridir: motivasiya daşıyıcısı olan frazeoloji vahidlərin daxili forması çox vaxt milli-mədəni planın elementlərini ehtiva edir, çünki frazeoloji vahidlər “reallığın obrazlı təsviri”

əsasında yaranır. , ilk növbədə gündəlik empirik, tarixi və mənəvi təcrübəni əks etdirən dil kollektivi, onun mədəni ənənələri ilə əlaqəli" [Teliya 1993: 302]. Hər bir xalqın özünəməxsus, özünəməxsus dünyanı hiss etmə üsulları, dünyagörüşü və dünyagörüşü vardır ki, bu da ətraf reallığın reallıqlarının milli qiymətləndirilməsinə zəmin yaradır. Hər bir dildə dünyanın frazeoloji mənzərəsinin mövcudluğundan danışmağa əsas verən linqvistik dünyagörüşünün yollarından biri də frazeologiyadır.

Linqvokulturoloji istiqamətin əsasını mədəniyyət və dilin qarşılıqlı əlaqəsi ideyası təşkil edirdi; Beləliklə, dövrümüzdə artıq klassik hala gəlmiş müxtəlif nəzəriyyələri birləşdirdi.

Frazeologiya nəzəriyyəsində dil əlamətlərinə linqvokulturoloji "baxış" V.N.-nin əsərlərində əsaslandırılmışdır. Teliya və onun elmi məktəbi. Tədqiqat V.V. kimi alimlərin oxşar ideyalarına əsaslanırdı. Krasnıx, D.B. Qudkov, V.A. Maslova, V.İ. Şaxovski, D.O. Dobrovolski və başqaları.

V.N.-nin redaktə etdiyi linqvistik ensiklopedik lüğətdən verilən tərifə görə. Yartseva, frazeoloji vahid (frazeoloji vahid), formaca oxşar sintaktik strukturlardan fərqli olaraq, ifadəni təşkil edərkən sözlərin ümumi seçim və birləşmə qanunlarına uyğun olaraq əmələ gəlməyən söz və cümlələrin semantik cəhətdən əlaqəli birləşmələrinin ümumi adıdır. lakin nitqdə semantik quruluşun və müəyyən leksik və qrammatik tərkibin sabit nisbətində təkrar istehsal olunur [Linqvistik Ensiklopedik lüğət 2002: 622].

Başqa bir tərifə görə, frazeoloji vahid dilin xüsusi əlamətidir: mədəni semantika və ya mədəni konnotasiya, frazeoloji vahidin mədəniyyətin mövzu sahəsinə istinadı ilə yaradılan semantikasına "toxunur". Kovshova 2009: 5]. Bu arayış adi doğma danışanların nitqində bir frazeoloji vahidin qavranılması və çoxaldılması prosesində həyata keçirilir və frazeoloji vahid həm öz dil, həm də mədəni funksiyalarını yerinə yetirir: dünyada baş verənlər və eyni zamanda, obrazlı şəkildə məlumat ötürür. zaman mədəni mənaları, mədəni reseptləri, stereotipik fikirləri və s. ötürür.

Şanski belə tərif verir: "Frazeoloji vahid bitmiş formada çoxaldılmış, mənası, tərkibi və quruluşu ilə sabit (yəni daimi) şifahi xarakterli iki və ya daha çox vurğulanmış komponentdən ibarət linqvistik vahiddir" [Shansky 1985: 115] . Dilçi hesab edir ki, frazeoloji ifadənin əsas xüsusiyyəti onun müəyyən bir mədəniyyət daxilində təkrar oluna bilməsidir, çünki "frazeologizmlər ünsiyyət prosesində yaranmır, hazır tərkib vahidləri kimi çoxalır" [Yenə orada: 116].

V.M. Oqoltsev hesab edir ki, frazeoloji vahidlər bir-biri ilə semantik və qrammatik formada müqayisə edilən frazeoloji vahidlərin semantik quruluşunun müqayisəli təsvirinin əsasını təşkil edən mədəni məna komponentinə malikdir. O vurğulayır ki, dilin milli özünəməxsusluğu özünün ən parlaq və birbaşa ifadəsini frazeologiyada tapır [Оголтцев 1982: 130].

Nəzəriyyədə yaradılmış frazeoloji vahidlərin mənasının şərh modeli [Teliya 1996: 69] frazeoloji vahidin ana dili danışan tərəfindən qavranılması zamanı həyata keçirilən əməliyyatları adekvat şəkildə əks etdirir. Bu qavrayışın özəlliyi ondan ibarətdir ki, linqvistik semantikanın bütün komponentləri (informasiya növləri) mədəniyyətdə öz şüurunun müxtəlif formalarından keçir. Beləliklə, frazeoloji vahidin

semantikasını mədəni işarələnmiş bloklarla dəqiqləşdirilir. Frazeoloji vahidin mədəni şərhli lingvistik semantikanı və frazeoloji vahidin mədəni konnotasiyasını vahid bütövlükdə birləşdirir; Mədəni mənalar lingvistik semantikanın özünə “toxunur” və mədəni-lingvistik məna adlandırılma bilən xüsusi, frazeoloji məna formalaşır.

Frazeologizm bir insanın dünyada baş verənlərə münasibətini ifadə etmək qabiliyyətini tam şəkildə həyata keçirir. Qiymətləndirmənin yaradıcısı, emosiyaların ifadəçisi kimi danışan (və dinləyici) öz mədəni mövqeyini - dünyada baş verənlərin insana layiq və ya yaraşmaz olduğunu, insanın nəyisə etməsinə uyğun olub-olmadığını ortaya qoyur.

Bu əsərdə mədəniyyət dedikdə insanın dünyanı dərk etmə prosesində inkişaf etdirdiyi mədəni mənalar və ya dəyər məzmunu məkanı və bu mədəni mənaları ifadə etmək üçün müxtəlif maddi və formal vasitələrdən istifadə edilən kodlar və ya ikinci dərəcəli işarə sistemləri başa düşülür. [Kövsova 2009: 4].

Müxtəlif yollarla mədəniyyətdə inkişaf etdirilən kodlaşdırılmış dəyər məzmunu dünyanın ümumi mənzərəsini təşkil edir, burada konkret cəmiyyətin dünyagörüşünün üzə çıxması göstərilir.

Ən universal, əsas kod dildir və buna görə də təbii dil mədəniyyətində dəyər məzmunu olan mənalarını təcəssüm etdirmək üçün işarələr (işarə cisimləri) “tapır”. Dil mədəni mənaları ifadə edən, onların qorunub saxlanmasına və ötürülməsinə töhfə verən optimal vasitədir; Mədəniyyət dildən öz mənalarını təqdim etmək üçün işarələrin “bədənlərini” “borc alır”, onun bir çox əlamətlərini şifahi kodun işarələrindən şifahi mədəniyyət kodunun əlamətlərinə çevirir və bununla da ikinci dərəcəli mahiyyətini ikiqat artırır.

Linqvokulturologiyanın ən mühüm obyekt frazeoloji vahidlər kimi mədəniyyətin şifahi əlamətləridir; Mədəniyyətin frazeologiyada mənalarını təqdim etmək üçün işarələrin “bədənlərini” “borc alması” təsadüfi görünür. Dildə frazeoloji vahidin işarə, əvəzetmə funksiyasının spesifikliyi onun xüsusi mövqeyi, frazeoloji vahidin daxili formasının tropik təbiəti və ya onun obrazlılığı ilə müəyyən edilir.

Ədəbiyyat:

1. Konsepsiyalar antologiyası / red. V.I Karasika, I.A. Sternina. M.: İrfan, 2007, 512 s.
2. Arsentyeva E.F. Frazoloji vahidlərin müqayisəli təhlili (ingilis və rus dillərində insan yönümlü frazeoloji vahidlər əsasında). – Kazan: Kazan Universiteti nəşriyyatı, 1989. 126 s.
3. Baranov A.N. , Dobrovolski D.O. Frazelogiyanın əsasları (qısa kurs). Dərslik. M.: Flinta, 2013. 312 s.
4. Baranov A.N., Dobrovolski D.O. Frazelogiya nəzəriyyəsinin aspektləri. – M.: Znak, 2008, 656 s.
5. Baranov A.N. Dilin strukturunda aksioloji strategiyalar (paremiologiya və lüğət). Dilçiliyin sualları. 1989. No 3. S. 74-90.
6. Vejbitskaya A. Semantik universallar və dillərin təsviri: [Sb. elmi işləyir]. – M.: Rus mədəniyyətinin dilləri, 1999. 780 s.

7. Vinareva L.A., Yanson V.V. İngilis İdiomları = İngilis İdiomları. Kazan: IP Logos-M MMC, 2008, 384 s.
8. Qak V.G. Metafora: universal və spesifik. Dildə və mətndə metafora. M.: Nauka, 1988.s.11-26.
9. Qlazunova O.İ. Metaforik çevrilmələrin məntiqi. – Sankt-Peterburq: Filol. Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin fakültəsi, 2000,190 s.
10. Jevako G.A., Şubina L.V. Rus və ingilis dillərində frazeoloji vahidlərin səciyyələndirilməsinin taksonomik əsasları. Universitet oxunuşları - 2006. Pyatıqor. dövlət dilçi. univ. Pyatıqorsk, 2006,s. 38-44.
11. Kabanova İ.N. İngilis dilinin leksikologiyasının əsasları. Ed. 2, əlavə edin. - Aşağı Novqorod: NGLU, 2012, 168 s.

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN STRATEJİ İNKİŞAF HƏDƏFLƏRİ

*Hüseynova E.Y., i.f.d., dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Sahibkarlıq fəaliyyəti çox mürəkkəb və geniş sahəli fəaliyyət olaraq mürəkkəb istehsal-təşkilat-təsərrüfat sistemini əhatə edir. Onun əsas vəzifəsi məhsul istehsal etmək və xidmət göstərməkdir. Bu gün Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin nəzəri və təcrübi məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda müasir sahibkarlığın inkişafı XX əsrin 90-cı illərindən başlamışdır. Həmin dövrdə ümummilli lider Heydər Əliyev demokratik həyat tərzinin diktə etdiyi gerçəklik kimi bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə sadıq qalaraq Azərbaycanın yeni dövr üçün prioritetlərini müəyyənləşdirmiş və ölkənin iqtisadi siyasətinin təməlini qoymuşdur.

Azərbaycanda 90-cı illərin ortalarından başlayaraq ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində həyata keçirilən islahatlarla planlı iqtisadi modeldən liberal bazar iqtisadiyyatına keçid təmin edilib, dünyada ən yüksək inkişaf templəri ilə sənaye, xidmət və kənd təsərrüfatı sahələrində real irəliləyişə nail olunub. Ulu Öndər ölkəmizdə sahibkarlığın memarı, yaradıcısı, qurucusu və dinamik inkişafının tənzimləyicisi kimi yaddaşlara əbədi həkk olunub. Özünün böyük həyat təcrübəsinə, nüfuzuna, iradəsinə, ən mürəkkəb situasiyalarda dəqiq qərarlar çıxarmaq bacarığına görə demokratik cəmiyyətə keçid mexanizmini müəyyənləşdirərək bu istiqamətdə ardıcıl və sistemli siyasət həyata keçirib. Çünki "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir!" - prinsipinə əsaslanan Ulu Öndərin fəaliyyətinin ən mühüm, strateji əhəmiyyət daşıyan istiqamətlərindən biri bazar münasibətlərinə keçidin tələblərinə uyğun iqtisadi siyasəti reallaşdırmaq, ölkə iqtisadiyyatını böhrandan qurtarıb dirçəliş, ardınca isə inkişaf yoluna çıxarmaq idi. Bu, Ulu Öndər Heydər Əliyevin yeni Azərbaycanın inkişaf modeli idi. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanın yeni neft strategiyası bu baxımdan atılmış ilk və həyati əhəmiyyətli addım olmuşdur. Ulu Öndərdən sonra bu siyasəti inamla davam etdirən Prezident

İlham Əliyevin rəhbərliyi altında hazırda Azərbaycanın hərtərəfli inkişafında yeni mərhələ yaşanır.

Hazırda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanın inkişafında yeni mərhələ yaşanır. Dövlət başçısının həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin əsas xarakterik xüsusiyyətləri onun sosialyönümlü olması, habelə bütün problemlərin həllində iqtisadi aspektin mövcudluğunun ön plana çəkilməsidir. Dövlət proqramlarının, fərman və sərəncamların icrası ölkədə gedən iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsini uğurla təmin edir, tərəqqi prosesində özəl sektorun payını və rolunu artırmaqla sahibkarlığın inkişafına güclü təkan verir.

Bu gün Azərbaycan biznes mühitinin əlverişliliyi, sahibkarların rahat işləməsi üçün ən çox islahatlar aparan ölkələrdən biridir. Postneft iqtisadiyyatının qurulması, idxaldan asılılığın azaldılması, ölkənin ixrac potensialının yüksəldilməsi üçün rəqabətqabiliyyətli mal və məhsulların istehsal olunması məqsədilə hökumət sahibkarlar üçün böyük imkanlar yaradıb. Ölkədə qeyri-neft sektorunun, xüsusilə regionlarda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı istiqamətində mühüm işlər görülüb.

Ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsinə, ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində sahibkarlığın rolunun gücləndirilməsinə, bu istiqamətdə dövlət qayğısının artırılmasına və ən əsası mövcud potensialın reallaşdırılmasına yönəlmişdir. Bu məqsədlə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, bürokratik maneələrin aradan qaldırılması, maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və digər sahələrdə mühüm əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

Son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi neft sektorundan asılılığın azalması, yeni istehsal müəssisələrinin istifadəyə verilməsi, işsizliyin aradan qaldırılması və sair sosial yönümlü problemlərin həlli sahibkarlığın inkişafı ilə əhəmiyyətli dərəcədə bağlıdır.

Ölkəmiz 2030-cu ildək olan dövrü əhatə edən yeni strateji mərhələyə daxil olub. Bu mərhələdə respublikamızda kiçik və orta biznesin daha da dinamik inkişafı hədəflənib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı və “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” və 2021-ci il 2 fevral tarixli müvafiq Sərəncamı ilə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədi təsdiqlənib. Sənədlərə əsasən növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioritetin reallaşdırılması hədəflənib. Burada, həmçinin özəl sektorun perspektiv inkişafını özündə ehtiva edən bir sıra müddəlar öz əksini tapıb.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın (KOS-un) inkişafı iqtisadiyyatın diversifikasiyası, rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması, məşğulluğun təmin edilməsi, istehlak mallarına olan tələbatın yerli resurslar hesabına ödənilməsi və iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə KOS-un ÜDM və məşğulluqdakı xüsusi çəkisinə nəzər saldıqda belə qənaətə gəlmək olur ki, Azərbaycanda da davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində KOS-un əsas hərəkətverici amilə çevrilməsi qarşıda duran əsas çağırışlardandır.

“Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” ölkə iqtisadiyyatında rəqabətqabiliyyətliyin, inklüzivliyin və dayanıqlılığın təmin olunması istiqamətində bütün ölkə üzrə həyata keçirilən tədbirlərin bir hissəsi olaraq hazırlanmışdır.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin əksəriyyətində KOS subyektləri iqtisadi artımın və məşğulluğun təmin edilməsində aparıcı mövqeyə malikdirlər. ABŞ və Avropa İttifaqı ölkələri kimi ölkələr KOS-un inkişafı hesabına əhəmiyyətli iqtisadi artıma nail olmuşdur. Belə ki, Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə müəssisələrin 99 faizini kiçik və orta müəssisələr təşkil edir ki, bunların da məşğulluqda və ÜDM-də payı 60 faizdən çoxdur.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə orta həcmli müəssisələr məşğulluğun əsas təminatçısı qismində çıxış edir. KOS sahəsində global trendlərdən biri də kiçik müəssisələrin dayanıqlılığını təmin etməklə onların orta müəssisələr səviyyəsinə çatdırılması cəhdləridir. Bununla da müəssisələrin dayanıqlılıq və beləliklə, rəqabətqabiliyyətlik göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına nail olmaq hədəflənir.

Azərbaycanda KOS-un və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi üçün güclü potensial və geniş imkanlar mövcuddur. Bunun üçün ümumi biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının daha sərfəli və effektiv təşkil edilməsi, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin yerli və xarici bazarlara çıxışının təmin edilməsi, bacarıqlı və ixtisaslı kadr təminatının yaradılması atılmalı olan vacib addımlardandır.

Regionda və dünyada iqtisadi sahədə gedən proseslər KOS subyektlərinin sahibkarlıq subyektləri ilə kooperasiyasının dərinləşdirilməsini və dövlət dəstəyinin artırılmasını bir daha önə çəkir. Bu baxımdan sahibkarlıq siyasətinə dair vahid yanaşmanın, innovasiyaların, beynəlxalq standartların daha geniş tətbiqi, ixrac bazarlarının araşdırılmasında dövlət dəstəyinin artırılması; maliyyə, konsaltinq və digər dəstək mexanizmlərinin daha da genişləndirilməsi, dövlətin dəstək alətləri üçün monitorinq və qiymətləndirmə mexanizmlərinin yaradılması üçün prioritetlər müəyyənləşdirilməli və ölkədə sahibkarlığın inkişafı ciddi dəstəklənməlidir.

Azərbaycanda KOS-un inkişafı kifayət qədər ciddi məsələdir. Bunun üçün makroiqtisadi siyasətdən başlayaraq, sahibkarların və əlaqəli dövlət məmurlarının məsələyə baxış tərzinə qədər bir çox işləri özündə ehtiva edən və aydın hədəflərə istiqamətlənmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur. Buna görə də KOS-un inkişafına dəstək verən institusional dəyişikliklərin həyata keçirilməsi və onların inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı KOS subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin daha da artırılmasına, gündəlik istehlak malları ilə təminatın əsasən KOS subyektləri vasitəsilə həyata keçirilməsinə, KOS subyektlərinin ÜDM və məşğulluqda payının əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasına nail olmaqdır. Azərbaycanda biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, maliyyə resurslarına və beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarının artırılması, eləcə də innovativ yanaşmanın bütün əlaqəli sahələrdə tətbiqi KOS subyektlərinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradar ki, bununla da Azərbaycanda KOS subyektlərinin qeyri-neft sektorundakı payı və yüksək gəlir gətirən sektorlarda məşğulluq imkanları artar.

2025-ci ilədək olan dövrdə KOS-un gücləndirilməsi sayəsində Azərbaycanın iqtisadi potensialı daha da artacaqdır ki, bunun da nəticəsində ölkədə rəqabət mühiti tam təmin olunacaq və beləliklə, Azərbaycan həm yerli, həm də xarici investorlar üçün dünyanın ən əlverişli ölkələrindən birinə çevriləcəkdir.

Azərbaycanda 2025-ci ilədək olan dövr üzrə uzunmüddətli baxışın həyata keçirilməsi nəticəsində KOS-un ÜDM-də və məşğulluqda payının müvafiq olaraq 35 və 40 faizə, ölkənin qeyri-neft ixracında payının isə 25 faizə çatdırılması nəzərdə tutulur.

Hesab edirəm ki, 2025-ci ildə Azərbaycan əlverişli rəqabət mühitinə sahib olan, dövlət-özəl tərəfdaşlığının yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, yüksəkixtisaslı kadr potensialı və daim inkişaf edən qeyri-neft sektoru olan bir dövlətə çevriləcəkdir. KOS subyektlərinin sayının və dayanıqlılığının artması ilə onların qlobal dəyər zəncirlərində rolunun genişlənməsinə, intellektual dəyərlərin formalaşmasında iştirakına və daha çox gəlir əldə etməsinə nail olunacaqdır.

Nəzərdə tutulan hədəflərin reallaşdırılması Azərbaycanda biznes üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması, KOS-un inkişafına ünvanlanmış müxtəlif proqram və layihələrin həyata keçirilməsi, aidiyyəti dövlət qurumlarının iştirakı və səyi, xüsusilə də zəruri proseslərin sadələşdirilməsi və şəffaflığının təmin edilməsi sayəsində mümkün olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 6 dekabr 2016-cı il
2. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
3. Musayev V.R., Seyfullayev İ.Z. Sahibkarlığın əsasları. Bakı. 2013, - 382 səh.
4. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına zəmin yaratmış Milli Qurtuluş Günü. URL: <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/azerbaycanda-sahibkarligin-inkisafina-zemin-yaratmis-milli-qurtulus-gunu-1655250788>
5. Musayev M. Sahibkarlar səmərəli fəaliyyət üçün bütün imkanları əldə ediblər. Maliyyə və uçot. 2015. №10. S.25-31. URL: https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_771.htm
6. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı: Real vəziyyət və perspektivlər. URL: https://www.yeniazerbaycan.com/SonXeber_e89284_az.html

ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN AKTUALLIĞI

*Hüseynova E.Y., i.f.d., dosent
Adıgözəlova Lalə Xələddin qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi hər bir dövlətin ən mühüm strateji məqsədidir. Azərbaycan üçün ərzaq təhlükəsizliyinin formalaşması dövlətin həyat qabiliyyətinin göstəricisidir. Bu baxımdan ərzaq təhlükəsizliyi kateqoriyasının mənasını müəyyən etmək məqsədəuyğun olardı.

1996-cı ildə qida problemləri ilə bağlı keçirilən Dünya Qida Sammitində qida təhlükəsizliyi anlayışı müəyyən edilmişdir. Qida təhlükəsizliyi “bütün insanlar sağlam və aktiv həyat tərzini keçirmələri üçün istənilən vaxt kifayət miqdarda keyfiyyətli qida əldə edə bildikdə” yaranan vəziyyət olaraq müəyyənləşdirilmişdir. Bir qayda olaraq, qida təhlükəsizliyi anlayışı insanların qidaya olan ehtiyaclarını, o cümlədən onların qida üstünlüklərini təmin edən qidaları həm fiziki, həm də iqtisadi baxımdan əldə edə bilmək imkanını özündə ehtiva edir. Qida təhlükəsizliyi həmçinin insanların aktiv və sağlam həyat tərzini sürmələri üçün istənilən vaxt kifayət qədər qida əldə edə bilmək imkanları əsasında qurulmuşdur. Qida təhlükəsizliyi aclıq, quraqlıq, müharibələr, iqtisadi qeyri-sabitlik kimi risk faktorları səbəbindən gələcəkdə qida qıtlığını aradan qaldırmaq üçün qida sabitliyini və məhsuldarlığını artırmaqla bağlı tədbirləri özündə ehtiva edir.

Aqrar sənaye sektorunun tənzimləyici strukturlarının qarşısında duran əsas məqsədlər, ilk növbədə, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, yəni ehtiyacları ödəmək üçün həm fiziki, həm də iqtisadi cəhətdən kifayət qədər müəyyən miqdarda əsas ərzaq növlərinin istehsalını təşviq etməkdir. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində aparıcı rol aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə məxsusdur. Milli iqtisadiyyatın əlaqəli sahələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, qida sektorunun formalaşması və onun ərzaq idxalından asılılıq dərəcəsinin azalması, habelə ölkə əhalisinin sosial vəziyyəti və ödəmə qabiliyyəti daha çox onun uğurlu inkişafından asılıdır.

Azərbaycan Respublikasında əhalinin keyfiyyətli və təhlükəsiz ərzaq mallarına tələbatının daha dolğun və davamlı təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən genişmiqyaslı tədbirlər öz müsbət nəticələrini verməkdədir. Bununla yanaşı, ölkədə qida və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal və idxal-ixrac həcmində artım, istehlakçıların sağlamlığının qorunması və hüquqlarının müdafiəsi kimi şərtlər qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət tənzimləməsinin və nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişaf prinsipləri əsasında şaxələndirilməsi və inklüzivliyinin təmin edilməsi, rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunun formalaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına

dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə (SYX) dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini əhatə edən, risklərin təhlili yanaşmasına əsaslanan təkmil qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılmasını nəzərdə tutan konkret prioritetlər və tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir.

SYX-də qeyd edildiyi kimi Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış ənənəvi təsərrüfatçılıqdan bazaryönlü əlavə dəyər yaradan intensiv təsərrüfatçılığa keçidin gücləndirilməsi hesabına rəqabətqabiliyyətli aqrobiznesi formalaşdırmağı nəzərdə tutur.

2025-ci ilədək olan dövr üzrə uzunmüddətli baxış çərçivəsində müəyyən edilmiş məqsəd kənd təsərrüfatı sektorunun tam müasirləşdirilməsi və onun rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsidir. Buraya məhsulların istehsal həcmi artırılması, yüksək dəyər yaradan bitkiçilik məhsullarının istehsalı və kənd təsərrüfatı məhsulları emalının dəyər zəncirinin seçilmiş sahələri üzrə artırılması daxildir. 2025-ci ilədək ölkənin aqrar sənayesini inkişaf etdirməklə, əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi təmin ediləcəkdir.

Respublikada ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə nəzarət üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2017-ci il 10 fevral tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi (AQTA) yaradılıb. “Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2017-ci il 13 noyabr tarixli Fərmanla Agentliyin Əsasnaməsi təsdiq edilib.

Agentliyin məqsədi əhalinin sağlam və təhlükəsiz qida ilə təmin edilməsi və bununla da qida mənsəli xəstəliklərin əhəmiyyətli dərəcədə azalması, habelə kənd təsərrüfatı və qida məhsullarının məhsuldarlığının və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və inkişaf etmiş ölkələrin bazarlarına ixrac həcmi artırılmasına nail olmaqdan ibarətdir.

Agentlik fəaliyyətini şəffaflıq və hesabatlılıq, qərəzsizlik və bitərəflik, sahibkarlarla tərəfdaşlıq, istehlakçı mənafeyinin üstünlüyü, innovativlik, səmərəlilik və nəticəyönlülük, risk əsaslı yanaşma və beynəlxalq tələblərə uyğunluq prinsipləri üzərində qurub.

Agentliyin fəaliyyət istiqamətlərinə qida təhlükəsizliyi, baytarlıq və fitosanitar nəzarət sahəsində normativ tənzimləmə, idxal sağlamlıq aktı, sağlamlıq, baytarlıq və fitosanitar sertifikatlarının verilməsi, qida təhlükəsizliyi ilə bağlı istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi, qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət tənzimlənməsi, dövlət nəzarəti və əlaqələndirmə, qida sahəsində fəaliyyət göstərən subyektlərin qida təhlükəsizliyi qeydiyyatına alınması, texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluq qiymətləndirilməklə təsdiqinin həyata keçirilməsi, Qida Təhlükəsizliyi Reyestrinin aparılması və qida zənciri boyu risk əsaslı nəzarətin aparılması daxildir.

Ölkə əhalisinin təhlükəsiz və keyfiyyətli qida məhsulları ilə təmin edilməsi, qida təhlükəsizliyi sisteminin səmərəliliyinin və şəffaflığının artırılması, onun beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması məqsədilə Prezidentin Sərəncamı ilə

“Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir.

Ölkədə aqrar sahənin problemləri ilə bağlı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 12 elmi-tədqiqat institutu, həmçinin Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin tabeliyində olan ümumilikdə 4 elmi-tədqiqat institutu qismən aqrar sahəyə aid olan problemlər üzrə fəaliyyət göstərir.

Bakıda və regionlarda ən müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş, ən mürəkkəb təhlilləri aparmağa imkan verən 16 laboratoriyadan ibarət şəbəkə formalaşdırılıb.

Azərbaycanda qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə ölkədə istehsal edilən, həmçinin idxal və ixrac olunan qida məhsullarının, aqrokimyəvi və baytarlıq preparatları kimi qeyri-qida məhsullarının, eləcə də qida qablaşdırma materiallarının təhlükəsizlik və keyfiyyət göstəriciləri üzrə müayinələrinin aparılması üçün Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi İnstitutunun laboratoriyaları ən müasir cihaz və avadanlıqlarla təchiz edilib. Həmçinin İnstitutun Analitik Ekspertiza Mərkəzinin nəzdində fəaliyyət göstərən laboratoriyalar mütəmadi olaraq peşəkarlıq sınaqlarına cəlb edilib, laboratoriyaların akkreditasiyadan keçməsi, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində zəruri tədbirlər görüldü.

AQTİ-nin fəaliyyəti ilə tanış olan bir sıra dövlət nümayəndələri və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri burada yaradılan şəraiti yüksək qiymətləndirib, laboratoriyalarda ən müasir texnologiyaların tətbiq olunduğunu qeyd ediblər. Hazırda bəzi dövlətlər müasir laboratoriyaların qurulması işində Azərbaycanın təcrübəsindən yararlanmaq istəyir.

Qeyd edilənlərlə bərabər, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində kənd yerlərinin inkişafı siyasətinin qabaqcıl dünya təcrübəsi əsasında təkmilləşdirilməsi aktualdır. İlk növbədə, ölkənin regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı tədbirlərinin böyük miqyasda və sürətlə həyata keçirilməsini nəzərdə tutan, mövcud problemlərin birdəfəlik həll olunmasını hədəfləyən və buna görə də daha çox milli səviyyədə planlaşdırma metodologiyasına əsaslanan regionların inkişafı siyasətinin bundan sonra tədricən kənd yerlərinin inkişafı konsepsiyası ilə əvəzlənməsinə ehtiyac vardır. Bu baxımdan, kənd yerlərinin inkişafı üzrə planlaşdırma istiqamətində müvafiq institusional potensialın, o cümlədən kənd yerlərinin inkişafı üzrə ehtiyacları xarakterizə edən monitoring göstəriciləri sisteminin və müvafiq informasiya bazasının yaradılması aktualdır. Buna uyğun olaraq, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və kənd icmalarının kənd yerlərinin inkişafında iştirakının daha da gücləndirilməsini təmin edən institusional mexanizmlər yaradılmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dövlət siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən birini təşkil etdiyi üçün növbəti illərdə də bu sahədə görülən işlər genişləndiriləcək, nəzərdə tutulan tədbirlər ölkə əhalisinin zəruri həcmdə və keyfiyyətdə ərzaq məhsulları ilə daimi əsaslarla təmin edilməsinə istiqamətlənəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Qida təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 5 may 2022-ci il, №523-VIQ
2. Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin yaradılması haqqında. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanı.
3. Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 noyabr 2017-ci il tarixli Fərmanı.
4. Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Bakı şəhəri, 29 aprel 2019-cu il. № 1143.
5. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 6 dekabr 2016-cı il.
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Standartı. AZS ISO 22000. 2021.
7. Təhlükəsiz qida ilə sağlam gələcəyə! URL: <https://afsa.gov.az/az/haqqinda>
8. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi cəmiyyətin inkişafının mühüm şərtidir. URL: <https://serqqapisi.gov.az/xeberler/erzaq-tehluksesizliyinin-temin-edilmesi-cemiyetin-inkisafinin-muhum-sertidir>

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLİN YENİ MƏZMUNU VƏ KADR HAZIRLIĞI MƏSƏLƏLƏRİ

*İsmaylova İlhamə Şubay qızı,
İsmaylova Aygün İslam qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Müasir dövrdə həyatın bütün sahələrində dəyişikliklər olduğu kimi, təhsil sahəsində də böyük dəyişiklər aparılır. Deməli, məktəbəqədər təhsil də bu dəyişikliklərdən kənarda qalmamışdır və bu dəyişikliklər məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçilərin fəaliyyətinə müsbət təsir etməlidir.

Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartlarının reallaşdırılması ilk növbədə təlim prosesinin bütün iştirakçılarından onun reallaşdırılması ideologiyasına, tətbiq edilən yanaşmalara düzgün münasibət tələb edir. Bu prosesdə əsas rol onun məktəbəqədər təhsil müəssisələrində onun reallaşdırılmasını təmin edən rəhbərliyə aiddir.

Hazırkı dövrdə kreativliyə, yenilikdən istifadə etməyə və onu yaratmağa hazır olan, təcrübi-eksperiment, işlərini aparmağı bacaran məktəbəqədər təhsil müəssisə tərbiyəçilərinin səriştəliliyinin formalaşması; yaradıcılığının inkişaf etdirilməsi problemi mövcuddur. Məktəbəqədər müəssisələrdə metodiki iş xüsusi yer tutur. Metodiki işin keyfiyyətinin yüksəlməsi üçün də tərbiyəçi şəxsiyyətinin aktivləşdirilməsi lazımdır ki, bu da onun yaradıcı fəaliyyətinin inkişafına səbəb olur. Bu baxımdan tərbiyəçilərin vaxtaşırı ixtisasının artırılması sahəsində işlərin aparılması lazımdır.

Standartların reallaşdırıldığı şəraitə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Aparılan təhlillər konkret problemləri görməyə və onları aradan qaldırmağa imkan verir. İstənilən işin nəticəsi işi kimin və necə görməsindən asılıdır. Məhz bu prosesin

iştirakçıların peşəkarlığı və istəyi nəticənin keyfiyyətini təmin edir.

Məktəbəqədər təhsil üzrə dövlət standartlarının realizəsi məktəbəqədər müəssisələrdə çalışan pedaqoji işçinin bu prosesə hazırlığından birbaşa asılıdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji işçinin peşəkar səriştəliliyinin məcmusuna metodoloji, psixoloji –pedaqoji, kommunikativ, tədqiqatçılıq, təqdimetmə, İKT – bacarıqları daxildir.

Yeni məzmunun reallaşdırılmasında pedaqoqun metodoloji səriştəliliyi fəaliyyətə sistemli yanaşmadır. Fəaliyyətə sistemli yanaşmanın tətbiqi məktəbəqədər müəssisədə uşaq şəxsiyyət iylə tərbiyəvi qarşılıqlı təsirə üç mövqedən baxmağı pedaqoqun bacarığı güman edir:

Birincisi-bu bütün məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin pedaqoji kollektivi və hər bir pedaqoqu bütün amillərin və uşaqların inkişaf prosesinə məktəbəqədər təhsil sisteminin təsirini qaydaya salmağa çalışdığı tərbiyə sistemidir.

İkincisi –pedaqoji təsirin çox olduğu qrupun tərbiyəvi məkanıdır.

Üçüncüsü –uşağın fərdi inkişaf trayektoriyasının təminatıdır. (fərdi təlim qarşısında)

Fəaliyyətyönümlü yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, diqqət mərkəzində böyüklərə birgə (əməkdaşlıq) fəaliyyəti və uşaqların birgə işi nəticəsində nail olduqları nəəliyyət durur.

Hal-hazırda məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji işçinin tədqiqatçılıq səriştəliliyinin vacib tərkib hissəsi onun zəruri məlumatları axtarır tapmaq bacarığı və onu öz müəssisəsində, öz qrupunda tətbiq etməsidir. Təqdimetmə səriştəliliyi öz peşəkar fəaliyyətində qabaqcıl təcrübəni təqdimetməsində, bu barədə çap etdirdiyi məqalələrində, müxtəlif səviyyəli konfranslarda çıxışında, məktəbəqədər təhsilin aktual problemləri haqqında təqdimatlarda və s. əks olunur.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi və pedaqoji işçi üçün tələblər uşaqların tərbiyəsinin məqsəd və vəzifələrində öz ifadəsini tapır. Həmin vəzifələr məqsədyönlü fəaliyyət prosesində həyata keçirilir. Yeni məzmunun reallaşdırılması prosesində pedaqoji işçi qarşıya qoyduğu məqsədi yerinə yetirmək üçün bilik və bacarıqlara yiyələnməsi zəruridir. Yeni məzmunun reallaşdırılması prosesində fikir aydınlığı, tələbkərlilikdə ardıcılıq kimi keyfiyyətlərlə yanaşı, motivlərin böyük əhəmiyyəti var ki, burada da əsas məqsəd motivi hərəkətə gətirməkdir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində pedaqoji prosesin idarə olunmasında iştirak edən kadrların müasir tələblərə cavab verən səviyyədə hazırlanması üçün, onları pedaqoji fəaliyyətin səmərəli idarəetmə prosesinə daxil edərək, özünüreallaşdırması və şəxsi inkişafının təmin olunmasına şərait yaradılmalıdır. Belə fəaliyyət mütəxəsislərin özünütəyininə, pedaqoji texnologiyaların mənimsənilməsinə, onun yaradıcılıqla istifadə edilməsinə və pedaqoji prosesin səmərəli idarə olunmasına tələbatın öyrənilməsi və onun dəyişdirilməsinə olan ehtiyacların aradan qaldırılmasına və pedaqoji fəaliyyətin yaxşılaşdırılmasına imkan verir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin lokal aktlarının hazırlanmasına ehtiyac vardır. Bunun üçün əməkdaşların vəzifələrində təlimatlara uyğun dəqiqləşdirmələr aparmaq lazımdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin xüsusiyyətlərinin hesaba alınması zamanı məktəbəqədər təhsilin təlimedici proqramının hazırlanmasının

alqoritmını fikirləşməyə pedaqoji kollektivin, sorğuların və valideynlərin imkanlarını nəzərə almaq vacibdir.

Standartların tələblərinə uyğun olan şəraitin təhlilinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Aparılmış təhlil mövcud problemləri görməyə və onların həlli yollarını müəyyən etməyə imkan verəcəkdir. İstənilən işin nəticəsi ondan asılıdır ki, bunu kim necə görür və həyata keçirir. Məhz bacarıq, peşəkarlıq və icraçıların arzusu keyfiyyətli nəticəni təmin edir. Yeni məzmunun tələblərinin reallaşdırılması prosesi məktəbəqədər təhsil sahəsində çalışan pedaqoji işçinin hazırlığından birbaşa asılıdır. Pedaqoji işçi dərin elmi, siyasi və pedaqoji nəzəriyyələrə yiyələnməli, yorulmaz əqidəyə malik olmalıdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində pedaqoji işçi geniş məlumat, yüksək mədəniyyətə malik olmalı, tərbiyə, təlim, təhsil vermək metodikasına dərinlən yiyələnməlidir. Bunun üçün o, pedaqogikanı, məktəbəqədər pedaqogikam, psixologiyayı, ixtisas metodikalarını dərinlən bilməli, qabiliyyət, bacarıq və vərdislərə yiyələnməlidir. Pedaqoji qabiliyyət, bacarıq və vərdislərə malik olan pedaqoji işçi təlim-tərbiyəni müasir tələblər səviyyəsində həyata keçirə bilər. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji işçinin peşəkarlıq bacarığı sisteminə tədqiqatçılıq, ünsiyyət, təqdimat etmə, İKT-bacarığı daxil edilir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji işçinin tədqiqatçılıq bacarığı, praktik fəaliyyətdə təlimedici prosesin təşkilinin tədqiqat və təcrübə-eksperimental metodlarını tətbiq etmək bacarığı olmalıdır. Tədqiqatçılıq bacarığı hər bir pedaqoji işçini yeni pedaqoji yaradıcılığa və axtarıcılığa təhrik edir. Buna birdən-birə deyil, uzun müddətli axtarış və yaradıcılıq prosesində yiyələnin.

Ünsiyyət bacarığı təlim prosesinin bütün iştirakçının pozitiv qarşılıqlı nəticəli fəaliyyətin həyata keçirilməsinə imkan praktik ünsiyyət üsullarından ibarətdir. Pedaqoji işçinin ünsiyyət bacarığı o deməkdir ki, bütün iştirakçılarla (uşaqlar, valideynlər və ailənin digər üzvləri, pedaqoqlarla) qarşılıqlı pozitiv münasibət yaradır. Bu qabiliyyət hər bir uşağın pedaqoqa, öz yoldaşlarına necə münasibət bəslədiyini, uşaqlar arasında yoldaşlıq və dostluq münasibətlərini necə formalaşmasını aşkar etməyə imkan verir.

Pedaqoqun təqdimat bacarığı dedikdə jurnallarda, maarifləndirici saytlarda, müxtəlif pedaqoji konfranslarda məqalələrin nəşri və s. öz peşəkar fəaliyyətinin müsbət təcrübəsini təqdim etmək bacarığı kimi ifadə edilir.

Tərbiyəçilərin və tərbiyə edilənlərin qarşısına dəqiq məqsəd qoymadan, tərbiyənin məqsədlərini onların daxili tələbatlarına uyğunlaşdırmadan cəmiyyətin müasir tələblərinə cavab verən, özünün gələcək peşəkar fəaliyyətinin xüsusiyyətlərinə müvafiq şüurlu, hərtərəfli inkişaf etmiş mütəxəssislərin müvəffəqiyyətlə yetişdiriləcəyini təsəvvürə gətirmək qeyri-mümkündür.

Tərbiyəçilərin peşəkarlığının təkmilləşdirilməsi bir neçə istiqamətlərdə həyata keçirilə bilər:

tərbiyəçilərin ixtisas üzrə tələbatlarının üzə çıxarılması əsasında onların ixtisas hazırlığının təhlili, fəaliyyətlərinin nəticələrinin öyrənilməsi və tələbatdan asılı olaraq, onların ixtisas təkmilləşdirilməsinin müxtəlif formalarına cəlb edilməsi

(həm məktəbəqədər təhsil müəssisəsi, həm də rayon, şəhər bazasında);

- müəssisə bazasında aşağıdakıları nəzərə alan ixtisas təkmilləşdirmə

proqramının hazırlanması;

- uşaqların tədris və tərbiyə məsələləri, müasir elm və təcrübənin nailiyyətləri nəzərə alınmaqla onların həyata keçirilməsi yolları;
- tərbiyəçilərin təcrübi-eksperimental istiqamətlərinə uyğun tədqiqat fəaliyyətinə cəlb edilmə imkanları;
- təlimin məzmun və formasının üzvi rəbitəsinin və sosial əməkdaşlıq şəraitində yenilikçi təcrübənin yaradılması üzrə təcrübi fəaliyyətin təmin olunması;
- fəaliyyətin bütün mərhələlərində işə mütəxəssislərin cəlb olunması innovasiyalı müəssisə modelinin layihə və konsepsiyasının hazırlanmasından onun həyata keçirilməsinə kimi.

Artıq axırıncı istiqamət tərbiyəçiləri daim “təlim rejimində” olmağa vadar edir. İş prosesində yeni biliklərlə, mütəxəssislər tərəfindən təklif olunan proqram materiallarına yiyələnməyin üsulları ilə köklənməyə zərurət yaranır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan hər bir təcrübəli tərbiyəçi işini aşağıdakı şəkildə qurmağı bacarmalıdır:

- daim yenilik axtarışında olmalı və öz üzərində çalışmalıdır;
- təlim zamanı uşaqların fəallığının inkişafını ön planda saxlamalı, məşğələləri yeni təlim metod və texnologiyaları əsasında təşkil etməlidir;
- uşağı öyrədərkən yalnız məlumat verməklə kifayətlənməməli, onlara “öyrənməyi öyrətmək” bacarığını aşılamalıdır;
- özünəhörmət, özünəinam hissinin inkişafına çalışmalıdır;
- yaradıcı olmalı və uşaqlarda da yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirməyə çalışmalıdır;
- uşaqlarda sərbəst düşünmə, müstəqil qərarvermə bacarıqlarının inkişafına təkan verən üsullardan istifadə edərək, bu istiqamətdə dəstəkləyici mühit yaratmalıdır.

Böyük rus pedaqoqu K.D.Uşinski yazırdı ki, ...uşaqların təbiəti bir birinə oxşamır. Buna görə biz pedaqoqlara ...tərbiyə etdikləri uşaqları və onları əhatə edən şəraiti öyrənməyi, hər zaman ağına gələ bilməyən müxtəlif pedaqoji tədbirlərin tarixini öyrənməyi məsləhət görürük. Buna görə də tərbiyəçi hər zaman öz üzərində işləməli, daim öyrənməlidir.[3]

Tərbiyəçilərin peşəkarlığının artırılması işi istiqamətlər üzrə ayrılmalı və növbəti əsas tələbləri qorunmalıdır:

- təcrübi xarakteri daşılmalı;
- öz işində elmi tədqiqat və aparıcı (innovasiyalı) pedaqoji təcrübələri inteqrasiya etməlidir;
- fərdi- differensial yanaşmam (tərbiyəçilərin imkan və ixtisas maraqlarını nəzərə alan) təmin etməlidir;
- biliklərin mənimsənilməsinin aktivləşməsinə və ixtisas bacarıqlarının möhkəmlənməsinə əsas yaratmalıdır;
- ixtisasın artırılmasının nəticəliliyini qiymətləndirmək və bu prosesə vaxtında düzəliş vermək;
- sistemli və kompleks yanaşmanı təmin etmək. [2]

Tərbiyəçinin fəaliyyət və şəxsiyyətini öyrənmək metodiki işin effektivliyini və

keyfiyyətinin artırılması üçün lazımı yanaşmadır.

Uşaqların təlim və tərbiyə işinin nəticəsinin yüksəldilməsində tərbiyəçiye kömək etmək yalnız gələcək təkmilləşmə işlərinin hərtərəfli nəzərə alınması şəraitində deyil, həm də hər bir tərbiyəçinin real imkanları daxilində mümkündür. Çünki eyni uşaq bağçasında işləyən iki tərbiyəçi uzun illər birgə işləsələr belə, nəzəri və metodiki baxımdan eyni hazırlıq səviyyəsində olurlar.

Təkmilləşmənin yüksəldilməsinin forma və metodlarının seçilməsi böyüklərin bilik fəaliyyətinin psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlıdır.

Tərbiyəçilərin iş zamanı hazırda təklif olunan bir çox forma və metodlardan bəzilərinin üzərində dayanmaq olar:

- Dialog formalı mühazirələr dinləyicinin düşüncə və dərk etmə fəaliyyətini aktivləşdirir. Belə mühazirələr zamanı rəvəzunun məzmunu izah edilir və məsələlər birgə araşdırılır.

- Problemlərin mühazirələr dinləyiciləri ayrı -ayrı qaydaların sübutuna və nəticə çıxarmağa cəlb edir.

- Müsahibə - seminarlar sual formalaşdırmaq, nəticə çıxartmaq və məsləhət vermək kimi bacarıqların inkişafına böyük təsir göstərir.

- Seminar – yaradıcı məşğələ innovasiyalı layihələrin yaradılması və yaradıcı düşüncənin inkişafına yönəldir.[4]

Problemlərin situasiyanın kollektiv həllini yerinə yetirən qrupla diskussiya, beyin həmləsi, ixtisas bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi üzrə kiçik qruplarla treninqlər, innovativ fəaliyyətinin nəticələri üzrə elmi – praktik konfrans kimi metod və formalardan istifadə olunur.

Məktəbəqədər təhsil üzrə dövlət standartlarının müvəffəqiyyətli reallaşdırılması pedaqoqda onun hazırlığını bacarığını müəyyən edən səriştəliliyin mövcudluğu güman edir:

- Hər bir uşağın emosional əmin- amanlığını təmin etmək;
- müxtəlif fəaliyyət növlərində uşaqların konstruktiv qarşılıqlı təsirini təşkil etmək, birgə fəaliyyətin iştirakçıları üçün sərbəst seçim üçün şərait yaratmaq;
- inkişafetdirici variativ təhsil təşkil etmək;
- uşağın yaxın inkişaf zonasında işləmək;
- uşaq təşəbbüsünə direktiv dəstəyi göstərməmək, oyun vaxtını və transformasiya edilən polifunksional mühitin təşkilini təmin etmək.

Bacarıqlar:

- təlim prosesində onların psixoloji-yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun olan əməkdaşlığın forma və metodlarından istifadə etmək;

- hər bir uşağın maraq və imkanlarına istiqamətlənmiş böyüklərlə qarşılıqlı təsir əsasında təlim prosesinin təşkili;

- həmyaşdları, həmçinin müxtəlif yaşlı uşaqların müxtəlif fəaliyyət növlərində bir-birinə müsbət, xeyirxah münasibətini dəstəkləmək;[1]

Beləliklə, təlim prosesində təlim-tərbiyə məqsədlərini müvəffəqiyyətlə həll etmək üçün tərbiyəçinin fərdi psixoloji, yaş və sosial-psixoloji xüsusiyyətlərinin ali təhsilli müasir məktəbəqədər təhsil üzrə mütəxəssis üçün zəruri olan ayrı-ayrı keyfiyyət və xüsusiyyətlərinin məzmun və strukturunun nəzərə alınması, metodoloji

və professional hazırlığın optimal nisbətdə olması, uşaqlarla qarşılıqlı münasibətlərinin eyni məqsədlərə can atması tələb olunur. Pedaqoqların pedaqoji məharəti, onların təlimə düzgün istiqamət verməsi, məşğələnin tərbiyəvi imkanlarından yaradıcılıqla istifadə etmək bacarığı, tərbiyə ilə təlim arasında vəhdətdə nail olmağın, uşaq şəxsiyyətinin müvəfəqiyyətlə formalaşmasının zəruri şərtləridir.

Ədəbiyyat:

1. Cəfərova L. Məktəbəqədər təhsilin yeni məzmunu və idarə olunması məsələləri. Bakı Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Təhsil Texnologiyaları Mərkəzinin nəşriyyatı 2016, 250 səh.
2. Əhmədov A.Ə., Abbasov Ə.M. Məktəbəqədər təhsilin konseptual problemləri. Kurikulum, 2011, № 2, səh.8-15.
3. Mehrabov A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri. B., Mütərcim, 2010, 512 s.
4. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı, 2009, 280 s.

FRANSIZ DİLİNDƏ FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRİN FAKTLARI

Məmmədova Leyla Zülfiqar qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti

M.D.-yə görə, Stepanova, frazeoloji vahid, komponentlərin vahid uyğunluğu ilə müxtəlif struktur tipli sözlərin ayrıca formalaşmış, sabit birləşməsi kimi başa düşülür, mənası komponent tərkibinin tam və ya qismən semantik yenidən nəzərdən keçirilməsi nəticəsində yaranır.

İndi frazeoloji vahidlərin xüsusi xüsusiyyətlərinə baxacağıq:

1. Frazelogizmlər öz tərkibinə görə həmişə mürəkkəb olur, çünki onlar çox vaxt ayrıca vurğuya malik olan, lakin eyni zamanda müxtəlif sözlərin ayrı-ayrılıqda mənasını qoruyub saxlaya bilməyən müxtəlif komponentlərin birləşməsi yolu ilə yaradılır (məsələn, qan və süd, beyninizi döyün);

2. Frazelogizmlər həmişə semantik bölünməzdir, çünki onlarda tez-tez bir sözlə ifadə oluna bilən fərqlənməmiş məna (məsələn, ağıl yaymaq, yəni düşünmək; pişik ağladı, yəni bir az və s.);

3. Frazelogizmlər müxtəlif sadə frazalardan fərqli olaraq tərkibinin müəyyən sabitliyi ilə xarakterizə olunur. Yəni, frazeoloji vahidin bu və ya digər komponentini oxşar sözlə əvəz etmək olmaz, sadə ifadələrdə bu mümkün olduqda (məsələn, “pişik ağladı” əvəzinə “pişik ağladı” deyə bilmərik, nə vaxtsa, məsələn, “Mən jurnal oxuyuram” ifadəsində “Mən oxuyuram” sözünü əvəz edə bilərik, amma bax, öyrən və məna dəyişməyəcək);

4. Frazelogizmlər də təkrar olunma qabiliyyəti ilə seçilir, yəni bizim tərəfimizdən bilavasitə nitqin özündə həyata keçirilir

5. Çox vaxt frazeoloji vahidlər tərkibinin keçilməzliyi ilə xarakterizə olunur, yəni strukturuna heç bir söz əlavə etmirik (məsələn, “aşağı baxmaq” deyərkən aşağı, kədərli və bu kimi sözləri əlavə etmirik);

6. Onlara grammatik formanın sabitliyini də aid etmək olar, yəni frazeoloji vahidin hər bir komponenti müəyyən grammatik formada təkrar istehsal olunur ki, onu dəyişmək hüququmuz yoxdur (məsələn, “köpək döyün” desək.”, onda biz “pulu döy” deyə bilmərik və s. Daha sonra);

7. Həmçinin, idiomatikliyi də unutma, bu o deməkdir ki, frazeoloji vahidin ümumi mənası birbaşa onun tərkib hissələrinin mənasından irəli gəlmir.

8. Demək olar ki, bütün frazeoloji vahidlərin sabit söz sırası var (məsələn, “nə işıq, nə şəfəq” desək, “nə şəfəq, nə də işıq” deyə bilmərik)

Çox vaxt frazeologiyanın tərfi söz və cümlələrin semantik cəhətdən əlaqəli birləşmələrinə aiddir.

V.N. Yartseva "frazelogizm" terminini "formaca oxşar sintaktik strukturlardan fərqli olaraq, ifadəni təşkil edərkən sözlərin ümumi seçim və birləşmə qanunlarına uyğun olaraq əmələ gəlməyən söz və cümlələrin semantik cəhətdən əlaqəli birləşmələrinin ümumi adı" kimi müəyyən edir. lakin nitqdə semantik quruluşla müəyyən leksiko-grammatik tərkib arasında sabit əlaqədə təkrar istehsal olunur”.

Lakin frazeoloji vahidlər, bəzi məzmunlu və formal ümumiliyə baxmayaraq, hələ də dilin tərkibindən təcrid etmək olduqca çətin olan kifayət qədər heterojen vahidlər hesab olunur.

Ballı Ş. frazeoloji vahidləri komponentlərin müxtəlif səviyyəli əlaqə ilə sabit birləşmə kimi tədqiq etmişdir. O, zahiri və daxilini fərqləndirirdi frazeoloji vahidlərin əlamətləri. Üstəlik, xarici xüsusiyyətlər dedikdə struktur xüsusiyyətləri, daxili xüsusiyyətlər dedikdə isə semantik xüsusiyyətləri nəzərdə tuturdum. Ballı Ş. frazeoloji vahidin əsas semantik əlamətini, onun fikrincə, bütün ifadənin bir sözə - identifikatora, yəni sabit birləşmənin ekvivalentliyinə eynilikdə ifadə olunan məna birliyi hesab edir. sadə sözə Ballı Ş. bu birləşmənin frazeoloji vahid kimi tanınması üçün ilkin şərt hesab edir. Bununla belə, tam söz ekvivalentliyi nəzəriyyəsi köhnəlməkdədir.

Ballı Ş. frazeoloji vahidlərin dörd növünü hesablayır.

1. frazeoloji birləşmələr (semantik cəhətdən bölünməz vahid mənanın onun komponentlərinin mənaları ilə tamamilə uyğunsuz olduğu frazeoloji vahidlər, yəni məna motivasiyasını tamamilə itirmiş idiomlar: à corps perdu “headlong”, tailler une bavette “balusters itiləmək”);

2. frazeoloji birliklər (semantik cəhətdən bölünməyən və integral frazeoloji vahidlər, mənaları onları təşkil edən sözlərin mənaları ilə motivləşən və şəffaf daxili formanı saxlayan: mordre à l'hameçon "yemə düşmək", traîner son boulet "kəmər çəkmək")

3. frazeoloji birləşmələr (tərkibində həm sərbəst məna daşıyan, həm də frazeoloji cəhətdən əlaqəli sözlər olan frazeologizmlər: ami jusqu' à la mort “məzara dost”, rire les dents au vent “dişlərini qıcırtmaq”);

4. frazeoloji ifadələr və ya çoxluq ifadələri (tərkibi və işlənməsi baxımından sabit, nəinki bölünən hesab edilən, həm də tamamilə sərbəst mənalı sözlərdən, yəni yenidən düşünülmüş tərkibli frazeoloji vahidlərdən-cümlələrdən ibarət olan

frazeologizmlər: Qui a peur des feuilles ne va point au bois "Qurdlardan qorxursansa, meşəyə getmə".

Hazırda fransız dilində frazeologiyaya daxildir:

1. atalar sözləri (atalar sözləri və məsəllər, yəni tərbiyəvi məzmunlu qısa xalq deyimləri, xalq aforizmi: le renard mourra dans sa peau "qabığı qəbir düzəldər", le bossu ne voit pas sa bosse mais il voit celle de son confrère "Başqasının gözündə görürük

qancıq, biz özümüzdəki jurnalı görmürük");

2. nitq şampları (məüyyən tərəfindən verilən tanış nümunələr

əks olunmadan izlənilən dövr və üslub: faire la réforme "islahat etmək", mettre aux voix "səsverməyə çıxarmaq");

3. klişelər (şablon ifadələr, "gəzmək" ifadələri: soyez le bienvenu "xoş gəlmisiniz", ayez l'obligeance de... "belə mehriban");

4. qanadlı sözlər (məcazi, məqbul ifadələr, ümumi istifadəyə girmiş deyimlər: après nous le déluge "bizdən sonra belə bir sel").

Fransız dilində frazeoloji birləşmələrin faktları

Məmmədova Leyla Zülfıqar qızı

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Xülasə

Bildiyimiz kimi, müxtəlif dillərin frazeoloji fondu özəyi və periferiyası olan semantik quruluş şəklində təqdim edilə bilər. Quruluşun özəyi frazeoloji vahidlərdir, komponentləri bir-birinə təsir göstərərək mənalarını tamamilə dəyişmişlər.

Frazeoloji vahidlərin kifayət qədər təsnifatı var. Bu təsnifatlar frazeoloji vahidləri müxtəlif mövqelərdən götürür, müvafiq olaraq bir-biri ilə ziddiyyət təşkil etmir, əksinə, bir-birini tamamlayır.

Belə ki, elmi ədəbiyyatda frazeoloji vahidlərin mənalarının milli-mədəni spesifikliyi problemi ilə bağlı müxtəlif baxış nöqtələri, nəzəri və praktiki yanaşmalar mövcuddur.

Bununla belə, bəzi ümumi məqamları cızsaq, başa düşə bilərik ki, əksər alimlər frazeoloji vahidlərin milli işarələmə əlamətləri arasında fərqləndirirlər.

Fransız dilində rəng mənaları mühüm rol oynayır. Rəngli sifətlər obyektlərə istinad etmək üçün istifadə edilə bilər, məsələn, le rouge - pomada, le bleu - iş bluzası, une noire - musiqidə dördüncü not. Fransız rəngli sifətlər çox sayda məcazi mənaya malikdir və frazeologiyada rus həmkarlarından daha çox istifadə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Axmanova O.S. Dilçilik terminləri lüğəti. M., 1969. 2001.

2. Böyük rusca-fransızca lüğət (200 min söz və ifadə) / L. V. Şerba, M. İ. Matusəviç, T. P. Vorontsova [və başqaları]. - M: Rus. dil – Media, 2004.

3. Qak, V. G. Yeni fransızca-rusca lüğət (70 min söz, 200 000 tərcümə vahidi) / V. G. Qak, K. A. Qanşına. – 4-cü nəşr. - M.: Rus. dil., 2008.

4. Qak V.G. Fransız və rus dillərinin müqayisəli tipologiyası. – L., 2006.

5. Davidyan Z.O. Fransız dilində rəng təyinatının semantikasi. Volqoqrad Dövlətinin bülleteni. Univ. 2009, №1.

6.Nazaryan A.G. Müasir fransız dilinin frazeologiyası. M.: Ali məktəb, 2007.

7. Danışiq Fransız dili. Nitq formulları. Dərslik /Comp., red.,trans. P.Gelevs.– M.: Filomatis, 2015

AZƏRBAYCANDA SOSIAL SAHIBKARLIĞIN MÖVCUD VƏZİYYƏTI

*Nəsimova Arifə Cənab qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Sosial sahibkarlıq fenomeni Azərbaycan üçün də yenidir. Bu sahədə təşəbbüslər son illərdə artmaqdadır, lakin sosial sahibkarlıqla bağlı ayrıca qanunvericilik aktı olmadığından bu və ya digər təşəbbüsün sosial sahibkarlıq kimi qiymətləndirilməsi çətindir. Doğrudur, mövcud qanunvericilikdə sosial müəssisələrlə bağlı müəyyən müddəalar mövcuddur, lakin hesab edirik ki, həmin müddəalar sosial sahibkarlıq münasibətlərini tam tənzimləmək gücündə deyil.

Sosial müəssisə anlayışı «Məşğulluq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda öz əksini tapıb. Qanunun 1.1.20-ci maddəsinə əsasən, sosial müəssisə – sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxslərin məşğulluğunun təmin olunması üçün yaradılan ixtisaslaşdırılmış hüquqi şəxsdir. Qanun sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxslərin dairəsinə əlilliyi olan şəxsləri, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqları, 20 yaşadək gəncləri, yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları tərbiyə edən tək və çoxuşaqlı valideynləri, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqları tərbiyə edən valideynləri, pensiya yaşına iki ildən az qalmış şəxsləri, cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş şəxsləri, məcburi köçkünləri aid edir. Digər qanunvericilik aktı - “Sosial müəssisələrin və kvotadan əlavə iş yerlərinin standartları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı sosial müəssisələrin standartlarını müəyyənləşdirir. Qərara əsasən sosial müəssisələrin standartları aşağıdakılardır: - işçilərin orta illik sayının azı 80 faizini Nazirliyin tabeliyində Dövlət Məşğulluq Agentliyinin yerli məşğulluq qurumları və ya “DOST” mərkəzlərinin göndərişi ilə işə qəbul olunmuş sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxslər - əlilliyi olan şəxslər, 20 yaşadək gənclər, yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları tərbiyə edən tək və çoxuşaqlı valideynlər, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqları tərbiyə edən valideynlər, pensiya yaşına iki ildən az qalmış şəxslər, cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş şəxslər, məcburi köçkünlər (bundan sonra – Şəxslər) təşkil edirlər; - Şəxslərə məşğulluq imkanlarının artırılması üçün iş yerində təlim, o cümlədən peşəyönümü və peşəhazırlığı istiqamətində məsləhət xidmətləri göstərir; - Şəxslərin peşə-əmək reabilitasiyası ilə bağlı tədbirləri həyata keçirir.

Göründüyü kimi, qanunvericilik sosial müəssisə anlayışını sırf məşğulluq kontekstində nəzərdən keçirir, halbuki beynəlxalq təcrübədə sosial sahibkarlığın əhatə dairəsi xeyli genişdir. Digər tərəfdən, sosial sahibkarlıq sahəsində münasibətlərin daha dəqiq tənzimlənməsinə, sosial müəssisələrin daha aydın prinsiplər və meyarlar əsasında fəaliyyəti üçün zəruri hüquqi bazanın

formalaşdırılmasına ehtiyac var ki, mövcud qanunvericilik bunu təmin etmək iqtidarında deyil. Aydın hüquqi tənzimləmə həm də ona görə vacibdir ki, sosial sahibkarlığın stimullaşdırılması üçün bir sıra güzəştlər, o cümlədən vergi güzəştləri tətbiq etmək mümkün olsun. Hazırda Vergi Məcəlləsində müxtəlif vergi növləri üzrə güzəştlər mövcuddur. Həmin güzəştlər sosial sahibkarlara da onlardan faydalanmaq imkanı versə də, həmin güzəştlər bilavasitə sosial sahibkarlar üçün nəzərdə tutulmayıb. Vergi Məcəlləsində müəyyən edilmiş güzəştlərlə bağlı bəzi müddəalara diqqət yetirsək, bunu aydın görə bilərik. Vergi Məcəlləsinin 102-ci maddəsi gəlir vergisindən güzəştləri nəzərdə tutur. Məsələn, mikro və ya kiçik sahibkarlıq subyekti olan və fərdi sahibkar kimi fəaliyyət göstərən startapların “Startap” şəhadətnaməsi aldığı tarixdən innovasiya fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlir – 3 il müddətinə gəlir vergisindən azaddır. Digər bir misal: Məcəllənin 106.2-ci maddəsinə əsasən, əlilliyi olan şəxslərin qeyri-hökumət təşkilatlarına məxsus olan işçilərinin ümumi sayının azı 50 faizi əlilliyi olan şəxslərdən ibarət olan istehsal müəssisələrinin mənfəət vergisinin dərəcəsi 50 faiz azaldılır. Eləcə də ƏDV, sadələşdirilmiş vergi və s. vergilərdə də müəyyən güzəştlər nəzərdə tutulur.

Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu güzəştlər bilavasitə sosial sahibkarlar üçün müəyyən edilmiş güzəştlər deyil. Azərbaycanda sosial sahibkarlığa xüsusi dəstək mexanizmləri müəyyənləşdirilməyib. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən xüsusi institusional vahidlər də mövcud deyil. Növbəti hissədə xarici ölkələrin nümunələrində sosial sahibkarlığa dəstək mexanizmləri ilə tanış olacağıq. Onlardan Azərbaycan təcrübəsində də istifadə faydalı olardı. Bununla yanaşı onu da qeyd edək ki, Azərbaycanda bilavasitə sosial sahibkarlar üçün nəzərdə tutulmasa da, onların da yararlanı biləcəyi müəyyən institusional təsisatlar var. Bunlardan biri də Startup Azərbaycan layihəsidir. Startup Azərbaycan layihəsinin əsas məqsədi ölkədə İKT sektorunda investisiya mühitini yaxşılaşdırmaq, ən yaxşı İnternet və İT layihələrini üzə çıxarmaq, innovativ ideyaların uğurlu biznes sahəsinə çevrilməsinə yardım etməkdir. Layihə çərçivəsində startapçılar üçün təlimlər təşkil olunur, investorlarla görüşlər keçirilir. Startaplara komanda formalaşdırmağa köməklik göstərilir. İnternet biznesə başlamaq istəyənlər üçün layihə çərçivəsində keçirilən təlimlərdə uğurlu bizneslə bağlı bilik və təcrübə əldə etmək imkanları yaradılır. Startap Azərbaycan komandası uğurlu hesab ediləcək layihələrin investorlara təqdim edilməsində və investor axtarışında seçilmiş startaplara köməklik edir. Həmçinin investorlar üçün cəlbəedici layihələrə əlçatımlılığın təmin edilməsi istiqamətdə fəaliyyət göstərir. Qarşıya qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsi məqsədilə startap görüşləri və müzakirələri təşkil olunur. Startap Azərbaycan qalıblərə simvolik mükafatlar təqdim etsə də, layihələrin birbaşa maliyyələşməsi onların investorlara və müxtəlif fondlara təqdim edilməsiylə həyata keçirilir. Göründüyü kimi, Azərbaycanda sosial sahibkarların da faydalana biləcəyi müəyyən mexanizmlər olsa da, sosial sahibkarlığın böyük ölçüdə inkişafını təmin edə biləcək hüquqi və institusional mexanizmlər hələ yaradılmayıb. Təbii ki, ilk növbədə hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi, zəruri qanunvericilik bazasının formalaşdırılması məqsəduyğundur. Azərbaycanda sosial sahibkarlıqla bağlı ən ciddi problemlərdən biri bu fenomenlə bağlı kifayət qədər məlumatlılığın olmamasıdır. Bəzi hallarda fəaliyyəti sosial

sahibkarlıq xarakteri daşıyan şəxslər belə, həyata keçirdiyi fəaliyyətin əslində sosial sahibkarlıq fəaliyyəti olduğunu bilmirlər. Sosial sahibkarlarla apardığımız müzakirələrdə iştirak edən sosial sahibkarların bir çoxu bunu etiraf edib. Sosial sahibkarlıq sektoru hələ zəif inkişaf etdiyindən sosial sahibkarların assosiasiyalaşması prosesi də hələ başlamayıb. Halbuki sosial sahibkarların assosiasiyalarda birləşməsi onların imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Hesab edirik ki, sosial sahibkarlığın inkişafı bu prosesi qaçılmaz edəcək. Bütün mövcud problemlərə baxmayaraq, Azərbaycanda mahiyyət etibarilə sosial sahibkarlıq xarakteri daşıyan təşəbbüslər var və onlar artmaqdadır. Ümid edirik ki, zəruri hüquqi və institusional islahatlar nəticəsində təqdim edəcəyimiz nümunələrin sayı çoxalacaq və onlar Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli töhfələr verəcək.

Ədəbiyyat:

1. The impact of social entrepreneurship on economic growth. Financier Worldwide Magazin. May 2020.
2. Yunus M. Creating a World without Poverty. New York: Public Affairs, 2007.

UŞAĞIN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA MÜƏLLİMİN ROLU

*Nəcəfova Günel Alim
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Bütün peşələr gözəldir. Amma, bütün peşələri və peşə sahiblərini yetişdirən bir peşə vardır ki, onsuz heç bir sənət, peşə öyrənilmir. Bu peşə müəllimlik peşəsidir.

Müəllimlik peşəsi haqqında görkəmli şəxsiyyətlərin fikirləri vardır. Mehriban davranışı, öyrənənlərinə olan münasibətilə daima sayılıb-seçilən olmalıdır- müəllim.

Öyrədənə öyrənənlər arasındakı münasibət pedaqogika elminin əsas məsələlərindən biridir. Təlim-tərbiyə işinin lazımi səviyyədə təşkili ,problemin həlli yollarının öyrənilməsindən asılıdır.

Öyrədən öyrənənləri həm tərbiyə, həm də təlim zamanı yaxşı tanımalı, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşması işini dövrün tələbləri səviyyəsində qurmalıdır. Əbəs yerə deməyiblər ki, öyrədən şəxsiyyətin mənəvi dünyasının qurucusudur. Öyrənən isə öyrədənin aynasıdır. Bu da bir həqiqətdir ki, hər bir öyrədən və tərbiyə edən öyrənənlərini xalqını, millətini, vətəninə sevmə, bacarıqlı şəxsiyyət kimi görmək istəyir. Bu istəyin gerçəkləşməsi üçün öyrədənlərin üzərinə böyük bir məsuliyyət düşür. Bunun üçün səy göstərmək lazımdır. Vətəni, dövləti sevmə, onu düşmənlərdən qorumağı bacaran şəxslər yetişdirmək böyük müəllim ordusunun üzərinə düşür. Bu baxımdan öyrədən öyrənənlərinə qarşı mehriban olmalıdır. [4,s.249]

Öyrədən-öyrənən arasındakı münasibətlərdə yalnızlığa yol verilsə, öyrənənlərinə qarşı obyektiv olmazsa, qiymət verərkən ədalətli olmazsa, o heç bir

zaman qarşısına qoyduğu təlim-tərbiyə məqsədinə nail ola bilməz. Öyrənənlərinin istər davranışlarında, istərsə də təlim müvəffəqiyyətində gerilik müşahidə olunacaq.

Təhsilin humanistləşdirilməsi prinsipindən baxsaq öyrənənə dərs saatında da, tənəffüsdə də doğru yöndən yanaşmaq onları doğru anlamaq öyrədənə şərait yaradır ki, təlim materialını onlara yaxşı mənimsədə bilsin. Eyni zamanda öyrənənlərə əxlaqi dəyərlərimizi yüksək səviyyədə aşılısın. [1,s.150] Öyrənənlərin şəxsiyyətinə, ləyaqətinə sayğı ilə yanaşılmalı, maraq və istəklərinə önəm verilməlidir. Onların dövlətimiz üçün, ata-anaları üçün nə qədər qiymətli olduqlarını hiss etdirmək, öyrənənlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Öyrədən və öyrənən arasındakı münasibətlərin pisləşməsi öyrədənin qiymətləndirmə apararkən kiçik bir səhvə yol verməsindən irəli gəlir. Öyrənənlərin biliyini qiymətləndirərkən adil olmalı, tələblər və qaydalara riayət edilməlidir.

Müəllimin öyrənənlərin biliyinə verdiyi qiymət dəqiq olmalıdır. Şagirdin biliyinə verilən qiymət biliyin qiymətləndirilməsinə qoyulan tələblərə cavab verlidir. Bunun üçün öyrədən həmin qaydalara əməl etməlidir.

1. Öyrənənin aldığı qiyməti müəllim bir neçə kəlimə ilə anlatmalıdır. O, bilməlidir ki, niyə və nəyə görə bu qiyməti alıb. Belə olan halda öyrənənin dərəcə, fənnə və öyrənməyə marağı artır. Aşağı qiymət aldıqda şagird fəndən nəyi zəif, nəyi daha yaxşı bildiyini, harada səhvə yol verdiyini öyrənir və çalışır ki, həmin səhfləri bir daha təkrarlamasın, aradan qaldırsın. Qiymətləndirmənin bu cür öyrənənlərin gözü qarşısında və onların iştirakı ilə verilməsi şagirdlərdə müəllimə inam hissini artırır. Yoldaşının harada, necə və nəyi yanlış bildiyini öyrənir və özləri həmin nöqsanlar yol verməməyə çalışırlar.

2. Öyrənənlərin təlim fəaliyyətinə verilən qiymət ədalətli olmalıdır. Belə ki, verilən qiymət onun bilik, bacarıq və vərdislərindəki durumu necə var elə əks etdirdikdə pedaqoji kollektivin üzvləri də şagirdin biliyinin hansı dərəcədə olmasından doru nəticə çıxarır və bu sahədə lazımi tədbirlər həyata keçirə bilirlər. Şagirdin aldığı qiymət saxtalaşdırıldıqda öyrənən təkcə özünü deyil, uşağı valideynlərini, yoldaşlarını da aldatmış olur. Hər kəsdə şagirdin biliyinin normal olduğu fikri formalaşır və ya əksinə, verilən qiymət heç bir əsası olmadan aşağı salınsa öyrənənin oxumağa, fənnə qarşı, müəllimə qarşı sevgisi azalır. Belə xoşagəlməz hal təlim-tərbiyənin keyfiyyətinin yüksəlməsinə də mənfi təsir edir. Öyrənənin davranış normalarına riayət edib-etməməsi onun biliyinə verilən qiymətə təsir etməməlidir. Onun üçün, yəni davranışın qiymətləndirilməsinin öz normaları var. Şagirdin sinifdə, kollektivdə münasibətlərindəki çatışmamazlıqlar onun fənlərdən aldığı qiymətə təsir göstərməlidir. Əks halda öyrədən kobud şəkildə səhvə yol vermiş olar. Qiyməti, müəllim cəza üsülünə çevirməməlidir. Şagirdin biliyinə qiymət verərkən onun nəyi necə dediyinə, tapşırığı necə yerinə yetirdiyinə deyil, həm də nə dediyinə, nəyi icra etdiyinə də müəllim fikir verməlidir. Şagird fikrini izah edərkən, ardıcılıq, elmiliyi, sistemliliyi, sözlərin düzgün tələffüzünü gözləməlidir. Öyrədənin şagirddən bu cür tələbi digər şagirdlərin də həmin qaydalara əməl etmələrinə səbəb olur. Bu zaman uşaqlar təlim işinə daha məsuliyyətlə yanaşırlar. Dediklərimizin əksi olaraq, verilən təlimi tapşırıqların yerinə yetirilmə metoduna, üslubuna müəllim diqqət etməzsə, şagirdlərdə məsuliyyətsizlik, başdan etmə halları formalaşır.

Şagirdlərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətləri formalaşdırmaq üçün onların biliyinə verilən qiymət doğru, halal və düzgün olmalıdır.

Öyrənənlərin biliyi qiymətləndirilərkən onun dərs vaxtı təlim fəaliyyəti də göz önündə olmalıdır. Şagirdin biliyinin qiymətləndirilməsini hər müəllim dərsin (45 dəqiqəsinin) müəyyən vaxtında həyata keçirir. Belə ki, bəziləri ev tapşırığının yerinə yetirilib yetirilməməsinə və necə yerinə yetirilməsinə qiymət verir. Bəzisi, şagirdin həm dərs zamanı fəaliyyətini nəzərə alır, həm də evə verilən tapşırığın icra olunması durumunu. Bəziləri isə dərs boyu şagirdin fəallığını nəzərə alaraq sonda qiymətləndirmə aparırlar. Dərsin sonunda qiymətləndirmə aparən müəllimlərin sinifdəki təlim göstəriciləri keyfiyyətə yüksək olur. Burdan belə bir sual ortaya çıxa bilər. Nəyə görə? Niyə? Ona görə ki, dərsin başlanğıcında qiymət alan uşaq, dərsin sonuna kimi fəallıq göstərməyə bilir. Onda “dərsdən qiymət almışam” deyə bir düşüncə formalaşır. Təəsüflər olsun ki, bu cür düşüncə tərzini həm yaxşı qiymət almış uşaqlarda, həm də pis qiymət almış uşaqlarda olur. Bu cür psixoloji hallar fərdi xarakter daşıyır. Qiymət alan şagirdlərdə bu cür hal, düşüncə yaranmaya da bilər. Öyrənənlərin biliyini dərsin sonunda qiymətləndirən müəllimlər onlarda bu cür mənfi halların baş qaldırmasının qarşısını alır. Öyrənənlər dərs boyu fəallıq göstərir. Sual-cavablarda iştirak edir və diqqətlərini müəllimə və dərsə yönəltməyi bacarırlar. Bu da fənnin mənimsənilməsinə, təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur. Bu cür qiymətləndirmə aparən müəllimlər təlimdə yüksək nəticələr qazanırlar. [4,s.343]

Hər bir fənn üzrə müəyyən olunmuş vaxtlarda yoxlamalar aparılır. Bu cür yoxlamaların məqsədi şagirdlərin fənni necə qavrayıb-qavramadıklarını öyrənməkdən ibarətdir. Yoxlamaların nəticələri fənn birləşmələrində məktəbin pedaqoji şurasında, valideyn iclaslarında müzakirə olunur. Qazanılan uğur, səbəb olan amillər və ya uğursuzluq - onu yaradan amillər müzakirə olunur. Bu zaman məsələyə obyektiv yanaşılmalıdır. Bu işdə məktəb direktoru, müəllimlər və uşağın ata-anasının üzərinə məsuliyyət düşür. Öyrənənlərin bilikləri qiymətləndirilərkən onların təlim bacarıqları ilə yanaşı təlimi idrakları da nəzərə alınmalıdır. Təəsüflər olsun ki, öyrədənlərin çoxu şagirdin biliyini qiymətləndirərkən təkcə onun fənnə dair biliyinə diqqət edir, bu biliyin “Mənimsəmə” prosesinin mərhələləri olan (motivasiya, anlama, qavrama, möhkəmləndirmə, tətbiqetmə) idrakı fəaliyyət kənarında qalır. Niyə? Buna səbəb olan nədir? Kimi suallara belə cavab verə bilərik. Hal-hazırda orta məktəblərin ibtidai siniflərində çalışan əksəriyyət sinif müəllimləri təhsil alarkən bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsində idrakı bacarıqların olduğunu unudurlar. Halbuki, öyrənmə zamanı idrakı bacarıqların diqqətə alınması vacibdir. Əgər öyrənəndə öyrənməyə maraq, həvəs yoxdursa, fənnə dair məlumatları, müəllimdən, kitabdan və s. mənbələrdən almırsa, onları idrakın süzgəncindən keçirmirsə, gəlidiyi nəticələri özününküləşdirib tətbiq edə bilmirsə, bu zaman öyrənmə baş verməyəcək. Sadəcə, əzbərləmə, müvəqqəti öyrənmə həyata keçirilmiş olacaqdır. Ölkəmizdə təhsilin vəziyyətini müəyyən etməkdə, təhsildə yüksək nəticələr əldə etməkdə, öyrənənlərin təlim nəticələrinə və onların düzgün qiymətləndirilməsi işinə dövlət nəzarətinin və marağının olmasını unutmamalıyıq. Qiymətləndirmənin dövlətimiz üçün də böyük əhəmiyyəti vardır. Verilən qiymət uşağın psixologiyasına bu və ya digər formada güclü təsir göstərir. Öyrənənlərin biliyinin qiymətləndirilməsində əsas məqsəd onları

öyrənməyə, inkişaf etməyə ruhlandırmaqdır. Öyrədən aldığı qiymətdən narazı qalan uşağa onun nə üçün belə qiymət aldığını izah etməli, onu inandırmalıdır. Öyrədən yuxarıda sadaladığımız məqamlara diqqət etməzsə, bu zaman öyrənənlə aralarında anlaşılmaqlıq yarana bilər. Bu anlaşılmaqlığı da aradan qaldırmaq yenə də öyrədənin üzərinə düşür. Mehriban, səmimi ortam yaratmalıdır. Öyrənənin nöqsanını qabarıq şəkildə gözə soxmaq lazım deyil. Əksinə, onunla təklikdə görüşüb söhbət etmək, mövcud olan nöqsanın haradan qaynaqlandığını müəyyənləşdirmək lazımdır.

Bəzən elə hallar olur ki, dərş saatı qurtarır, yəni öyrədən vaxt bölgüsündən düzgün istifadə edə bilmir. Öyrənənin cavabını sonuna qədər izləyə bilmir, onun cavabını aşağı qiymətləndirir. Bu da iki tərəf arasında narazılığın yaranmasına səbəb olur. Öyrənən dərşlərindən zəifləməyə başlayır. Öyrənməyə, oxumağa həvəsi, marağı qalmır. Belə olan halda öyrədən nə etməlidir? Onun qəlbinə yol tapmalıdır. Şagirdin yenidən təlimə marağını bərpa etməlidir. Belinskinin təbirincə desək, bu günün kiçik fidanları sabahın qurucularıdır. Onlara ehtiyatla yanaşmalıyıq. Öyrədən seçdiyi peşəni- müəllimlik peşəsini sevməlidir. Əks halda, o insanla işləyə bilməz.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ölkəmizə başçılıq etdiyi dövrdə təhsildə inkişaf, yenilənmə həyata keçirildi. Belə ki, təhsilin humanistləşdirilməsi prinsipindən tutmuş hər şey yeniləndi, yeni mənə kəşb etdi. Öyrədənlərin öyrənənlərə hörmətlə yanaşması, onlara bir şəxsiyyət kimi davranması onlardan yüksək pedaqoji qabiliyyət tələb edir. Pedaqoji qabiliyyəti yüksək olan öyrədənlər öyrənənlərinə təlim müvəffəqiyyətinin göstəricilərinə görə deyil, onlara humanist yanaşma sərgiləyərək təlim keyfiyyətinin artmasına nail olurlar. Gənc öyrədənlər belə təcrübəli pedaqoqların iş təcrübəsini örnək almalıdırlar. İşinin ustası olan öyrədənlər hər vaxt öyrənənlərinə qarşı olan səmimiyyəti qoruyub saxlamalı, onların qəlbinə toxunacaq söz deməməlidirlər. Öyrənənləri bir vətəndaş kimi görməli, suallarına düzgün, səbrlə cavab verməlidirlər. Bir sözlə, öyrədən-öyrənən arasında yaranan anlaşılmaqlıqlar yerində həll olunmalıdır. Bunun üçün öyrədən təcrübəli, savadlı olmalıdır. Öyrənənlərinə sevgisini, qayğısını göstərməklə yanaşı onlardan tələb etməyi də bacarmalıdır. Səhvlərini düzəltmək üçün səy göstərmirsə istədiyi nəticəni əldə edə bilməyəcəkdir. Öyrədən bu işdə ardıcılığı gözləməlidir. Bilirik ki, öyrənən olmasa təlim olmaz. Bu mümkün deyil. Müasir dövrdə iki tərəf (öyrədən və öyrənən) arasındakı münasibətlər dəyişir. Elm, texnika inkişaf etdikcə uşaqların dünyaya baxışı da dəyişir, yenilənir. Hazırkı təlimdə öyrənənlər təlimin aparıcı simalarıdır. Müstəqil olaraq araşdırır, fikir bildirirlər. Suallar qoyur, cavablar axtarırlar. Bu işə onların idrakını (elmi) formalaşdırır. Müstəqil surətdə əldə edilən bilik-əsil bilikdir, yaddan çıxır, unudulmur. Öyrədənlə öyrənən arasındakı münasibətlərin yaxşı olması üçün ilk növbədə öyrədən onlara şəxsiyyət kimi yanaşmalı, onların biliyinin qiymətləndirilməsində adil olmalıdır. Bu zaman hər iki tərəf qarşısına qoyduğu məqsədə çatmış olur.

Ədəbiyyat:

1. Axundov S. Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi Bakı:Azərnəşr, 1991, 220s.
2. Çələbiyev N.Z. Ailə psixologiyası. Bakı: Mütərcim, 2015, 424 s.

3. Əlizadə Ə.Ə. Abbasov A.N. Ailə həyatının etikası və psixologiyası. müəllim üçün vəsait, Bakı: 1988, 432s.

4. Şahbazova Q.T. Kiçikyaşlı məktəblərin ailə nümunəsində tərbiyə edilməsi. Bakı: ADPU, 2006.74s.

İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

*Verdiyeva Ülviyyə Məhəmmədali qızı, müəllimi
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşdırılması bilavasitə sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədardır. Sahibkarlıq fəaliyyətinin nəzəri əsasları hələ XVIII əsrdə qoyulmuş və sonrakı dövrlərdə onun mahiyyəti və məzmunu haqqında nisbətən fərqli, lakin bir-birini tamamlayan fikirlər formalaşmışdır. Sahibkarlıq anlayışını ilk dəfə iqtisadiyyatda işlətməmiş Riçard Kantilyonun fikrincə, sahibkarlıq xüsusi növ iqtisadi funksiya olub, müxtəlif növ əmtəələr bazarında tələblə təklif arasında uyğunluq yaratmağa xidmət edir. Kantilyon istehsal olunan məhsulların alqı-satqısı ilə məşğul olan şəxsləri sahibkar adlandırır. O, məhsul istehsalçıları sahibkar qrupuna daxil etməmişdir. A.Smit özünün iqtisadi nəzəriyyəsində sahibkarlıq nəzəriyyəsinə toxunaraq qeyd edir ki, sahibkar öz istehsalını planlaşdıran və təşkil edən, onun nəticələri üzərində müstəqil sərəncam verən, mənfəət əldə etmək məqsədilə kommersiya xarakterli hər hansı ideyanı reallaşdırmaq üçün risk edən mülkiyyətçidir.

Məşhur Amerika iqtisadçısı İozef Şumpeter “İqtisadi inkişafın nəzəriyyəsi” adlı kitabında sahibkarlıq fəaliyyətini kapitalist iqtisadiyyatında iqtisadi atımın təmin edilməsinin başlıca hərəkətverici qüvvəsi hesab etmişdir. Onun fikrincə, sahibkarlıq – istehsalatda yeni texnologiya əldə edən novatordur. Bu problemə ingilis iqtisadçısı, 1974-cü ildə iqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı almış F.Xayek yenidən qayıtmış və onun fikrincə, sahibkarlığın mahiyyəti heç də bu qeyd edilənlərlə məhdudlaşmır. O, sahibkarlığı heç də bu və ya digər fəaliyyət növü kimi deyil, əksinə, iqtisadi imkanların axtarılması və öyrənilməsi kimi xarakterizə edirdi. Bunlarla yanaşı digər iqtisadçılar “Sahibkarlıq fəaliyyəti” və “Sahibkar” məvhumunu müxtəlif aspektlərdən şərh etmişdir. Belə ki, Bodonun fikrincə sahibkar müəssisədə istehsalı təşkil edən, onu planlaşdıran və bunun üçün məsuliyyət daşıyan şəxsdir; Frensis Uoker sahibkar dedikdə öz təşkilatçılıq qabiliyyəti ilə mənfəət və faiz əldə edən şəxs nəzərdə tuturdu; Devid Maklelland sahibkarı hər bir risk şəraitində fəaliyyət göstərən enerjili insan hesab edirdi; Piter Druker sahibkarı maksimum mənfəəftə əldə etmək üçün bütün imkanlardan istifadə edən insan kimi xarakterizə edirdi; Albert Şapiroya görə sahibkar sosial-iqtisadi mexanizmin təşkilatçısı və təşəbbüskarı olub baş verə biləcək uğursuzluğa görə də tam məsuliyyət daşıyan insandır; C.Keyns isə sahibkarları təsərrüfatçılığın yeni sosial-psixoloji tipi adlandırmışdır. Lakin həmin fikirlər tarixin sonrakı dövrlərində dəyişmiş və daha da təkmilləşmişdir. Bu baxımdan “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda sahibkarlıq fəaliyyətinə

verilmiş tərifi daha təkmil hesab edirik. Qanunda göstərilir ki, “Sahibkarlıq fəaliyyəti (sahibkarlıq) fiziki şəxslərin, onların birliklərinin, habelə hüquqi şəxslərin mənfəət və ya şəxsi gəlir əldə edilməsi məqsədilə özlərinin cavabdehliyi və əmlak məsuliyyəti ilə, yaxud digər hüquqi və ya fiziki şəxslərin adından qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir”. Həqiqətən də bu tərif sahibkarlıq fəaliyyətinin məzmununu dövrün tələbinə uyğun əks etdirir. İqtisadiyyatın dinamik inkişafı ölkədə azad rəqabətə əsaslanan güclü sahibkarlar təbəqəsinin formalaşması və inkişafından asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya. “Respublika” qəzeti 3 aprel 2014, səh. 5-6.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, “Respublika” qəzeti, 18 yanvar, 2014-cü il.
3. Hacızadə E.M. Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı, “Letterpress”. 2018, səh.912
4. Quliyeva A.E. Dünya bazarı və Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı, “Kooperasiya nəşriyyatı”. 2021, səh.240
5. Şəkəreliyev A.Ş. Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi. Bakı, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”. 2011, səh.543.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АВТОМОБИЛЬ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Айыпова Т.А., э.ғ.м, аға оқыт

Кузенбаева Э.Р., э.ғ.м, аға оқыт

Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты

Автомобиль өнеркәсібінің даму тарихы 19 ғасырдың аяғында пайда болды. Мысалы, 1900 жылы АҚШ-та 4192, Францияда 2000, Италияда 355 автомобиль шығарылды. Автомобильдер шығарылымын ұлғайту үшін оларды өндірумен және пайдаланумен тікелей немесе жанама байланысты белгілі бір салалардың дамуы ықпал етті: мұнай өнеркәсібі (бензин, дизель отыны, Мотор майлары мен майлау материалдары), химия (лактар, бояулар, шанақтарға арналған әйнектер, шиналар, пластмассалар), металлургия (арнайы болат), тоқыма және т. б. кезек дамыған елдердегі автомобиль өнеркәсібі машина жасаудың жетекші саласы болып табылады.

Егер Қазақстанның автомобиль өнеркәсібіне назар аударатын болсақ, оның Қазақстан экономикасы құрамындағы шикізаттық емес секторды индустриялық дамытудың 12 басым бағытының бірі болып табылатынын атап өтуге болады. Сонымен қатар Қазақстан Халықаралық автоөндірушілер ұйымының мүшесі екендігінде ескере кету керек.

Қазақстандағы автомобиль өнеркәсібі 2003 жылы «НИВА» автокөлігін шығарудан басталған. Отандық автомобиль өнімдерінің тізімі ВАЗ маркалы автомобильдерден тұрады.

Алғашқы келісімдер 2010 жылы кәсіпорындармен моторлы көлік құралдарын өнеркәсіптік құрастыру туралы қол қойылудан бастау алды. Бірақ бұл шара өзінің жоғары тиімділігін көрсетпеді, бірақ мемлекеттің автомобиль саласын ынталандыру бойынша нақты шаралар қабылдауы үшін «қарсы тұру нүктесі» болды. Мұндай шараларға мыналар жатады: салықтық преференциялар, кәдеге жарату алымын енгізу, жеңілдетілген несиелеу және лизинг бағдарламаларын енгізу, отандық өнімнің экспортын қолдау, сондай-ақ өнеркәсіптік кооперация бағдарламасын іске қосу.

Бүгінгі таңда қазақстандық автомобиль өнеркәсібі шикізаттық емес секторды индустриялық дамытудың басым бағыттарының 12-сінің қатарына енгізілген және дәйекті мемлекеттік қолдау объектісі болып табылады.

Автомобиль өнеркәсібі (автомобиль жасау) — негізінен іштен жану қозғалтқыштары (ішкі жану қозғалтқыштары) бар рельссіз Көлік құралдарын (мысалы, автомобильдер, мотоциклдер мен арбалар) өндіруді жүзеге асыратын өнеркәсіп саласы.

Ішінара қосалқы салаларды қамтиды:

- мотор құрылысы;
- компоненттер өндірісі (ең маңыздысы — шина өнеркәсібі, сонымен қатар қазіргі уақытта-автомобиль электроникасы);
- технологиялық жабдықтар өндірісі (станок жасау және робот жасау).

Автокөлік өндірісінде күрделі шығындардың, сондай-ақ еңбек шығындарының үлкен үлесі бар.

Автокөлік жасау алғашқы кезден бастап өнімнің негізгі тұтынушысы болды:

- қара металлургия — суық илектелген парақ, шойын және болат құймалар және т. б.;
- түсті металлургия — радиаторлар, карбюраторлар, арматура және т. б. өндіру;
- химия өнеркәсібі-резеңке (ең алдымен шиналар) және пластмасса бұйымдары, бояғыштар және т. б.;
- электротехникалық-тұтану жүйелері, аккумуляторлық батареялар, генераторлар, стартерлер, электр сымдары, жарықтандыру жүйелері; шыны өнеркәсібі.

Дәл 1910 жылдардың ортасынан бастап автомобиль жасауда XX ғасырдың индустриясын төңкеріс жасаған конвейерлік құрастыру жүйесі кеңінен қолданылды.

1970 жылдары микросхемалардың арзандауымен автомобиль жасауда тапсырыс берушілер пайда бола бастаған робототехника саласы кеңінен дами бастады. Автомобильдерді жаппай өндіруде қолданылатын роботтардың саны үнемі өсіп келеді. Роботтар негізінен шанақтарды дәнекерлеу және бояу және қондырғыларды жылжыту үшін қолданылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда машина жасау өндеу өнеркәсібінің қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Мұны Қазақстанда автомобиль өнеркәсібі дамуының келесі 3 жылындағы деректерді талдау арқылы көруге болады.

Мысалы, 2022 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Қазақстан Республикасында:

- 1279620 автомобиль тіркелген;
- 134177 автокөлік сатылды;
- 113923 автомобиль шығарылды.

Сатылған және өндірілген автомобильдер саны 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда сәйкесінше 3,16% және 21,89% өсті. Тіркелген автомобильдер саны 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 12,31% - ға азайды.

Қазақстандық автобизнес қауымдастығының деректері бойынша 2023 жылғы маусымда Қазақстанда 14572 бірлік техника өндірілді, бұл өткен жылмен салыстырғанда 29,2% - ға артық. 2023 жылы Қазақстан аумағында жалпы құны 847 млрд. теңгеден асатын 73055 бірлік техника өндірілді. Оның ішінде: жеңіл автомобильдер 66551 бірлік (+41,6%), 4722 бірлік жүк көлігі (+21,6%), 1095 автобус (+89,8%), 499 тіркеме және жартылай тіркеме және 188 бірлік басқа мамандандырылған техника. Өндіріс көлемі 2022 жылғы қаңтар-маусым нәтижелерінен 40,6% - ға асып түсті.

Алты айдың қорытындысы бойынша Қостанайлық «Allur» компаниясымен 44214 бірлік техника (+38,2%) өндірілді. Алматылық «Hyundai Trans Kazakhstan» 24509 (+45,5%) жеңіл автомобиль шығарды. Семей «СемАЗ» 1887 бірлік коммерциялық техниканы жөнелтті (+57,3%). Көкшетауда «КАМАЗ-Инжиниринг» 525 жүк көлігін шығарды. «QazTehna» Саран зауыты - 444 автобус. «Hyundai Trans Auto» және «Daewoo Bus Kazakhstan» компанияларында тиісінше 395 және 273 бірлік коммерциялық техника бар.

Ішкі қазақстандық нарықтың шағын көлемін ескере отырып, отандық машина жасаушыларды ұзақ мерзімді жоспарлау экспорттық көлемдерді ұлғайтуды көздеуге тиіс. Мемлекеттік органдар тиісті жұмыс жүргізуде. Мәселен, Қазақстан Республикасында экологиялық таза автомобильдер өндірісін ынталандыру тетігі шеңберінде автоөнеркәсіп кәсіпорындарын экспорттық қаржыландыру көзделген.

Маркетингтік ілгерілеумен қатар дайын өнімді ел ішінде тасымалдауға және экспорттық нарықтарда өнімді сертификаттауға жұмсалған шығындардың бір бөлігін өтеу бойынша шаралар көрсетіледі. Бұл біздің кәсіпорындардың сыртқы нарықтарға шығуын жеңілдетуге мүмкіндік берді.

Өз кезегінде, отандық кәсіпорындар кәсіпорындарда жүргізілетін технологиялық операциялардың санын көбейтіп, жергілікті компоненттер мен материалдарды пайдалануы, сондай-ақ ауқымды өндіріске шығуы тиіс. Сонымен қатар, Қазақстанда автокомпоненттік базаны дамыту жоспарлануда.

Қазақстандық нарықтың аз көлемін ескере отырып, отандық машина жасаушылардың ұзақ мерзімді жоспарлау кезінде экспорттық көлемдердің

ұлғаюын көздеуі қажет. Осыған байланысты мемлекеттік органдар осы салада тиісті жұмыстар жүргізуде: Қазақстан Республикасында экологиялық таза автомобильдер өндірісін ынталандыру тетігі шеңберінде автоөнеркәсіп кәсіпорындарын экспорттық қаржыландыру көзделген.

Бұдан басқа, дайын өнімді ел ішінде тасымалдауға және экспорттық нарықтарда өнімді сертификаттауға жұмсалған шығындардың бір бөлігін өтеу бойынша шаралар іске асырылуда – бұл біздің кәсіпорындардың сыртқы нарықтарға шығуын жеңілдетуге мүмкіндік берді.

ҚР Үкіметі ҚҚС бойынша преференциялар, жеңілдікті кредиттеу және лизинг бағдарламасын әзірлеу, өнім экспортын қолдау шаралары сияқты саланы ынталандыру шараларын қабылдады.

Осылайша, болашақта автомобиль өнеркәсібін дамытудың келесідей іс-шаралары жоспарлануда:

- Көлік құралдарын өнеркәсіптік құрастыру туралы жаңа келісімдерге көшу арқылы жергілікті қамту үлесін ұлғайту жөніндегі жұмысты жалғастыру;
- қазақстандық автоөндірушілердің серіктестерімен, оның ішінде автокомпоненттер өндіру бойынша өндірістік кооперацияны дамыту;
- - электромобильдер өндірісін игеруді жалғастыру

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хазимов М.Ж. Автомобильдердің электр жабдықтары: Оқу құралы. - Алматы: Эверо, 2017. - 152б. - ISBN 978-601-327-031-9.

2. Як розвивається та які перспективи автомобілебудування. URL: <https://kapital.kz/economic/84858/kak-razvivayet-sya-i-kakovy-perspektivy-avtomobil-noy-promyshlennosti.html>

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Омарова А.Б., з.ғ.м, аға оқыт

Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты

Қазіргі кезең талаптарына сай үнемі нарықтағы болып жатқан өзгерістерге қарай кез келген компанияға нарықта өз бағытын нығайту мен кеңейтуі қажет. Бұл үшін компания өзінің қызметін әрдайым бақылап, тиісті қаржылық талдаулар мен диагностикалауды жүргізуі керек. Кәсіпорынның қаржысын ұтымды ұйымдастыру мүліктері мен оларды қалыптастырушы көздердің оңтайлы үйлесімділігі кезінде және олардың көздерін ұтымды таңдау барысында жүзеге асырылады.

Әлемдік қаржылық дағдарыстар жағдайында компаниядағы қаржылық жағдайды талдаудың маңызы ерекше. Бұл компанияға өзінің қызметтеріндегі өзгерістерді сараптауға, туындауы мүмкін мәселелердің алдын алу шараларын ұйымдастыруға, өзінің өндірістік-шаруашылық қызметтерінде нәтижелерінің оңды болуына мүмкіншіліктер береді. Компаниядағы қаржылық жағдайды

талдау белгілі уақыттағы компанияның даму үрдісінің қарқынына бағалау жасауға, нақты экономикалық, шаруашылықтық, қаржылық жағдайлары жөніндегі ақпараттарды алуға, оның ағымдық, қысқа және ұзақ мерзімдік кезеңдерде өзгеруі ықтимал үдерістерін, дамуына ықпал ететін түрлі факторларды анықтауына, компанияның өндірістік, ақша, несие, инвестициялық саясаттарын айқындауына зерттеу жүргізілуі мүмкін [1, 334 б].

Компаниядағы қаржылық жағдайға жасалынған дұрыс әрі нақты талдау нәтижесі оның алдағы уақыттағы қызметін жоспарлауына, стратегиялық бағыттары мен басымдықтарын анықтауына елеулі ықпал етеді.

Компанияның қаржылық жағдайы капиталдың айқындалған уақыт кезеңіндегі айналымы үдерісіндегі осы капиталдың жағдайын сипаттайтын категория. Ол компанияның өз-өзін дамытуы мен өзін-өзі қаржыландыру қабілеттілігін сипаттайды. Қаржылық жағдай компанияның өзінің қызметін қаржыландыру қабілеттілігі, оның қаржылай ресурстармен қамтамасыз етілгендігі, осы ресурстардың мақсатқа сай орналастырылуы мен пайдаланылуының тиімділігі. Қаржылық жағдай қаржылық ресурстардың бар болуын, олардың орналастырылуын және пайдаланылуын көрсететін көрсеткіштер жиынтығы.

Компаниядағы қаржылық талдаудың ішкі және сыртқы түрлері бар. Компаниядағы ішкі қаржылық талдау компания басшылығымен, қызметкерлерімен қажетті шешімдер қабылдау үшін жасалынады, ал сыртқы талдаулар компанияның қызметіне мүдделі тұлғалармен, әріптес-компаниялармен, кредиторлармен жасалынуы мүмкін.

Компаниядағы қаржылық жағдай оның жұмыс жүргізу қабілеттілігін кешенді бағалау арқылы анықталатын қызметінің нәтижесі. Компаниядағы қаржылық жағдай көптеген факторлардың өзара әрекеті арқылы жүргізіледі. Қаржылық жағдай компанияның әлеуетін, оның экономикалық мүдделерлерінің кепілдігінің деңгейін анықтайды. Қаржылық жағдай компанияның өзінің ресурстарын тиімді басқаруымен анықталынады. Қаржылық жағдай тұрақты, тұрақсыз, дағдарысты жағдайда болуы мүмкін.

Компаниядағы қаржылық жағдайды талдаудың басты міндеті компанияның қаржылық жағдайына бағалау жасау арқылы қызметінің тиімділігін арттыру мүмкіндіктерін анықтау болып есептелінеді [2].

Компаниядағы қаржылық жағдайды талдау оның талдау уақытындағы жағдайын бағалауға, қаржылардың орналастырылуын мен оларды қалыптастыру көздерін айқындауға, компанияның дамуының қарқынын бағалауға және алдағы болашақтағы жағдын болжамдауға мүмкіндіктер береді. Қаржылық жағдайды талдаудың басты мақсаты компанияның қаржылық жағдайына қатысты шынайы әрі дәл көріністі беретін ең негізгі ақпараттық көрсеткіштерді алу. Мұнда компанияның табыстары мен шығындарының, активтері мен пассивтерінің құрылымындағы өзгерістер негізге алынады. Қаржылық жағдайды талдаудың негізгі қызметтері компаниядағы қаржылық жағдайды өз уақытында және шынайы бағалау, оның әлсіз тұстарын белгілеу, олардың пайда болуы себептерін зерттеу, қаржылық жағдайды жақсартуға қатысты іс-шараларды анықтау.

Қаржылық талдау негізінде басқару шешімдерін мұқият талданылуы кәсіпорын қызметінің әрбір саласында басқару шешімдерін қабылдауға емес, тиімді қаржы көрсеткіштерінің қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан қаржылық жағдайды талдау бірқатар қаржылық көрсеткіштердің жүйесін талдауға негізделеді.

Компанияның қаржылық талдау келесілерді қамтиды: талдау объектілерінің қызметінің өндірістік-шаруашылық, қаржылық-экономикалық параметрлері бойынша ақпараттарды жүйелі талдау; объектіні басқару тиімділігіне, экономикалық қауіпсіздігіне ықпал ететін тәуекелдердің алдын алу үшін ұсыныстар даярлау мақсатымен барлық болуы мүмкін өзгерістерді бағалау; қаржылық үдерістер мен олардың даму жағдайлары жөнінде маңызды ақпараттарды дайындау; талдау үдерісінде алынған нәтижелер бойынша компанияның қаржылық жағдайлары зерттеліп, бағалаулар беру; компанияны талдау нәтижесінде оның қызметінің тиімділігін жетілдіру іс-шаралары туралы ұсыныстар мен қорытындылар жасау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.К. Тургулова, Р. Амирканов, А.Б. Ахинов. Қаржылық менеджмент. Оқу құралы.– Алматы: Экономика, 2014. – 334 б.
2. William R. Lasher. Practical Financial Management. Cengage Learning, 2016

PSYCHOLOGICAL IMPORTANCE OF EDUCATION AT AN EARLY AGE

*Niftaliyeva Nargiz Nazim
Mingachevir State University*

These skills help us think, solve problems, communicate, express our emotions, and build relationships. Early childhood development is also considered the foundation for good health, productive learning and well-being, and the formation of future human capital.

Preschool age is qualitatively a turning point in the physical, psychophysiological and personality development of the child. At the same time, new qualitative changes occur in the child under the influence of speech, communication with adults and peers, and participation in various activities. All this allows the child to adapt to social conditions and life needs.

The preschool period manifests itself as the initial stage of the formation of the child as a subject of activity. The foundation of purposefulness is laid. At the end of kindergarten, under the influence of adult evaluation and supervision, children begin to feel defective in their actions and activities. In this context, the objects of imitation are becoming clear. In the preschool years, opportunities for the formation of both general and special abilities appear and begin to manifest themselves.

At the age of three or six, children's games evolve from object-manipulative and symbolic character to plot-role regular games. All these play an important role in the child's life and become an important tool in meeting his needs as well as communicating with adults, understanding life, imitating others, and thus preparing for future life. Play activities lead to fundamental changes in the mental development of the child. In the conditions of the game and with its help, favorable conditions are created for the development of attention, perception, especially observation, memory, thinking and imagination of children. In addition, the use of didactic games plays a key role in the development of speech in children, eliminating speech defects.

Significant progress has been made in early childhood education over the past few years. One of the most important of these developments is the first half of life. In addition, it is now accepted that the development of thinking and learning skills in children begins long before school age. However, school-based education programs are also seen as a key factor in the development of children's thinking and early learning skills.

Early childhood is characterized by the beginning of learning, the formation of forms, signs, certain features of learning, the optimal development of speech, communication, actions, mental manifestations. When a child interacts with objects, events and people in life, he perceives and imitates them, thus, changes and derivations take place in their external and internal, i.e. mental and physical worlds. This results in learning. The mechanism of learning is basically the same in all living things. In the process of a child's learning, mental operations such as volition, consciousness, generalization, and abstraction are gradually involved. At the same time, the child consciously and purposefully reflects objects and events based on social experience, which results in the acquisition of knowledge.

The topic of psychological preparation for school training has recently become more relevant in Azerbaijan. One of the main reasons for this is that when there are too many students in the classroom, there may be a lack of material and technical resources to ensure the quality of teaching, which in turn can negatively affect the student's learning motivation.

In order to prevent this problem, schools determine the level of readiness of children before involving them in education. There are two main approaches to testing this readiness: pedagogical and psychological readiness testing. Either or both of these approaches are used in schools. It is very important to distinguish them.

First of all, we must distinguish psychological preparation for school from pedagogical preparation. To do this, we need to know that when we say pedagogical preparation for training, we mean the level of formation of knowledge, skills and habits (autobiographical knowledge, ideas about nature, behavioral habits, communication, appearance, hygiene, respect for adults) in children. However, experience shows that the reliability of these indicators is very weak. For example, a child who seems calm to the teacher at the first meeting may misbehave during training. Or, conversely, a child who looks naughty can achieve high academic achievement in training. The purpose of a pedagogical readiness test is to determine a child's readiness for school.

Psychological preparation for training is the formation of the child in accordance with psychological innovations and new conditions of social development. In the absence of this, school maladaptation, refusal to go to school, somatic symptoms (abdominal pain, headache, etc.) manifest themselves. Examination of psychological readiness is to prevent the listed problems, to support children in the formation of psychological innovations. Psychologically unprepared children are at risk. It should then be accompanied by a psychologist, or parents should be given appropriate advice to develop the necessary psychological qualities. The purpose of psychological training is corrective work, not children's choice of school.

Starting from the fact that the institution, which is the cornerstone of society, is the family, the most significant contribution of parents to social life will be to raise a valuable and conscious child. The family structure, which is considered to be the first step for individuals to elevate themselves as part of society, is now keeping pace. Of course, evolving technology, science, art, politics, and popular culture profoundly affect a person's life after marriage. The education system is improving day by day, and innovations made with the outstanding contribution of science create conditions for people to live better lives.

Educational channels applied for children's development; mental development, talent management, numerous ways of thinking, learning through games, and other applications have further developed and continue to do so. Early education is an actual issue for parents and scholars today. The influence of social factors after the family is one of the highlights of this step.

A quality early education program helps children reach their developmental potential and acquire the knowledge and skills to succeed in school. Therefore, quality early education is of great benefit to society. More children will continue their education, fewer children will drop out of school, and less special education will be needed.

It will be straightforward for a self-aware, creative and independent child to control his life. Games, quick-thinking minds with strategic thinking skills and talent management are also supported to increase the tendency to take responsibility. Children who express themselves more efficiently are able to move confidently and firmly in the life of learning.

Literature:

1. Qədirov Ə. Yaş psixologiyası Bakı, 2008.
2. Əlizadə Ə., Əlizadə H. Pedaqoji psixologiya Bakı, 2010.
3. Fetsco T., McClure J. Educational Psychology: An Integrated Approach to Classroom Decisions Northern Arizona University, 2005.

Секція 2

Особливості розвитку потенціалу суб'єктів підприємництва у умовах сучасних викликів

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЄКТУ ОБЛАШТУВАННЯ СОНЯЧНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ НА ПЛАСКОМУ ДАХУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОНОМНОГО ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ БУДІВЛІ

Богінська Л. О., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Андрієнко Я. С., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Використання сонячних панелей для автономного енергозабезпечення адміністративної будівлі має кілька ключових переваг. Перш за все, це зменшує залежність будівлі від викопного палива та звичайної електроенергії з мережі, тим самим зменшуючи викиди вуглецю та сприяючи досягненню цілей сталого розвитку. Сонячні панелі використовують відновлювану енергію сонця, забезпечуючи чисте і надійне джерело енергії. Це може призвести до значної економії коштів з часом, оскільки будівля генерує власну електроенергію, зменшуючи рахунки за комунальні послуги та забезпечуючи енергетичну безпеку у випадку перебоїв в електромережі.

Організація автономного енергозабезпечення адміністративної будівлі за допомогою сонячних панелей на даху є дуже актуальною з огляду на численні переваги. По-перше, це зменшує залежність будівлі від традиційної електромережі, тим самим знижуючи витрати на електроенергію та залежність від викопних видів палива. По-друге, вона сприяє екологічній стійкості завдяки використанню чистої та відновлюваної енергії, зменшенню викидів парникових газів та мінімізації вуглецевого сліду будівлі. По-третє, це підвищує енергетичну безпеку, забезпечуючи резервне джерело живлення під час перебоїв в електромережі. Загалом, така схема відповідає цілям економічної ефективності, екологічної відповідальності та енергетичної стійкості в сучасному управлінні будівлями.

Метою цього дослідження є оцінка енергоспоживання адміністративної будівлі та визначення практичної доцільності використання сонячної електростанції на даху для забезпечення будівлі електроенергією.

Для виконання роботи проводиться розрахунок використання енергетичних ресурсів для забезпечення роботи адміністративної будівлі. На основі цих даних далі необхідно вибрати необхідні потрібні системи

автономного живлення. далі відбувається порівняння різних альтернативних варіантів.

Таким чином, облаштування сонячної електростанції на плоскому даху адміністративної будівлі має численні переваги, що робить це рішення актуальним та обґрунтованим з економічних, екологічних та стратегічних поглядів.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ УТЕПЛЕННЯ СТІН ФАДУ В ЖИТЛОВОМУ БАГАТОПОВЕРХОВОМУ БУДИНКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Богінська Л. О., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Івасик А. С., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Утеплення стін фасаду, заміна вікон та дверей, утеплення даху та підлог є одним з найефективніших методів проведення капітального ремонту будівлі. Таке рішення має безліч переваг і потребує відносно невеликих витрат грошей та праці. До того ж це чудовий спосіб покращити зовнішній вигляд споруди.

Метою дослідження є вибір найефективнішого метода підвищення тепло ефективності будівлі, порівняти характеристики варіантів та підрахувати вартість матеріалів та робіт.

Нещодавно в Україні були запроваджені нові стандарти, які суттєво підвищують вимоги до теплоізоляції будівель. Багато житлових і громадських будівель, побудованих до 1991 року, не відповідають сучасним критеріям енергоефективності. Ці будівлі споживають значно більше теплової енергії, що може бути зменшено шляхом покращення теплоізоляції будівлі та зменшення споживання тепла, головним чином через процес модернізації будівлі.

Модернізація будівлі включає в себе виконання заходів з модернізації для покращення існуючої будівлі. Існує дві категорії реновації будівель: обов'язкові та добровільні заходи. Обов'язкові заходи з модернізації систем опалення включають наступні кроки, які передбачені чинним законодавством:

Підвищення теплотехнічних характеристик огорожувальних конструкцій та даху будівлі до рівня, що відповідає вимогам законодавства. Заміна вікон для покращення фільтрації повітря та теплової ефективності відповідно до законодавчих норм. Перспективним напрямком енергозбереження є встановлення обладнання для вимірювання споживання тепла всією будівлею та моніторингу теплових характеристик системи опалення по всій будівлі.

Крім того, існує додатковий перелік заходів, які наразі не вимагаються законом, але є корисними для підвищення енергоефективності. Специфіка цих додаткових заходів виходить за рамки цього дослідження.

Таким чином, методи утеплення стін в житлових багатоповерхових будинках є важливою складовою для забезпечення ефективності енергоспоживання та підвищення комфорту проживання. Вибір конкретного методу утеплення стін залежить від багатьох чинників, таких як тип будинку, бюджет, місцеві кліматичні умови та екологічні вимоги. Перед вибором слід провести детальний аналіз і обговорення з фахівцями.

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕПОКСИДНИХ НАЛИВНИХ ПІДЛОГ В МІСЦЯХ З ІНТЕНСИВНИМ РУХОМ ЛЮДЕЙ

*Богінська Л. О., к.е.н., доцент
Дінець Д. М., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Реконструкція – це широко розповсюджений і популярний вид будівництва. Залежно від площі, кожне нове будівництво може включати до 10 значних проектів реконструкції. Основними цілями реновації є покращення теплоізоляції будівлі, усунення або заміна зношених елементів, нанесення нового шару фарби та покращення загального естетичного вигляду будівлі.

Техніко-економічний аналіз проводиться для порівняння сучасних і традиційних методів будівництва підлог. У цьому дослідженні особлива увага приділяється оцінці таких факторів, як екологічна стійкість, безпека, довговічність, зручність у користуванні та економічна ефективність між двома методами.

Епоксидні покриття для підлоги – це самовирівнюючі матеріали для підлоги, до складу яких входять епоксидні смоли. Ці смоли, вперше розроблені хіміками в 1936 році, широко застосовуються у виробництві довговічних покриттів і матеріалів. Для досягнення бажаної консистенції до епоксидної смоли під час нанесення покриття додають затверджувач. Підлоги з епоксидної смоли відомі своєю надзвичайно гладкою поверхнею, що робить їх ідеальними для використання в промислових і адміністративних приміщеннях, а також на великих площах.

Епоксидні матеріали з кварцовими добавками знаходять застосування у таких місцях, як магазини, склади і паркінги з двох основних причин – це їх довговічність і економічність. При реконструкції багатоповерхового паркінгу вибір на користь трохи дорожчого матеріалу має практичний сенс.

У таких приміщеннях, як офіси, торгові центри, лікарні та клініки, зазвичай обирають традиційні матові епоксидні підлоги. Ці підлогові покриття мають ідеально гладку, 100% безшовну поверхню, яка гармонійно поєднується

з естетикою інтер'єру.

Для барів і ресторанів популярним вибором є епоксидні підлоги з унікальним декором або яскравими кольорами. Епоксидні підлоги набули значного поширення в промисловому секторі завдяки своїй здатності без проблем витримувати суворі умови цілодобового виробництва протягом десятиліть. Вони демонструють стійкість до ударів, сильних падінь, а також стійкість до хімікатів, кислот і токсичних речовин.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТНОЇ АРМАТУРИ У ПОРІВНЯННІ ЗІ СТАЛЕВОЮ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

*Богінська Л.О., к.е.н., доцент
Кір'янов А.С., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Використання композитної арматури у порівнянні зі сталевую при будівництві багатоповерхового житлового будинку є актуальним та перспективним напрямком, оскільки воно враховує кілька техніко-економічних альтернатив: корозійна стійкість; легкість та маневреність; висока міцність та модуль юнга; термін служби та стійкість до агресивних середовищ; ефективність у тепло- та звукоізоляції; зменшення витрат на обслуговування; екологічна безпека.

Ця робота зосереджена на порівнянні характеристик та оцінці ефективності використання композитної арматури на противагу сталевій арматурі. Метою дослідження є посилення армування системи плита перекриття в залізобетонних конструкціях.

Інтерес до неметалевої арматури почав зростати в середині ХХ - го століття завдяки кільком ключовим факторам. Широке використання залізобетонних конструкцій у критично важливих сферах застосування, особливо у висококорозійних середовищах, де забезпечення корозійної стійкості сталевій арматури було складним завданням, стимулювало потребу в альтернативах. Крім того, з'явився попит на матеріали з антимагнітними та діелектричними властивостями.

Прискорений розвиток хімічної промисловості в технологічно розвинених країнах, таких як Німеччина, Нідерланди, Японія та США, сприяв дослідженням у цій галузі. Спочатку лугостійкі скляні волокна діаметром 15 мкм слугували несучою основою для високоміцної неметалевої арматури. Ці волокна були об'єднані в монолітні стрижні за допомогою синтетичних смол, таких як епоксидні, епоксифенольні та поліефірні.

Основним матеріалом для виробництва композитної арматури є скловолокно, яке формується в єдиний сердечник і скріплюється синтетичними смолами. Ретельні випробування, що включають оцінку міцності, еластичності

та довговічності в різних умовах навколишнього середовища, продемонстрували стійкість матеріалу до різноманітних впливів.

Науковий прогрес призвів до розробки високоякісної неметалевої арматури, рекомендацій щодо проектування бетонних конструкцій з такою арматурою та визначення ідеальних сфер її застосування. Західні країни впровадили неметалеву арматуру більш широко, ніж Україна.

Таким чином, впровадження композитної арматури може стати ефективною техніко-економічною альтернативою традиційній сталевій арматурі при будівництві багатоповерхових житлових будинків.

ВИКОРИСТАННЯ СКЛОМАГНІЄВИХ ЛИСТІВ ДЛЯ УТЕПЛЕННЯ ФАСАДУ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З МІНЕРАЛЬНОЮ ВАТОЮ: ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Богінська Л. О., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Нигроєнко Б. О., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Використання скломагнієвих листів для утеплення фасадів багатоповерхового житлового будинку та їх порівняння з традиційними ізоляційними матеріалами, такими як мінеральна вата, має значну актуальність.

В епоху підвищеної обізнаності про енергозбереження вибір ізоляційних матеріалів для фасадів будівель безпосередньо впливає на енергоефективність, а отже, на експлуатаційні витрати та вплив на навколишнє середовище.

Сталий розвиток та екологічно чисті будівельні практики стають все більш пріоритетними. Використання альтернативних матеріалів, таких як скломагнієві листи, дає можливість зменшити вплив будівельних проектів на навколишнє середовище.

Будівельні норми і правила розвиваються з метою сприяння енергоефективному будівництву та використанню екологічно чистих матеріалів. Розуміння переваг і недоліків різних ізоляційних матеріалів має вирішальне значення для їх дотримання.

Економічна ефективність ізоляційних матеріалів протягом їхнього життєвого циклу є вирішальним фактором для будівельників, власників нерухомості та мешканців. Порівняння між скломагнієвими листами та мінеральною ватою може дати уявлення про фінансові наслідки вибору матеріалу.

Будівельна галузь постійно розвивається, і впровадження інноваційних матеріалів, таких як скломагнієві листи, відображає постійне прагнення до вдосконалення будівельних практик.

Метою роботи про використання скломагнієвих листів в ізоляції фасадів багатоповерхових житлових будинків та їх порівняння з мінеральною ватою є:

- оцінити характеристики та властивості скломагнієвих листів як ізоляційного матеріалу, включаючи їхні теплотехнічні характеристики, вологостійкість, довговічність та пожежну безпеку;

- провести порівняльний аналіз, враховуючи такі фактори, як ефективність теплоізоляції, вплив на навколишнє середовище, складність монтажу та економічна ефективність між скломагнієвими листами та мінеральною ватою;

- оцінити вплив обох матеріалів на енергоефективність та стійкість багатоповерхових житлових будинків, враховуючи такі фактори, як збереження тепла, управління вологою та екологічність;

- дослідити, як вибір ізоляційних матеріалів узгоджується з будівельними нормами і правилами, а також висвітлити будь-які потенційні переваги або проблеми, пов'язані з використанням скломагнієвих листів;

- надати детальний аналіз витрат і вигод, порівнюючи початкові інвестиції, довгострокове обслуговування та економію енергії, пов'язану з обома ізоляційними матеріалами;

- надати інформацію та рекомендації для будівельників, архітекторів та власників нерухомості щодо практичної реалізації та придатності скломагнієвих листів для фасадів багатоповерхових житлових будинків;

- проаналізувати вплив обох ізоляційних матеріалів на навколишнє середовище, включаючи міркування про переробку, відходи та утилізацію після закінчення терміну експлуатації.

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ У БУДІВНИЦТВІ

Бородай А. С., к.арх.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Моторний О. П., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Важливість цієї теми має велике значення як для будівельної галузі, так і для довготривалого терміну експлуатації будівель. Синтетичні матеріали з кожним роком продовжують демонструвати постійне покращення якості та економічної доцільності. Можливість виробництва полімерів з конкретними бажаними характеристиками дозволяє широко використовувати їх як універсальні замітники в різних сферах будівництва.

Мета цієї роботи – дослідити застосування синтетичних матеріалів у будівництві як армуючих агентів.

Склопластик, який класифікується як композитний матеріал, утворюється шляхом поєднання скляних волокон з синтетичним сполучним матеріалом. Його основні характеристики включають високу міцність, відносно низьку щільність, універсальність у формуванні та декоративний потенціал. Скловолокну використовується як армуючий матеріал, зокрема, для зміцнення фундаментів і стін.

Його легка природа спрощує будівельні процеси і дає значну економію коштів без шкоди для довговічності. Крім того, скловолокну демонструє чудову стійкість до атмосферних впливів і корозії. Його міцність дозволяє створювати контейнери з тонкими стінками і невеликою вагою, що робить його придатним для виробництва таких компонентів, як септики, каналізаційні насосні станції, зливові насосні станції та системи аеробного очищення.

Армуючі властивості скловолокна сприяють винятковій міцності склопластикових композитів: межа міцності на вигин становить від 700 до 1250 x 105 Н/м², а межа міцності на стиск - від 400 до 1200 x 105 Н/м². Це означає, що склопластикові профілі не потребують додаткового армування металом, що зменшує потребу в теплоізоляції. Враховуючи низьку теплопровідність скловолокна та ізоляційний матеріал, що заповнює внутрішні порожнини профілю, його опір теплопередачі значно кращий для профілів однакової глибини порівняно з профілями з полівінілхлориду.

Ця властивість підвищує його теплову ефективність. Крім того, оскільки скловолокну можна формувати різними способами, його можна використовувати в різних сферах будівництва.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ БУРОНАБИВНИХ ПАЛЬ

Бородай Д. С., к.арх.н., доцент

Михайленко Р. О., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Техніко-економічна оптимізація використання буронабивних паль в будівництві може бути обґрунтована через кілька ключових аспектів: збільшення продуктивності робіт, ефективність в зруйнуванні твердих матеріалів, мінімізація витрат на робочу силу, зменшення тривалості проекту, мінімізація відходів та збереження ресурсів, застосування в різних галузях, збереження техніки та обладнання та ін.

Використання буронабивних паль з ґрунтоцементними стовбурами набуло популярності в будівництві по всій Сумській області. Однак ідеальну ґрунтобетонну суміш ще не знайдено. У цій статті представлено потенційні рішення цієї проблеми, враховуючи як результати досліджень, так і практичний досвід використання місцевих ресурсів та промислових побічних продуктів у будівельних проектах Сумської області.

Мета роботи це спрощення технології буроін'єкційних пальових

фундаментів, узагальнення досвіду будівництва в Сумській області та включення останніх досліджень і практичних знань щодо використання місцевих матеріалів і відходів у цьому регіоні.

Основний виклик у досягненні цієї мети полягає в характері ґрунтів, на яких побудовані фундаменти на двох третинах території Сумської області. Ці ґрунти в основному складаються з просадних суглинків, які створюють труднощі при використанні в ґрунтобетоні через високий вміст дрібних компонентів, включаючи пил, мул і глинисті частинки. Ці дрібні частинки мають значно більшу питому поверхню порівняно з традиційними цементами. У суглинних ґрунтах вміст дрібних частинок може досягати 25% і більше за вагою, і навіть у місцевих дрібнозернистих пісках він може досягати 15%. Включення такої дрібнодисперсної маси в звичайний бетон простим додаванням клінкерного цементу є недоцільним, оскільки це перевищує межі, встановлені стандартними специфікаціями заповнювачів для бетону.

Було виявлено, що розчини, які містять луґи або лужні матеріали, у поєднанні з пилюватими глинистими частинками можуть утворювати в'язуче з достатньою міцністю, а також стійкістю до води і морозу. Широкі дослідження та практичний досвід впровадження шлаколужних бетонів з використанням місцевих заповнювачів підтвердили, що дрібнодисперсні частинки при взаємодії з силікатом натрію проявляють в'язучі властивості з рівнем активності до 155 кгс/см². Ретельні дослідження цієї взаємодії були проведені з різними матеріалами, включаючи каолін, глину та пилюваті частинки. Глинисто-пилова фракція складається з таких мінералів, як кварц, гідрослюда, каолініт, кальцит і гідроксиди заліза.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІНЕМАТИКИ ГІДРАТАЦІЇ ГІПСОВОГО КАМЕНЮ

*Бородай А. С., к.арх.н., доцент
Фетісова А.О., магістрант ПЦБ*

Сумський національний аграрний університет

Гіпс – мінерал, який повсюдно використовується в будівельній галузі, відіграє ключову роль у формуванні властивостей багатьох будівельних матеріалів. Розуміння кінетики гідратації гіпсового каменю має вирішальне значення для оптимізації будівельних процесів, підвищення експлуатаційних характеристик матеріалів і забезпечення довговічності конструкцій. Оскільки галузь прагне підвищити стійкість, зменшити вплив на навколишнє середовище та оптимізувати виробництво, всебічне вивчення особливостей, що визначають кінетику гідратації гіпсового каменю, стає все більш актуальним.

Процес гідратації є фундаментальним аспектом використання гіпсу, що впливає на час схоплювання, розвиток міцності та загальні експлуатаційні характеристики будівельних матеріалів на основі гіпсу. Усвідомлення важливості цієї складної хімічної реакції є обов'язковим для досягнення

точності в будівельній практиці. Ця стаття має на меті пролити світло на важливість вивчення кінетики гідратації гіпсового каменю, підкресливши її актуальність у контексті сучасних методів будівництва, досягнень матеріалознавства та практики сталого будівництва.

В умовах, коли будівельні матеріали постійно розвиваються, розгадка тонкощів кінетики гідратації гіпсового каменю не лише відповідає нагальним потребам галузі, але й сприяє досягненню ширшої мети - створенню стійких, ефективних та екологічно свідомих конструкцій. Результати цього дослідження мають потенціал для інформування будівельних практик, дизайну матеріалів і галузевих стандартів, формуючи більш поінформоване і стійке майбутнє для галузі.

Основна мета цього дослідження – заглибитися в нюанси кінетики гідратації гіпсового каменю, щоб розгадати хімічні процеси, які керують його перетворенням на будівельні матеріали. Дослідження переслідуватиме наступні конкретні цілі:

- кінетичне моделювання: розробка комплексної кінетичної моделі для характеристики різних стадій гідратації гіпсового каменю з урахуванням таких факторів, як температура, співвідношення води до гіпсу та домішок;

- вплив на час схоплювання: дослідити вплив кінетики гідратації на час схоплювання матеріалів на основі гіпсу, що має вирішальне значення для оптимізації термінів будівництва та забезпечення ефективного робочого процесу;

- аналіз розвитку міцності: вивчення взаємозв'язку між кінетикою гідратації та розвитком механічної міцності в гіпсових матеріалах, що сприяє розумінню характеристик матеріалу з часом;

- мікроструктурні дослідження: використання передових методів мікроскопії для дослідження мікроструктурних змін під час процесу гідратації, що дає уявлення про морфологічну еволюцію гіпсового каменю;

- вплив добавок: оцінити вплив добавок, таких як прискорювачі або сповільнювачі, на кінетику гідратації гіпсового каменю, пропонуючи практичну інформацію для індивідуального дизайну матеріалу.

Досягнувши цих цілей, це дослідження прагне зробити внесок у наукове розуміння кінетики гідратації гіпсового каменю, забезпечуючи основу для прийняття обґрунтованих рішень при виборі матеріалів, будівельних практик і розробки інноваційних будівельних матеріалів на основі гіпсу.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ- ПЕРЕВІЗНИКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

*Вольський О.В., аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»*

В умовах надстрімкого розвитку економічних систем, науково-технічного прогресу, виникнення нових товарів, виробництв, інформатизації суспільно-

економічного життя спостерігаються прояви досить високої конкуренції не лише між суб'єктами господарювання, а й на інтернаціональному рівні, що провокує виникнення та посилення глобальної конкуренції, наслідки якої знаходять місце не лише в економічній, але й в політичній та інших сферах.

Яскравим прикладом глобальної конкуренції на сьогодні є ситуація між Україною та Польщею щодо «зернового» питання. 15 вересня 2023 р. сплив термін дії обмежувальних заходів, запроваджених Єврокомісією 2 травня 2023 р. щодо чотирьох категорій українського агроімпорту. На цей крок у Брюсселі пішли, щоби стабілізувати сільськогосподарські ринки Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини та Болгарії, що зіткнулися з напливом української агропродукції [2]. У 2021 році на ЄС припадало 27,7% агроекспорту з України, за результатами ж 2022-го показник зріс до 55,2%. Тільки в Польщі експорт з України зріс з 981 млн дол. до 2,6 млрд дол. [4]. В ситуації, коли аграрна сфера України у вирощуванні зерна переважає обсяги Польщі, та обсяги експорту зерна України знижують конкурентоспроможність польських аграріїв, Польща змушена використовувати політичні важелі впливу, а саме, блокування експорту українського зерна на своїх кордонах, зокрема, влада Польщі може заблокувати вступ України до Євросоюзу, якщо не вирішиться питання щодо заборони імпорту зерна. Ще одним гальмуючим важелем в описаній ситуації є повільний ветеринарний та фітосанітарний контроль, який є однією з перепон, яка гальмує нормальну роботу транспортно-логістичної галузі й завдає помітних збитків українській економіці. Через черги на кордоні транспортні компанії втрачають від 250 до 400 євро за добу на вантажівці [5]. Також економічним важелем впливу на дану ситуацію є те, що експорт зерна з України на сьогодні є вкрай логістично невигідним, якщо аналізувати собівартість таких рейсів транспортними підприємствами, так як ціни на перевезення є аналогічними до перевезень іншої продукції, але створені на кордонах черги за своєю суттю є простим транспортних засобів та водіїв, що, в свою чергу, створює умови для відмови більшістю транспортних компаній здійснювати перевезення аграрної продукції.

Вищеописаний приклад показує, що при використанні окрім економічних важелів, інших, таких як політичні, інформаційні тощо, свою сутність в сучасному світі втрачає таке поняття як «конкуренція», на перше місце виступають поняття «глобалізація», «глобальна конкуренція». Підприємства вже не стільки конкурують між собою, скільки намагаються протистояти глобальним конкурентам та іншим чинникам, створеним міждержавною глобальною конкуренцією.

Питання глобалізації конкуренції слід розрізняти у двох аспектах: як глобалізацію конкуренції у сфері пропозиції, що виражається в інтеграції планування і співробітництві підприємств на світовому ринку, щоб протистояти іншим глобальним конкурентам; і глобалізація конкуренції шляхом гомогенізації попиту, що проявляється в безперервному зростанні кількості глобально діючих споживачів і збутових посередників, які підвищують попит на уніфіковану і стандартну продукцію [3].

В результаті вищеописаних чинників модифікуються й економічні процеси суб'єктів господарювання, якщо розглядати питання оптимізації логістичних процесів на підприємствах, що займаються, наприклад, перевезеннями, зокрема, експортом продукції. Фірми-перевізники шукають найбільш рентабельні варіанти рейсів і, відповідно, відмовляють в перевезенні тієї чи іншої продукції, яка знаходиться під впливом чинників глобальної конкуренції.

Серед основних функцій конкуренції сучасні дослідники виокремлюють наступні: регулюючу, контролюючу, об'єднувальну, функцію соціалізації прогресу та прибутку, стимулюючу інноваційну та адаптивну, зокрема, Т.І. Гончарук [1] поділяє їх на макро- та мікроекономічні. Такий поділ функцій конкуренції є досить чітким, так як глобальна конкуренція під впливом політичних та економічних чинників здійснює потужну регулюючу функцію щодо диференціації товарів та послуг, що експортуються/імпортуються, і, відповідно наслідком регулюючої функції виступає контролююча, за допомогою якої державами здійснюється контроль щодо цін на товари/послуги, кількість ресурсів та їх територіальний перерозподіл.

В результаті вищеописаного видно, що основними проблемами, з якими стикаються підприємства-перевізники, які є наслідками чинників глобальної конкуренції, є збільшення собівартості послуг з перевезення і, відповідно, зниження рентабельності послуг, втрата конкурентоспроможності при вимушеному підвищенні цін на послуги, вимушені простой транспорту та працівників тощо. Причини даних проблем мають місце на макро- рівні, на які окремий суб'єкт господарювання не має прямого впливу, і тому потребують нових вирішень та наукових досліджень в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Гончарук Т.І. Конкуренція: сучасна економічна характеристика та особливості. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 2. С. 130-146.
2. Експорт зерна: Польща може заблокувати вступ України до ЄС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zerno-polshcha-telus-vstup-yes-ukrayina/32597754.html> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): наукова монографія. К.: Видавництво "Світ Знань", 2002 р.
4. Українське зерно розбрату: чому Польща, Словаччина й Угорщина знову вдалися до ембарго. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu> (дата звернення: 07.11.2023).
5. "Коридори солідарності": ветеринарний та фітосанітарний контроль перенесуть з кордону до портів. URL: <https://trans.info/ua/veterynarnyy-ta-fitosanitarnyy-kontrol-perenesut-z-kordonu-do-portiv-363019> (дата звернення: 07.11.2023).

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВЕНТИЛЬОВАНИХ ФАСАДІВ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

*Галушка С.А., старший викладач
Кондратенко В.В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Вентильовані фасади стають все більш актуальними в будівництві житлових будинків завдяки своїм численним перевагам. Такі фасади складаються із зовнішнього шару, який відокремлений від конструкції будівлі, створюючи між ними повітряний прошарок. Конструкція допомагає підвищити енергоефективність, забезпечуючи ізоляцію та зменшуючи теплопередачу, підвищуючи тепловий комфорт для мешканців. Метою використання цих фасадів є підвищення енергоефективності, ефективне управління вологою, захист від атмосферних впливів, покращення естетичного вигляду тощо.

Оцінюючи поточний стан теплоізоляції в індивідуальних житлових будинках, важливо зазначити, що початковий етап підвищення енергоефективності в українському будівництві припав на період з 1992 по 1994 роки. У цей період були значно підвищені нормативні вимоги до опору теплопередачі огорожувальних конструкцій, що призвело до впровадження енергоефективних багат шарових будівельних конструкцій. Також було запроваджено обов'язковий моніторинг енергоспоживання, що дозволило знизити експлуатаційні витрати. Хоча питання, що стосуються фасадних систем мокрого типу з утепленням, значною мірою були вирішені, залишаються проблеми, пов'язані з відсутністю систематизованих методів теплоізоляції та обмеженою інформацією в науковій літературі про сучасні матеріали. Відповідно до змін 2015 року, які стосуються теплоізоляції, вимоги до теплозахисту новозбудованих та реконструйованих житлових будинків значно посилилися.

Починаючи з 2000 року, ринок фасадного утеплення переживає поживання, особливо після реєстрації технічних умов на системи зовнішнього утеплення з використанням ефективної мінераловатної ізоляції. Ці системи передбачають тонкий шар штукатурки, товщиною від 5 до 7 мм, армований скловолокнистою сіткою для захисту від зовнішніх факторів. Зовнішній шар штукатурки часто виконує декоративну функцію завдяки додаванню барвників.

Хоча в Україні існує більше десяти технічних специфікацій на системи зовнішньої ізоляції та оздоблення, вони переважно іноземного походження, і навіть побіжне ознайомлення з ними дозволяє виявити відмінності у вимогах та методах випробувань. На противагу цьому, в Європі у 2002 році було запроваджено єдиний для всіх європейських країн документ, що визначає вимоги та методи випробувань для зовнішніх теплоізоляційних композитних

систем. Однією з важливих проблем в Україні є недостатнє врахування вимог при розробці систем, що перешкоджає узгодженню з європейськими нормами.

ВИДИ ПАРТНЕРСТВА У БІЗНЕСІ ТА ПАРТНЕРСТВО ЗАСНОВНИКІВ

Головін О.А., здобувач ступеня доктор філософії

Чуйко М.М., к.т.н., доцент

Українська інженерно-педагогічна академія

В даній роботі розглянуто сучасні підходи до визначення видів партнерства при здійсненні господарської діяльності. Визначено основні напрями досліджень, що здійснюються у темі партнерства в науковому середовищі України. Запропоновано визначення терміну «партнерство засновників».

Партнерство у бізнесі дозволяє досягнути певного синергетичного ефекту, який є недосяжним для однієї окремої людини чи одного підприємства. Численні дослідження та опитування доводять ефективність партнерства та їх позитивний вплив на результати підприємництва.

Аналіз сучасних наукових досліджень в Україні, присвячених темі партнерства в бізнесі показує, що найчастіше дослідники акцентуються на двох умовних видах партнерства: партнерстві із працівниками та стратегічному партнерстві.

Партнерство із працівниками і його вплив на сталий розвиток підприємства та мотивацію працівників досліджується, зокрема, В. Рябцевим, який до такого партнерства застосовує термін «Корпоративне партнерство» [1]. Ця концепція заслуговує уваги, але потенційно має певні недоліки. Зокрема для реалізації такого виду партнерства потрібне співпадіння інтересів власників підприємства, самого підприємства, та організаційно-правової форми підприємства, яка повинна дозволяти реалізацію такого партнерства.

Питання стратегічного партнерства досліджують значна кількість науковців, зокрема, В. Герасемчук, І. Іполітова, О. Паливода, Н. Решетник, М. Теплюк та інші [2-4]. Дослідження питання стратегічного партнерства доволі часто зводиться до досягнення стратегічних цілей через залучення додаткових ресурсів через пошук відповідних контрагентів, яких називають партнерами. Зокрема згадані автори серед сучасних форм партнерства виділяють: лізинг, факторинг, франчайзинг, венчурне фінансування та субконтракція. Відкритим є питання застосування саме терміну «партнерство» до таких форм співпраці, оскільки в усіх цих формах фактично йдеться не про спільний розвиток підприємства задля досягнення наперед поставлених цілей, а про пошук одним бізнесом шляхів розвитку через залучення додаткових ресурсів і фінансування, в тому числі через оптимізацію видатків, як у випадку з субконтракцією, або отримання необхідних основних засобів через механізм лізингу.

Автори даного матеріалу погоджуються із точкою зору Девіда Гейджа: «Сьогодні діловий світ направо і наліво розкидається модним словом «партнерство».... Зловживання цим словом призвело до того, що воно втратило своє справжнє значення: в бізнесі під ним розуміють об'єднання двох та більше людей, які спільно вкладають свої гроші та таланти і йдуть на ризик. Все, що роблять партнери – створюють або будують, – вони роблять спільно. Вони ризикують для прибуткової і стабільної справи».

Д. Гейдж у своїй роботі наводить розгорнутий опис методики створення партнерства та укладення партнерських угод. Основні його ідеї можна підсумувати для пропозиції поняття «партнерства», або, враховуючи вже усталені тенденції застосування терміну «партнерство» в іншому розумінні, «партнерство засновників». Однак слід також враховувати і сучасні тенденції, які свідчать про можливість створення партнерства не тільки в межах підприємницької діяльності і не тільки фізичними особами. Час стартапів та швидкого технічного і інформаційного розвитку виробив нові форми партнерства засновників, які охоплюють інвестиції у технологічні стартапи великими підприємствами. Також окремим напрямом партнерства стало об'єднання партнерів для ведення некомерційної діяльності громадських, благодійних та волонтерських організацій.

Окремим викликом для партнерства в Україні є певна обмеженість правового регулювання відносин між партнерами, яке наразі врегульоване тільки для діяльності акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Враховуючи вищевикладене, нами запропоновано наступне визначення терміну «партнерство засновників». Партнерство засновників – це об'єднання двох та більше осіб (партнерів) угоди шляхом інвестування часових, фінансових, матеріальних та/або немайнових ресурсів для ведення господарської діяльності і розподілу ризиків такої діяльності між партнерами на підставі укладеної партнерської угоди.

Література:

1. Рябцев Василь. Корпоративне партнерство як форма реалізації концепції сталого розвитку компанії. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 2, No. 2, 2023, pp. 124-132.
2. Цимбала О.Й., Теплюк М.А. Іноваційні форми партнерства в бізнесі. 2021: *II Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи»*. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/231814>
3. Колесник В.Д. Стратегічне партнерство у бізнесі. URL: http://www.confcontact.com/2023-ekonomika-i-menedzhment/10_Kolesnyk.pdf
4. Іпполітова І.Я., Селезньова Г.О. Стратегічні партнерства підприємств як напрямок їхнього зовнішнього розвитку. *Економіка та управління підприємствами*. 2021. Вип. 28. С. 99-105.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Дмитрієва О.І., д.е.н., професор

Миргород Д.І., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Впровадження діджиталізації у транспортну інфраструктуру України має величезне значення для економічного та соціального розвитку країни. Цифрові технології дозволяють точніше відстежувати рух транспортних засобів, оптимізувати маршрути та планувати навантаження. Це може зменшити затримки та підвищити ефективність транспортних послуг.

Використання діджиталізації для моніторингу стану доріг, мостів та іншої інфраструктури може значно підвищити безпеку. Системи раннього попередження про аварійні ситуації, інтелектуальне відеоспостереження та автоматизовані системи контролю можуть запобігти багатьом нещасним випадкам.

Цифрові системи керування можуть оптимізувати рух транспорту, зменшуючи затори та забруднення повітря. Інтеграція з іншими видами транспорту (наприклад, залізничним) може сприяти створенню більш гнучкої та ефективної транспортної системи.

Цифровізація транспортної інфраструктури є ключовим елементом у створенні розумних міст. Вона дозволяє інтегрувати транспортні системи з іншими міськими послугами, підвищуючи якість життя місцевих жителів.

Ці аспекти підкреслюють важливість діджиталізації для модернізації та розвитку транспортної інфраструктури України, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності, безпеки та стійкості транспортних систем.

Актуальність впровадження діджиталізації в транспортну інфраструктуру України можна визначити через наступні ключові аспекти:

- Підвищення глобальної конкурентоспроможності. У сучасному світі технологічний прогрес є вирішальним фактором у розвитку національних економік. Діджиталізація транспортної інфраструктури дозволить Україні ефективніше інтегруватися у глобальні логістичні ланцюжки, підвищуючи її конкурентоспроможність.

- Відповідь на сучасні виклики. У контексті зростаючого попиту на мобільність та ефективність транспортних послуг, діджиталізація є ключем до модернізації та оптимізації транспортної системи, забезпечуючи вищу якість обслуговування населення та бізнесу.

- Екологічний аспект. З огляду на глобальні тенденції до зниження впливу на навколишнє середовище, діджиталізація допоможе зменшити викиди шкідливих речовин від транспорту, сприяючи створенню більш чистого та здорового середовища.

– Безпека та надійність. Інтеграція цифрових технологій в транспортну інфраструктуру значно підвищує безпеку перевезень, зменшуючи ризик дорожньо-транспортних пригод і аварій.

– Економічний розвиток. Ефективна транспортна інфраструктура є ключовою для економічного розвитку країни. Цифровізація сприятиме поліпшенню логістики, зниженню транспортних витрат і підвищенню загальної продуктивності економіки.

– Реагування на потреби суспільства. У зв'язку зі зростаючими очікуваннями населення щодо якості та зручності транспортних послуг, впровадження цифрових рішень дозволить задовольнити ці потреби, пропонуючи більш гнучкі та інноваційні послуги.

– Сприяння міжнародній інтеграції. У контексті зближення України з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами, діджиталізація транспортної інфраструктури є важливим кроком на шляху до інтеграції у європейські та світові економічні структури.

Впровадження діджиталізації у транспортну інфраструктуру України є критично важливим для її економічного розвитку та інтеграції в глобальні системи. Це не тільки підвищить ефективність та безпеку транспортних послуг, але й значно зменшить вплив транспорту на навколишнє середовище. Цифрові інновації сприятимуть створенню більш стійкої, гнучкої та адаптивної транспортної системи. Також вони покращать якість життя населення, забезпечуючи зручніші та швидші способи переміщення. Діджиталізація допоможе Україні стати більш конкурентоспроможною на міжнародному рівні, сприяючи економічному зростанню. У підсумку, це не тільки технологічний стрибок, але й стратегічний крок вперед для країни в цілому.

Література:

1. Лапін А. В., Грінчук І. О., Оленюк Д.О. Діджиталізація економіки в Україні: сучасний стан та перспективи. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2022. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.22>
2. Дзуліт З. П., Завербний А. С., Романюк А. О. Диджиталізація – дієвий інструмент антикризового розвитку бізнесу в умовах пандемії. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=85571-8>
3. Захарова О. В. Особливості процесу інтеграції національних транспортних систем до світового господарства. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2022_3/1294.pdf
4. Михайличенко К. М. Відновлення транзитного потенціалу як чинник підвищення конкурентоспроможності України. *Стратегічні пріоритети*. 2022. № 4.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ

Кирчата І.М., к.е.н., доцент

Арутюнян Е.А., здобувач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У сучасному бізнес-середовищі, де технологічні зміни несподівані та швидкі, ефективне управління розвитком підприємства стає невід'ємною частиною успіху, а одним із ключових інструментів для досягнення цієї мети є бізнес-планування.

Бізнес-план – це стратегічний документ, який визначає мету підприємства, шляхи її досягнення, а також ризики та можливості, адже допомагає управлінцям не лише створити візію розвитку, а й структурувати дії для досягнення конкретних цілей. Успішне впровадження бізнес-плану вимагає взаємодії всіх рівнів персоналу, а комунікація та залучення команди визначають успіх стратегії. Специфічні, вимірювані, досяжні та реальні показники дозволяють визначити, чи досягнуті цілі, а моніторинг та аналіз відстежувати результати та реагувати на зміни вчасно.

Бізнес-план повинен бути гнучким документом, який може адаптуватися до змін в економічних, технологічних та інших сферах.

Бізнес-планування створює стратегічний фундамент для досягнення цілей та сприяє адаптації до змін, а інвестування часу та ресурсів у його розробку та впровадження може виявитися вирішальним для тривалого успіху підприємства в сучасному бізнес-світі.

Бізнес-планування в сфері транспорту має свої власні особливості через специфіку цієї галузі, яка включає в себе технічну складність та значний вплив зовнішніх чинників, таких як економічні коливання, зміни в законодавстві та екологічні вимоги. Розробка бізнес-плану в транспортній галузі вимагає ретельного вивчення ринку, аналіз попиту на транспортні послуги, врахування тенденції мобільності та зміни в перевезенні товарів та пасажирів.

Транспортні підприємства повинні ретельно розглядати технічні аспекти своєї діяльності, зокрема придбання та обслуговування транспортних засобів, розробку інфраструктури, впровадження технологічних інновацій для оптимізації процесів та підвищення безпеки. У світлі зростаючої уваги до екології важливо враховувати вплив транспортної діяльності на навколишнє середовище, а розвиток транспортного бізнесу повинен відповідати сучасним екологічним стандартам та включати в себе стратегії зменшення викидів та підвищення ефективності енергоспоживання.

Бізнес-планування в транспортній сфері вимагає системного підходу та урахування ряду специфічних факторів, які можуть вплинути на успішність підприємства в цій галузі.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Кирчата І.М., к.е.н., доцент

Горбуненко А.Б., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В сучасному економічному середовищі підприємства стикаються з різноманітними викликами та ризиками, які вимагають ефективного управління економічною безпекою для забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності, а набуття переваг забезпечувати економічну безпеку підприємства є актуальною проблемою в умовах економічної нестабільності.

Стратегічні орієнтири організації та управління економічною безпекою підприємства є ключовими для забезпечення його стабільності та успішності в умовах конкурентного ринку.

Економічна безпека підприємства - це стан, за якого підприємство може ефективно функціонувати в умовах економічної нестабільності та зовнішніх труднощів, забезпечуючи свою стійкість, життєздатність та конкурентоспроможність. Економічна безпека підприємства включає в себе різні аспекти, спрямовані на захист інтересів підприємства та забезпечення його стабільності.

Основні складові економічної безпеки підприємства включають:

- фінансова стійкість: здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання, зберігати ліквідність та оптимізувати використання фінансових ресурсів.
- управління ризиками: розробка та впровадження стратегій зменшення ризиків, пов'язаних з зовнішніми та внутрішніми чинниками.
- стабільність виробництва: забезпечення безперебійності виробничого процесу та здатність швидко адаптуватися до змін у попиті.
- інноваційний розвиток: впровадження новітніх технологій та методів для поліпшення продукції та ефективності бізнес-процесів.
- забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає комплексний підхід та систематичне вирішення вказаних аспектів з метою створення відповідного економічного середовища для його розвитку.

Основними функціональними цілями економічної безпеки підприємства є: забезпечення фінансової стійкості та незалежності від зовнішніх факторів; забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності технічного потенціалу; оптимізація управлінських процесів та ефективна організаційна структура, розвиток стратегій та тактик для досягнення високого рівня менеджменту, розвиток системи навчання та розвитку персоналу, впровадження екологічно чистих технологій та виробничих процесів, захист інтересів підприємства в юридичних питаннях, використання захисних технологій для інформаційної безпеки.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Кирчатий Ю.В., здобувач PhD

Шершенюк О.М., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній Університет

Формування та розвиток транспортної інфраструктури є важливою складовою економічного розвитку будь-якої країни, проте цей процес стикається з численними проблемами серед яких: недостатнє фінансування на рівні держави, відсутність координації процесів розвитку і модернізації транспортної інфраструктури; низька інформаційна прозорість, недостатня регуляторна база та відсутність чіткої стратегії розвитку.

Забезпечення сталого розвитку транспортної інфраструктури України вимагає комплексного підходу, який враховує економічні, екологічні та соціальні аспекти, при цьому стратегічні орієнтири в цьому напрямку можуть включати різноманітні аспекти, орієнтовані на поліпшення ефективності та безпеки транспортної системи, зокрема:

- модернізація та розширення існуючих інфраструктур (підвищення якості існуючих транспортних мереж шляхом модернізації і реконструкції доріг, залізниць, портів і аеропортів, розширення і капітальний ремонт існуючих транспортних об'єктів для забезпечення зростання транспортного потоку);

- розвиток інтегрованих транспортних систем: (сприяння інтеграції різних видів транспорту (автомобільний, залізничний, морський, повітряний) для підвищення ефективності та зручності перевезень; розвиток та впровадження інтелектуальних транспортних систем для оптимізації руху та зменшення транспортних заторів);

- розробка та підтримка транспортних коридорів для полегшення міжнародної та внутрішньої торгівлі (підтримка транспортних вузлів, що сприяють ефективному переміщенню товарів та пасажирів);

- цифрова трансформація: впровадження технологій для підвищення ефективності та безпеки транспортних систем, розробка системи електронного управління рухом, покращення інформаційної доступності для користувачів)

- збільшення використання екологічно чистих видів транспорту та розвиток ініціатив для зменшення викидів вуглецю та інших забруднюючих речовин від транспорту;

- безпека та адаптація до змін клімату;

- партнерство та участь громадськості (залучення громадськості та партнерів для участі в прийнятті рішень та розвитку транспортної інфраструктури, співпраця з приватним сектором для залучення інвестицій та впровадження інновацій).

Ці стратегічні напрями мають сприяти створенню ефективної, безпечної та сталої транспортної системи, що буде відповідати потребам сучасного

суспільства, а також сприятимуть економічному зростанню, підвищенню якості життя та збереженню навколишнього середовища в Україні.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ ESG

*Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Ключовими факторами розвитку підприємницької діяльності виступають глобальна цифровізація, концепція сталого розвитку, що справляють вельми істотний вплив на форми та методи ведення підприємництва. Для підтримання конкурентоспроможності підприємницьких структур у всіх сферах економічної діяльності необхідно відслідковувати глобальні траєкторії розвитку та здійснювати інноваційні перетворення в цьому напрямі. Розвиток інноваційних напрямів підприємницької діяльності має суттєвий вплив на економіку.

Концепція ESG заснована на трьох принципах, які повною мірою відповідають парадигмі сталого розвитку:

- відповідальне ставлення до довкілля, включно з екологічною політикою компанії, мінімізацією шкідливого впливу на атмосферу, водне середовище, землю, обмеженням викидів парникових газів, ефективним управлінням відходами (Е-принцип);

- відповідальне ставлення до суспільства, включно із соціальною відповідальністю перед працівниками, партнерами, клієнтами та іншими учасниками ринку, а також перед суспільством загалом, навчанням і розвитком персоналу, відмовою від дискримінації за гендерною, расовою та іншими ознаками, врахуванням демографічних змін, які відбуваються в суспільстві (S-принцип);

- підтримання високої якості управління, включно з ефективною діяльністю топ-менеджерів та адекватністю їхньої заробітної плати, наявністю обґрунтованої стратегії розвитку компанії та системи управління ризиками, підтриманням ділової репутації, захистом прав власника (G-принцип).

Концепція ESG повністю узгоджується з фундаментальними змінами, що відбуваються у сфері підприємницької діяльності. Через зміну поколінь змінюється саме ставлення до розуміння сутності та цілей підприємництва. Змінюються погляди на підприємницьку діяльність, яка з погляду міленіалів дедалі більше має соціальну спрямованість.

З точки зору міленіалів, традиційне трактування основної мети підприємництва як джерела отримання прибутку перестає бути значущою і поступається місцем таким критеріям, як надання якісних товарів і послуг, створення робочих місць, підвищення рівня життя співробітників.

Інакше кажучи, цілепокладання у сфері підприємництва стає дедалі ближчим до ESG-концепції ведення бізнесу, а результати підприємницької діяльності оцінюються не тільки на основі фінансово-економічних показників, а

й з урахуванням впливу на навколишнє середовище, працівників, суспільство загалом.

Відбуваються глобальні зміни в зовнішньому підприємницькому середовищі, що виражається у дедалі зростаючому впливі дотримання принципів ESG на різні сторони підприємництва, зокрема на залучення інвесторів, доступ до фінансових ресурсів тощо. Наразі для оцінювання компаній з погляду виконання принципів ESG розраховується безліч рейтингів. До найвідоміших належать рейтинги ESG, які складають Bloomberg, S&P Global, Dow Jones Indices, JUST Capital, MSCI, Refinitiv, CDP, ISS (Institutional Shareholder Services), Sustainalytics, FTSE Russell, FTSE4Good та інші. Кожне з рейтингових агентств складає свою власну методологію оцінювання на основі річних звітів компаній, відкритих даних, анкетування, однак відсутність єдиної методологічної бази призводить до суперечливих результатів ESG-рейтингів. Незважаючи на це, ESG-рейтинги широко використовуються в практиці міжнародного бізнесу.

Участь в ESG-рейтингу стає вельми важливою для компаній, оскільки високі позиції в цих рейтингах дають низку переваг під час виходу на міжнародні ринки, у залученні так званих відповідальних або зелених інвестицій, підвищують репутаційний рейтинг компанії. Транскордонне вуглецеве регулювання, запроваджене в Європі, висуває до українських компаній підвищені екологічні вимоги, без дотримання яких вихід на міжнародні ринки буде неможливий. У фінансовому секторі теж існують нові правила у сфері відповідальних інвестицій.

Під час проведення та використання ESG-рейтингу існує низка невирішених на даний момент проблем:

- немає єдиної методології розрахунку ESG-рейтингу, рейтингові агентства використовують власні методики розрахунку, які дають різні розбіжності в результатах, і це призводить до неоднозначного розуміння інформації про дотримання компаніями принципів ESG,
- важливим джерелом інформації при складанні ESG-рейтингів є нефінансова звітність, але на даний момент немає єдиних стандартів її складання,
- для розрахунку рейтингів також використовується загальнодоступна інформація з різних джерел, яку не завжди вдається знайти в необхідному обсязі.

Таким чином, необхідне формування науково-методологічної основи розрахунку рейтингів та інформаційної бази, що забезпечує об'єктивність цих розрахунків.

Таким чином, проведений аналіз показав, що трансформаційні ESG-зміни в українській економіці є об'єктивно необхідними умовами для підтримання та забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств як на міжнародному, так і національному рівні. Нині здебільшого лише великі компанії, що працюють на міжнародних ринках, розглядають ESG-трансформацію як стратегічний тренд свого розвитку, про що свідчить перелік

рейтингованих компаній. Однак з урахуванням глобальних тенденцій на сталий розвиток дотримання принципів ESG стане обов'язковим для всіх компаній. У зв'язку з цим українському малому та середньому бізнесу також необхідно підключитися до процесів ESG-трансформації.

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕТРИВКИХ МАТЕРІАЛІВ ТА СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО ВОГНЕГАСІННЯ

Нагорний М.В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Горпинченко О.М., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Пожежі були трагедією, що повторюється протягом всієї історії, спричиняючи значні людські жертви та матеріальні збитки. У цій ґрунтовній роботі досліджується історія масштабних пожеж, їхній вплив на будівельну практику та використання вогнестійких матеріалів у сучасних житлових будинках.

Ця робота базується на використанні статистичних даних про збитки від пожеж в Україні та світі, підкреслюється важливість сучасних методів запобігання та гасіння пожеж. В роботі обговорюється порівняння сучасних методів з класичними будівельними підходами, підкреслюється важливість використання вогнестійких матеріалів для зниження ризику виникнення пожеж у житлових будинках.

Пожежі є постійною загрозою для людської цивілізації, забираючи незліченну кількість життів і завдаючи значних матеріальних збитків протягом всієї історії. Будівельна галузь вже давно бере участь у боротьбі з пожежною небезпекою, розробляючи інноваційні стратегії та матеріали для зниження ризику виникнення пожеж у житлових будинках. У цій всеосяжній роботі досліджується історія масштабних пожеж, еволюція будівельних практик боротьби з пожежною небезпекою, поточний стан збитків від пожеж та життєво важлива роль вогнестійких матеріалів у сучасному будівництві.

Протягом всієї історії численні масштабні пожежі слугували жахливим нагадуванням про руйнівні наслідки вогню. Велика пожежа в Лондоні в 1666, пожежа в Чикаго в 1871 та пожежа на фабриці з пошиття сорочок Triangle Shirtwaist в 1911 виділяються як значні події, що призвели до суттєвих змін у будівельній практиці. Ці пожежі призвели до масових людських жертв і матеріальних збитків, що зумовило потребу в більш ефективних заходах із запобігання та гасіння пожеж.

Після цих катастрофічних пожеж міста і громади почали впроваджувати будівельні норми і правила, спрямовані на підвищення пожежної безпеки. Такі

інновації, як вогнетривка цегла, протипожежні розриви та створення пожежних підрозділів, з'явилися як відповідь на потребу в покращенні запобігання пожежам. Це стало початком тривалих зусиль, спрямованих на зменшення пожежної небезпеки в будівництві.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ МОНТАЖУ УТЕПЛЮВАЧА

Нагорний М.В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Ющенко О.М., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Належна ізоляція в дитячих садках допомагає створити термічно ефективне середовище. Це має важливе значення для збереження енергії, зменшення витрат на опалення та охолодження і, зрештою, економії коштів для дитячого садка. Кошти, зекономлені на рахунках за енергоносії, можуть бути перенаправлені на підвищення якості освіти та покращення умов для дітей.

Ефективна ізоляція забезпечує стабільну та комфортну температуру в приміщенні. Діти проводять значну кількість часу в дитячому садку, і добре утеплена будівля допомагає підтримувати приємне і стабільне середовище, що сприяє їхньому загальному самопочуттю і комфорту. Некомфортні коливання температури можуть відволікати дітей і негативно впливати на процес навчання.

Належна ізоляція може також покращити якість повітря в приміщенні, запобігаючи накопиченню вологи та росту плісняви. Це має вирішальне значення для здоров'я та безпеки дітей, оскільки вплив плісняви може призвести до респіраторних захворювань та алергії. Підтримка здорового середовища в приміщенні є пріоритетом у дитячих закладах. Ізоляція також відіграє важливу роль у контролі звуку в будівлі. Добре ізольований дитячий садок може створити тихіше і більш сприятливе середовище для навчання, зменшуючи шумові перешкоди ззовні та між класами. Це сприяє кращій концентрації уваги та комунікації як серед учнів, так і серед вчителів.

Належна ізоляція допомагає зменшити загальний вуглецевий слід дитячого садка за рахунок зниження споживання енергії. Це важливо в епоху підвищення екологічної свідомості та сталого розвитку. Навчання дітей раннього віку відповідальному використанню енергії та бережливому ставленню до навколишнього середовища є важливим аспектом ранньої освіти.

Правильно встановлена ізоляція може сприяти довговічності будівлі. Вона допомагає захистити будівлю від зносу та структурних пошкоджень, спричинених температурними коливаннями та вологою. Це, в свою чергу, з

часом зменшує витрати на обслуговування та ремонт, вивільняючи ресурси для освітніх програм.

У багатьох юрисдикціях існують будівельні норми та правила, які встановлюють конкретні стандарти ізоляції для комерційних будівель, включаючи дитячі садки. Розуміння та впровадження цих методів утеплення є важливим для забезпечення відповідності місцевим та національним законам і правилам.

Таким чином, вивчення методів встановлення ізоляції в дитячих садках є актуальним, оскільки це впливає на енергоефективність, комфорт у приміщенні, здоров'я та безпеку дітей, якість акустики, екологічну відповідальність, економію коштів та дотримання законодавства. Належна ізоляція може сприяти створенню сприятливого та сталого навчального середовища, що в кінцевому підсумку приносить користь як навчальному закладу, так і дітям, яких він обслуговує.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Осьмірко І.В., к.е.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Коваль І.Б., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Антикризове управління в системі управління економічною безпекою підприємства є важливим аспектом забезпечення стійкості та виживання підприємства в кризових ситуаціях.

Отже, розглянемо основні принципи та практичні аспекти антикризового управління підприємством. Вони включають такі елементи:

1) аналіз економічної безпеки підприємства, який передбачає реалізацію таких напрямків:

- оцінка фінансового стану підприємства;
- аналіз ключових показників ефективності;

2) стратегічне планування, яке реалізується в наступних діях:

- розробка стратегії виходу з кризи;
- визначення пріоритетних напрямків дій;

3) фінансовий менеджмент, метою якого є:

- оптимізація фінансових потоків;
- зниження витрат та визначення додаткових джерел фінансування;

4) управління ризиками, головними етапами реалізації якого є:

- ідентифікація та оцінка ризиків;
- розробка стратегій мінімізації ризиків;

5) управління персоналом, яке передбачає такі дії:

- мотивація персоналу в умовах кризи;
- реорганізація організаційної структури персоналу підприємства;
- 6) взаємодія із зацікавленими сторонами, яка реалізується через:
 - спілкування з клієнтами, партнерами та іншими зацікавленими сторонами;
 - збереження репутації компанії;
- 7) впровадження інновацій, яке полягає у наступних діях:
 - використання нових технологій і методів управління;
 - розробка нових продуктів і послуг;
- 8) правове забезпечення, що передбачає:
 - вирішення юридичних питань, пов'язаних з кризовою ситуацією;
 - захист від можливих правопорушень або судових позовів;
- 9) моніторинг і корекція, які як етап антикризового управління передбачають:
 - постійний моніторинг ефективності заходів;
 - адаптацію стратегій залежно від зміни ситуації.

Таким чином, антикризове управління має бути системним і гнучким, здатним оперативно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства. Додатково під час розробки програми антикризового управління підприємством важливо враховувати специфіку галузі та конкретного підприємства.

Література:

1. Онісіфорова В.Ю., Болотова Т.М. Алгоритм реалізації та заходи антикризового управління підприємством. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. №2 (25). С. 119-127.
2. Онісіфорова В.Ю., Сідельнікова В.К. Актуальні аспекти антикризового управління підприємством. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. № 2 (25). С. 137-145.
3. Онісіфорова В.Ю., Осьмірко І.В. Аналіз бюджетування як заходу антикризового управління господарською діяльністю підприємства. *Економіка та управління підприємствами: теорія, практика, перспективи розвитку: колективна монографія / Кол. Авторів. Полтава: ПП «Астроя», 2021. С. 166-171.*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Болотова Т.М., к.е.н., доцент

ВСП Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ

Кривокінь О.С., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Говорячи про актуальні аспекти антикризового управління підприємством слід відзначити, що вони можуть суттєво змінюватися в залежності від конкретних умов функціонування підприємства та його економічного оточення. Проте, деякі загальні тенденції можуть бути визначені як ключові у сучасному антикризовому управлінні. Серед таких слід відзначити такі:

- цифрова трансформація: використання цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів, впровадження інформаційних систем для підвищення ефективності управління та прийняття рішень;
- гнучкість та адаптивність: здатність швидко реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, розробка гнучких стратегій, що дозволяють швидко адаптуватися до нових обставин;
- фінансова стійкість: оптимізація фінансових процесів та управління оборотним капіталом, залучення додаткових фінансових ресурсів та мінімізація фінансових ризиків;
- ризик-орієнтоване управління: систематична ідентифікація та оцінка ризиків, розробка стратегій управління ризиками та їхнє впровадження.
- управління персоналом: збереження високої мотивації та ефективності персоналу, розвиток лояльності та довіри співробітників у кризових умовах;
- збереження репутації: активна комунікація зі зацікавленими сторонами (клієнтами, партнерами, громадськістю), заходи для запобігання репутаційним ризикам;
- логістичне управління: оптимізація ланцюга постачання та логістичних процесів, розробка альтернативних варіантів постачання та виробництва;
- екологічна стійкість: урахування екологічних аспектів у стратегії та виробничих процесах, впровадження екологічно відповідальних практик;
- глобальна конкурентоспроможність: аналіз глобальних тенденцій та конкурентного середовища, розвиток стратегій для збереження або підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином слід відзначити, що всі ці аспекти варіюють в залежності від галузі, ринкових умов та конкретної ситуації підприємства. Антикризове управління вимагає комплексного підходу та постійного моніторингу для

успішного виходу з кризи та забезпечення стабільного функціонування підприємства.

Література:

1. Онісіфорова В.Ю., Болотова Т.М. Алгоритм реалізації та заходи антикризового управління підприємством. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. №2 (25). С. 119-127.

2. Онісіфорова В.Ю., Сідельнікова В.К. Актуальні аспекти антикризового управління підприємством. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. № 2 (25). С. 137-145.

3. Онісіфорова В.Ю., Осьмірко І.В. Аналіз бюджетування як заходу антикризового управління господарською діяльністю підприємства. *Економіка та управління підприємствами: теорія, практика, перспективи розвитку: колективна монографія / Кол. Авторів*. Полтава: ПП «Астроя», 2021. С. 166-171.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СТРАХОВИКА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

*Плиса В. Й., к.е.н., професор
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Не викликає сумніву той факт, що в соціально-економічних реаліях воєнного часу „практичне використання методології антикризового управління зумовлене об’єктивними причинами, що генерують зміни зовнішнього середовища діяльності страхової організації” [1, с. 127]. Адже „кінцевим продуктом антикризового управління є внутрішня структура й організаційні зміни, які забезпечують чутливість страховика до кризових змін у зовнішньому середовищі” [2, с. 223], генеровані соціально-економічними реаліями воєнного часу.

Під стратегією антикризового управління ресурсним потенціалом страховика в соціально-економічних реаліях воєнного часу розумітимемо комплекс дій та послідовність прийнятих управлінських рішень для оцінки, аналізу та впливу на забезпечення мінімального належного рівня конкурентоспроможності в умовах впливу на страховика деструктивних сил спроможних вивести його з фінансово-економічної рівноваги та створити умови для визнання страховика неплатоспроможним.

Механізм формування стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страхової компанії в соціально-економічних реаліях воєнного часу функціонує керуючись такими принципами: цілеспрямованість (орієнтує систему управління на досягнення мети як вихідного етапу управлінського

впливу); системність (сукупність взаємопов'язаних між собою і в той же час різних елементів, сформовану для досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу); обмеженість ресурсів (характеризує обмеженість, скінченність ресурсів, які мобілізують для досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу); комплексність (комплексне рішення, яке дозволяє організувати єдину інформаційну систему для досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу); альтернативність (формування й урахування альтернативних думок як основи для досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу); оптимальність (забезпечується найбільша відповідність певному завданню, умовам тощо); послідовність (відповідність певним завданням, настановам, теоретичним засадам тощо); керованість (реакція нижчих ланок управління, керованого об'єкта, групи, колективу на вплив з боку вищого управлінського персоналу на досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу); гнучкість (організаційна здатність адаптуватись до змін середовища); ефективність (результативність, що визначається як відношення досягнутих результатів від реалізації певних управлінських дій до витрат на досягнення мети як вихідного етапу управлінського впливу, які супроводжують їх одержання).

Під механізмом реалізації стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страховика, для цілей нашого дослідження, розумітимемо сукупність принципів, форм, методів та інструментів цілеспрямованого управлінського впливу на діяльність страховика з метою реалізації стратегічного вибору спрямованого на забезпечення належного рівня конкурентоспроможності в умовах впливу на страховика деструктивних сил спроможних вивести його з фінансово-економічної рівноваги та створити умови для визнання страховика неплатоспроможним. На практиці, в соціально-економічних реаліях воєнного часу, цей механізм реалізує свої функції через обрану страховиком модель організації антикризового управління ресурсним потенціалом. Оскільки стратегія антикризового управління ресурсним потенціалом страховика є довгостроковою операційною одиницею, а модель антикризового управління ресурсним потенціалом страховика є механізмом поточного впливу, то реалізація стратегії здійснюється через антикризове управління ресурсним потенціалом страховика у певний довгий період часу з циклічною розбивкою. У період реалізації стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страховика можуть уточнювати тільки завдання для певного часового циклу.

Цільовим орієнтиром стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страховика в соціально-економічних реаліях воєнного часу є забезпечити спроможність страховій організації зберігати належний рівень конкурентоспроможності протягом тривалого часу за рахунок налагодження раціонального розподілу обмежених ресурсів і визначення найефективніших напрямів їх спрямування, які дають змогу їй своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання (кількість та якість ресурсів відповідає величині та структурі страхового ризику) перед усіма суб'єктами ринку в будь-який

момент часу. Керуючись цим цільовим орієнтиром при формуванні стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страховика визначають структуру етапів стратегії (розробляють поетапний план досягнення цілей стратегії).

Оцінку ефективності стратегії антикризового управління ресурсним потенціалом страхової компанії у частині її формування та реалізації в соціально-економічних реаліях воєнного часу повинна здійснювати служба контролінгу, яка поєднуючи інформаційні технології з механізмом аналітичного супроводу діяльності забезпечує управління оперативними системними відомостями в просторових масштабах про досягнення цілей антикризового управління ресурсним потенціалом, ефективність інформаційного й консультаційного супроводу процесу формування та реалізації стратегії, раціональність та результативність процесу реалізації стратегії. Система контролінгу має забезпечити саморозвиток та оперативно реагувати на кризові процеси в діяльності страховика, зумовлені соціально-економічними реаліями воєнного часу, будучи інструментом генерування антикризових ідей та способів їх практичної реалізації, контролюючи при цьому рівень ефективності антикризового управління бізнес-процесами.

Література:

1. Плиса В.Й., Плиса З.П. Організація антикризового управління діяльністю страховиків в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 листопада 2022 року). Х.: ХНАДУ. 2022. С.127-129.
2. Плиса В.Й., Плиса З.П. Антикризове управління діяльністю страховика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.3. С.221-226.

ВЛАШТУВАННЯ МІНІ-КОТЕЛЬНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТВЕРДОПАЛИВНОГО КОТЛУ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ) ЯК ПЕРСПЕКТИВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Редько А.С., д.т.н., професор
Губенко Є.В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Оскільки світ бореться зі зміною клімату та екологічними проблемами, метою вивчення міні-котелень є підкреслити їхню роль у зменшенні викидів вуглецю. Ефективно використовуючи енергетичні ресурси, ці системи сприяють створенню більш сталого та екологічного середовища проживання. Отже, тема дослідження є актуальною і важливою в сучасному світі, в першу чергу через її вплив на енергоефективність, економію коштів та сталий розвиток. Крім того, актуальність роботи заключається в тому, що в умовах

зростання цін на енергоносії власники нерухомості та мешканці постійно шукають способи зменшити свої рахунки за комунальні послуги. Міні-котельня пропонує відповідне рішення, забезпечуючи ефективну систему опалення та гарячого водопостачання, що в кінцевому підсумку зменшує фінансове навантаження на мешканців. В цілому, сфера опалювальних технологій постійно розвивається. Обговорення останніх досягнень в системах міні-котельень, таких як інтелектуальне управління та інтеграція відновлюваних джерел енергії, є актуальним для інформування читачів про найсучасніші доступні рішення.

Мета цього дослідження – продемонструвати, як такі установки можуть призвести до суттєвої економії коштів, як для власників будинків, так і для мешканців.

Міні-котельні призначені для забезпечення ефективного опалення та гарячого водопостачання житлових будинків. Зосередившись на їх встановленні та експлуатації, ми маємо на меті підвищити енергоефективність цих будівель, зменшити споживання енергії та пов'язані з цим витрати. Міні-котельні можуть значно знизити витрати на опалення та гаряче водопостачання для багатопверхових житлових будинків. Комфорт і благополуччя мешканців багатопверхових житлових будинків мають першорядне значення. Надійні та ефективні системи опалення та гарячого водопостачання, такі як міні-котельні, безпосередньо впливають на комфорт та якість життя мешканців.

Глобальний акцент на скороченні викидів парникових газів робить теми, пов'язані з енергоефективністю, вельми актуальними. Міні-котельні, при правильному проектуванні та обслуговуванні, можуть допомогти зменшити вуглецевий слід будівлі, що відповідає глобальним зусиллям по боротьбі зі зміною клімату. У багатьох регіонах України запроваджено суворіші будівельні норми і правила, спрямовані на підвищення енергоефективності. Розуміння того, як міні-котельні відповідають цим нормам, є важливим для будівельників, підрядників і менеджерів з управління нерухомістю.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КОНСТРУКЦІЙ, ВИРОБЛЕНИХ З АЛЮМІНІЮ, У БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

Редько А.С., д.т.н., професор

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Олійник М.Ю., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Використання конструкцій, виготовлених з алюмінію, у будівництві житлового будинку є сучасним та перспективним рішенням, оскільки воно забезпечує численні техніко-економічні переваги. Розглянемо деякі аспекти, які

обґрунтовують актуальність цього підходу. Зокрема, алюміній володіє високою міцністю при невеликій вазі, що сприяє полегшенню конструкцій і дозволяє зменшити вагу будівлі в цілому. Він має властивості, що запобігають корозії, що робить його тривалим та міцним матеріалом для зовнішніх та внутрішніх конструкцій. Матеріали з алюмінію можуть бути добре ізольовані, зменшуючи витрати на опалення та кондиціювання, що робить будівлі енергоефективними. Цей матеріал легко піддається обробці та формуванню, що дає архітекторам та дизайнерам велику свободу у створенні різноманітних форм і структур. Завдяки стійкості до корозії, алюмінієві конструкції вимагають менше витрат на обслуговування та ремонт порівняно з іншими матеріалами.

В сучасному будівництві питання зменшення ваги конструкцій та оптимізації будівельного процесу є надзвичайно важливим питанням. Використання такого матеріалу, як алюміній в будівництві дозволяє вирішити цю проблему. Цей метал має чудове співвідношення ваги до міцності, що робить його незамінним у багатьох питаннях.

Використання алюмінію в будівництві зробило революцію в галузі, пропонуючи ряд переваг, включаючи його легкість, корозійну стійкість і високе співвідношення міцності до ваги. У цій роботі розглядається історія, фізичні та хімічні властивості, застосування та реальні приклади використання алюмінієвих конструкцій у будівництві 12-поверхового житлового будинку.

Будівельна галузь значно еволюціонувала протягом багатьох років, впроваджуючи інноваційні матеріали і технології для створення більш довговічних, ефективних і стійких конструкцій. Одним з таких матеріалів, який залишив незгладимий слід у цій галузі, є алюміній. Завдяки своїм чудовим властивостям та універсальності, алюміній став незамінним компонентом у сучасному будівництві. У цій статті ми досліджуємо історію використання алюмінію в будівництві, його унікальні фізичні та хімічні властивості, різні типи конструкцій, в яких він застосовується, а також надаємо детальний приклад будівництва 12-поверхового житлового будинку з використанням алюмінієвих конструкцій.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДСИЛЕННЯ НЕСУЧИХ КОНСТРУКЦІЙ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ МЕТОДОМ СТРУМЕНЕВОЇ ЦЕМЕНТАЦІЇ

*Редько А.С., д.т.н., професор
Мартиненко В.О., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Техніко-економічне обґрунтування підсилення несучих конструкцій житлового будинку методом струменевої цементації є актуальним завданням, особливо в умовах експлуатації та розвитку житлового фонду. До основних аспектів, що обґрунтовують цю актуальність можна віднести: Ефективність підсилення, Швидкість виконання робіт, Мінімальні втрати простору, Вартість

робіт, Збереження існуючої архітектури, Мінімізацію впливу на навколишнє середовище, Підвищення стійкості до сейсмічних впливів тощо.

У процесі експлуатації будівельні конструкції зазнають зниження початкової міцності та деформативності, що зазвичай відбувається через 35-45 років. Це явище відоме як фізичний знос. Окрім фізичного зносу, активи також застарівають, тобто, навіть якщо вони все ще перебувають у хорошому матеріальному стані, вони стають економічно менш життєздатними порівняно з новими, більш ефективними активами, що слугують тій самій меті.

В цій роботі необхідно описати метод посилення конструкцій фундаменту методом струменевої цементації. В цей опис входить історія винайдення цього методу, особливості використання, різноманітність та особливості робіт.

Струменова цементація під високим тиском є ключовим методом у галузі матеріалознавства. Її унікальна здатність покращувати властивості матеріалів залишила незгладимий слід у різних галузях промисловості. Озброївшись науковими даними з відкритих джерел, ми заглиблюємося в життя першопрохідців, наукові принципи, що керують процесом, застосування, які використовували його потенціал, виклики, з якими він стикався, і його незмінну сучасну актуальність.

Кін. XIX і поч. XX ст. ознаменували собою трансформаційну епоху в історії промисловості: з бурхливою індустріалізацією зростала потреба у вдосконалених методах цементування для задоволення різноманітних потреб будівництва життєво важливих об'єктів інфраструктури. Традиційні методи цементування, колись надійні, почали виявляти свої недоліки – повільну дифузію та невідповідність властивостей матеріалу, що зумовило пошук інновацій.

Щоб по-справжньому оцінити значення струменевої цементації під високим тиском, необхідно спочатку визнати фундамент, на якому вона була побудована. Традиційні методи цементування, такі як цементування в пакетах і газо-тверді реакції, були попередниками цієї революційної технології. Ці методи, хоч і були ефективними, але виявилися недостатніми для забезпечення точності, ефективності та стабільності, яких вимагала тогочасна промисловість.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОБЛАШТУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕПЛОЇ ПІДЛОГИ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ)

*Роговий С. І., д.т.н., професор
Легкий О.І., магістрант ПЦБ*

Сумський національний аграрний університет

Підлогове опалення стало високоефективним і доступним методом створення затишної і теплої атмосфери у вашому домі. У минулому це часто було пов'язано зі складними установками, що включали кабелі або труби під

підлогою, що вимагало великих бетонних робіт. Однак сьогодні встановлення теплої підлоги – це швидкий і простий процес. Зростаюча популярність цих систем пояснюється їх ергономічним дизайном і винятковою ефективністю обігріву.

Необхідно провести оцінку системи теплої підлоги, оцінити її переваги та недоліки під час експлуатації, а також запропонувати нову концепцію проектування електричної системи опалення тепла підлога з використанням саморегульованого кабелю.

Тепла підлога – система, в якій нагрівальні елементи інтегровані в конструкцію підлоги, – має давню історію, що сягає часів Римської імперії. Римляни використовували цей метод у своїх лазнях, де нагріте повітря циркулювало по спеціальних каналах у кам'яній підлозі.

Подібний підхід до обігріву був основним у турецьких лазнях протягом багатьох століть. Однак, до початку 20-го століття система теплої підлоги в основному використовувала гаряче повітря в якості теплоносія. Це повітря, рухоме природною конвекцією, проходило по трубах в підлозі, випромінюючи тепло в мармурові або гранітні плити, з яких складалася поверхня підлоги.

На сьогоднішній день система опалення тепла підлога набула популярності в скандинавських країнах, таких як Фінляндія, Норвегія, Данія, де вона становить значну частину опалювальних рішень, від 10 до 45%.

В Україні система тепла підлога з'явилася на початку 90-х років, переважно у вигляді електричних нагрівальних кабелів, вмонтованих у стяжку підлоги. Ця система ефективно прогріває матеріал поверхні підлоги, поступово розсіюючи тепло по всьому приміщенню, створюючи таким чином комфортні умови в приміщенні.

Типовий комплект теплої підлоги включає в себе не тільки нагрівальний кабель, але й терморегулятор з датчиками температури підлоги і повітря, пластикові напрямні для монтажу, теплоізоляцію, теплорівняльний екран і триногу, що збільшує загальну вартість системи. Крім того, варто зазначити, що встановлення та ремонт теплої підлоги може бути трудомістким процесом.

Незважаючи на широке розповсюдження, простоту експлуатації та економічність, ці пристрої мають кілька суттєвих недоліків. Використання резистивних нерухомих нагрівальних елементів пов'язане з потенційними струмами витоку, які створюють ризики для безпеки людини, особливо якщо на зовнішній оболонці нагрівальних елементів з'являються тріщини. Водонагрівальні системи з такими нагрівальними елементами мають низькі показники електробезпеки, знижену надійність і потребують додаткових витрат на заходи безпеки. Крім того, вони передбачають складні виробничі процеси для зменшення розмірів нагрівальних елементів і не мають легко реалізованих засобів управління енергозбереженням.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УРАХУВАННЯ СУМІСНОЇ РОБОТИ ЗБІРНИХ ЗАЛІЗОБЕТОННИХ КРУГЛОПУСТОТНИХ ПЛИТ ПЕРЕКРИТТЯ ПРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ БУДІВЕЛЬ

*Савченко О.С., к.т.н., доцент
Савченко Л.Г., старший викладач*

*Гриньов В.В., магістрант
Сумський національний аграрний університет*

Останнім часом особливого значення набуває проблема реконструкції сформованої житлової забудови в зв'язку з тим, що велика кількість житлових будинків, груп, кварталів та мікрорайонів у великих містах відносяться до категорії з фізичним (більше 30%) і підвищеним моральним (до 40%) зносом.

У практиці проектних рішень реконструкції житлової забудови користуються методичними та нормативними показниками, розробленими в доперебудовний період, які в неповній мірі враховують сукупність змінених в даний час соціально-економічних і містобудівних умов.

З кожним роком завдання реконструкції п'ятиповерхової забудови постає все більш гостро. Більша частина п'ятиповерхових житлових будинків перших масових серій морально і, значною мірою, фізично застаріла, хоча строк їх життєвого циклу ще не завершився. Рівень комфорту проживання в п'ятиповерхових житлових будинках достатньо низький, архітектурно-художня зовнішність будівлі невиразна. Склад об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури не відповідає нині чинним нормативам. Враховуючи це, зараз необхідно надавати значну кількість видів обслуговування населення, не передбачених будівельними нормами 60-х років минулого століття, коли обслуговувалась п'ятиповерхова забудова.

П'ятиповерхова житлова забудова займає значні за розмірами упорядковані території міст, розташовані поблизу їх центрів. Щільність забудови цих територій в 1,5-2 рази нижче, ніж чинні нормативи. Території престижних щодо містобудівництва районів існуючої житлової забудови в містах використовуються нерационально.

Актуальність оновлення і реконструкції існуючого житлового фонду обумовлена необхідністю запобігання прогресуючому вибуттю застарілих житлових будинків з експлуатації.

Чотири- і п'ятиповерховий житловий фонд представлений в основному цегляними, крупноблочними і крупнопанельними будинками, побудованими за типовими проектами, в основному в 60-70-ті роки минулого століття. Зволікання з реконструкцією вказаного житлового фонду, обсяги якого загалом по країні складають більше 10 млн. будинків, може привести до його вибуття в найближчих 10-15 років.

Проте економічна ситуація в країні і в більшості міст не дозволяє виділяти на реконструкцію достатні кошти з державного і місцевих бюджетів. За експертними оцінками, витрати на проведення реконструктивних робіт

досягають 60-70 відсотків від вартості будівництва 1 кв. м нового житла. Крім того, при реконструкції житлової забудови потрібні значні витрати на оновлення і розвиток потужностей об'єктів інженерної інфраструктури і розширення мережі об'єктів соціального призначення.

Повноцінною державною ініціативою, що мала би вивести капітальний ремонт і реконструкцію житлового фонду на новий рівень, став прийнятий Верховною Радою України 22.12.2006 р. закон № 525 «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду».

Одним із факторів необхідності реконструкції є часткове руйнування елементів перекриття. Частіше за все це руйнування проходить не рівномірно по всій площі перекриття, а більш інтенсивно в місцях, де елементи перекриття піддалися впливу надзвичайних факторів (замочування, механічні впливи). В таких місцях проходить більш інтенсивне кородування і, як наслідок, зменшення несучої здатності елементів збірного залізобетонного перекриття.

В таких випадках виконують заходи по підсиленню елементів перекриття, що призводить до збільшенню трудомісткості робіт, збільшенню матеріальних витрат і, як наслідок, збільшенню вартості самої реконструкції будівлі. Часто умови взагалі не дозволяють виконати підсилення елементів перекриття. В таких випадках збірні елементи перекриття замінюють монолітними ділянками, що також збільшує вартість робіт.

На сьогодні розроблена методика врахування перерозподілу зусиль між елементами перекриття, розроблена Азізовим Талієм Нуредіновичем.

Однак, як показано в роботі Савченка О.С., при рівномірно розподіленому навантаженні по площі перекриття і рівній жорсткості елементів перекриття ефект перерозподілення зусиль відсутній.

В умовах, коли в диску перекриття один, або декілька елементів були уражені корозією, за рахунок чого їх жорсткість зменшилася ефект перерозподілення буде помітний.

Як впливає зменшення жорсткості круглопустотних плит в диску перекриття на ефект перерозподілення зусиль між плитами і присвячена дослідницька робота.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНСТРУКЦІЇ НАСТИЛУ НА РОБОТУ ЛЕГКИХ МЕТАЛЕВИХ ФЕРМ

Савченко О.С., к.т.н., доцент

Савченко Л.Г., старший викладач

Дермільов О.С., магістрант

Сумський національний аграрний університет

Перекриття і покриття, особливо великопрольотні, є матеріаломісткими і трудомісткими елементами, на які приходить біля 30-40 % бетону і сталі, які ідуть на зведення будівлі, тому проектування конструкцій перекриттів повинно базуватися на експериментально-теоретичних дослідженнях дійсних умов їх

роботи і взаємодії в складі будівель і споруд, розробці на цієї підставі удосконалених методів розрахунку, які враховують їх просторову роботу.

В зв'язку зі сказаним, дослідження просторової роботи перекриттів, яке направлене на уточнення напружено-деформованого стану і більш економічне їх проектування, є актуальною задачею.

Зазвичай, вище розташовані конструкції в покриттях виступають у ролі навантаження на нижче розташовані конструкції, однак, якщо враховувати зв'язки конструкцій покрівлі з несучими елементами покрівлі то може вийти, що таке поєднання позитивно вплине (розвантажить) самі елементи несучих конструкцій.

Найбільш ефективним методом розрахунку будівельних конструкцій в сучасних умовах розвитку комп'ютерних технологій є їх розрахунок за допомогою розроблених програмних комплексів для ЕОМ, таких як Лира-САПР, SCAD та ін. В таких умовах головне правильно скласти розрахункову схему, яка б реально описувала роботу конструкцій.

За діючими нормами кроквяні ферми проектуються як окремі конструкції на дію постійних і тимчасових навантажень. В дійсних же умовах роботи ферм, на них впливають колони і плити покриття. Якщо вплив колон на роботу ферм можна враховувати шляхом завдання елементів колон в розрахункову схему рами, то вплив панелей не враховують взагалі. Такий вплив можна врахувати, якщо обґрунтувати і задати в розрахункову схему поперечної рами або просторового каркасу будівлі елементи, що будуть моделювати панелі.

В дослідницькій роботі нами був врахований вплив сендвіч панелей на роботу легкої металевої ферми із трубчастих профілів.

Розрахунок виконувався в двох випадках:

- при визначенні зусиль в елементах ферми за загальноприйнятою методикою;
- при визначенні зусиль в елементах ферми з урахуванням впливу сендвіч панелей.

Слід зазначити, що при розрахунку конструкції з урахуванням сендвіч панелей, навантаження від ваги покрівлі прикладаються у вигляді рівномірно розподіленого навантаження на полки плит перекриття, а навантаження від самих панелей прикладається у вигляді рівномірно розподіленого навантаження по довжині верхнього поясу ферми. Ця умова повинна виконуватися внаслідок того, що просторова робота елементів будівлі враховується лише після закріплення цих елементів у вузлах з'єднання. Врахування цієї умови виконується роздільним прикладанням навантаження від особистої ваги панелі, що прикладається у вигляді зосередженого навантаження у вузлах ферми, і навантаження від ваги покрівлі і тимчасового навантаження від снігу, що прикладається у вигляді рівномірно розподіленого навантаження на елементи, що моделюють плити покриття.

Жорсткість елементів ферми (стержнів) приймалася у відповідності до розрахунку ферми за загальноприйнятою методикою, тобто при розрахунку її окремо від інших конструктивних елементів будівлі. Збір навантажень на

ферму виконуємо аналогічно, як і при розрахунку ферми, як окремої конструкції.

Панелі приймаємо шарнірно обпертими на верхній пояс ферми і шарнірно закріпленими між собою. Самі панелі розбиваємо на смуги, шириною 100 мм, причому передбачаємо жорстке закріплення смуг між собою, і тільки в місцях розташування піжпанельних швів передбачаємо розташування шарнірів. Жорсткість елементів, що моделюють смуги панелей назначаємо шляхом завдання в програмному комплексі Лира-САПР прямокутного перерізу з відповідним модулем пружності. Розміри перерізу призначено у відповідності до перерізу елементу, що він моделює (полка або ребро).

Із порівняльного аналізу видно, що плити настилу значно впливають на зусилля в елементах ферми. В найбільш навантажених елементах нижнього поясу зменшення зусилля розтягу на 12%, а в найбільш навантажених елементах верхнього поясу зменшення зусилля стиску на 30%. З проведеного порівняльного аналізу можна зробити висновок, що врахування плит настилу при розрахунку металевих ферм зазначеної конструкції значно вплине на економію матеріалу при виготовленні ферм.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗРАХУНКОВОЇ СХЕМИ ПЛИТИ БЕЗОПАЛУБОЧНОГО ФОРМУВАННЯ, ЗАЩЕМЛЕНОЇ В ЦЕГЛЯНУ КЛАДКУ

*Савченко О.С., к.т.н., доцент
Савченко Л.Г., старший викладач
Кліщенко В.А., магістрант*

Сумський національний аграрний університет

Технологія безопалубочного формування принципово відрізняється від традиційної для вітчизняних заводів будіндустрії конвеєрного або стендового методів, за допомогою яких виготовляються пустотні плити перекриття або залізобетонні вироби інших видів. При безопалубочному формуванні виконуються наступні операції:

- підготовка формувальних доріжок, їх очищення та змащування;
- армування виробів: укладання на всю довжину доріжки робочої арматури періодичного профілю для виробів без попереднього напруження і високоміцного дроту, її кріплення на упори і натяг за допомогою домкратів для попередньо напружених конструкцій;
- на напрямні, що йдуть на всьому протязі доріжки, встановлюється формувальна машина, основу якої становить вибропрес;
- в бункер формувальної машини заливається бетонна суміш;
- бетонна суміш, що володіє високою пластичністю, пропускається через пуансон, в результаті чого на формувальній доріжці утворюється безперервна смуга товщиною 220 мм з овальними порожнечами;

– формувальна доріжка з готовою смугою вкривається теплозахисних пологом, який за рахунок температури всередині укриття забезпечує рівномірний прогрів виробу;

– полог забирається, а домкрати демонтуються після досягнення виробом відпускнуї міцності;

– затверділа стрічка за допомогою спеціального напівавтоматичного інструменту розрізається на прямокутні або трапецієподібні плити необхідної довжини;

– готові плити надходять на склад готової продукції, а формувальна доріжка готується до прийому наступної партії.

У кінців плит, заведених у кладку стін або затиснутих у платформних вузлах панельних стін, від навантажень понад їхню власну масу виникають опорні (негативні) згинальні моменти, які повинні сприйматися неармованим бетонним перерізом плит (на довжині прослизання арматури й на початку зони заанкерування). Величини моментів защемлення, обумовлених опором матеріалу стін повороту кінців плит на опорах, залежать від багатьох факторів:

– величини й розподіли навантаження;

– довжини прольоту (кут повороту осі вільно обертої плити при рівномірному навантаженні пропорційний довжині прольоту в третьому ступені);

– модуля деформацій і міцності матеріалу стін;

– характеристик розчинних швів навколо забитого кінця плити й рівня їх обтиснення.

Ступінь защемлення плит у стінах різної конструкції підлягає експериментальному визначенню.

Наявні результати прямих експериментальних вимірів дозволяють приймати величини опорних моментів рівними:

при закладі кінців плит на глибину до 150мм у кладку несучих стін із цегли й дрібних блоків з ніздрюватих і легких бетонів класу по міцності на стиск не більше В5

$$M_{on} = Kql_p^2; K = \frac{1}{24} \div \frac{1}{20}$$

при защемленні кінців плит у кладці стін великоблочних будинків з легких бетонів із класом міцності при стиску до В7,5

$$M_{on} = Kql_p^2; K = \frac{1}{18} \div \frac{1}{16}$$

Розглядати плити перекриття, як защемлену жорстко балку це не коректно, внаслідок обмеженої жорсткості цегляної кладки, в яку защемлена плита, а також в наслідок складного напружено-деформованого стану самого

вузла заземлення. У вузлу заземлення виникають як стискаючі напруження, так і розтягуючі. Оскільки цегляна кладка не сприймає розтягуючих зусиль, то ці ділянки виключаються з роботи і дозволяють поворот плити у вузлі заземлення.

Точність даного розрахунку залежить від дискретності розбиття опорних ділянок. Складність розрахунку полягає в тому, що в пружній стадії, опір елементу на стиск рівний опору елементу на розтяг. Однак, як відомо, при затисканні елементу в цегляну кладку остання не може сприймати розтягуючі зусилля, а лише стискаючи. Тобто, для вірності розрахункової схеми необхідно в ручному режимі визначити вертикальні елементи, в яких виникають розтягуючі зусилля і виключити їх із розрахункової схеми.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ АКТИВНОЇ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

*Савченко Л. Г., старший викладач
Молчанюк І. В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Використання системи активної теплоізоляції є обґрунтованим з техніко-економічної точки зору у зв'язку з рядом переваг та позитивних аспектів, що можуть виявитися у побудові та експлуатації будівель: зменшення витрат на опалення та кондиціонування, енергоефективність, збереження ресурсів, продовження терміну служби будівлі, створення комфортних умов для мешканців, редукція фінансових витрат, сприяння збереженню екології, адаптабельність до різних кліматичних умов тощо.

Постійне зростання цін на енергоносії змушує людей шукати більш логічні та ефективні підходи до використання ресурсів для забезпечення життєдіяльності. Досягнення енергетичної самодостатності та зменшення споживання енергії для опалення та виробництва є постійним викликом, що стоїть перед усіма країнами. Для нашої країни це питання має стратегічне значення, тому необхідно швидко та ефективно впроваджувати енергозберігаючі заходи як у житловому, так і в нежитловому фонді.

В Україні опалювальний сезон триває 170 днів, і дуже важливо зосередитися на економічно ефективних стратегіях збереження ресурсів, враховуючи кількість днів, необхідних для підтримання температурного режиму. У межах своєї спеціалізації я активно розробляю нову систему опалення та охолодження, яка дозволяє мінімізувати використання енергії. Ключовою особливістю цієї системи є те, що вона може бути застосована до будівель, збудованих у періоди надмірного споживання енергії. Наразі існують сотні тисяч застарілих будівель, які терміново потребують енергоефективних рішень, і ми прагнемо задовольнити цю потребу швидко та доступно.

Основними цілями є чітке окреслення переваг системи активної теплоізоляції при утепленні будівель як житлового, так і промислового призначення, а також ретельне вивчення та оцінка її економічної життєздатності. У цьому аналізі буде розглянуто, як система активної теплоізоляції узгоджується з економічними критеріями як в Україні, так і в глобальному контексті. Кінцевим результатом цієї роботи стане розробка науково-технічного підходу до опалення будівель з використанням системи активна ізоляція, який, як очікується, дасть значні економічні переваги.

Враховуючи вищезазначені фактори, використання системи активної теплоізоляції може бути обґрунтовано як економічно ефективне та екологічно безпечне рішення для будівництва.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ

*Федорук О.В., к.е.н., доцент
Дьомін В.М., магістрант
Національний транспортний університет*

Для визначенні величини людського капіталу застосовуються як вартісні, так і натуральні показники. Людський капітал може бути оцінений на кожному економічному рівні. Одним з методів оцінки людського капіталу на макрорівні є розрахунок індексу розвитку людського капіталу. Це інтегративний показник, що враховує фактори добробуту населення, здоров'я, рівень освіти населення та розвитку середовища [1].

Метод розрахунку прямих витрат на розвиток персоналу є найбільш простим способом для менеджерів підприємства, який дозволяє розрахувати загальні економічні витрати, що здійснює підприємство на свій персонал, включаючи оцінку витрат на оплату праці персоналу, пов'язані з цим податки, покращення умов праці, витрати на навчання та підвищення кваліфікації.

Сучасним способом оцінювання людського капіталу є експертний. Суть його полягає у визначенні важливості кожного з критеріїв оцінювання та вагових коефіцієнтів для кожного з них, виходячи з того, як часто даний показник проявляється в кожного окремого працівника, та визначення бальної шкали для оцінювання кожного показника. Далі аналізуються отримані результати та визначається середній бал для кожного працівника. Вибір критеріїв оцінювання залежить від суб'єкта, а тому сумнівною є можливість порівняння результатів кількох проведених соціологічних опитувань різними експертами. Тому в такий спосіб краще визначати пріоритетні методи управління людським капіталом, проблеми його формування та розвитку, але не його вартість [2].

Оцінка людського капіталу за витратами на освіту хоч і дає змогу отримати результат у грошовому виразі, однак ще не свідчить про його якісні

характеристики: кількісні зміни в цій сфері без забезпечення якісних перетворень не дають змоги досягти бажаного результату.

Одним з методів оцінки людського капіталу є вимірювання ефективності процесу інвестування в людський капітал. Окупність таких інвестицій визначається не тільки кількісними, а і якісними показниками. З позиції вкладу в економіку людський капітал може бути найбільш об'єктивно оцінений за індикатором економічної активності населення як важливої його характеристики.

Зі складових людського капіталу (рівень освіти, професійної підготовки, стан здоров'я, володіння економічно значущою інформацією, мотивованість, мобільність) важливою для його розвитку є освітня, основним елементом якої в умовах активізації економіки знань є навчання впродовж життя. Для кожного з економічних рівнів повинні бути сформовані індикатори оцінки розвитку і використання людського капіталу.

Вимірювання людського капіталу за методологією Всесвітнього економічного форуму передбачає оцінку складності освіти, зайнятості та трудових ресурсів, їх динаміки таким чином, щоб різні зацікавлені сторони мали можливість приймати більш обґрунтовані рішення.

Результати індексування людського капіталу дають можливості урядам, підприємствам, освітнім установам та інститутам громадянського суспільства виявити ключові напрями інвестицій. Всі ці структури зацікавлені в розвитку людського капіталу, тому що їх основна мета полягає в тому, щоб здійснювати господарську діяльність, зміцнювати свої громади і надавати умови населенню для розвитку. Крім того, методологія вимірювання індексу людського капіталу націлена на стимулювання державно-приватного співробітництва між галузями, розвитку інноваційного виробництва та управління, формування нових навичок у персоналу [3].

Таким чином, до основних компонентів оцінки індикаторів людського капіталу належать:

- освіта (включає оцінку якості та доступу до освіти, починаючи з початкової школи, а також рівень освіти економічно активно населення);
- охорона здоров'я (оцінка фізичного та психологічного добробуту, яка охоплює соціально-культурні, географічні, екологічні та фізіологічні фактори здоров'я);
- працевлаштування та зайнятість населення (передбачає можливість підвищення кваліфікації та розвитку людиною талантів);
- навколишнє середовище (включає оцінку рівня правового захисту, а також розвитку інфраструктури в країні, тобто передумови ефективного використання людського капіталу).

У розвинених країнах вважається стратегічним завданням здійснення значних державних інвестицій у розвиток освіти та професійної підготовки. Збереження і розвиток освітнього потенціалу населення країни слід вважати стратегічною передумовою розвитку національної економіки.

Література:

1. Людський капітал в системі соціально-економічних відносин: монографія / Коденська М.Ю. [та ін.]. Умань: Сочінський М.М. [вид.], 2017. 171 с.
2. Управління персоналом в умовах інтелектуалізації й трансформації суспільства: ідеологія, технології та пріоритети: монографія / [Г.М. Захарчин та ін.]. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 279 с.
3. Турило А.М., Турило А.А. Цінність людини і людський капітал – фундаментальні чинники фінансово-економічного розвитку суб'єктів господарювання: навч. посіб. Кривий Ріг: Роман Козлов [вид.], 2022. 132 с.

ЗЕЛЕНА ЛОГІСТИКА ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Федотова І.В., д.е.н., професор
Архіпов О.В., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сучасне суспільство стоїть перед викликами сталого розвитку, вимагаючи нових стратегій та інноваційних підходів для забезпечення екологічної стійкості. Однією із важливих галузей, що спрямована на досягнення цієї мети, є логістика. Незважаючи на зростання свідомості щодо екологічних проблем, логістичні практики залишаються значним джерелом викидів та використання обмежених ресурсів.

Забезпечення сталого розвитку, визначеного глобальним Порядком денним «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1], є пріоритетним завданням, яке вимагає інноваційних стратегій та технологій. В розроблених ООН Цілях сталого розвитку до 2030 р. [1] акцентується на необхідності зеленого перетворення економіки та впровадження моніторингу. Сталий розвиток транспортно-логістичних систем передбачає впровадження інновацій та екологічних технологій для зменшення впливу на довкілля. Функціонування транспортно-логістичної системи повинно відповідати європейській транспортній політиці Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) [2], яка акцентує на ефективному використанні ресурсів та зменшенні викидів. Перехід до сталого розвитку транспортно-логістичних систем передбачає ефективне впровадження зелених технологій для максимального зменшення впливу на довкілля. Зелена логістика виступає ключовим компонентом для досягнення сталого розвитку, спрямованого на забезпечення екологічної безпеки та зменшення негативного впливу транспортно-логістичних систем на довкілля.

Багато дослідників [3-6] приділяли увагу аспектам зеленої логістики та сталого розвитку транспортно-логістичних систем, що відзначає широкий інтерес наукового співтовариства до екологічної усталеності у галузі логістики та транспорту. Зелена логістика пропонує комплексний підхід до екологічної

оптимізації логістичних систем, включаючи перехід до екологічно чистих видів транспорту та використання відновлювальних джерел енергії для оптимізації енергоспоживання. Розвиток технологій, спрямованих на підвищення ефективності вантажоперевезень, сприяє зменшенню пустих пробігів та викидів. Зелена логістика є ключовим фактором для досягнення сталого розвитку, сприяючи зниженню викидів та експлуатації природних ресурсів, що робить логістичні системи більш ефективними та відповідальними. Це сприяє зменшенню впливу на довкілля та покращенню екологічного обличчя логістичних ланцюгів, що відображається на позитивних змінах у глобальному контексті.

У рамках відновлення автомобільного транспорту в Україні слід розглядати стратегічний та поетапний підхід, адаптований до Плану післявоєнного відновлення транспортної інфраструктури України, а особливу увагу слід приділити зеленій логістиці та стратегіям сталого розвитку. План дій може виглядати наступним чином:

1. Відновлення автомобільної інфраструктури. Реконструкція та модернізація доріг та інших елементів транспортної системи, інтегруючи зелені технології, такі як використання екологічно чистих матеріалів та раціональне використання енергії.

2. Підготовка фахівців різних напрямів. Спрямована підготовка кваліфікованих фахівців у галузі автомобільної логістики, з акцентом на зелені практики. Навчання водіїв та технічного персоналу щодо використання транспортних засобів із зменшеним впливом на навколишнє середовище.

3. Безпека дорожнього руху. Розробка та впровадження стратегій безпеки дорожнього руху, враховуючи екологічні аспекти, такі як обмеження викидів та покращення умов для пішоходів та велосипедистів.

4. Державний та міждержавний контроль і регулювання. Запровадження систем контролю за діяльністю автомобільних підприємств і підприємців-громадян, з фокусом на сталий розвиток та відповідальне використання ресурсів як на території України так й при міжнародних перевезеннях.

5. Гармонізація національних стандартів. Посилення зусиль для гармонізації технічних, технологічних та екологічних стандартів в автомобільній галузі з метою відповідності європейським нормам.

Цей план має сприяти відновленню та розвитку автомобільного транспорту, забезпечуючи при цьому зелену логістику та сталий розвиток в умовах післявоєнного відновлення. Зелена логістика, як стратегічний інструмент, відкриває нові перспективи для досягнення сталого розвитку в логістичній галузі. Впровадження зелених технологій та ефективне управління ресурсами можуть стати визначальними для майбутнього логістики, що дозволить забезпечити гармонію між економічними, соціальними та екологічними аспектами.

Література:

1. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Офіційний сайт ООН в Україні. URL: <http://surl.li/cyloa>
2. Біла Книга Європейської Комісії – План розвитку єдиного Європейського транспортного простору - на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи. URL: <http://surl.li/ngrry>
3. Сагайдак Ю.А., Харченко Т.Б. Перспективи розвитку зеленої логістики в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. №3(114), частина 2. С. 62 – 67. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-34>
4. Федотова І.В. Системний підхід до еколого-інноваційного управління АТП. *Економіка транспортного комплексу*. 2021. Вип. 38. С. 77-94.
5. Федотова І.В., Бочарова Н.А. Концептуальні основи управління життєздатним автотранспортним підприємством на засадах сталого розвитку. *Економіка транспортного комплексу*. 2023. Вип. 41. С. 86-104.
6. Kumar A. Green Logistics for sustainable development: an analytical review. *IOSRD International Journal of Business*. 2015. №1.1. С. 7-13.

ВПЛИВ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИЙ СЕКТОР

Федотова І.В., д.е.н., професор

Нечепуренко П.С., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В умовах стрімкого соціального та економічного розвитку, а також невпинного пошуку інноваційних шляхів, тема впливу креативної економіки на різні галузі, зокрема на транспортно-логістичний сектор, набуває особливої актуальності. У контексті сучасного світу, насиченого інноваційними підходами та креативністю, аналіз взаємодії креативної економіки з різноманітними галузями стає важливим об'єктом наукового дослідження. Однією із важливих сфер, що заслуговує на особливу увагу, є транспортно-логістичний сектор, ключовий у контексті глобальної економічної динаміки.

За останні роки креативна економіка стала ключовим стимулом для розвитку різних галузей. Проте, транспортно-логістичний сектор залишається відносно недослідженим в аспекті впливу креативності, незважаючи на зростаючий інтерес та публікації у суміжних галузях. Багато досліджень зосереджені на креативній економіці та креативних індустріях [1-3], але замало уваги приділяється їхньому конкретному застосуванню в транспортно-логістичній сфері. Транспорт та логістика, визначені як критичні сегменти господарського розвитку, залишаються недостатньо вивченими з точки зору впливу креативних індустрій. І хоча деякі публікації [4, 5] розглядають інноваційні технології в цій сфері, вони залишають поза увагою роль креативності в трансформації та модернізації транспортно-логістичного сектора.

Розглянемо ключові аспекти, де вплив креативної економіки може виявити суттєвий внесок у розвиток та трансформацію транспортно-логістичного сектора. Завдяки своїй інноваційній природі, креативна економіка має потенціал викликати значні зміни в структурі та функціонуванні транспортно-логістичної галузі. В основі розгляду лежить вплив креативності на переосмислення логістики, впровадження інноваційних технологій, створення унікального бренду в логістиці.

Одним з ключових аспектів є роль креативності у логістичних процесах. Використання новаторських методів, таких як розумні алгоритми та інтерактивні системи моніторингу, може суттєво підвищити ефективність управління транспортними потоками та складською діяльністю. Такий підхід не лише сприятиме ефективній логістиці, але й відкриє нові можливості для розвитку гнучких моделей управління запасами. Розробка та впровадження нових технологій у логістиці може поліпшити продуктивність та забезпечити ефективніше використання ресурсів. Креативні підходи до оптимізації ланцюга постачання, впровадження інтелектуальних систем управління та використання аналітики дозволяють зробити транспортування товарів більш ефективним та економічним.

Штучний інтелект, блокчейн та розумні системи можуть стати двигуном для перетворення традиційних процесів на транспорті. Використання інформаційних систем для підвищення безпеки та відстеження вантажів або створення розумних транспортних засобів може революціонізувати промисловість, зробивши її ефективнішою та безпечнішою.

Створення унікального бренду в логістиці стає важливим аспектом, що варто розглядати. Розробка інтерактивних додатків для взаємодії з клієнтами та дизайн екологічно чистих транспортних засобів може підвищити конкурентоспроможність та привернути увагу нових клієнтів. Також, креативність у рекламі, маркетингу та взаємодії з клієнтами може покращити якість обслуговування в транспорті та логістиці. Впровадження сучасних інформаційних технологій дозволяє створити зручні та ефективні сервіси для користувачів, підвищуючи рівень їх задоволення від перевезень.

Розвиток креативних ідей у сфері транспорту може призвести до створення нових видів транспорту, що відповідають вимогам сталого розвитку та екологічної безпеки. Електричні, гібридні та інші інноваційні транспортні засоби стають результатом впливу креативної економіки на транспортний сектор.

Вплив креативної економіки на транспортно-логістичний сектор представляє собою значущий фактор, спрямований на перетворення та вдосконалення його розвитку шляхом інноваційного орієнтування. Ця структурна трансформація передбачає визначення та ефективне використання можливостей, що пропонуються креативними індустріями, з метою оптимізації та модернізації транспортно-логістичних процесів.

Література:

1. Свінцицька О.М., Ткачук В.О. Креативна економіка та креативні індустрії : навч. посібн. Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2020. 218 с.
2. Давимука С. А., Федулова Л. І. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія. ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”. Львів, 2017. 528 с.
3. Prokhorova V., Chechetova N., Korzh R., Orel O., Fedotova I., Lytvynenko K. The Digital Transformation of Creative Industries as a Management Imperative of Information Security of Society on a Parity-Legal Basis. *Journal of Information Technology Management*. 2023. Vol. 15(4). P. 47-63. DOI: 10.22059/jitm.2023.94707
4. Дмитрієва О.І. Державне регулювання інноваційного розвитку транспортної інфраструктури. Дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. за спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Харків, 2020. 524 с.
5. Федотова І.В. Системний підхід до еколого-інноваційного управління АТП. *Економіка транспортного комплексу*. 2021. Вип. 38. С. 77-94.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

*Харченко П.С., аспірант
Українська інженерно-педагогічна академія*

В економічних дослідженнях останнього десятиліття підприємництво розглядається як найважливіший динамічний фактор розвитку економіки. Саме воно, будучи зосередженням найбільш характерних властивостей ринкових відносин, що виступає рушійною силою зростання економіки. Зважаючи на це, важливо зрозуміти, що є підприємництво та його потенціал.

Підприємництвом є будь-яка спроба створити нове підприємство чи новий бізнес, - наприклад, самозайнятість, започаткування нової підприємницької структури або розширення вже існуючого бізнесу, вживана фізичною особою, групою фізичних осіб або вже існуючою бізнес – структурою [1].

Ступінь розвитку підприємництва залежить від формування та реалізації підприємницького потенціалу. Підприємницький потенціал є різновидом трудового потенціалу, однак, має специфічні особливості, що визначаються як характером певного виду підприємницької діяльності, так і специфічними особливостями тієї чи іншої економічної системи.

Підприємницький потенціал особистості було досліджено вченими економістами в контексті підприємництва, яке розуміється як діяльність зі створення господарських інновацій, кінцевий продукт економічної творчості тощо [2].

Розглядаючи поняття «підприємницький потенціал», не можна залишити поза увагою підприємницький потенціал колективу підприємства.

Персонал підприємства є одним із первинних соціальних утворень, у якому відбувається зіткнення індивідуума та соціуму. Виходячи з цього можна констатувати, що основу підприємницького потенціалу персоналу складає сукупність характеристик, що визначають можливість, межі та здатність особистості в умовах підприємства займатися будь-якою формою підприємницької діяльності.

Фахівці виділяють два види підприємницького потенціалу: «наявний підприємницький потенціал» та «перспективний підприємницький потенціал». Це пов'язано з тим, що рівень системноорганізованої цілісності колективу підприємства, що охоплює політичні, соціальні та духовні, управлінські та виконавські, технологічні, кваліфікаційні та інші структури, виступає основним показником наявного підприємницького потенціалу. В свою чергу, цей рівень пояснюється єдиною метою колективу [3].

«Наявний підприємницький потенціал» колективу включає індивідуальні та колективні сили, реалізовані у підприємництві і, таким чином, виступають як підприємницький захід активності у всіх її конкретних формах, а також ті, що залишилися нерозкритими через різноманітних соціальних бар'єрів організаційних структур.

Наслідком цього є недостатнє розкриття індивідуальності працівника як суб'єкта праці.

У поняття «перспективний підприємницький потенціал» колективу включають, з одного боку, збільшення сил за рахунок розвитку індивідуальних сил, організації та спільності колективу, що складають готівку підприємницький потенціал та, з іншого боку, розвиток зазначених сил шляхом використання досягнень у цій галузі інших підприємств, галузей, регіонів, а також запровадження нових методичних вказівок та рекомендацій.

Підприємницький потенціал персоналу є об'єктивно існуюча дійсність, одна частина якої вже виявлено та реалізується, а інша залишається протягом певного періоду хіба що «річчю у собі». Ця особливість визначається як відмінними властивостями персоналу конкретної організації, так і загальними рисами, що характеризують трудову діяльність, характер організаційних відносин, принципи управління тощо.

Підприємницький потенціал персоналу організації є суперечлива єдність реальної можливості та реалізованої насправді.

Люди часто починають бізнес на основі набутих раніше навичок, які, як вважають, можуть бути затребувані ринком. Є серед них особливий вид - ті, хто рухає місією досягнення чогось великого і корисного суспільству. У них є почуття самоідентичності та гордості за свою важливу справу.

Таким чином, підприємницький потенціал – це сукупність, набір індивідуально-психологічних якостей людини, необхідних для успішної підприємницької діяльності.

Завдяки останнім науковим дослідженням було виявлено структуру підприємницького потенціалу і сьогодні можна твердо сказати, що перше місце у ній займає мотиваційна активність, саме яскраво виражений мотив до досягнень із орієнтацією на конкретний результат. На другому місці такі якості особистості, як схильність до ризику, відповідальність, емоційна стабільність, висока самооцінка. На третьому - пізнавальна активність, у цій сфері виявлено, що для успішних підприємців характерні наявність інтуїції, гнучкості мислення, здатність швидко засвоювати інформацію.

Література:

1. Людський потенціал підприємницької діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Ю. Кубиній. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 172 с.
2. Квасницька Р. С., Тарасюк М. В. Структуризація потенціалу підприємств. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 1. С. 73–82
3. Материнська О. А., Ярова А. О. Ресурсний потенціал підприємства: проблеми та шляхи його вирішення. URL: <https://nauka.kushnir.mk.ua>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ КОМПАНІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

*Червякова В.В., к.е.н., доцент
Національний транспортний університет*

Оптимальний розподіл капіталу є найважливішим засобом реалізації корпоративної стратегії підприємства. Останнім часом проблема привернула ще більше уваги з боку управлінців, оскільки більшість компаній стикаються зі значними інвестиціями та перерозподілом капіталу для своїх цифрових перетворень та трансформацій у сфері сталого розвитку. Дослідження та практичний досвід показують низку найкращих практик, яких дотримуються найефективніші компанії. Їх можна об'єднати в три напрямки:

1. Стратегічне бюджетування капіталу.

Інвестиції в бізнес, а не в проекти. Оцінка стратегічного потенціалу бізнесів допомагає уникнути поширених пасток розподілу капіталу, таких як пастка зрілого бізнесу і пастка рівності.

Переведення портфельних ролей в інструкції щодо розподілу капіталу. Призначення чітких ролей окремим бізнес-одиницям у портфелі залежно від позиції в життєвому циклі ринку та встановлення відповідних вказівок щодо розподілу капіталу є хорошим способом пов'язати стратегічний потенціал із розподілом ресурсів.

Збалансування портфеля інвестицій. Регулярний аналіз балансу ризику та доходності інвестиційного портфеля дозволить компанії скоригувати інвестиційну стратегію.

2. Відбір інвестиційних проектів. Успішні компанії повністю розуміють фінансовий профіль своїх проектів, що передбачає виконання таких умов.

Вихід за рамки внутрішньої норми прибутку. Усі бізнес-кейси для великих інвестиційних проектів повинні включати модель, яка демонструє драйвери прибутку. Це дозволяє особам, які приймають рішення, зрозуміти вплив ключових факторів і полегшує аналіз чутливості та сценаріїв.

Застосування відповідних критеріїв. Компанії мають застосовувати релевантні, але різні критерії оцінки для кожного типу інвестицій. Інвестиції в підвищення ефективності, наприклад, модернізацію обладнання, оцінюються на основі їх прямого фінансового впливу. Розширення виробничої потужності оцінюється в контексті ринкових припущень, таких як потужність конкурентів і прогноз цін на товари. А довгострокові інвестиції, такі як НДДКР у цифрових технологіях, оцінюються на основі стратегічної привабливості та перспективних довгострокових варіантів використання, а фінансова віддача не є частиною аналізу. Такий підхід гарантує вибір найкращих проектів у межах кожного типу інвестування без дискримінації окремих категорій.

Прийняття ризику на основі розуміння. Особливу увагу при виборі проекту слід приділити розумінню основних ризиків. Деякі компанії використовують передові методи моделювання, щоб уникнути ризиків, притаманних інвестиційній пропозиції. Однак, як показує досвід, важливіше ідентифікувати відповідні ризики, ніж кількісно визначити їх вплив. Необхідні кошти слід виділяти лише тоді, коли ці ризики є керованими.

3. Управління інвестиціями. Ефективні компанії застосовують правильні механізми управління для вибору, підтримки та відстеження великих інвестицій. Вони прагнуть усунути когнітивні упередження, встановити відповідальність і запровадити ефективні цикли зворотного зв'язку.

Подолання когнітивних упереджень. Дослідження та досвід показали, що рішення щодо розподілу капіталу схильні до когнітивних упереджень, таких як надто вузьке формулювання рішень, надто велика залежність від легкодоступної інформації, закріплення (тобто небажання адаптуватися до нової інформації) і впадання в «групове мислення» (прийняття рішень групою таким чином, щоб перешкоджати індивідуальній незгоді). Щоб уникнути таких упереджень, рекомендується створити інвестиційний комітет, який може діяти як незалежний наглядач за показниками рентабельності капіталу та «останній запобіжник», та розвивати культуру «конструктивних розбіжностей», розподіляючи ролі прихильників і скептиків у міжфункціональних командах.

Встановити підзвітність. У більшості фірм заохочення прив'язані до результатів діяльності компанії або підрозділу. Наслідки великих інвестиційних рішень зазвичай матеріалізуються надто довго, щоб вплинути на бонус або підвищення відповідального керівника. Тому рекомендується прив'язувати особисті стимули до успіху великих інвестиційних проектів шляхом встановлення довгострокових компонентів винагороди та відповідальності. Зовнішні чинники не сприймаються як виправдання для невдачі; очікується, що команди звітуватимуть про них, коли проект буде запропоновано вперше.

Інститут зворотного зв'язку. Зрештою, успішний розподіл капіталу є результатом сильних навичок судження, які формуються шляхом навчання та адаптації. Хоча аудити після завершення великих проектів є звичайним явищем у багатьох компаніях, зворотний зв'язок у процесі прийняття рішень зазвичай відбувається лише спорадично. Просунуті компанії переглядають не лише проекти, а й минулі рішення.

Капітал – це лише один з дефіцитних корпоративних ресурсів, який потребує ретельного розподілу. Але капітал часто має найбільший вплив, який легко виміряти. Сьогодні інвестори швидко карають управлінців за те, що вони вважають марнотратством, і однаково прагнуть винагороджувати розумні рішення щодо розподілу капіталу та їх ефективну реалізацію.

Література:

1. Stange S., Pidun U., Roos A., and Link M. (2023). The Art of Capital Allocation. Boston Consulting Group.
<https://www.bcg.com/publications/2023/corporate-development-finance-function-excellence-art-of-capital-allocation>
2. Mauboussin M. J., Callahan D. (2022). Capital Allocation: Results, Analysis, and Assessment. Morgan Stanley.
https://www.morganstanley.com/im/publication/insights/articles/article_capitalallocation.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

*Шершенюк О.М., к.е.н., доцент
Борищ П.О., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Інвестиційна діяльність є вирішальним чинником загальної економічної політики держави. Успішна її реалізація дозволить забезпечити підґрунтя для сталого економічного зростання, збалансованої макроструктури, покращення інвестиційної ситуації тощо.

Формування інвестиційних ресурсів є важливою складовою інвестиційної та загальної фінансової стратегії підприємства, а також вихідною умовою здійснення інвестиційного процесу на всіх його стадіях. Нагромадження капіталу в межах самого підприємства (власний капітал і його реінвестування) та різними господарюючими суб'єктами, населенням є базою для формування підприємством інвестиційних ресурсів.

Процес формування інвестиційних ресурсів передбачає розгляд можливих джерел фінансування інвестицій з урахуванням специфіки господарської діяльності того чи іншого підприємства. Усі джерела формування інвестиційних ресурсів поділяють на три основні групи: власні, позикові, залучені (рис. 1) [1].

Рисунок 1 – Джерела формування інвестиційних ресурсів

Ефективне формування інвестиційних ресурсів за окремими джерелами є найважливішою умовою фінансової стійкості підприємства. У свою чергу, обсяги і джерела формування інвестиційних ресурсів багато в чому визначаються структурою капіталу, що склалася на підприємстві в процесі його господарської діяльності, а також вартості залучення капіталу [2].

У процесі управління формуванням інвестиційних ресурсів можна виділити наступні основні особливості [3]: процес формування інвестиційних ресурсів і процес первісного нагромадження капіталу пов'язані між собою; базою формування інвестиційних ресурсів є капітал підприємства, який призначений для реінвестування; для інвестування капіталу в реальні проекти і фінансові інструменти, необхідно його сформувати в потрібному обсязі, через те, що інвестиційний процес не може бути здійснений без формування інвестиційних ресурсів; формування інвестиційних ресурсів пов'язане з усіма стадіями інвестиційного процесу підприємства; формування інвестиційних ресурсів за рахунок позикових джерел залежить від структури капіталу, досягнутої на попередній стадії; процес формування інвестиційних ресурсів

носить регулярний характер і пов'язаний з усіма стадіями життєвого циклу підприємства; темп процесу формування інвестиційних ресурсів за рахунок прибутку підприємства залежить від тимчасових переваг його власників; процес формування інвестиційних ресурсів є безперервним; існує прямий зв'язок між метою інвестиційної стратегії і формуванням інвестиційних ресурсів.

Отже, формування оптимальної структури капіталу підприємства - це складний економічний процес, який пов'язаний з оцінкою альтернативних варіантів розподілу інвестиційних ресурсів та забезпечить єдиний комплексний вплив на інвестиційну діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання, що дозволить останнім значно підвищити свою інвестиційну привабливість та фінансову стійкість.

Література:

1. Феняк Л.А. Джерела формування інвестиційних ресурсів. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/11863.pdf> (дата звернення 14.11.2023).
2. Переверзева А.В., Татунова В.П. Джерела формування інвестиційних ресурсів підприємств України. URL: https://economics.net.ua/files/science/innov_roz/2019/60.pdf (дата звернення 14.11.2023).
3. Костецький В.В., Бутов А.М. Особливості формування інвестиційних ресурсів підприємства в сучасних економічних умовах. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/1/37.pdf (дата звернення 16.11.2023).

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОВИХ НАСОСІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

*Юрченко О.В., к.е.н., доцент
Будаговський В.А., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Теплові насоси, які розглядаються як технологія, здатна частково замінити викопні види палива, мінімізуючи при цьому споживання первинної енергії, привертають значну увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників та промислових фірм.

Ці системи, відомі своєю екологічністю, призначені для виробництва тепла для опалення та гарячого водопостачання в котеджах шляхом утилізації низькопотенційних джерел енергії та підвищення їх температури до більш високого рівня.

Такими низькопотенційними джерелами можуть бути ґрунтові, артезіанські води, озера, моря, тепло ґрунту, а також вторинні енергетичні ресурси, такі як стічні води, каналізаційні стоки та вентиляційні викиди. Коли 1 кіловат електроенергії використовується для приводу компресійного теплового

насоса, він може виробляти від 4 до 5 кіловат теплової енергії, залежно від конкретних умов.

Мета - оцінити економічні та екологічні наслідки використання теплообмінних апаратів для задоволення потреб у теплопостачанні, враховуючи сучасний технологічний стан виробництва та методи перетворення енергії.

Згідно з прогнозами світового енергетичного комітету, очікується, що до 2030 року на теплові насоси припадатиме 80% теплопостачання в розвинених країнах. Наприклад, у Швеції приблизно 60% загального виробництва тепла припадає на теплові насосні установки. І навпаки, в Йорданії системи комбінованого виробництва теплової та електричної енергії не набули широкого поширення через відсутність економічно вигідних схем утилізації низькосортного тепла з великих джерел. Як наслідок, дослідження щодо застосування теплонасосних установок для систем теплопостачання промислових електростанцій є актуальними, в тому числі і в контексті України.

З точки зору практичної значущості та наукової новизни, в даній роботі представлені результати дослідження ефективності теплових насосів. Визначено економічну та екологічну доцільність використання цих установок в Україні. Дослідження також встановлює залежності між температурами джерела тепла і нагрітого теплоносія та їх вплив на коефіцієнт трансформації. Крім того, показано, що впровадження теплових насосів може мати суттєвий позитивний вплив на скорочення викидів газів в атмосферу.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОБЛАДНАННЯ ДОДАТКОВОЇ ЗВУКО- ТА ШУМОІЗОЛЯЦІЇ В ПРИМІЩЕННЯХ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

*Юрченко О. В., к.е.н., доцент
Дубінська Т. В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Впровадження додаткової системи звуко- та шумоізоляції в приміщеннях багатоповерхового житлового будинку може бути обґрунтовано з різних техніко-економічних перспектив: підвищення комфорту мешканців, збереження приватності, підвищення вартості нерухомості, зменшення ризику конфліктів, економія енергоресурсів, зменшення зовнішнього впливу, виконання нормативних вимог, продовження терміну служби будівлі тощо

Постійне розширення міських територій з населенням, що перевищує один мільйон мешканців, становить значний виклик сучасності. Невпинна урбанізація та зростання населення призводять до негативного впливу на самопочуття та продуктивність людини через постійний шум та постійну активність.

Сьогодні для створення комфортного житлового простору потрібно

більше, ніж міцний архітектурний фундамент, ефективне планування житлового простору та якісні будівельні матеріали. Часто забувають про не менш важливу, але не менш важливу потребу в ефективній звукоізоляції всередині будівель. Таке нехтування відбувається, незважаючи на те, що на одній невеликій ділянці землі може розміститися різноманітна громада з сотні людей з різним стилем життя, професіями та розкладом. Як наслідок, для будь-кого може стати небажаною несподіванкою несподіваний ремонт у тихий ранок вихідного дня.

При розробці проєкту затишного житлового приміщення з використанням сучасних будівельних матеріалів рекомендовано використовувати матеріали, які поглинають або відбивають звукові хвилі, не зменшуючи при цьому функціонального простору приміщення. Сучасні житлові стандарти повинні не лише ставити в пріоритет безпеку, але й забезпечувати високий рівень комфорту. В Україні, через відносно низький середній дохід мешканців міст, звукоізоляція житла не є поширеним рішенням. Однак, якщо ви плануєте своє житло, розумно розглянути заходи щодо зменшення шуму як від сусідів, так і від вуличного шуму.

Хоча звукоізоляція може бути дороговартісною на початковому етапі, вона дає довгострокові переваги, підвищуючи якість вашого життя. Це означає, що вам не доведеться терпіти розмови сусідів, шум ліфта або відчувати занепокоєння, коли ваші діти граються нагорі. Звукоізоляція має комплексний вплив на загальну атмосферу в приміщенні, тому дуже важливо передбачити ці заходи ще до того, як облаштовувати простір і вибирати відповідні матеріали, що відповідають потребам приміщення.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ І РОЗРОБКА МЕТОДІВ УТИЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕРОБКИ БУДІВЕЛЬНИХ ВІДХОДІВ

Юрченко О.В., к.е.н., доц.

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Цікало І.А., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Техніко-економічне обґрунтування і розробка методів утилізації та переробки будівельних відходів є важливим етапом в сучасному будівництві, оскільки відповідає вимогам сталого розвитку та екологічної безпеки

При виконанні капітального ремонту крупного об'єкту прибирання будівельно сміття. Утилізація та переробка сміття в вторинні ресурси для будівництва виконують одразу дві задачі, а саме вирішують питання вивозу сміття та заощаджують гроші на покупку будівельних матеріалів.

Капітальний ремонт будівель – амбітна справа, часто зумовлена такими факторами, як структурна деградація, естетична застарілість або потреба в підвищенні енергоефективності. Ці масштабні проекти вимагають ретельного планування та виконання, при цьому значна увага приділяється поводженню з будівельними відходами. Ефективне поводження з будівельними відходами під час таких капітальних ремонтів є багатогранним завданням, яке виходить за рамки простої логістики; воно має далекосяжні наслідки як для фінансових, так і для екологічних аспектів проекту.

Капітальний ремонт будівель, іноді пов'язаний з повним знесенням і реконструкцією, неминуче призводить до утворення значної кількості будівельних відходів. Ці відходи складаються з різноманітних матеріалів, включаючи бетон, дерево, метали, пластмаси тощо. Управління цими відходами має вирішальне значення не лише для дотримання правових та екологічних норм, але й для зменшення витрат і впливу проекту на навколишнє середовище.

Метою цієї роботи є поглиблене дослідження управління будівельними відходами в контексті капітального ремонту будівель. У ній будуть розглянуті різні аспекти цієї теми, від розуміння типів і кількісної оцінки будівельних відходів до вивчення стратегій їх переробки та повторного використання, а також оцінки фінансових і екологічних наслідків. Крім того, у роботі розглядаються виклики та бар'єри, з якими стикаються у цій сфері, а також надаються рекомендації щодо найкращих практик. Робота побудована таким чином, щоб всебічно розглянути ці аспекти.

Таким чином, техніко-економічне обґрунтування та впровадження відповідних методів вирізняються високим рівнем екологічної відповідальності та сприяють збереженню навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

AZƏRBAYCANDA LOGISTIKA VƏ NƏQLİYYAT TEKNOLOGİYALARI İLƏ BAĞLI PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI

*Hüseynova Ruhiyyə Adil qızı, i.f.d.
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Tədarük zənciri bir çox funksiyanı özündə birləşdirən şəbəkədir. Bu şəbəkə daxilində ilk növbədə son məhsul və xidmətlərə çevrilmək üçün lazım olan ehtiyatlar əldə edilir. Bu ehtiyatlar əsasında hazır məhsul, xidmət təşkil edilir. Bundan sonra bu məhsul və xidmət logistika xidməti ilə istehlakçılara, yəni müştərilərə çatdırılır. Belə təsəvvür etdikdə tədarük zənciri çoxlu sayda işçini birləşdirən və bir çox müəssisəni əhatə edən bir zəncirdir. Tədarük zənciri tədarükün münasib şərtlərlə əldə edilməsi, onların istehsalat prosesində işlənilməsi, uyğun şəraitdə saxlanması, müştəri məmnuniyyətinin qorunması əsasında məhsul və xidmətin təşkili prosesidir. Bu zəncirin bütün halqalarında keyfiyyətin qorunmasına, maliyyə itkilərinin olmamasına,

malların zədələnmədən son nöqtəyə çatdırılmasına diqqət etmək lazımdır. Bir çox müəssisələrin tədarük zənciri ilə bütünləşməsinə səbəb texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar elektronik ticarətin inkişaf etməsi və malların daha effektiv şəkildə son nöqtələrə çatdırılmasıdır. Bir çox müəssisələr bu baxımdan tədarük zəncirinə yönəlmişdirlər. Belə müəssisələr mal, müddət, xidmət istiqamətli bir çox fürsətləri əldə edə bilirlər. [1]

Qloballaşan və rəqabətin artdığı iş dünyası daxilində var ola bilmək, tələbə uyğun məhsul təqdim edə bilmək, müştəri məmnuniyyətini təmin edə bilmək üçün müəssisələr tədarük zənciri yaratmaq məcburiyyətindədirlər. Bildiyimiz kimi hal-hazırda bazar şərtləri kəskinləşməkdədir. Bu şərtlər daxilində müəssisələr maliyyəyə qənaət edilməsi və maliyyə itkilərinin minimuma endirilməsi üçün səy göstərirlər. Bundan əlavə onlar texnologiya ilə ayaqlaşmalı və digər əməkdaşlarla birlikdə yaradılan tədarük zənciri vasitəsilə məhsul və xidmətlərin müştərilərə çatdırılmasını təmin etməlidirlər. [1]

Azərbaycan o ölkələrdəndir ki, mədəni və iqtisadi potensialının çoxu, ölkə əhalisinin çox hissəsi paytaxtda cəmləşib. Düzdür, qeyd olunan buna bənzər faktorlar bəzi ölkələrdə də müşahidə olunur. Amma Bakının digərlərindən fərqi ondadır ki, ölkənin digər bölgələrində sadalanan sistemlər zəif formada olduğundan bütün ağırlıq paytaxta düşüb. Ultra-urbanizasiya prosesinin mənfi təsirləri özünü şəhərdaxili nəqliyyatda da göstərir. Paytaxtın nəqliyyat sistemində, daha doğrusu şəhərdaxili avtobus nəqliyyatında həyata keçirilən islahatlar öz müsbət yönələri ilə yanaşı mənfi nəticələrini də verdi. Kiçik tutumlu avtobusların əksəriyyətinin marşrutlardan çıxarılması və iri tutumlu avtobuslarla əvəzlənməsi də problemi həll edə bilmədi. Şəhərdaxili avtobus marşrutlarının yenilənməsi, daha iri tutumlu və keyfiyyətli avtobusların gətirilməsi işini müsbət qiymətləndirmək olar, amma bir şərtlə ki, şəhərdəki istismar müddətini başa vurmuş avtobusların hamısı yenilənsin. Çünki hazırda marşrutlarda işləyən “sərnişin” avtobuslarının bir hissəsi bu iş üçün tam yararsız və təhlükəlidir. Üstəlik, iri tutumlu avtobuslar keyfiyyətli xidmət cəhətdən üstün olsa da, Bakının dar küçələrində onların hərəkəti əlavə problemlər yaradır. Üstəlik, bu avtobuslar olduqca ləng hərəkət edirlər ki, bu da sərnişinlərin mənzil başına nəzərdə tutduqları vaxtdan gec çatmalarına səbəb olur. Avtobusların normal hərəkətinə maneələrdən biri də taksilər və şəxsi minik avtomobilləridir. Bu maşınlar demək olar ki, bütün dayanacaqları tutublar və avtobusların dayanacağa girməsinə imkan vermirlər. Nəticədə, həmin yerdə avtobuslar yolun ortasında dayanmalı olur ki, bu da tıxac yaranmasına səbəb olur. [2]

Üstəlik, belə tam yeni yolların salınması üçün şəhərin böyük hissəsində söküntü aparmağa ehtiyac yaranar. Elə yol infrastrukturunu qurmaq lazımdır ki, tranzit avtomobillərin axını şəhər mərkəzindən yan keçsin. Bundan başqa, avtomobillərin əlavə kilometrələr qət etməməsi və şəhərin əsas yollarının doldurmaması üçün yollar arasında qarşılıqlı əlaqəni yaxşılaşdırmaq lazımdır. Aşağıdakı tədbirləri görmək uyğun olar:

1. Şəxsi nəqliyyat vasitələrindən istifadənin azaldılması üçün tədbirlər

Qaynar saatlarda işgüzar səfərlərin əsas istiqaməti şəhərkənarı rayonlardan şəhər mərkəzinə doğru olur. Bununla yanaşı, işgüzar mərkəzlərin sıx yerləşdiyi ərazilərdə

parkinqlə bağlı çətinliklər yaşanır. Bu isə nəqliyyatın hərəkəti ilə bağlı vəziyyəti daha da kəskinləşdirir. Şəxsi avtomobildə hərəkətin de-stimullaşdırılması (həvəsdən salınması) ilə bağlı müxtəlif metodlar var. Onlardan ən effektivləri iqtisadi metodlardır. Əksər iri şəhərlərdə iqtisadi məhdudlaşdırıcı ölçülər şəhər küçələrində ödənişli parkinqin tətbiqi şəklində təzahür edir. Buna London və Sinqapuru misal göstərmək olar, ödənişli parkinq yerləri ilə yanaşı, mərkəzi rayonlara giriş ödənişlidir. Belə məhdudiyyətlərin tətbiqində məqsəd ilk növbədə pul toplamaq yox, şəhər mərkəzinə avtomobil axınını azaltmaqdır. Toplanan vəsait şəhərin abadlaşdırılmasına və ictimai nəqliyyatın maliyyələşdirilməsinə yönəlir.

2. Piyada infrastrukturunun mükəmməlləşdirilməsi

Hazırda Bakıda piyada gəzmək çox narahatdır. Şəhər piyada gəzintilər üçün, demək olar ki, əlverişli deyil. Piyada yollarında duran avtomobillər, yüksək maneələr, fiziki məhdudiyyəti olan insanlar və hətta uşaq arabası ilə hərəkət edən qadınların istifadəsi üçün praktiki olaraq əlverişsiz olan yeraltı və yerüstü piyada keçidlərinə və s. tez-tez rast gəlirik. Maşınlarla insanların toqquşmasının şahidi oluruq, bu toqquşmalardan birmənalı olaraq avtomobillər qalib ayrılır.[3]

Nəqliyyat şəbəkələrinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün onların müvafiq infrastrukturunu yaradılmalıdır. Həm nəqliyyat şəbəkələrinin, həm də bu şəbəkələrdən istifadə edən nəqliyyat vasitələrinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sisteminin də nəzərdə tutulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ekoloji təhlükəsizlik sisteminə zəruri şəkildə müasir tələblər nəzərə alınmaqla, təşkil edilmiş analitik informasiya mərkəzi daxil olmalıdır. Avtonəqliyyat vasitələrinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində çoxplanlı mühüm vəzifələrdən biri də dövlət ekoloji nəzarət sisteminin yaradılmasıdır. Bu məqsədlə respublikanın sərhəd-keçid məntəqələrində, iri şəhərlərin giriş-çıxış yollarında, habelə magistral avtomobil yollarında daim fəaliyyət göstərən ekoloji postların çoxaldılması zəruridir. Həmçinin dövlət ekoloji nəzarət qaydalarını və onun həyata keçirilməsini rəqlamentləşdirən normativ aktlar səmərəli şəkildə tətbiq edilməlidir. Normativ aktlarda dövlət nəzarətini həyata keçirən oqranların qarşılıqlı əlaqəsinin mexanizmi öz əksini tapmalı, ətraf mühiti çirkləndirməyə görə ödənişin həyata keçirilməsi qaydaları və tarifləri dəqiqləşdirilməlidir. Azərbaycan Respublikası bu gün beynəlxalq nəqliyyat siyasətinin həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. Onun inkişaf istiqamətləri dəqiq müəyyənləşdirilmişdir: nəqliyyat kompleksinin beynəlxalq sistemə sürətli integrasiyası, hüquq qaydalarının beynəlxalq nəqliyyat hüququ normaları ilə harmonizasiyası, multimodal daşımaların inkişafı, qısa müddətdə, az vəsait itkiləri ilə beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarını maneəsiz həyata keçirməyə imkan verən unifikasiya edilmiş qanunların qəbul edilməsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi və s.

Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, avtonəqliyyat vasitələrinə olan tələblərin həyata keçirilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin daha səmərəli şəkildə təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri hesab edirik:

-Avtomobil nəqliyyatının ətraf mühitə zərərli təsirinin azaldılmasını təmin edən, avtonəqliyyat parkının təzələnməsi prosesini sürətləndirən stimullaşdırma sisteminin işlənilib hazırlanması;

-Avropa Şurasının direktivləri və BMT Avropa İqtisadi Komissiyasının qaydaları nəzərə alınmaqla, EURO ekoloji normativlərinin mərhələlərlə qəbul edilməsi proqramının işlənilib hazırlanması;

-Standartlar, ekoloji sertifikatlaşdırma qaydaları və avtomobil nəqliyyatının ətraf mühitə zərərli təsirinin səviyyəsini tənzimləyən digər normativ-hüquqi sənədlər paketinin işlənilib hazırlanması;

-Respublikanın sərhəd-keçid məntəqələrində, iri şəhərlərin giriş-çıkış yollarında, həmçinin magistral avtomobil yollarında müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş, avtonəqliyyat vasitələrinin ekoloji göstəricilərinə nəzarət edən ekoloji postların yaradılması;

-Respublikanın sərhəd-keçid məntəqələrinin zəruri texniki vasitələrlə təchiz edilməsi və avtonəqliyyat vasitələrinə unifikasiya edilmiş nəzarət sisteminin yaradılması;

-Beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən ətraf mühiti idarəetmə sisteminin və informasiya təminatı sisteminin yaradılması;

-Beynəlxalq standartların tələblərinə müvafiq surətdə avtonəqliyyat vasitələrinə təminatlı texniki xidmət göstərən texniki-təmir stansiyaları şəbəkəsinin genişləndirilməsi, texniki qulluq və təmirin keyfiyyətinə dövlət nəzarətinin təmin edilməsi.[4]

Ədəbiyyat:

1. Yəhyayeva Elmira, Şixəliyeva Stella, Osmanova Günay, Logistika, Bakı-2019

2. Bakıda nəqliyyat problemi: səbəbləri, nəticələri və çıxış yolları. URL: <https://sia.az/az/news/media/924167.html>

3. Bakının nəqliyyat problemlərindən necə qurtulaq? URL: <https://oxu.az/society/304989>

4. Avtomobil nəqliyyatında ekoloji problemlər. URL: <http://www.anl.az/down/megale/adalet/2010/oktyabr/135908.htm>

5. Logistika. URL: https://www.e-derslik.edu.az/noduploads/vet_pdf/logistika.pdf

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İQTİSADİ ARTIMA TƏSİRLƏRİNİN ƏSASLARI

Məmmədova İlhamə Raqif qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti

Müasir dövrdə sahibkarlıq fəaliyyəti ümumi milli məhsulun strukturuna, iqtisadi artım tempinə və keyfiyyət dərəcəsinə təsir göstərir. Bu şəraitdə sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tərəfindən dəstəklənib, ona kömək göstərilməsi zəruri hal alır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan istehsal müəssisələrinin əsasının qurulması və inkişafı iqtisadi sahələr üzrə innovativ texnologiyaların əsasının qoyulmasını sürətləndirir, uyğun olaraq əhalinin məşğulluq səviyyəsi artır, azad rəqabət şəraiti yaranır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın inkişaf konsepsiyalarında aparıcı mövqedə olub istər istehsal və istehlak, istərsə də bölgü əlaqələrinin təmin edilməsində iqtisadi-təşkilati mexanizm funksiyasını həyata keçirir. Uyğun olaraq, sahibkarlığın inkişafı Azərbaycan modeli üzrə milli iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətinin, bu sahədə məhsuldar qüvvələr üzrə təkmilləşdirmə proseslərinin həyata keçirilməsi xüsusiyyətlərini və perspektiv inkişafının təşəkkül tapmasını özündə ehtiva edir.

Dünya təcrübəsinə əsasən müəyyən olunub ki, sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatında əsas rol oynayır, iqtisadi artım tempini müəyyən edir, həmçinin kadr, maliyyə və maddi resursların daha effektiv bölgüsünü təmin edir. Sahibkarlığın inkişafı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin həmçinin cəmiyyətin sosial problemlərinin həllinə köməklik edir və kiçik biznes, habelə, regional iqtisadiyyatın inkişafına da müsbət təsirini göstərir, ölkədə rəqabət mühitinin yaradılmasına şərait yaradır, yeni iş yerləri yaradır. Sahibkarlıq fəaliyyəti cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda özünəməxsus işə salma mexanizmi və struktur dəyişikliklərin bələdçisidir. Bu dəyişiklik iqtisadi artımın hərəkətverici qüvvəsi kimi, ölkənin ümumi buraxılışının artmasına təsir göstərir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün yeni mənfəət əldə olunan ideyaların aşkarlanıb, onların reallaşdırılması, təsərrüfat üzrə təşkilati, təşəbbüskarlıq, frekans tutma qabiliyyəti, yenilikçiliyi, riskə getmək qabiliyyəti ilə səciyyəvidir. Müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda sahibkarlığı təsərrüfat anlayışı kimi müəyyən edirlər.

Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın qanuni qadağan olunmayan istənilən sahəsi üzrə, mülkiyyətin bütün formasında müəyyən olunmuş sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirilə bilər.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlar sadəcə riskli əməliyyatlara meyli, cəlbədic, enerjili şəxslər kimi, yaxud da bazarda işləyən təşəbbüskar insanlar hesab edilə bilər. Bundan başqa, sahibkarlar qanunla qadağan edilməyən və biznesin mənfəətinin artmasına istiqamətləndirilmiş müxtəlif sahələr üzrə fəaliyyətdədirlər. Sahibkarlığın inkişafı uzun illər ərzində təkamül yoluyla inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında özünün təməlini qoyan və formalaşdıran idarə üsulunun bir növüdür. Onun inkişafı bazar münasibətlərinin yaranması ilə birlikdə inkişaf etməyə başlamışdır. Həmçinin formalaşmış bir sahibkarlığın meydana gəlməsi XVII əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. Tədricən elmdə xüsusi bir bilik sahəsi olan sahibkarlıq nəzəriyyəsini alimlər araşdırmağa başlamışdır. Alimlər tərəfindən hazırlanmış sahibkarlıq nəzəriyyəsinin inkişafı real sahibkarlığın gücünü qarşılıqlı olaraq əks etdirir.

Sahibkarlıq əsas istehsal amillərindən biridir və buna görə də istehsal və məşğulluq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində əsas rol oynayır. Qloballaşma prosesi ilə yanaşı sahibkarlıq iqtisadi artım və inkişafı müəyyən edən əsas amilə çevrilmişdir. Beləliklə, ölkənin iqtisadi artım və inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi

məqsədlə zəruri siyasətin müəyyənləşdirilməsi üçün sahibkarlıq hərəkətverici qüvvələrinin müəyyən edilməsində həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Müasir qloballaşan dünyada sahibkarlıq iqtisadi artım və inkişafa əhəmiyyətli təsir göstərən əsas amillərdən biri olmuşdur. Deməli, sahibkarlığı müəyyən edən amillərin müəyyən edilməsi inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi artım və inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmiş müvafiq siyasətin işlənilib hazırlanması üçün mühüm məsələdir.

Müasir iqtisadi ədəbiyyata baxılarkən ayrı-ayrı şəxslərin demoqrafik və iqtisadi xüsusiyyətləri sahibkar olmağın potensial determinantı kimi istifadə olunur.

Sahibkarlığın iqtisadi səmərəliliyinə sahibkarlığın inkişafının bütün şərtləri və amilləri sistemi ilə üzvi vəhdətdə baxılmalıdır. Bu, eyni zamanda həm yüksək keyfiyyətli əmək və daha məhsuldar maddi komponentlərdən istifadənin, həm də onların daha səmərəli kombinasiyasının nəticələrinin ifadəsidir. Bu zaman əldə edilmiş əlavə iqtisadi səmərəni idarəetmə amillərinin müsbət təsirinin nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar. Effektivliyin müəyyən edilməsinə dövlətin yanaşması təkcə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı xərclərin səviyyəsini deyil, həm də işləyənlərin sosial tələbatlarının ödənilməsi ilə bağlı əlavə xərcləri də nəzərə alır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi prinsipinin bir neçə optimallıq meyarları mövcuddur. Optimallıq - sistemin vəziyyətidir, hansı ki, hər hansı parametrlərin qiymətlərinin maksimuma və ya minimuma çatmasını təmin edir. Nəticələrin optimallığı meyarlar əsasında müəyyən edilir. Qeyd edək ki, söhbət meyarlardan istifadənin zəruriliyindən deyil, onların yolverilməzliyindən gedir. Vahid və ya ümumiləşdirilmiş qiymətləndirmələri tətbiq etmək mümkün olmadıqda meyarların məcmusu istifadə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Cəbiyev F., Qasımov İ. İnnovasiya sahibkarlığı və Texnoparklar. Bakı-2017, səh 30-82.
2. İbrahimov E.R., İbrahimov İ.H. "Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi". Bakı. 2010.
3. Manafov Q.N. "Sahibkarlığın nəzəri və praktiki məsələləri", Bakı-1997.

Секція 3
**Стартап-проекти як актуальний напрямок підприємницької
діяльності**

**РИНКОВИЙ ОГЛЯД ЯК ОСНОВНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ
СТАРТАП-ПРОЄКТУ**

*Дмитрієва О.І., д.е.н., професор
Тімченко О.С., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Впровадження діджиталізації у транспортну інфраструктуру України має величезне значення для економічного та соціального розвитку країни. Цифрові технології дозволяють точніше відстежувати рух транспортних засобів, оптимізувати маршрути та планувати навантаження. Це може зменшити затримки та підвищити ефективність транспортних послуг.

Використання діджиталізації для моніторингу стану доріг, мостів та іншої інфраструктури може значно підвищити безпеку. Системи раннього попередження про аварійні ситуації, інтелектуальне відеоспостереження та автоматизовані системи контролю можуть запобігти багатьом нещасним випадкам.

Цифрові системи керування можуть оптимізувати рух транспорту, зменшуючи затори та забруднення повітря. Інтеграція з іншими видами транспорту (наприклад, залізничним) може сприяти створенню більш гнучкої та ефективної транспортної системи.

Цифровізація транспортної інфраструктури є ключовим елементом у створенні розумних міст. Вона дозволяє інтегрувати транспортні системи з іншими міськими послугами, підвищуючи якість життя місцевих жителів.

Ці аспекти підкреслюють важливість діджиталізації для модернізації та розвитку транспортної інфраструктури України, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності, безпеки та стійкості транспортних систем.

Актуальність впровадження діджиталізації в транспортну інфраструктуру України можна визначити через наступні ключові аспекти:

– Підвищення глобальної конкурентоспроможності. У сучасному світі технологічний прогрес є вирішальним фактором у розвитку національних економік. Діджиталізація транспортної інфраструктури дозволить Україні ефективніше інтегруватися у глобальні логістичні ланцюжки, підвищуючи її конкурентоспроможність.

– Відповідь на сучасні виклики. У контексті зростаючого попиту на мобільність та ефективність транспортних послуг, діджиталізація є ключем до модернізації та оптимізації транспортної системи, забезпечуючи вищу якість обслуговування населення та бізнесу.

– Екологічний аспект. З огляду на глобальні тенденції до зниження впливу на навколишнє середовище, діджиталізація допоможе зменшити викиди шкідливих речовин від транспорту, сприяючи створенню більш чистого та здорового середовища.

– Безпека та надійність. Інтеграція цифрових технологій в транспортну інфраструктуру значно підвищує безпеку перевезень, зменшуючи ризик дорожньо-транспортних пригод і аварій.

– Економічний розвиток. Ефективна транспортна інфраструктура є ключовою для економічного розвитку країни. Цифровізація сприятиме поліпшенню логістики, зниженню транспортних витрат і підвищенню загальної продуктивності економіки.

– Реагування на потреби суспільства. У зв'язку зі зростаючими очікуваннями населення щодо якості та зручності транспортних послуг, впровадження цифрових рішень дозволить задовольнити ці потреби, пропонуючи більш гнучкі та інноваційні послуги.

– Сприяння міжнародній інтеграції. У контексті зближення України з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами, діджиталізація транспортної інфраструктури є важливим кроком на шляху до інтеграції у європейські та світові економічні структури.

Впровадження діджиталізації у транспортну інфраструктуру України є критично важливим для її економічного розвитку та інтеграції в глобальні системи. Це не тільки підвищить ефективність та безпеку транспортних послуг, але й значно зменшить вплив транспорту на навколишнє середовище. Цифрові інновації сприятимуть створенню більш стійкої, гнучкої та адаптивної транспортної системи. Також вони покращать якість життя населення, забезпечуючи зручніші та швидші способи переміщення. Діджиталізація допоможе Україні стати більш конкурентоспроможною на міжнародному рівні, сприяючи економічному зростанню. У підсумку, це не тільки технологічний стрибок, але й стратегічний крок вперед для країни в цілому.

Література:

1. Лапін А. В., Грінчук І. О., Оленюк Д.О. Діджиталізація економіки в Україні: сучасний стан та перспективи. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2022. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.22>

2. Двуліт З. П., Завербний А. С., Романюк А. О. Диджиталізація – дієвий інструмент антикризового розвитку бізнесу в умовах пандемії. Ефективна економіка. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=85571-8>

ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНОЇ ЧЕРЕПИЦІ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сарбаєв М. М., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Сучасний ландшафт сталих енергетичних рішень вимагає більш детального вивчення інтеграції сонячної черепиці в шатрові дахи - технології, що пропонує подвійне рішення, слугуючи одночасно і покрівельним матеріалом, і джерелом чистої енергії. У той час як світ бореться з наслідками зміни клімату, будівельна галузь шукає інноваційні підходи для зменшення свого вуглецевого сліду. Цей розділ досліджує зростаючу актуальність цієї теми, розглядаючи як екологічні імперативи, так і економічні переваги, пов'язані з використанням сонячної черепиці в житлових багатоповерхових будівлях.

Нагальність переходу на відновлювані джерела енергії підкреслюється глобальними ініціативами, спрямованими на пом'якшення наслідків зміни клімату. Будівельний сектор, який є значним джерелом викидів вуглекислого газу, перебуває під зростаючим тиском щодо впровадження сталих практик. У цьому контексті інтеграція сонячної черепиці в шатрові дахи стає переконливим рішенням, пропонуючи не тільки засіб для використання чистої енергії, але й можливість переосмислити роль покрівельних матеріалів у сталому будівництві.

З економічної точки зору, актуальність цього рішення посилюється довгостроковою економією витрат, пов'язаною з виробництвом сонячної енергії, а також потенціалом державних стимулів, що сприяють екологічному будівництву. Використовуючи сонячну черепицю, житлові багатоповерхові будівлі можуть позиціонувати себе як екологічно відповідальні споруди, що відповідає зростаючим очікуванням як екологічно свідомих домовласників, так і політиків.

Таким чином, актуальність дослідження інтеграції сонячної черепиці в шатрові дахи полягає в її подвійній функціональності як покрівельного матеріалу і джерела чистої енергії. Цей розділ встановлює критичну необхідність таких досліджень в контексті сучасних екологічних та економічних викликів, з якими стикається будівельна галузь.

Основною метою цього дослідження є проведення ретельного вивчення доцільності та наслідків інтеграції сонячних панелей на шатрових дахах житлових багатоповерхових будинків. Заглиблюючись у технічні, економічні та

екологічні аспекти цієї інноваційної технології, ми маємо на меті надати цінну інформацію, яка може бути використана в процесі прийняття рішень у будівельній галузі, зокрема:

- дослідити технічні тонкощі сонячної черепиці, вивчити її склад, довговічність і пристосованість до конструкцій шатрових дахів. Ця мета має на меті забезпечити всебічне розуміння технологічних аспектів, які лежать в основі ефективності сонячної черепиці в покрівельних роботах;

- оцінити економічну доцільність інтеграції сонячної черепиці шляхом проведення детального аналізу витрат і вигод. Це включає оцінку початкових витрат на встановлення, вимог до обслуговування та потенційної довгострокової економії, пов'язаної з виробництвом екологічно чистої енергії;

- вивчити екологічні наслідки впровадження сонячної черепиці, враховуючи такі фактори, як скорочення викидів вуглецю, енергоефективність та загальний екологічний слід. Ця мета спрямована на кількісну оцінку екологічних переваг переходу до інтегрованих сонячних покрівельних рішень;

- дослідити, як можна адаптувати сонячну черепицю до конкретного географічного розташування, кліматичних умов та тривалості світлового дня в Україні. Ця мета гарантує, що результати дослідження будуть безпосередньо застосовні та актуальні для українського будівельного ландшафту.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУ СТАРТАП-ПРОЄКТУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБУ

*Непран А. В., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Одним із найбільш важливих розділів стартап-проектів є розробка фінансового плану. Впровадження стартап-проектів передбачає особливі вимоги до розробки фінансового плану. Як відомо, головна задача розробки фінансового плану полягає у забезпеченні підприємства фінансовими ресурсами, необхідними для його виробничо-господарської діяльності. Специфіка розробки фінансового плану стартап-проекту виготовлення промислового виробу полягає у більш детальному визначенні витрат на підготовку та освоєння виробництва. Мета фінансового плану стартап-проекту — визначення обсягу фінансових ресурсів, які необхідно залучити на стадії підготовки та освоєння нового виробу або нових технологічних процесів. В той же час за статтями видатків та доходів він має значно простішу форму порівняно із фінансовим планом промислового підприємства. Крім того, при складанні фінансового плану відсутній такий елемент фінансового планування, як аналіз використання фінансових ресурсів за минулий період.

У фінансовому плані стартап-проекту необхідно визначити обсяг грошових ресурсів, які необхідно залучити для підготовки та освоєння виробництва нових видів продукції та нових технологічних процесів. Раунд

попереднього фінансування, відмічали М. Є. Адамів, зазвичай стосується періоду, протягом якого стартап-підприємство розпочинає свою діяльність [1].

Основною стадією стартап-проекту є втілення конструкторських та інженерних ідей у конкретні форми. Важливою фазою стартап-проекту є розроблення дослідного зразка або прототипу виробу. На кожній стадії розробки нової системи необхідно ретельно перевірити положення із патентами. Це не довільне твердження і не рекомендація, яку можна знехтувати тільки тому, що при реалізації стартап-проекту не збирається реалізовувати вигоди від отримання патенту на ту або іншу конструкцію. Необхідність перевірення положення із патентами діє у двох напрямках: 1) забезпечує винагороду на зусилля в сфері дослідницької роботи; 2) передбачає штраф за імітацію запатентованим роботам навіть у тому випадку, коли винуватець рішуче нічого про них не знає.

Форма фінансового плану стартап-проекту розробки промислового виробу може мати наступний вид (табл. 1).

Таблиця 1 - Фінансовий план на запуск стартап-проекту з виготовлення промислового виробу

№ п/п	Стаття витрат	Сума, тис. грн
1	Проектування і конструювання нового виробу. Розробка технологічного процесу виготовлення нового виробу	
2	Проектування інструментальної оснастки і розробка технологічного процесу її виготовлення	
3	Розробка і оформлення витратних матеріалів	
4	Випробування матеріалів, напівфабрикатів для нового виробу	
5	Виготовлення нового зразка (партії)	
6	Формування об'єктів інтелектуальної власності (патентів)	
7	Підготовка інвестиційного проекту та бізнес-плану	
8	Сировина і матеріали	
9	Обладнання	
10	Реклама	
11	Інші витрати	

В елемент витрат «Проектування і конструювання нового виробу. Розробка технологічного процесу нового виробу» включаються затрати на проектування, конструювання, розробку технологічного процесу і складання технічної документації на новий виріб (основна та додаткова заробітна плата і відрахування на соціальне страхування робітників).

В елемент «Проектування інструментальної оснастки і розробка технологічного процесу її виготовлення» включаються затрати на проектування, конструювання і розробку технологічного процесу виготовлення інструментальної оснастки (основна і додаткова заробітна плата і відрахування на соціальне страхування робітників, зайнятих на цих роботах).

В елемент «Розробка і оформлення витратних нормативів» включається основна і додаткова заробітна плата і відрахування на соціальне страхування

робітників та інші витрат на розробку норм затрат праці, витрат матеріалів, палива, на складання нормативних калькуляцій собівартості нового виробу.

Дослідження матеріалів, напівфабрикатів, інструментів і пристосувань для виробництва нового виробу – затрати на дослідження, підбір, випробування зразків матеріалів, напівфабрикатів, інструментів та пристосувань, використаних при виготовленні нового виробу.

Виготовлення нового зразка (партії) виробів — витрати на виготовлення дослідного зразка за вирахуванням виручки від його реалізації.

У статтю витрат «Формування об'єктів інтелектуальної власності» включаються витрати на патентування нового виробу. Зміст інших складових витрат фінансового плану стартап-проєкту є аналогічним при розробці фінансового плану промислового підприємства.

У фінансовому плані стартап-проєктів статті доходів на стадії попереднього фінансування практично відсутні або є обмеженими (наприклад, реалізація дослідного зразка).

Таким чином, сфера фінансового плану стартап-проєктів не співпадає із сферою планування виробничої програми. В нього переважно включаються грошові витрати на стадії підготовки та освоєння нового виробу.

Література:

1. Адамів М. Є., Лиса Д. С. Сутність та особливості фінансування стартап-підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблем розвитку*. 2023. № 1(9). С. 123–131.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ (БАЙЄСОВСЬКИХ МЕРЕЖ BNS) ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ СТАРТАП - ПРОЄКТІВ

*Прокопенко М.В., старший викладач
Харківський національний автомобільно–дорожній університет*

У швидко змінюваному світі інформація та інновації є ключем до будь-якого розвитку промисловості та економіки.

Термін «стартап» означає «організацію», яка шукає стабільну та масштабовану комерційну модель. У всьому світі, особливо за останнє десятиліття, було створено безліч компаній, заснованих на концепції стартапу. Однак багато з цих компаній зазнали невдачі через відсутність чіткої робочої структури, капіталу, технічних знань тощо [1].

Початок будь-якої справи потребує вкладень.

Ризики, пов'язані з цим шляхом, є одними з найбільших перешкод для кожної інвестиції.

Техніко-економічне обґрунтування один із найпоширеніших методів аналізу інвестиційного проєкту, але цей метод не враховує якісну величину стартап - ризику.

Інвестиції в стартапи відрізняються від будь-якої іншої форми інвестицій. Різниця полягає в тому, що така бізнес-діяльність не має позитивного грошового потоку на початкових етапах.

Майбутні продукти та послуги не отримали широкого визнання на ринку, перспективи на майбутнє не такі райдужні, а фінансування проєктів пов'язане з високим ризиком.

Як результат, більшість інвесторів цієї галузі мають бути терпимими до підвищеного ризику.

Тому для забезпечення успіху проєктів необхідно ухвалити належні стратегії управління ризиками.

Управління ризиками проєкту спрямоване на визначення стратегії оцінки і планування умов невизначеності та захист від потенційних ризиків шляхом максимізації можливостей та цінностей для підтримки ризику на мінімальному рівні.

Техніко-економічне обґрунтування стартап - проєктів створює можливість ефективного використання наявних ресурсів задля забезпечення максимальної вигоди.

Крім того, таке дослідження надає власнику бізнесу корисну інформацію про вартість інвестицій та очікувані фінансові вигоди.

Як правило, інвестори використовують чисту наведену вартість (NPV), внутрішню норму прибутковості (IRR) та період окупності для оцінки обґрунтованості проєкту.

Промислова структура, в якій доводиться діяти інвесторам, породжує концепцію ризику через її невизначеність та ненадійність, яка може вплинути на розмір прибутку і зробити проєкт нездійсненним.

Тому в даний час необхідність знайти спосіб оцінки потенційних ризиків є актуальною проблемою, оскільки кількість стартапів у різних галузях різко зростає, а передбачувана невизначеність в інноваційних продуктах створює численні ризики, призводить до провалу інноваційних проєктів.

Застосування методів інтелектуального аналізу даних, а конкретно Байєсовських мереж (BNs) є гарною стратегією розробки кількісної моделі з метою оцінки ризиків стартапів і проєктів, заснованих на інформації (знаннях).

Імовірності в BNs можна отримати шляхом аналізу даних або на основі експертного висновку

Отже, BNs є адекватним методом оцінки ризиків стартапів та компаній, що базуються на використанні ноу-хау, для яких немає доступних даних крім думок експертів [2].

У зв'язку з цим дослідження, спрямовані на розробку моделі для оцінки та визначення величини потенційних ризиків стартапів та проєктів, заснованих на ноу-хау, використовуються в різних сценаріях з використанням аналізу чутливості.

При цьому ризик апіорі надзвичайно високий через імовірнісний характер розробок, а техніко-економічних обґрунтувань явно недостатньо для оцінки ризику згаданих проєктів.

Таким чином, запропонований метод визначення ризику стартапів шляхом розрахунку ймовірності чистої наведеної вартості (NPV) та її впливових факторів з використанням Байєсівської мережі є цілком життєздатним.

Власникам авантюрних економічних ідей та інвесторам слід пам'ятати, що стартапи та інноваційні проєкти є джерелом підвищеного ризику - в таких проєктах надзвичайно висока ймовірність втрат [3].

Навіть якщо проєкт виявиться виправданим, техніко-економічне обґрунтування не зможе усунути ризик, а розраховані значення NPV та IRR не зможуть відповідати очікуванням.

Виявлення факторів ризику за допомогою BNs до початку життєвого циклу проєкту дає власникам ідей та інвесторам можливість приймати точні рішення та мінімізувати поточні ризики.

Література:

1. Тіль П. Від нуля до одиниці. Нотатки про стартапи, або як створити майбутнє. Київ : Наш формат, 2019. 232 с.
2. Згуровський М. З., Бідюк П. І., Терентьев О. М. Байєсівські мережі в системах підтримки прийняття рішень. Київ : ТОВ Видавниче Підприємство «Едельвейс», 2018. 300 с.
3. Лалу Ф. Компанії майбутнього. Харків : КСД, 2019. 544 с.

СТАРТАП-ПРОЄКТИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

*Рахімов М.Н., к.ф.н., доцент
Мінгечевірського державного університету
Карімова Н.Е., викладач
Мінгечевірський державний університет, Азербайджан*

У сучасний час значення стартапів в інноваційному розвитку значно зросло. У наші дні, коли промислові технології застаріли, високотехнологічні стартап-компанії роблять значний вплив на всі верстви суспільства завдяки своїй продукції. Аналізуючи міжнародне зростання компаній з 1990-х років, можна побачити, що інноваційні компанії мають величезну перевагу над іншими. Велику роль у цьому підйомі відіграють стартапи. Його можна охарактеризувати наступним чином:

1) Стартапи можуть бути реалізовані з невеликими інвестиціями, а не з мільйонними інвестиціями, як традиційні компанії; 2) легше знайти необхідне фінансування; 3) Адаптація до нових технологій та використання цих технологій у нових стартап-компаніях відбувається швидше та простіше тощо.

Коли ми говоримо про стартап, багато людей думають про компанію з відкритими офісами та невимушеною робочою атмосферою, де молоді люди збираються разом для розробки складних технологічних програм, або місце, де виготовляються фантастичні продукти. Стартап – це щойно створена компанія,

яка знаходиться на початковій стадії розвитку. Стартапи можуть бути будь-яких форм і розмірів. При цьому не кожна новостворена компанія називається стартапом. Загалом, діяльність стартапів здебільшого пов'язана з розробкою та застосуванням нових технологій, тобто інновацій. З огляду на це, стартапи зацікавлені в розробці бізнес-моделі, яка є стійкою та стійкою, з одного боку, і має потенціал для великого масштабу, з іншого.

Стартап – це перш за все бізнес, і, як і будь-який інший бізнес, він має бути прибутковим. Крім того, в стартапах є ще й напрямки «соціальне підприємництво». Цей тип стартапів працює без пошуку прибутку, а приносячи мінімальний дохід і забезпечуючи роботу проекту. Стартапи підтримують університети, бізнес-інкубатори, бізнес-ангели (ангели-інвестори), технопарки, грантові програми, фонди венчурного фінансування.

Мета стартап-програм, тобто нових стартапів — запропонувати споживачам те, чого раніше не пропонували та швидко розвиватися. Хоча ми часто бачимо, як такі проекти рухаються разом із технологіями, стартап не обов'язково має бути проектом, пов'язаним із технологіями. Новий проект, який ви починаєте в сільському господарстві, також можна досліджувати за концепцією Startup.

Вперше поняття стартап з'явилося в 1939 році в США. У тому ж році Девід Пакард і Вільям Хьюлетт, молоді студенти Стенфордського університету, компанії, що працюють у сфері високих технологій, підприємці та молоді студенти Стенфордського університету в долині Санта-Клер (Каліфорнія), створили новий проект і назвали його стартап. З часом цей «маленький» проект перетворився на велику компанію під назвою «HewlettPackard».

Слід зазначити, що в Азербайджані існує дуже мало спеціальних нормативних актів щодо стартапів і відносини в цій сфері в основному регулюються міністерствами, державними агентствами та органами на основі положень їхніх статутів та напрямів діяльності.

Відповідно до статуту та напрямів діяльності і підтримку підприємницьких підприємств здійснюють такі державні установи або підпорядковані їм центри:

- Агентство розвитку малого і середнього бізнесу Азербайджанської Республіки;
- Innoland Incubation and Acceleration Center, що діє при Державному агентстві з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій при Президентіві Азербайджанської Республіки;
- Азербайджанська інвестиційна компанія;
- Фонд розвитку підприємництва Міністерства економіки Азербайджанської Республіки.

Крім того, хоча це прямо не обумовлено в напрямках діяльності, інші державні установи та фонди також можуть підтримувати стартапи, якщо напрям вашого стартапу є в інтересах цієї установи та в сферах її компетенції.

Ігровий проект Вагіфа Аббасова Fatal Fight і стартап Buglance Тогула Самадова отримали 160 тисяч доларів іноземного фінансування. Стартап

WeTravel, який працює в США і заснований нашим співвітчизником, отримав інвестиції в 2 мільйони доларів. \$180 тис. виграв стартап Paym.es, заснований Хасаном Джаббаровим у Туреччині. Paym.es — це безпечна система покупок замість додатків для обміну повідомленнями у формі чату з друзями.

Стартап Maliyu, заснований Рамілем Магеррамовим і Джафаром Бабаєвим, також привертає увагу 1,3 мільйонами інвестицій. Зазначимо, що Maliyu, заснований місцевими підприємцями, є стартапом, який об'єднує інвесторів і позичальників за принципом P2P (peer to peer) і планує революціонізувати сферу фінансових послуг.

Keerface, співзасновником якого є Вагіф Аббасов, Емін Валі та Ельшад Юсіфлі, нещодавно отримав 300 000 доларів початкових інвестицій у Дубаї.

Література:

1. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı, 2009.

2. Xaricdən investisiya alan Azərbaycan startapları-Siyahı. URL: <https://www.startap.az/news-content/xaricden-investisiya-alan-azerbaycan-startaplari-siyahi-886>

ЕКОНОМІЧНІ І ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ: ВИКОРИСТАННЯ КОМПОЗИТНОЇ АРМАТУРИ В КОНСТРУКЦІЯХ ЖИТЛОВОГО БАГАТОПОВЕРХОВОГО БУДИНКУ

Редько А.С., д.т.н., професор

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Мартиненко Д.В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Сучасна будівельна інженерія стала свідком глибокої зміни парадигми з появою новітніх матеріалів та інноваційних конструктивних рішень. Серед цих трансформаційних елементів композитна арматура стала ключовим рушієм прогресу. Ця брошура висвітлює питання композитної арматури, її історичний розвиток, сучасне застосування, сильні та слабкі сторони, а також найважливіші технічні характеристики, що визначають її ефективність у будівництві.

Основною метою представленого дослідження є сприяння поглибленому розумінню багатогранної природи композитної арматури в контексті цивільного будівництва. Шляхом ретельного вивчення ми прагнемо забезпечити інженерів, дослідників та аматорів ерудованим розумінням цього важливого матеріалу. Також вирішуються наступні завдання: окреслити історичну еволюцію композитної арматури та висвітлити її сучасне значення, зосередивши увагу на її основних властивостях, обмеженнях та перспективах.

Генезис композитних матеріалів у застосуванні до будівельної інженерії можна простежити ще з часів античності, коли перші будівельники використовували природні волокна, такі як солома і глина, для зміцнення своїх споруд. Ці примітивні композити заклали основу для майбутніх інновацій у матеріалознавстві та інженерії. Початок XX століття став свідком значного прориву в технології композитних матеріалів. Залізобетон, прабатько сучасних композитних будівельних матеріалів, змінив правила гри. Інтеграція сталевих арматур в бетонну матрицю забезпечила підвищену міцність на розрив, революціонізувавши структурну цілісність будівель і мостів. Ця ключова розробка створила основу для еволюції композитної арматури.

Композитна арматура в первинному вигляді знайшла своє застосування в будівництві інфраструктурних проєктів, в тому числі мостів і дамб. Вроджена здатність композитних матеріалів протистояти корозійному середовищу та їх чудове співвідношення міцності до ваги зробили їх незамінними для зміцнення критично важливих конструкцій.

У наступні десятиліття композитна арматура вийшла за межі своєї традиційної ролі в інфраструктурі і проникла в комерційне та житлове будівництво. Архітектори та інженери полюбили цей матеріал за його універсальність, полегшуючи реалізацію інноваційних архітектурних проєктів та економічно ефективних рішень.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ 3D-ДРУКУ У БУДІВНИЦТВІ (НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ)

Юрченко О.В., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Овчаренко Р. В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Забезпечення доступу людей до житла є фундаментальною необхідністю для гідного життя. Враховуючи складні світові економічні умови, особливо в Україні, питання доступного житла є дуже актуальним. Щоб вирішити цю проблему, важливо дослідити принципово новий підхід до процесу будівництва.

Впровадження технології 3D-друку в будівництві є інноваційним методом зведення будівельних конструкцій, що обіцяє значне скорочення витрат. На етапі становлення цієї нової галузі у будівельному виробництві виникає багато питань. Ключовим аспектом для ефективного використання цієї технології є розуміння принципів роботи будівельного 3D-принтера, процесу створення окремих структурних компонентів і загальної стратегії їх реалізації за допомогою таких принтерів.

Основними цілями роботи є опис алгоритму створення стандартної стінової панелі за допомогою будівельного 3D-принтера, пояснення технології об'ємного друку, що використовується такими принтерами, а також ознайомлення з домінуючими будівельними підходами, які зазвичай асоціюються з будівельними 3D-принтерами.

Сучасна світова будівельна індустрія стоїть на порозі суттєвих перетворень. Хоча з моменту появи першого будівельного 3D-принтера минуло менше десяти років, вже зараз очевидно, що технологія об'ємного друку здатна зробити революцію в будівельному секторі.

По суті, 3D-друк – це процес виготовлення твердих тривимірних об'єктів на основі цифрових комп'ютерних моделей. Цей процес, відомий як адитивне виробництво, передбачає створення об'єкта шляхом поступового нанесення шарів, які в сукупності формують бажану форму.

Наразі існує близько 20 технологій об'ємного друку, які використовують різні матеріали як сировину. Будівельні 3D-принтери в основному використовують одну з найпоширеніших технологій – моделювання плавленням осадженням або виготовлення з плавлених ниток, обидві з яких передбачають пошарове нанесення матеріалу. У випадку будівельних 3D-принтерів використовуються такі матеріали, як цементно-піщані, каолінові, гіпсові та інші суміші, часто зі спеціалізованими добавками для досягнення необхідної міцності, пластичності та часу затвердіння.

Концепції дизайну будівельних 3D-принтерів, розроблені різними винахідниками, часто мають спільну основу. Найбільш типове дизайнерське рішення передбачає порталну конструкцію, схожу на козловий кран. Ця портална конструкція розташовується на рейках з обох боків, що дозволяє друкуючій голівці принтера рухатися в поздовжньому напрямку. Перпендикулярно до цих рейок розташована портална балка, оснащена електричними підйомниками, по якій друкуюча головка рухається в поперечному напрямку для нанесення розчину.

ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА У БАГАТОПОВЕРХОВОМУ ЖИТЛОВОМУ БУДИНКУ

Юрченко О.В., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Рудень Б.В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Впровадження принципів зеленого будівництва у багатоповерховому житловому будинку є не лише екологічно обґрунтованим, але й економічно та соціально доцільним. Зелене будівництво є надзвичайно актуальним у

сучасному світі через його позитивний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей. Воно пропагує сталі будівельні практики, які зменшують споживання енергії, мінімізують відходи та використовують екологічно чисті матеріали, що допомагає боротися зі зміною клімату та зберігати ресурси. Зелені будівлі також пропонують покращену якість повітря в приміщенні та комфорт, підвищуючи добробут мешканців. Оскільки глобальне занепокоєння щодо екологічної стійкості та енергоефективності продовжує зростати, практики зеленого будівництва мають важливе значення для створення більш стійких і життєздатних будівельних середовищ.

Метою дослідження є створення комплексу пропозицій щодо оцінювання систем менеджменту постачальників, які постачають продукцію для екологічно чистого будівництва. Для досягнення поставленої мети було окреслено наступні завдання: дослідити основні принципи та критерії еко-свідомого будівництва; оцінити розвиток практики зеленого будівництва в Україні; дослідити критерії для продуктів, що використовуються в екологічному будівництві; розглянути стандарти та системи менеджменту компаній у секторі будівельних матеріалів; окреслити передумови впровадження найсучасніших технологій у промисловості будівельних матеріалів; дослідити можливість включення вимог до постачальників у стандарти зеленого будівництва в Україні.

Останніми роками розвинені країни активізували свої зусилля у розвитку зелених технологій як ключового компонента своїх стратегій сталого економічного зростання. Це зростання зумовлене насамперед новими можливостями на екологічно орієнтованих ринках, які часто називають батогом і пряником і які стимулюються поєднанням державної політики та підвищеного споживчого попиту.

Визначення або зеленої технології може бути дещо суб'єктивним, але загальний підхід полягає в тому, щоб досягти головної мети – зменшення впливу на довкілля шляхом мінімізації відходів, підвищення енергоефективності та оптимізації конструкцій для зменшення споживання ресурсів.

Відповідно до класифікації організації економічного співробітництва та розвитку, зелені технології охоплюють кілька ключових сфер:

- загальне управління навколишнім середовищем: Сюди входить управління відходами, контроль за забрудненням води та повітря, відновлення ґрунтів та інші подібні практики;

- виробництво відновлюваної енергії: Сюди входять технології, пов'язані з сонячною енергією, біопаливом та іншими відновлюваними джерелами, а також зусилля, спрямовані на пом'якшення наслідків зміни клімату, скорочення викидів в атмосферу та підвищення енергоефективності будівель і систем освітлення;

- зелені технології мають значний вплив на всі сектори економіки, включаючи енергетику, промисловість, транспорт, будівництво та сільське

господарство. Вони інтегровані у весь бізнес-ланцюжок, охоплюючи виробництво, споживання, управління та організацію виробництва.

Таким чином, впровадження зелених технологій у багатоповерхових житлових будинках принесе користь як індивідуальним мешканцям, так і суспільству в цілому через зменшення екологічного впливу, збереження ресурсів та покращення якості життя.

Секція 4

Інноваційне підприємництво як драйвер розвитку національної економіки

ЗАСОБИ УСПІШНОГО ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРИКЛАД І ДЖЕРЕЛО МОЖЛИВИХ ДРАЙВЕРІВ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Бабайлов В.К., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В останні роки набуває інтерес до підприємництва як пошуку драйверів розвитку національної економіки України.

Й як відмічається у відповідній літературі, це не тільки пошук галузевих точок зростання, а саме вибудовування *драйверів*, як засобів переносу зовнішніх і внутрішніх імпульсів зростання в розвиток всієї економіки нашої країни [1,2].

Автор тез вважає, що підприємництво саме в організації новітніх засобів навчання у закладах вищої освіти може стати найефективнішим драйвером розвитку національної економіки. Його конкретним проявом може служити засвоєння студентами засобів успішного вирішення, наприклад, основних, всесвітніх, тобто, глобальних проблем економіки. Для цього була поставлена *мета* – визначити кількість і назву кожної глобальної проблеми економіки. А вже конкретний засіб вирішення кожної глобальної проблеми необхідне розглядати окремо.

Для досягнення цієї мети автор виходів із особистого досвіду викладання навчальної дисципліни «Історія економіки і економічної думки», із урахуванням результатів огляду відповідних літературних джерел. Це привело до висновку, що при всьому значному різноманітті проблем економіки, які вирішувалися людством протягом всієї його історії, сенс має виділити саме і тільки чотирі глобальні проблеми. До них автор відносить наступні:

- Перша глобальна проблема – це організація господарської діяльності як єдиного цілого, тобто, без розподілу на економіку, інженерію, адміністрацію і виробництво. Ця глобальна проблема вирішувалася протягом всієї Доантичної епохи.

- Друга глобальна проблема – це відокремлення із усієї господарської діяльності тільки економіки з визначенням її основних понять. Постановка і початок вирішення цієї глобальної проблеми економіки пов'язаний зі діяльністю Ксенофонта і Аристотеля. Вона вирішувалася у Античну епоху і Середньовіччя.

- Третя глобальна проблема – це визначення, встановлення необхідного зв'язку з однієї сторони виробництва, підприємства, фірми і з іншої – торгівлі, обміну, ринку; коротко – це проблема зв'язку директивності

(командності) і рівноправності (свободи). Ця проблема вирішувалася протягом всієї Індустріальної епохи. Її вирішення пов'язане зі діяльністю видатного західного економіста Рональда Коуза (1910-2013). Він вперше у 1937 році прийшов до висновку, що вирішення цієї проблеми не у протиставленні директивної і ринкової економіки, а у знаходженні оптимального їх співвідношення.

– Четверта (майбутня, але частково вже і сучасна) глобальна проблема – це проблема встановлення справедливості у соціальній економіці. Вперше засіб вирішення цієї проблеми був обґрунтований у [3]. При цьому спочатку була обґрунтована необхідність визначити сенс самого поняття «справедливість», як порядок у самому широкому розумінні.

Висновки:

– Засвоєння і використання засобів вирішення саме глобальних проблем економіки може служити наочним прикладом розробки драйверів розвитку національної економіки України.

– Драйвером є не тільки новшества, які створені іншими; драйвер – це те, що створено безпосередньо нами і яке знайде використання у світової економіки.

– Автор впевнений, що формулювання, визначення, концентрація, узагальнення всіх економічних проблем людства, зведення, скорочення їх кількості до чотирьох глобальних проблем економіки – це теж драйвер, який знайде глобальне розповсюдження у практики не тільки вищої освіти, але й як наслідок цього – у практики усієї світової економіки.

– Драйвером може бути й засіб вирішення кожної зі чотирьох вказаних глобальних проблем. Тому існує необхідність розглянути в окремих доповідях відповідні чотири глобальні проблеми і чотири засоби їх вирішення як драйвери.

Література:

1. Точки опори: які галузі стануть локомотивом для економіки України у наступні 30 років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/30> .

2. Чотири драйвери зростання для української економіки . URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/03/18>)

3. Бабайлов В. К., Приходько Д. О. Визначення основних аспектів соціальної економіки. Економічні та безпекові виклики сучасного бізнес-середовища: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2020. с. 56-65.

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Близнюк А.О., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Прийняття рішень та обмін інформацією є невід'ємною частиною будь-якої управлінської діяльності. Таким чином, сутність управління відбувається в прийнятті рішень, незалежних від їх складності, важливості чи пріоритетності.

Процес управління шляхом прийняття управлінських рішень, які починаються з напрямку діяльності підприємства та його співробітників. Менеджерам високого рівня для роботи з управлінськими рішеннями необхідна велика компетентність, інвестування значних зусиль, час і досвід. Цей процес вимагає також високого рівня відповідальності, після чого для успішної реалізації прийнятих рішень необхідно забезпечити ефективну координацію роботи всього організаційного механізму.

Сучасні підприємства стикаються з нестачею інвестиційних ресурсів для забезпечення сталого економічного зростання. Здебільшого інвестиційні рішення фінансуються власними коштами підприємства. Обмеженість таких коштів очевидна, і тому недостатньо раціональне їх використання через прийняття оптимальних інвестиційних рішень дозволить підприємствам забезпечити стійкість.

У внутрішніх інвесторів прийняття рішень, через недостатню компетентність, часто базується на попередньому досвіді, проте деякі інвестори можуть провести системний аналіз інвестиційних рішень. Важливими показниками при оцінці інвестиційних проєктів для них є очікувана ставка доходності та рівень ризику.

Інвестиційний процес зазвичай подається в три етапи: передінвестиційний, інвестиційний та постінвестиційний. Вибір інвестиційного рішення залежить від пошуку оптимальної альтернативи для конкретного підприємства. Оцінка інвестиційних проєктів для інвестора отримана головним чином очікуваною доходністю і рівнем ризику.

При прийнятті рішень у сфері інвестицій застосовано багато факторів, і ризик є невід'ємною частиною цього процесу. Підприємство повинно діяти так, щоб згладити деструктивний вплив інвестиційного ризику, використовуючи виникаючі можливості. Прийняття інвестиційних рішень вимагає врахування таких принципів, як обмеження ризику в межах власного капіталу, важливого розгляду наслідків ризику та врахування принципу "не ризикувати більше, ніж потрібно". Уміння ефективного управління ризиками стає ключовим при виборі оптимальних інвестиційних рішень для підприємства в умовах ринкової економіки.

У загальному випадку вибір інвестиційного проєкту є компромісом між бажанням до отримання прибутку та з урахуванням його реалістичності, при цьому всі учасники проєкту зацікавлені в позбавленні можливості повного

провалу. Тому не можна обійтись без урахування фактору ризику на всіх етапах реалізації інвестиційних проєктів. Кожне конкретне підприємство повинно діяти таким чином, щоб отримати руйнівний вплив на інвестиційний ризик і при цьому використовувати виниклі благоприятні можливості. При прийнятті наступного інвестиційного рішення підприємство повинно керуватися основними принципами:

- не має сенсу ризикувати більше, чим це може дозволити власний капітал;
- необхідно думати про наслідки ризику;
- не можна ризикувати більшим заради меншого.

В загалі ефективна діяльність підприємства в умовах ринкової економіки вимагає укріплення та розширення конкурентної позиції. Підвищити конкурентоспроможність виробничої продукції та вдосконалити виробництво можливо лише за наявності необхідного обсягу інвестицій. При фінансуванні інвестицій основна увага приділяється оцінці інвестиційного вибору за умов існування прогнозів, щодо використання теоретично коректних методів напряду та призводить до оптимального інвестиційного вибору і, таким чином, максимізує прибуток підприємства.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ОЧИЩЕННЯ ПОВІТРЯ ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛОВОГО БАГАТОПОВЕРХОВОГО БУДИНКУ

*Богінська Л. О., к.е.н., доцент
Сердюк Ю. В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Використання систем очищення повітря у будівництві житлового багатоповерхового будинку є актуальним та ефективним заходом для забезпечення комфортної та безпечної атмосфери всередині приміщень.

Розглянемо техніко-економічні аспекти цього питання. Системи очищення повітря зменшують ризики впливу алергенів, пилу, бактерій та інших забруднюючих частинок на здоров'я мешканців, що може призвести до зниження медичних витрат та втрати робочого часу. Вибір оптимальної системи очищення повітря, яка відповідає особливостям будівлі та потребам мешканців, дозволяє підтримувати високий рівень ефективності при мінімальних експлуатаційних витратах.

Використання сучасних енергоефективних технологій у системах очищення повітря дозволяє знижувати споживання електроенергії та забезпечувати оптимальний баланс між якістю повітря та витратами на експлуатацію. Вибір високоякісного та довговічного обладнання для очищення повітря забезпечує тривалу та надійну роботу системи, зменшуючи витрати на ремонт та заміну.

Використання екологічно чистих технологій та матеріалів у системах очищення повітря сприяє збереженню навколишнього середовища та може

позитивно впливати на імідж будівельного проекту. Системи очищення повітря можуть бути інтегровані з іншими інженерними системами будівлі (опалення, вентиляція, кондиціонування), що сприяє їхній взаємодії та оптимізації енергетичного споживання.

Використання сертифікованих систем очищення повітря відповідно до встановлених стандартів може полегшити процес визначення їхньої ефективності та безпеки. Системи автоматизованого контролю та обслуговування можуть значно зменшити час та ресурси, витрачені на утримання систем очищення повітря.

Застосування сучасних технологій у будівництві, зокрема систем очищення повітря, може зробити об'єкт привабливішим для інвесторів та покупців нерухомості. Будівлі, оснащені ефективними системами очищення повітря, можуть мати конкурентну перевагу на ринку нерухомості та привертати більше покупців.

Якість повітря в житлових приміщеннях відіграє ключову роль у забезпеченні здоров'я і благополуччя мешканців. Необхідність підтримки чистого повітря в приміщеннях підкреслюється постійно зростаючою урбанізацією та підвищеним занепокоєнням щодо забруднення повітря та алергенів. Багатоповерхові житлові будинки, такі як багатоквартирні комплекси, представляють унікальні виклики у досягненні та підтримці високого рівня якості повітря в приміщеннях. Ця робота має на меті дослідити історичний контекст, сучасні технології та конкретні рішення для очищення повітря в таких житлових приміщеннях.

У цій науковій роботі досліджується історична еволюція та сучасний стан систем очищення повітря в житлових приміщеннях багатоповерхових будинків. Ми заглиблюємося в популярні методи і технології, що використовуються в сучасному очищенні повітря, з акцентом на конкретному прикладі 9-поверхового житлового будинку з кімнатами площею до 20 квадратних метрів. Ми наводимо технічні характеристики різних моделей систем очищення повітря та аналізуємо їхню придатність для таких житлових умов.

Концепція очищення повітря в житлових приміщеннях сягає корінням у глибину століть, коли примітивні методи включали вентиляцію, вогонь або прості фільтри. Сучасну епоху систем очищення повітря в житлових будинках можна простежити до середини 20-го століття. У цей період впровадження високоефективних фільтрів для очищення повітря від твердих частинок ознаменувало значний прогрес у технології очищення повітря.

ВИКОРИСТАННЯ ДОБАВОК У В'ЯЖУЧІ РОЗЧИНИ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ЇХ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Бородай Д. С., к.арх.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Кумеда Р.П., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Виробництво будівельних матеріалів широко відоме як затратна справа, значна частина витрат припадає на сировину та споживання паливно-енергетичних ресурсів. Зокрема, найбільш енергоємною фазою цього процесу є термічна обробка, на яку припадає близько 70% загального споживання енергії. Що стосується сировини, то в'язучі речовини відіграють домінуючу роль у визначенні загальної вартості кінцевого продукту. Зниження витрат у цьому контексті може бути досягнуто за рахунок використання тонкомолотих багатокомпонентних цементів і в'язучих речовин з низьким водоспоживанням. В даний час розроблено широкий спектр композиційних в'язучих, що включають сировину як природного, так і синтетичного походження в якості кремнеземних компонентів.

Однак, область, яка залишається недостатньо дослідженою, стосується процесів структуроутворення композитів під впливом умов термообробки. Ця прогалина в знаннях створює проблеми у впровадженні композитних в'язучих у виробництві бетону та залізобетону, які досі покладаються на прискорене твердіння, що досягається за допомогою тепловологісної обробки або автоклавування. Враховуючи ці обставини, дослідження процесів структуроутворення композиційних в'язучих з використанням сировини різного походження стає надзвичайно актуальним. Це дослідження має на меті пролити світло на складні взаємодії, що регулюють розробку композиційних в'язучих, і прокласти шлях до більш ефективних та економічно вигідних практик у промисловості будівельних матеріалів. Дослідження має на меті пролити світло на складні взаємодії, що регулюють розробку композиційних в'язучих, і прокласти шлях до більш ефективних та економічно вигідних практик у промисловості будівельних матеріалів.

Розробка високоефективних в'язучих ґрунтується на стратегічному підході до управління технологією на всіх етапах: використання активних компонентів, розробка ідеальних композицій, застосування хімічних підсилювачів, впровадження механохімічної активації компонентів і застосування різних інших методик. По суті, фактори, що впливають на ефективність композиційних в'язучих, а отже, і на характеристики виробів, отриманих на їх основі, можна розділити на три основні групи. Хоча умови затвердіння є ключовим технологічним аспектом, необхідно визнати, що їх

вплив на ефективність затверджувача тісно переплітається з генетичними та рецептурними факторами.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПОСИЛЕННЯ ФУНДАМЕНТНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КАПІТАЛЬНОГО РЕМОНТУ В БАГАТОПОВЕРХОВОМУ ЖИТЛОВОМУ БУДИНКУ

*Галушка С.А., старший викладач
Грищенко Р.А., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Техніко-економічне обґрунтування виконання робіт з посилення фундаментних конструкцій під час проведення капітального ремонту в багатоповерховому житловому будинку є ключовим етапом у процесі планування та реалізації будівельних проектів. Актуальність цього підходу визначається кількома основними аспектами: безпека та стійкість споруд; підвищення надійності конструкцій; збільшення терміну служби будівлі; енергоефективність; підвищення ринкової цінності; зменшення ризику аварій.

Особливо актуальною є проблема посилення та реконструкції фундаментів. Фундамент, конструкція і будівля утворюють взаємопов'язану систему, що складається з різних елементів. Найслабшою ланкою в цій системі є конструкція або фундамент, оскільки його деформації обмежуються власними деформаціями основи.

Розвиток соціально-економічної динаміки в Україні протягом останніх десятиліть призвів до появи значної когорти власників нерухомості та інвесторів, які беруть активну участь як у нових будівельних проектах, так і в реконструкції та реставрації об'єктів. На нинішньому етапі розвитку нашої країни баланс між новим будівництвом та реконструкцією становить 15%-85%. Отже, тема реновації сьогодні має важливе значення. Ревіталізація існуючих об'єктів є однією з найактуальніших проблем для сучасних будівельників.

Метою цього проекту є узагальнення колективних знань різних поколінь щодо зміцнення фундаментів і будівель в цілому. Це передбачає визначення стратегій, які гарантують довговічність і стійкість конструкцій за допомогою методів реконструкції, а також визначення найбільш ефективних технологій для зміцнення існуючих фундаментів будівель у процесі реконструкції.

Реконструкція житлових будинків є важливим підходом до вирішення проблеми нестачі житла. Це не лише подовжує термін експлуатації будівель, але й значно підвищує якість житла, усуває спільне проживання, модернізує інженерні системи в будинках, покращує архітектурну естетику, підвищує енергоефективність, експлуатаційну надійність та довговічність. Досягнення цих цілей передбачає розвиток і адаптацію промислових методів і технологій для прискорення реконструкції, дозволяючи мешканцям залишатися на своїх місцях.

Отже, техніко-економічне обґрунтування виконання робіт з посилення фундаменту є обов'язковим для досягнення оптимального співвідношення між витратами та отриманими перевагами в ході будівельного процесу.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОТОТЕХНІКИ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ РОБІТ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Гольченко М. Ф., старший викладач

Сумський національний аграрний університет

Пономаренко М. П., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Використання роботів у багатоповерховому житловому будинку є дуже актуальною і перспективною темою в контексті сучасного розвитку міст і технологій. Мета дослідження про використання роботів у багатоповерховому житловому будинку є багатогранною.

Кілька факторів підкреслюють її важливість. Зокрема, швидкий розвиток робототехніки та автоматизації трансформує різні галузі, в тому числі будівництво та управління нерухомістю. Інтеграція роботів у житлові будинки є передовим застосуванням технологій.

Також роботи мають потенціал для значного підвищення ефективності виконання таких завдань, як будівництво, технічне обслуговування, охорона та управління об'єктами. Це особливо важливо для вирішення проблеми нестачі робочої сили і підвищення продуктивності. Роботи можуть підвищити рівень безпеки багатоповерхових житлових будинків, виконуючи завдання, які можуть бути небезпечними або вимагати цілодобового моніторингу. Це сприяє добробуту і спокою мешканців.

Використання роботів може призвести до створення більш стійких та енергоефективних будівель за рахунок оптимізації управління ресурсами, скорочення відходів та енергозбереження. В епоху старіння населення роботи можуть допомогти у вирішенні завдань, пов'язаних з охороною здоров'я та старінням на місці, дозволяючи зберігати незалежність і якість життя.

Важливо оцінити поточний стан технології робототехніки та її застосовність до багатоповерхових житлових будинків, завдяки оцінці можливостей різних типів роботів, таких як будівельні, сервісні, прибиральницькі та охоронні. Ефективність і продуктивність використання роботів полягає у необхідності дослідити, як роботи можуть підвищити ефективність, знизити операційні витрати і вирішити проблему нестачі робочої сили в будівництві, обслуговуванні та управлінні житловими будинками. Вивчення того, як роботи підвищують безпеку в житлових будинках,

забезпечуючи спостереження, моніторинг і можливості реагування на надзвичайні ситуації, дозволяють забезпечити захист громадянам.

Крім того важливо дослідити, як роботи сприяють сталому розвитку, включаючи скорочення відходів, енергоефективність та оптимізацію ресурсів у багатоповерхових житлових будинках, а також розглянути вплив роботів на якість життя і зручність для мешканців, зокрема, у зв'язку з підтримкою здоров'я і старінням на місці. Використання досягнень робототехніки в контексті регуляторних та етичних міркувань дозволяє проаналізувати регуляторні та етичні питання, пов'язані з використанням роботів у житлових будинках, включаючи конфіденційність, відповідальність і дотримання існуючих законів і стандартів.

Наприкінці необхідно надати рекомендації та навести найкращі практики для ефективного впровадження роботів у багатоповерхових житлових будинках, враховуючи технологічні, експлуатаційні та людські фактори.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ

*Дмитрієва О.І., д.е.н., професор
Аділов Е.К., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Поточний стан транспортного сектору України характеризується значними викликами, викликаними конфліктами та кризами, що негативно вплинули на залізничні, автомобільні та авіаційні мережі, вимагаючи ретельного аналізу та стратегічного планування для їх відновлення. Втілення інноваційних технологій, таких як автономні транспортні засоби та цифровізація логістичних процесів, є критично важливим для підвищення ефективності та безпеки транспортних операцій.

Відновлення інфраструктури є ключовим аспектом для зміцнення та модернізації транспортного сектору України. Це включає комплексні заходи з реконструкції та модернізації пошкодженої інфраструктури, такої як мости, дороги, залізничні колії та аеропорти. Ефективне відновлення передбачає не тільки відновлення пошкоджень, але й впровадження нових технологій та підходів, що сприятимуть підвищенню довговічності, безпеки та ефективності транспортної інфраструктури. Це включає в себе і впровадження стійких, екологічних рішень, що відповідають сучасним вимогам і тенденціям розвитку. Важливим аспектом є також пошук ефективних джерел фінансування, включаючи використання державних коштів, приватних інвестицій, а також міжнародної фінансової підтримки.

Стратегія відновлення транспортного сектору України повинна бути багатогранною та враховувати як технічні, так і економічні аспекти. Наведемо ключові елементи зазначеної стратегії:

1. Оцінка пошкоджень та потреб - початок стратегії має починатися з детального аудиту та оцінки стану існуючої інфраструктури, виявлення найбільш пошкоджених об'єктів та визначення пріоритетів для відновлення.

2. Планування і проєктування - розробка детальних планів відновлення, що включають в себе як невідкладні заходи для тимчасового вирішення критичних проблем, так і довгострокові проєкти по модернізації інфраструктури.

3. Інтеграція інноваційних технологій - використання сучасних технологій, таких як цифровізація, автоматизація, використання відновлюваних джерел енергії, для підвищення ефективності та стійкості транспортної системи.

4. Фінансування та інвестиції - залучення фінансування через державні програми, приватні інвестиції, а також міжнародну фінансову підтримку для реалізації проєктів відновлення.

5. Співпраця з міжнародними партнерами - встановлення партнерства з іноземними урядами, міжнародними організаціями та експертами для обміну знаннями, досвідом та ресурсами.

6. Залучення громадськості та стейкхолдерів - підтримка відкритого діалогу з громадськістю та зацікавленими сторонами для забезпечення прозорості процесу відновлення та врахування місцевих потреб та інтересів.

7. Моніторинг та оцінка виконання - регулярний моніторинг та оцінка ходу реалізації проєктів відновлення, для своєчасного виявлення проблем та коригування планів.

Ця стратегія вимагає комплексного підходу, що включає в себе технічні, економічні, соціальні та екологічні аспекти, і повинна бути гнучкою для адаптації до змінюваних умов та потреб.

Відновлення та модернізація транспортного сектору України є важливою передумовою для економічного відновлення та стабільного розвитку країни. Це не лише сприятиме відновленню постраждалої інфраструктури, але й забезпечить необхідні умови для підвищення мобільності громадян та ефективності бізнесу. Інтеграція сучасних технологій та екологічно сталих рішень в транспортну інфраструктуру стане ключем до відповідності глобальним стандартам та вимогам. Крім того, відновлення транспортного сектору підсилить зовнішньоекономічні зв'язки та міжнародну інтеграцію України. Отже, це питання є актуальним не тільки для внутрішнього розвитку країни, але й для її позиціонування на міжнародній арені.

Література:

1. Дмитрієва О. І. Перспективи інноваційного розвитку транспортної інфраструктури. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2020. № 3 (35). С. 13–22.

2. Дмитрієва О. І. Оцінка інноваційного потенціалу транспортної інфраструктури. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2020. № 4 (36). Т.2. С. 23–32.

3. Степаненко, С., Городецька, Т., Руденко, С. (2023). Інвестиційна кладова розвитку транспортної системи України. *Економічний простір*. 2020. (184), 123-128. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-21>.

4. Іванов С. В., Харазішвілі Ю. М. Інноваційні фактори розвитку транспортної системи України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 47–55. URL: [http://www.venu-journal.org/download/2017/2\(33\)/pdf/10-Ivanov.pdf](http://www.venu-journal.org/download/2017/2(33)/pdf/10-Ivanov.pdf)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Куземко А.В., аспірант

Українська інженерно-педагогічна академія

Становлення та розвиток сучасної інноваційної підприємницької діяльності виступає одним із основних напрямів економічного зростання та економічного піднесення країни. Завдяки інноваціям значно відтворюється конкурентоспроможність, залучається до країни потік нових інвестицій.

Підприємництво та інновації є двома основними чинниками, які забезпечують економічне зростання за умов сучасної глобалізаційної системи. Окрім інноваційних технологій та технологічних проривів запроваджуються і нові методи розвитку ринку та організації праці.

Не кожне підприємництво може бути інноваційним, а лише те, що дозволяє перетворити підприємницький дохід у результаті створення, використання чи дифузії інноваційного продукту.

Інноваційні підприємства, що належать до суб'єктів інноваційного підприємництва, слід розглядати як:

- підприємства, що здійснює комплексне новаторство;
- здійснює науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, та/або здійснює закупівлі нових продуктів та/або технологій;
- на систематичній основі впроваджує нові науково-технічні рішення у новий чи вдосконалений продукт, та/або технологічний процес, та/або організацію діяльності;
- має найвищий рівень фінансування інноваційної діяльності;
- має права інтелектуальної власності;
- розробляє, виробляє та реалізує інноваційні продукти, обсяг випуску яких у грошовому вимірі перевищує 70% його загального обсягу виробництва.

Інноваційним підприємництвом називається «...підприємницька діяльність, спрямована створення нових товарів, технологій і послуг, і супроводжується формуванням відповідних методів організації та управління.

Сутність сучасного інноваційного підприємництва проявляється через значення та функції в економічній сфері, у соціальному захисті та розвитку суспільства, що є сукупністю послідовних елементів: забезпечення, важелі, принципи, умови, функції та ознаки інноваційного підприємництва [1].

Підприємницькі здібності зумовлені економічним інтересом підприємця, а інтерес виступає його основним стимулом до нових звершень і досягнень на підприємствах цієї сфери.

На сьогодні функціонування підприємництва, зокрема інноваційного, потребує необхідного державного регулювання та підтримки існування в економічному середовищі. Необхідність державної підтримки викликана такими обставинами:

- складністю організаційного процесу наукових досліджень;
- відсутністю інтересу у бізнес-структурі до досягнення соціального ефекту;
- відсутністю вільної конкуренції у вітчизняних інноваційних підприємствах.

Від ефективності системи економічної мотивації для висококваліфікованих і творчих особистостей, забезпеченості можливостей для реалізації підприємцем мотивації власника та інтелектуального капіталу мають пряму залежність досягнення інноваційного підприємництва. Сучасна інноваційна підприємницька діяльність має сформувати новий ефективний економічний устрій, в основі якого лежать науково-технічні досягнення та якісно нові зміни у існуючій моделі реалізації інноваційного спрямування національної економіки.

Основою інноваційного підприємництва є малі інноваційні фірми, які є технологічними лідерами в галузях економіки, що зароджуються, і відкривають нові сегменти ринку, розвивають нові виробництва, підвищують наукоємність і конкурентоспроможність виробництва і таким чином сприяють формуванню нових технологічних укладів.

Інноваційне підприємництво є засобом досягнення комерційної мети та основним фактором для безперервного економічного зростання та розвитку.

Розвиток вітчизняної інноваційної діяльності має уповільнений напрямок формування, зумовлений низкою факторів. Однак значна кількість впливових обставин зумовлює значущість та необхідність стабільного розвитку вітчизняного інноваційного підприємництва.

Як відомо, для забезпечення розвитку економіки країни та підвищення якості життя населення необхідно створити нову економіку, яка ґрунтується саме на інноваційних досягненнях і матиме економічне зростання у довгостроковій перспективі.

Для переходу до сучасної технологічної економіки вагоме значення має виважена інноваційна політика, основною метою якої має бути ефективне застосування практичних знань та умінь, що забезпечить прибуткове інноваційне функціонування підприємства.

Таким чином, інноваційне підприємництво виступає як особливий новаторський процес у створенні нового продукту, являючи собою особливий вид господарювання, спрямованого на пошук нових можливостей, а також комерційне використання нововведень. Крім того, інноваційне підприємництво характеризується особливою поведінкою підприємця, вираженого

новаторським управлінським мисленням, зміною стилю правління, повною готовністю брати на себе ризик по здійсненню нового проекту та одночасно фінансовою відповідальністю.

Література:

1. Гавриш О. М., Пильнова В. П., Пісковець О. В. Інноваційне підприємництво: сутність, значення та проблеми в сучасних умовах функціонування. *Економіка та держава*. № 12. 2020. С. 109–113.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗУМНОГО БУДИНКУ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Стовбур О. М., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Впровадження технології розумного будинку (Smart Home) у будівництві багатоповерхового житлового комплексу має значущий вплив на комфорт, безпеку та енергоефективність, зокрема, завдяки збільшенню комфорту життя, зменшенню витрат на енергопостачання, підвищенню рівня безпеки, оптимізації управління інфраструктурою, забезпеченню індивідуального підходу, зростанню вартості нерухомості, інтеграції з екологічними стандартами, зменшенню витрат на обслуговування, створенню естетичного та сучасного образу, підвищенню конкурентоспроможності тощо.

У сучасному будівництві інтеграція систем розумного будинку в багатоповерхові житлові будинки перетворилася на критично важливе і перспективне питання. Більше того, актуальність систем розумного дому поширюється на глобальний масштаб. Оскільки зміна клімату та енергозбереження стають ключовими питаннями, розумні будинки стали практичним рішенням для скорочення споживання енергії та викидів парникових газів. Оптимізуючи використання енергії та мінімізуючи відходи, ці системи ідеально відповідають міжнародним цілям сталого розвитку.

Актуальність цієї теми підкреслюється численними перевагами, які вона пропонує з точки зору поліпшення якості життя мешканців будинків, підвищення енергоефективності, посилення безпеки і узгодження з більш широкими цілями сталого розвитку. Системи розумного дому вийшли за межі простої зручності; вони стали важливим компонентом у прагненні створити інтелектуальний, сталий житловий простір.

Системи розумного дому задовольняють зростаючий суспільний запит на безперебійний і зручний спосіб життя. Вони дають можливість власникам і

орендарям житла контролювати і відстежувати різні аспекти свого житлового простору з надзвичайною легкістю і точністю. Незалежно від того, чи це регулювання термостата через додаток для смартфона, чи отримання сповіщень про потенційні порушення безпеки, чи автоматизація освітлення та побутових приладів, ці системи змінили спосіб взаємодії людей зі своїми оселями.

В цілому, впровадження технології розумного будинку при будівництві багатоповерхового житлового будинку обґрунтовано ефективністю, комфортом та здатністю відповідати вимогам сучасності.

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗОЛИ З ТЕС ЯК МАТЕРІАЛУ ДЛЯ УТЕПЛЕННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Тесля Ж. В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Пошук стійких та екологічно чистих будівельних матеріалів став першочерговим завданням сучасної будівельної індустрії. На цьому тлі використання пористих блоків, виготовлених із золи теплових електростанцій, постає як переконливий шлях для інновацій. Зі зростанням уваги до зменшення вуглецевого сліду та перепрофілювання промислових побічних продуктів, актуальність дослідження цих пористих блоків виходить за межі традиційних будівельних практик.

Зола теплових електростанцій, побічний продукт виробництва енергії, створює екологічні проблеми через її утилізацію. Однак, перетворюючи ці відходи на поризовані блоки, ми можемо не лише вирішити проблему утилізації золи, але й зробити внесок у створення екологічно безпечного будівельного матеріалу. Пористість, притаманна цим блокам, забезпечує унікальні тепло- та звукоізоляційні властивості, що робить їх перспективними кандидатами для використання в різних сферах будівництва. Ця робота має завдання дослідити значення пористих блоків на основі золи теплових електростанцій, проливаючи світло на їхній потенціал для революції в практиці сталого будівництва.

Екологічні переваги, зменшення залежності від традиційних будівельних матеріалів і потенціал для створення циркулярної економіки в будівельному секторі підкреслюють безпосередню актуальність цього дослідження. Оскільки будівельна галузь прагне відповідати глобальним цілям сталого розвитку, дослідження альтернативних матеріалів, таких як поризовані блоки з золи теплових електростанцій, стає не тільки актуальним, але й необхідним для майбутнього екологічно свідомого будівництва.

Основною метою цього дослідження є всебічне вивчення можливості, властивостей та застосування пористих блоків, отриманих із золи теплових електростанцій. Для досягнення цієї головної мети дослідження буде переслідувати наступні конкретні цілі:

– аналіз складу матеріалу: проведення детального аналізу складу золи для розуміння її хімічних і фізичних властивостей як основи для виробництва пористих блоків;

– оптимізація виробничого процесу: дослідити та оптимізувати виробничий процес виробництва пористих блоків з золи, враховуючи такі фактори, як співвідношення змішування, умови твердіння та потенційні добавки для покращення властивостей блоків;

– оцінка ефективності: оцініть тепло- та звукоізоляційні властивості пористих блоків за допомогою лабораторних випробувань, порівнюючи їх з традиційними будівельними матеріалами, щоб з'ясувати їх придатність для різноманітних будівельних застосувань;

– оцінка міцності та довговічності: дослідження міцності та довговічності поризованих блоків у різних умовах навколишнього середовища, забезпечення їхньої стабільності та експлуатаційних характеристик з плином часу;

– аналіз впливу на навколишнє середовище: провести оцінку життєвого циклу для визначення впливу на навколишнє середовище виробництва та використання пористих блоків на основі золи ТЕС у порівнянні з традиційними будівельними матеріалами.

Вирішуючи ці завдання, це дослідження має на меті надати цінну інформацію про технічну життєздатність, екологічну стійкість та потенційне застосування пористих блоків, отриманих із золи теплових електростанцій. Результати цього дослідження можуть вплинути на будівельну практику, пропонуючи екологічно чисту альтернативу традиційним будівельним матеріалам.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МОНОЛІТНОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЗМІННОЇ ОПАЛУБКИ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Васильченко Д. В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Техніко-економічне обґрунтування впровадження монолітного будівництва з використанням незмінної опалубки є важливим етапом у плануванні та реалізації будівельних проектів. Актуальність цього підходу визначається кількома ключовими факторами: ефективністю витрат матеріалів; швидкістю будівництва; підвищенням якості будівельних робіт; можливістю для архітектурної творчості; зменшенням впливу на довкілля; економією робочої сили тощо.

Використання незнімної опалубки є передовою розробкою, оскільки вона прискорює хід будівництва та підвищує якість будівель. Вона економить такі матеріали, як арматура і цемент, зменшує залежність від погодних умов під час бетонних робіт, покращує звуко- і теплоізоляцію, а також спрощує управління проектом, полегшуючи монтаж попередньо виготовлених компонентів і усуваючи потребу в демонтажі та різноманітному вантажопідйомному обладнанні.

Економічні переваги системи незнімної опалубки можуть бути реалізовані завдяки її ефективному використанню як на етапі будівництва, як опалубки, так і на етапі експлуатації, як невід'ємної частини завершеної конструкції. Для досягнення цих переваг необхідно точно підібрати конструкцію, розміри і товщину елементів опалубки.

будівництві монолітних залізобетонних будівель двома найбільш трудомісткими і найменш автоматизованими завданнями є армування і опалубка. Приблизно 65% робіт на будівельних майданчиках виконується вручну.

Важливо відзначити, що найбільша частка витрат, понесених при зведенні бетонних і залізобетонних конструкцій, припадає на витрати на опалубку, часто перевищуючи 45% від загальних витрат на будівництво. Для порівняння, на укладання бетону припадає 7% загальних витрат, на арматурні роботи – 8%, а на опалубку – значні 45% загальних витрат.

Отже, очевидно, що розробка ефективних систем опалубки потребує цілеспрямованих досліджень. Це дуже важливо, оскільки вимагає вивчення впливу технологічних параметрів на якість монолітних конструкцій. Такі дослідження можуть значно підвищити ефективність, реалістичність та економічність будівельних проектів.

Успіх монолітного будівництва значною мірою залежить від удосконалення систем опалубки. На сучасному етапі розвитку монолітного будівництва ці системи потребують адекватної науково-технічної підтримки, враховуючи різноманітні функціональні вимоги до різних типів опалубки.

Таким чином, техніко-економічне обґрунтування впровадження монолітного будівництва з незмінною опалубкою підкреслює його переваги у вигляді ефективності витрат, швидкості реалізації та стійкості конструкцій, роблячи цей метод актуальним та перспективним у будівельній індустрії.

ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ЧЕТВЕРТОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ (ВСТАНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ) ЯК ДРАЙВЕР

Пахомова Л.В., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Четверта глобальна проблема – це проблема встановлення справедливості у світової економіки [1].

Одразу необхідне підкреслити, що справедливість не варто розглядати на побутовому, й тим більше, на примітивному, обивательському рівні – це занадто небезпечно: її невірне розуміння може вести до відхилення від справжньої справедливості, а це приведе до соціальної напруги, яка може досягти непередбачуваних наслідків (протестів, бунтів, революцій тощо).

Справедливість – це суворі необхідності, і цю істину усвідомили видатні соціальні філософи і соціальні економісти ще у далеку давнину.

Справедливість – це найзагальніший і найефективніший економічний засіб забезпечення соціальної злагоди у будь-якому суспільстві. Встановлення справедливості – це *засіб* переносу зовнішніх і внутрішніх імпульсів прогресу в розвиток всієї економіки нашої країни, це драйвер.

Метою доповіді автора і стало ознайомлення зі самою сутністю справедливості, яка була встановлена у [2].

Перш за все, необхідне констатувати факт, що проблема встановлення справедливості звичайно існувала протягом всієї історії людства. Однак ця проблема відсувалася на другий план іншими більш актуальними проблемами.

Причина цього в тому, що проблема справедливості пов'язана з розподіленням виробленої вартості. А це означало, що спочатку необхідно було ефективно вирішити проблему створення самої вартості. І ця проблема на теперішній час в основному вирішена провідними країнами світу. Ось саме зараз на перше місце висувається проблема справедливого розподілення цієї вартості.

Однак, вона поділяється на дві важливі підпроблеми: визначення істинного сенсу самої справедливості, і лише після цього може бути вирішена саме проблема реалізації, досягнення справедливості.

При цьому, як слідує зі [2], перша частина проблеми справедливості все ж таки вирішувалася протягом всієї історії людства в основному соціальними філософами, а потім особливо протягом ХХ століття – і соціальними економістами. У [2] до видатних соціальних філософів відносять Аристотеля, Епікура, Цицерона, Френсіса Бекона, Томаса Гоббса, Баруха Спінозу, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля, Юма, Бенґама; до соціальних економістів - А. Сміта, Дж. Кейнса, Ф. А. фон Хайека, В. Ойкена, Альфред Мюллер-Армака.

Для наочності можливо привести погляди на справедливість саме таких видатних соціальних економістів як Фрідріх Август фон Хайек і Вальтер Ойкен.

Так, Хайек був прихильником природного, стихійного, «спонтанного порядку» в економіці. Його погляди прямо протилежні Кейнсу про активне втручання держави в економіку. Хайек доводить, що будь-яке зовнішнє втручання в «спонтанний порядок» ринку може лише підірвати його механізм і нашкодити економіці в цілому [2].

Ойкен теж прихильник вільної ринкової економіки, але заснованої не на «спонтанному порядку» Хайека, а на «соціально-економічному порядку» [2]. Ойкен дуже акуратно висловлювався про роль держави в соціальній економіці. Він, як і Хайек, був проти директивно планованої економіки. Але на відміну від

Хайека, він завжди підкреслював, що навіть вільна (децентралізована) ринкова економіка не повинна організовуватися стихійно, а свідомо формуватися державою, в певному правовому полі. Ідеї Ойкена – це ідеї про розумний синтезі, оптимум ринкового і державного регулювання економіки.

Автор вважає, що проведений ретельний аналіз визначення сенсу справедливості видатними соціальними філософами, потребує доповнення поглядами на неї також і соціальними економістами. І це привело до важливого, остаточного висновку, що при всій різноманітності поглядів на сенс справедливості, всі соціальні філософи і соціальні економісти до справедливості відносять тільки *п'ять* основних умов, факторів, які можуть забезпечити, гарантувати справедливість – це: *порядок, мораль і право, свобода і відповідальність*. Більш істинного, коректного визначення справедливості не існує.

Більш зате, автором було встановлене, що кожний зі цих п'яти факторів виконує різну і свою особисту роль у досягненні справедливості. У [2] було встановлене, що порядок – це головна умова, головний засіб встановлення справедливості, це її сутність. А інші чотири умови встановлення справедливості є елементи змісту справедливості.

Автор вважає за необхідне звернути увагу на походження терміну справедливості і її сенс, який надавали йому у давньому Римі. Термін «справедливість» походить від латинського «юриспруденція», яке означає «право», право держави. Право встановлює правила покарання за їх порушення. А порушення правил соціуму веде до звинувачення і покарання, тобто – до відповідальності. Саме у цьому зв'язок справедливості і відповідальності встановлений з тлумачення тільки термінів.

Висновок. На думку автора саме порядок є і може бути драйвером розвитку національної економіки України.

Література:

1. Соціальна справедливість у світовій економіці. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174_009-015.pdf
2. Бабайлов В. К., Приходько Д. О. Визначення основних аспектів соціальної економіки. Економічні та безпекові виклики сучасного бізнес-середовища: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2020. с. 56-65.

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сідельнікова В.К., к. п. н., доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Глобалізація світової економіки, постійне зростання цін на усі види сировинних ресурсів, особливо енергоносії, посилення конкуренції на світових ринках та інші сучасні виклики зумовили вибір усіма розвиненими країнами світу інноваційного шляху розвитку. Важливу роль при цьому відіграє інноваційне підприємництво, яке є динамічною формою інноваційної діяльності, що забезпечує неперервний потік інноваційних ідей та їхнє практичне втілення у конкретні інноваційні продукти. Тому досить актуальною є потреба у подальшому дослідженні даної наукової проблеми з метою виявлення чинників, які перешкоджають активізації результативності інноваційного підприємництва, та розробки комплексу заходів з пошуку можливостей для усунення основних перешкод його розвитку для забезпечення ефективності національної економіки.

Слід зазначити, що дотепер у сучасній науковій думці відсутнє вичерпне універсальне визначення поняття інноваційного підприємництва. Поділяємо точку зору дослідників проблеми, що інноваційне підприємництво – це креативний, творчий і завжди ризикований вид підприємницької діяльності в умовах нестабільності зовнішнього середовища, що виявляється як складно-логічний процес розширеного економічного відтворення, який здійснюється юридичною або фізичною особою і спрямований на реалізацію інноваційних проєктів, новаторських методів організації праці, виробництво принципово нового товару, послуги, технології, причому результатом такої діяльності є отримання прибутку внаслідок комерціалізації і досягнення суспільної корисності [2, с. 28].

Практика засвідчує, що інноваційне підприємництво є однією із ключових передумов ефективного соціально-економічного розвитку держави. Водночас досвід функціонування вітчизняних підприємств показує, що в Україні інноваційне підприємництво усе ще не набуло рис повноцінної складової інноваційної сфери, не виконує основних функцій — економічної та соціальної, і не може виступати партнером світового інноваційного бізнесу.

Активному розвитку інноваційного підприємництва у національній економіці заважає ціла низка чинників, що позначається як на загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності, які впроваджують інновації, так і на результативності їхньої інноваційної діяльності. Серед основних чинників, які стримують розвиток інноваційного підприємництва, насамперед відзначають незначний попит з боку споживачів на інноваційну продукцію; недостатній обсяг фінансування науково-технічного розвитку національної економіки; обмеженість інструментів венчурного фінансування; недосконалість

мотивації до активної інноваційної діяльності [1; 3]. Військові дії на території України також негативно вплинули на розвиток інноваційного підприємництва.

Результати проведеного дослідження свідчать, що для забезпечення подальшого інноваційного розвитку підприємництва в Україні пріоритетним є створення ефективного механізму активізації інноваційного, науково-технічного потенціалів і забезпечення можливостей відновлення економіки країни. З цією метою слід передбачити розробку низки наступних дієвих заходів:

- удосконалення чинної законодавчої бази та нормативно-правової підтримки інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва;
- створення системи заохочення підприємницької діяльності, особливо малого підприємництва, адже саме воно має можливість швидко впроваджувати та проводити тестування нововведень і виступати каталізатором інноваційної діяльності;
- формування мережі центрів дослідницької та інноваційної інфраструктури (технопарки, інноваційні центри, науково-навчальні центри, інноваційно-технологічні кластери, інноваційні бізнес-інкубатори, центри інновацій і трансферу технологій, центри комерціалізації інтелектуальної власності, регіональні центри науки та інновацій, венчурні фонди тощо);
- забезпечення оптимального поєднання методів державного управління, які будуть враховувати потенціальні можливості інноваційного сектору національної економіки;
- формування сприятливих умов для розвитку інтелектуального потенціалу, спроможного ефективно здійснювати діяльність в умовах нестабільного розвитку економіки країни;
- удосконалення системи підтримки розвитку інноваційного підприємництва на регіональному та місцевому рівнях;
- створення програм підтримки стартап проєктів, молодих підприємців, зокрема й у закладах вищої освіти;
- налагодження тісної та продуктивної взаємодії основних учасників інноваційного підприємництва.

Реалізація цих заходів сприятиме подоланню наявних проблем і забезпечить необхідні умови для активізації інноваційного підприємництва у найближчій перспективі.

Література:

1. Крилова О.О. Напрями активізації розвитку інноваційного підприємництва в національній економіці. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50-1. С. 211 - 217.
2. Охріменко І.В., Гнатенко І.А., Дяченко Т.О., Артемчук В.О. Теоретико-методичні основи розвитку підприємництва в контексті глобалізації : управлінський та маркетинговий аспекти. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 2. С. 23 – 29.

3. Сідельнікова В.К. Особливості розвитку інноваційного підприємництва в умовах нестабільності. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 15-16 листоп. 2022 р. Харків: НТУ «ХП», 2022. С. 119 – 121.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРИВАТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ І МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

*Червякова Т.І., к.т.н., доцент
Національний транспортний університет*

Інформаційно-комунікаційна інфраструктура України має важливе значення для забезпечення військових успіхів і підтримки економіки. Незважаючи на те, що сектор інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в Україні продемонстрував надзвичайну стійкість під час військової агресії Росії, існують величезні потреби для відбудови і розвитку відповідної інфраструктури. Україна потребуватиме значних надходжень прямих іноземних інвестицій як для відновлення, так і для модернізації своєї ІКТ-інфраструктури, яка є необхідною умовою для залучення майбутніх приватних інвестицій.

До війни Україна була відома своєю процвітаючою інформаційно-комунікаційною та цифровою екосистемою. Маючи понад 4000 місцевих ІКТ-компаній, одну з найбільших мереж 4G у Європі та будучи четвертою за кількістю сертифікованих технічних професіоналів у світі, Україна є високоцифрованою державою. У 2020 році доступ до Інтернету мали приблизно 80 відсотків населення. У робочій силі ІКТ переважають молоді, цілеспрямовані, бізнес-орієнтовані та технічно підковані професіонали, які прагнуть перетворити цей сектор на головну рушійну силу української економіки.

Україна поки що не має можливостей мережі 5G, але її розгалужена мережа 4G надає послуги 91,6% населення. У 2021 році налічувалось 55,9 мільйона абонентів мобільного зв'язку, причому багато людей мали кілька передплат. «Київстар» є найбільшим оператором мобільного зв'язку в Україні з майже 48% ринку. Він стикається з сильною конкуренцією з боку Vodafone Україна та Lifecell, які охоплюють 34,8% та 16,8% абонентів відповідно.

Протягом перших шести місяців війни цілями Росії стали всі сектори української економіки, особливо ІКТ-інфраструктура: станом на лютий 2023 року ІКТ-інфраструктура на суму понад 2 мільярди доларів США була знищена, а понад 64 відсотки ІКТ-працівників були змушені переїхати. Крім того, в ІКТ-секторі було зафіксовано 1123 кібератаки. Особливо сильно постраждали українські телекомунікаційні провайдери: внаслідок війни було зруйновано понад 4 тисячі базових станцій та 60 тисяч кілометрів оптоволоконних ліній. Згідно з проміжною оцінкою Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), приблизно 12,2 відсотка домогосподарств втратили

можливість користуватись послугами мобільного зв'язку, а кількість базових станцій мобільних операторів скоротилося на 11 відсотків [1].

Однак сектор ІКТ виявився надзвичайно стійким. Незважаючи на всі проблеми, це єдиний сектор української економіки, який збільшив обсяги експорту з 2021 по 2022 рік. Галузь продовжувала розвиватися, незважаючи на війну, забезпечивши експорт комп'ютерних послуг на суму понад 6 мільярдів доларів США у 2022 році. Український уряд не мобілізував ІТ-працівників у війська та розширив податкові пільги для малого та середнього бізнесу в галузі. Ці заходи дозволили ІКТ-бізнесу залишатися платоспроможним і продовжувати експорт послуг.

Повоєнна відбудова ІКТ-інфраструктури України передбачатиме подвійний підхід: по-перше, відновлення існуючої інфраструктури, по-друге, модернізацію інфраструктури, щоб вона могла протистояти потрясінням у майбутньому. Застосувавши цей підхід, Україна може закласти основу для міцного та стійкого цифрового ландшафту [2].

Відновлення існуючої інфраструктури повинно бути першочерговим завданням. Це передбачає зосередження на зруйнованих телекомунікаційних мережах, електричних вузлах та цифровій допоміжній інфраструктурі. За оцінками МСЕ, Україні потрібно майже 1,8 мільярда доларів США, щоб відшкодувати збиток, завданий телекомунікаційному сектору тільки за перші шість місяців війни.

Однак українська економіка не зможе генерувати це фінансування самостійно і приватний сектор матиме важливе значення в цьому процесі. Сектор ІКТ широко розглядається як благодатне середовище для приватних інвестицій. Перед війною опитування, проведене Американською торговою палатою в Україні та Сітібанком, показало, що ІКТ були другим за привабливістю сектором для інвестування в Україні. Державно-приватне партнерство (ДПП) матиме ключове значення для мобілізації необхідних коштів, а сектор ІКТ особливо добре підходить для ДПП.

Щоб залучити масштабні приватні інвестиції, необхідно вжити певних заходів, які гарантуватимуть, що ІКТ-системи зможуть протистояти збоям і що інвестиційний процес буде прозорим. Це включає створення альтернативних джерел енергії та систем резервного копіювання, впровадження потужних заходів кібербезпеки та створення нормативно-правової бази, яка сприятиме розвитку стійких технологій.

Інвесторам також знадобиться краще покриття ризиків за допомогою гарантій і страхування. Співпраця з міжнародними установами, банками розвитку, приватними страховими компаніями, двосторонніми донорами та спеціалізованими постачальниками гарантій може допомогти Україні заохотити збільшення інвестицій, необхідних для повоєнного відновлення. Розвинена інфраструктура ІКТ в свою чергу стане основою для економічного зростання та залучення подальших інвестицій в інші сектори.

Література:

1. Bandura R., Staguhn J. and McLean M. (2023). Rebuilding and Modernizing Ukraine's ICT Infrastructure Will Be Essential to Attract Private Investment. Center for Strategic & International Studies. <https://www.csis.org/analysis/rebuilding-and-modernizing-ukraines-ict-infrastructure-will-be-essential-attract-private>
2. Краус К. М., Краус Н. М., Поченчук Г. М. Цифрова інфраструктура в умовах віртуалізації та нової якості управління економічними відносинами. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9279> (дата звернення: 26.10.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.82

ПРИНЦИПИ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕНЕРГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНА ОСНОВА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ

Юрченко О. В., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Савоненко А. О., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Енергоспоживання на експлуатаційні цілі в існуючих житлових і громадських будівлях в Україні приблизно втричі перевищує відповідні показники в технологічно розвинених країнах зі схожими природно-кліматичними умовами. За останні 15-25 років у сфері енергоефективності будівель та споруд було проведено багато дискусій, ініціатив з енергозбереження, теоретичних досліджень, створено прототипи обладнання та експериментальних проектів.

Враховуючи, що щорічне розширення житлових і виробничих площ за рахунок нового будівництва в 90-х роках становило приблизно 2% від існуючих площ, основний потенціал енергозбереження лежить в експлуатаційному секторі. Цей потенціал може бути реалізований шляхом реконструкції та модернізації існуючих активів.

За експертними оцінками, питомі тепловтрати в будівлях розподіляються наступним чином: до 45% є результатом організованої та неорганізованої інфільтрації нагрітого повітря, близько 35% - наслідком недостатнього опору теплопередачі огорожувальних конструкцій, і близько 20% можна віднести до неефективного використання гарячої води та погано відрегульованих систем опалення.

Основні причини неефективного споживання теплової енергії включають Недостатня функціональність нерегульованих систем природної вентиляції.

– неякісне виготовлення та нещільне з'єднання дерев'яних віконних рам і балконних дверей;

- недоліки архітектурно-планувальних та інженерних рішень опалювальних сходових клітин, сходових кліток та ліфтів;
- недостатня якість теплоізоляції зовнішніх стін, поверхонь, перекриттів підвалів та прозорих огорожень;
- відсутність приладів обліку, контролю та регулювання в системах опалення та гарячого водопостачання;
- розгалужена мережа зовнішніх тепломереж з недостатньою або зношеною теплоізоляцією;
- застаріле та здебільшого неефективне котельне обладнання;
- відсутність ефективного механізму стимулювання споживачів енергії до її економії;
- значно обмежене використання нетрадиційних та вторинних джерел енергії.

Стратегія енергозбереження при будівництві та експлуатації будівель і споруд передбачає системний підхід з обґрунтованою послідовністю взаємопов'язаних заходів. Ці заходи охоплюють містобудівні, архітектурні та дизайнерські аспекти, конструктивні вдосконалення, інженерні системи та експлуатаційні практики. Мета полягає в тому, щоб максимізувати економію невідновлюваного палива при мінімізації витрат і часу, необхідного для досягнення цих цілей.

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МОДУЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА НА ПРИКЛАДІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

*Юрченко О. В., к.е.н., доцент
Дячук О. В., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Впровадження технології модульного будівництва у процес створення багатоповерхового житлового будинку є важливим інноваційним напрямком для розвитку будівельного виробництва, зокрема, завдяки швидкості та ефективності будівництва, високій якості конструкцій, економії ресурсів, гнучкості в дизайні, економічній вигоді, стійкості до погодних умов, зручності управління проектом, можливості масштабування, використання інноваційних технологій, підвищення безпеки на будівництві.

У будівельній галузі, що швидко розвивається, поява модульного будівництва спричинила хвилю інновацій і змінила спосіб зведення будівель. Модульне будівництво – це не просто метод будівництва, а зміна парадигми, яка має величезний потенціал для зміни звичного нам будівельного середовища.

Це дослідження заглиблюється у багатогранний світ модульного

будівництва, надаючи комплексний аналіз його історичної еволюції, основних компонентів і принципів, проблем впровадження, порівняльний аналіз з традиційними методами будівництва, а також його поточний стан в Україні та в усьому світі.

Перехід будівельної галузі від традиційних методів до модульного будівництва – далеко не спонтанне явище. Шлях до цього трансформаційного зсуву був сформований історичною еволюцією, на яку вплинули зміни в технологіях, вимоги галузі та необхідність більш стійких та ефективних будівельних практик.

Модульне будівництво, яке часто називають будівництвом поза межами будівельного майданчика, сягає своїм корінням ранніх експериментів зі збірними компонентами. Його еволюція була пронизана важливими віхами, які привели цей метод до нинішнього стану технологічного прогресу і широкого впровадження. Розуміння історичного шляху модульного будівництва має вирішальне значення для розуміння того, як воно стало життєздатною альтернативою традиційним методам будівництва.

Впровадження технології модульного будівництва у створення багатоповерхового житлового будинку відкриває нові перспективи для розвитку будівельної галузі, забезпечуючи швидше, якісне та стійке до зовнішніх впливів будівництво.

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЇ У БУДІВЕЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ: ВИКОРИСТАННЯ ПІНОПОЛІСТИРОЛБЕТОНУ ПРИ БУДІВНИЦТВІ БАГАТОПОВЕРХОВОГО ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ

*Юрченко О.В., к.е.н., доцент
Лесний В.С., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Використання полістиролбетону в будівництві житлових будинків є дуже актуальним завдяки його численним перевагам. Він відомий своїми чудовими теплоізоляційними властивостями, які підвищують енергоефективність і знижують витрати на опалення та охолодження для власників будинків. Він також є легким, але міцним будівельним матеріалом, що робить будівництво швидшим та економічно вигіднішим. Крім того, його ізоляційні властивості сприяють створенню комфортного середовища в приміщенні, підтримуючи стабільну температуру і зменшуючи проникнення шуму, підвищуючи таким чином загальну придатність для життя і стійкість житлових споруд.

Полістиролбетон, унікальний будівельний матеріал з винятковими ізоляційними властивостями, за останні кілька десятиліть набув значного поширення в архітектурі та інженерії. Витоки полістиролбетону лежать у дивовижному поєднанні творчості, інновацій та стійкості, що відображає еволюцію будівельних матеріалів протягом століть. Це композитний матеріал,

що поєднує цемент, полістирольні гранули та інші добавки, став революційним будівельним матеріалом. Ця робота досліджує походження та історію винаходів полістиролбетону, підкреслюючи внесок, який змінив будівельну практику.

Історія полістиролбетону сягає середини 20-го століття, а його винайдення стало можливим завдяки спільним зусиллям кількох першопрохідців. Давайте заглибимося в ключові етапи його розвитку. Концепція додавання гранул пінополістиролу в бетон як засобу поліпшення теплоізоляції виникла в 1950-х роках. Дослідники почали експериментувати з додаванням гранул пінополістиролу в бетонні суміші, визнавши, що це покращує теплоізоляційні властивості матеріалу. Це стало першою творчою іскрою, яка призвела до появи полістиролбетону. 1970-ті роки стали свідками значного прогресу в розробці рецептури і вдосконаленні полістиролбетону. Дослідники визнали необхідність оптимізації розміру гранул і вивчення різних добавок, в тому числі армуючих волокон, для покращення механічних властивостей матеріалу. Ці розробки стали поворотним моментом в еволюції матеріалу. У цю епоху Європа почала використовувати полістиролбетон завдяки його енергоефективним будівельним властивостям.

Екологічні переваги полістиролбетону отримали подальше визнання в міру того, як будівельна галузь шукала екологічні будівельні рішення. Зокрема, легка вага матеріалу призвела до зменшення транспортних витрат і викидів, що зробило його привабливим вибором для екологічно свідомих будівельників. Крім того, його вогнестійкі властивості та доведена довговічність лише додали йому привабливості.

SAHIBKARLIĞA İNNOVATİV YANAŞMA

*Abbasova-Zeynalova Nuranə Nazim qızı
Mingəçevir Dövlət Universitet*

İnnovasiya anlayışı yeni fikir və imkanların fərqli bir perspektivdən tanınması və yaranmasıdır. İnnovasiya yeni və ya təkmilləşdirilmiş bir xidmət və ya istehsal metodunun inkişaf etdirilməsi və ticarət baxımından gəlirli olması üçün nəzərdə tutulan bütün prosesləri əhatə edir. Yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul, xidmət və ya istehsal metodunu inkişaf etdirmək yeni düşüncədən irəli gəlir. İnnovasiya davamlı bir fəaliyyət növüdür.

Sahibkarlıq yeni kapital qoyuluşu sahələrinin tapılmasına, yeni məhsulların və istehsal sahələrinin yaradılmasına və təkmilləşdirilməsinə, öz üstünlüklərini inkişaf etdirməyə və qazanc əldə etmək üçün müxtəlif fürsətlərdən səmərəli istifadə etməyə yönəlmiş yaradıcı fəaliyyət növüdür [1].

İnnovasiya sahibkarlığı bazar üçün yeni bir məhsul istehsalı, fəaliyyət profilindəki dəyişiklik və ya yeni bir müəssisənin və ya sahənin təməlidir. Bəzi müəssisələr böyüməni bərpa etmək, qlobal iqtisadi və maliyyə böhranını aradan qaldırmaq üçün səyləri birləşdirdikləri bir dövrdə iqtisadi artıma, iş yerlərinin açılmasına və yoxsulluğun azaldılmasına töhfə verməkdə mühüm rol oynaya biləcəyi

baxımından xüsusi diqqət innovasiya sahibkarlığına yönəldilmişdir. Sahibkarlığın və yeniliyin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olması və yeniliyin sahibkarlıqda bir vasitə kimi görülməsi geniş qəbul edilmiş bir həqiqətdir. İnnovasiya və yenilik anlayışları əməli fəaliyyətdə innovativ təfəkkürə malik sahibkar üçün dəyərə çevirilir və nəticədə iqtisadi gəlir gətirir.

İnnovasiya sahibkarlığı tamamilə yeniliyə əsaslanır, bu səbəbdən belə fəaliyyətin nəticəsi ya yeni məhsul, xidmət istehsal etmək, ya da tamamilə yeni xüsusiyyətlərə sahib bir məhsul və texnologiyalardır [2].

Bir qayda olaraq, sahibkarlıq fəaliyyətinin hər hansı formada həyata keçirilməsi praktikasını innovasiyanı əhatə edir, məsələn, istehsalın idarə olunması üçün yeni bir təşkilatın istifadəsi, məhsulun keyfiyyəti və ya istehsalın təşkili üçün yeni texnologiyaların təşkilinin tətbiqi. Ənənəvi malların istehsalı və ya bazara tədarükü həm istehsalın özünü, həm də malların keyfiyyət xüsusiyyətlərini dəyişdirməklə, qismən innovasiya tətbiq etməklə həyata keçirilə bilər.

İnnovasiya sahibkarlığının inkişafı istehlakçıların yeniliyə olan tələbindən, milli iqtisadiyyatın inkişaf etmiş elmi və texnoloji potensialının mövcudluğundan, riskli innovasiya fəaliyyətini maliyyələşdirən vençur şirkətlərinin və investorların fəaliyyətindən asılıdır.

İnnovasiya sahibkarlığının inkişafına bir sıra amillər təsir edir:

1) İqtisadi-texnoloji: maliyyə, maddi-texniki vasitələrin, qabaqcıl texnologiyaların, zəruri iqtisadi və elmi-texniki infrastrukturun, innovativ fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi üçün dövlət proqramlarının ehtiyatının mövcudluğu, yenilikçi fəaliyyət üçün maddi təşviqlər;

2) Siyasi-hüquqi: yeniliyi təşviq edən qanunvericilik tədbirləri, yeniliyə dövlət dəstəyi;

3) Təşkilati və idarəetmə: təşkilati strukturların çevikliyi, demokratik idarəetmə tərz, üfqi məlumat axınlarının üstünlük təşkil etməsi, özünü planlaşdırma, mərkəzsizləşdirmə, muxtariyyət, problem qrupları;

4) Sosial-psixoloji və mədəni: mənəvi təşviq, ictimaiyyətin tanınması, özünü reallaşdırmaq üçün imkanlar yaratmaq, yaradıcı əməyi azad etmək, iş kollektivində normal psixoloji iqlim.

Ölkəmizdə son onilliklərdə, xüsusən də 2008-ci il global böhrandan sonra sahibkarlıq və innovasiya biznes sahələrində və ictimai inkişaf siyasətində əsas anlayışlardan biri halına gəldi. Sahibkarlıq daha çox yeni məhsul və ya xidmətlər yaratmaq, yenilik etmək qabiliyyəti ilə əlaqəli olduğundan, demək olar ki, onun aktuallığı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Müasir şəraitdə sahibkarlıq, innovasiya və iqtisadi inkişaf arasında qarşılıqlı əlaqənin olduğunu göstərən böyük bir araşdırma mövcuddur və real vəziyyətdən asılı olaraq iqtisadi inkişafın yüksəldilməsində innovasiya sahibkarlığının roluna getdikcə daha çox əhəmiyyət verilməyə başlandı. İnnovasiya sahibkarlığı həm akademiya, həm də siyasət arasında artan marağa səbəb oldu. Məsələn, Avropa Birliyinin inkişaf strategiyası - Avropa 2020 strategiyasının əsasını innovasiya sahibkarlığı təşkil edir [3].

İstehsala innovasiyanı tətbiq etməyi zəruri edən bir neçə amillər var. Məsələn, bazarda yeni rəqiblərin meydana çıxması, rəqiblərin öz istehsalını təkmilləşdirməsi,

rəqiblərin önə keçməsi, məhsula olan marağın azalması, istehsalın genişləndirilməsi, yenidənqurma, yeni məhsulun mənimsənilməsi və buraxılışı, istehsal olunan məhsulların yeni çeşid və modellərinin hazırlanması və s. [4].

Innovasiya prosesi hər şeydən əvvəl yeni məhsulların mənimsənilməsi, buraxılan məhsulun modernləşdirilməsi, yeni istehsal vasitələrinin istehsal prosesinə cəlb edilməsi, yeni texnologiya və məhsulun istehsalı üsullarından istifadə edilməsindən ibarətdir. Innovasiya prosesinin əsas mərhələləri daxil olmuş ideyaların sistemləşdirilməsi, yeni məhsul ideyalarının hazırlanması, eyni məhsulun iqtisadi səmərəliliyinin təhlili, marketinq proqramının hazırlanması, yeni məhsulların hazırlanması, bazarda testləşdirmə aparılması, istehsalatda yeni məhsulun tətbiqi barədə qərar qəbul edilməsi və s. ibarətdir. Innovasiyanın nəticələrinə gəldikdə isə bu prosesdə adətən məhsulun çeşidi təzələnir, rəqabət qabiliyyəti yüksəlir, əhalinin tələbatının ödənilməsi təmin edilir, istehsalın səmərəliliyi yüksəlir, məhdud resurslardan qənaətlə istifadə olunur, istehsal xərcləri azaldılması mənfəətin artmasına gətirib çıxarır.

Innovasiyanı həyata keçirmək iri həcmdə istehsal, işçi qüvvəsi və təşkilati-sosial xərclər çəkmədən mümkün deyil. Innovasiya həm də eksperimentlərlə bağlıdır. Mütamadi olaraq tətqiqatlar, təcrübələr, praktikalar, planlar tələb edir. Ona görə də innovasiya sahibkarlığını istehsala tətbiq etmək elə də asan məsələ deyil. Bu çətinliyi aradan qaldırmaq yollarından biri lizinq müqavilələrinin bağlanmasıdır. Bu müqaviləyə uyğun olaraq, lizinq şirkəti sifariş olunan maşın, avadanlıq və s. malı istehsalçıdan alır və sifarişçiyə icarəyə verir. Müqaviləyə əsasən icarə haqqı amortizasiya ayırmaları və lizinq şirkətinin mənfəətindən ibarət olur.

Xarici iqtisadçılar innovasiya sahibkarlığı ilə iri müəssisələrin məşğul olmasını məqsəduyğun sayırlar. Buna səbəb bilavasitə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi innovasiyanın mənimsənilməsinin yüksək xərc tələb etməsidir. Bu xərc isə əsasən qiymətli ixtiralar və yeni sınaq nümunələrinin hazırlanması işinin əmək kollektivinin çoxsaylı səyini və çox güclü maddi texniki baza tələb etməsindən irəli gəlir. Odur ki, yalnız yüksək maliyyə vəsaitinə malik olan iri firmalar innovasiya layihələrini başa çatdırı bilirlər. İri firmaların digər üstünlüyü orada çoxməqsədli tədqiqatların hazırlanmasıdır. Həm də bu firmalarda sınaq- layihə və elmi-tədqiqat işlərinin aparılması zamanı müxtəlif yanaşmalardan istifadə edilməsi də onların digər üstünlüyünü müəyyən edir [5].

Innovasiya prosesinin son məqsədi yeni məhsulun kommersiya qabiliyyətinin yüksəldilməsi və kütləvi istehsalının təşkilidir. Buna görə də fəaliyyətində uğur qazanmaq istəyən hər bir sahibkar istehsala innovasiyanı tətbiq etməlidir.

Innovasiya bazarı yeni əmtəələrin reallaşmasının yeri və şərtləri, həmçinin innovasiya sahibkarlığı ilə əlaqədar iqtisadi forma və mexanizmlər sistemindən ibarətdir. Məlum olduğu kimi, bazar mexanizmi qiymət, pul, kredit və digər müstəqil kateqoriyalan özündə əks etdirir. Bazar mexanizmi yeni məhsulların tədqiqinə xidmət edir və onun idarə edilməsinin ən mühüm faktorlarına çevrilir. Eyni zamanda bazar mexanizmi yeniliklərin istehsalına və sahibkarlara təsir vasitəsi kimi də istifadə olunur.

Ümumiyyətlə, innovasiya sahibkarlığı yeniliklərdən praktik istifadə yolu ilə ən yaxşı xüsusiyyətlərinə malik malların (məhsulların, xidmətlərin) və texnologiyaların yaradılmasına gətirib çıxaran iqtisadi bir proses olaraq təyin edilə bilər. İnnovasiya sahibkarlığı yeni bir şey yaratmağın xüsusi bir yenilikçi prosesi, davamlı yeni imkanlar axtarmağa, yeniliyə istiqamətlənməyə əsaslanan bir idarəetmə prosesidir. Bu, sahibkarın yeni bir layihə həyata keçirmək və ya mövcud bir layihəni yaxşılaşdırmaq riskini öz üzərinə götürmək istəyi ilə nəticələnən maddi, mənəvi və sosial məsuliyyətlə əlaqələndirilir.

Kiçik müəssisələrin innovasiya fəaliyyəti onların mövcudluq üsuludur. İri müəssisələrin innovasiya fəaliyyəti isə onların inkişafının yalnız bir fazası, həyat tsiklinin bir mərhələsidir. Kiçik innovasiya sahibkarlığı köhnə şirkətlər çərçivəsində yeni firmalar formalaşması prosesləri ilə, riskli firmaların yaradılması və fəaliyyəti, “inkubator proqramları” və “inkubator firmaları” yaradılması və onların fəaliyyəti ilə əlaqədardır. [6].

Xarici ədəbiyyatlarda innovasiya sahibkarlığının iş yerlərinin açılmasına təsiri ilə yanaşı yeniliklərin, iqtisadi inkişafın və rifahın inkişaf etdirilməsində nəzərə çarpan rolu olduğu qeyd edilmişdir. Tədqiqatçılar iqtisadi inkişaf və innovasiya sahibkarlığı arasındakı əlaqə haqqında zamanla fərqli fikirlər söyləmişdirlər. İnnovasiyanın millətlərin iqtisadi inkişafında hərəkətverici qüvvə olduğu da düşünülür. Buna görə də innovasiya sahibkarlığı müasir iqtisadi inkişafın əsas amili hesab olunmağa başladı. Məsələn, Avropa Birliyinin inkişaf strategiyası - Avropa 2020 strategiyasının əsasını KOB-lər və innovasiya təşkil edir [7].

Lakin son dövrdə iqtisadi inkişafın yüksəldilməsində innovativ sahibkarların roluna gəldikcə daha çox əhəmiyyət verilməyə başlandı. İnnovativ sahibkarlar yeni fikirləri yüksək tələbatlı satıla bilən məhsullara, xidmətlərə və ya texnologiyalara çevirməyi bacaran sahibkarlar sayılır və bu səbəbdən yeniliklər onlar üçün yeni gəlir əldə etməkdə bir vasitə olaraq xüsusi bir rol oynayır. İnnovasiyaya əsaslanan sahibkarların dünyanın hər yerindəki iqtisadiyyatın çiçəklənməsində və yüksəlməsində əhəmiyyətli rol oynaması mübahisəsizdir.

Ədəbiyyat:

1. Tağıyev A.H., Aslanzadə İ.A. İnnovasiya menecmenti. Dərs vəsaiti. I-II hissə. Bakı-2017.
2. Tağıyev A.H., Səfərov Q.Ə.. İnnovasiya layihələrinin menecmenti. Bakı-2013.
3. Tağıyev A.H. İnnovasiya. Bakı-2018.
4. Tağıyev A.H., Əmirov İ.B.. İnnovasiya menecmenti. Bakı-2010.
5. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M.. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı-2009.
6. Qasımov İ., Cəbiyev F.. İnnovasiya sahibkarlığı və texnoparklar, Bakı-2017.
7. Niftullayev V.. Sahibkarlığın əsasları, Bakı – 2002.

Секція 5

Актуальні аспекти обліку, аудиту та оподаткування діяльності суб'єктів підприємництва

ВИКОРИСТАННЯ УКРУПНЕНИХ КОШТОРИСІВ У БУДІВНИЦТВІ

Богінська Л. О., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Демченко В. В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Етап ціноутворення в будівництві має унікальні характеристики і є важливою віхою в будівельному процесі. Правильно встановлене та раціональне ціноутворення дозволяє клієнту перевірити справедливність використання ресурсів для проекту та пов'язаних з ним витрат. Крім того, важливо, щоб на початковій стадії проектування інвестор міг отримати уявлення про очікувані фінансові зобов'язання, необхідні для реалізації будівельного проекту.

Головна задача, щоб у клієнта була можливість прискорити процес підготовки кошторисної документації та швидко оцінити капітальні інвестиції, ми розглянули можливість оптимізації розрахунків для всієї кошторисної документації.

Практичне використання укрупнених кошторисних показників зумовлене тим, що під час розробки кошторисної документації проектувальники вже на ранніх стадіях приймають техніко-економічні рішення щодо вартості окремих компонентів будівництва. Укрупнений показник вартості спрощує визначення окремих видів робіт та загальної вартості проекту порівняно з елементними кошторисними нормами.

Запропонований метод розрахунку передбачає наступні кроки.

Збір необхідних вихідних даних для розробки кошторису, а також порядок і послідовність їх підготовки.

Аналіз складу та змісту, які можуть бути застосовані для розрахунку укрупненої кошторисної вартості, що охоплює як прямі витрати, так і загальновиробничі витрати на всі будівельно-монтажні роботи.

Безпосередньо підготовка різних кошторисів, які можуть бути використані для формування комплексної кошторисної вартості як окремих елементів, так і всього будівельного проекту.

Підсумковий навчально-практичний матеріал передбачатиме оцінку розроблених кошторисів, що дозволить студентам провести порівняльний аналіз розроблених показників на основі типових аналогів. Основним

завданням є створення кошторисної документації.

Складання кошторисної документації всіх видів в рамках курсового та дипломного проектування з використанням одиничних розцінок на будівельні роботи може бути досить трудомістким. Це пов'язано, насамперед, з обмеженим складом та обсягом вихідних даних, що надаються у завданні на проектування, яке може не включати певні будівельні роботи, такі як зовнішні санітарно-технічні мережі, елементи благоустрою, дороги та інші.

Відсутність даних про закупівлю та встановлення технологічного обладнання значно спрощує визначення кошторисної вартості будівництва. Визначення вартості будівництва з використанням елементного кошторисного розрахунку передбачає значні розрахунки та часові витрати, навіть з використанням програмного забезпечення. Особливо на стадіях техніко-економічного обґрунтування або обґрунтування доцільності інвестицій.

Варто зазначити, що в проектах характер і методи будівельних робіт не завжди точно визначені, що призводить до коливань кошторисних норм, як в меншу, так і в більшу сторону. Як наслідок, техніко-економічні показники, що використовуються для характеристики конкретного будівельного проекту, часто не збігаються з показниками аналогічного проекту.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РУХОМОГО СКЛАДУ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Болдовська К.П., к.е.н., доцент
Федорченко Г.Л.*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В Україні бухгалтерський облік транспортних засобів регулюється національними стандартами бухгалтерського обліку, які відповідають міжнародним стандартам фінансової звітності.

Бухгалтерський облік рухомого складу допомагає автотранспортним підприємствам відстежувати вартість їхніх транспортних засобів, контролювати ефективність їх використання, враховувати всі експлуатаційні витрати та виконувати всі фінансові та податкові обов'язки відповідно до законодавства.

Основні особливості бухгалтерського обліку транспортних засобів включають такі аспекти:

- придбання транспортного засобу відображається в обліку за фактичною вартістю, яка включає в себе всі витрати, пов'язані з придбанням, такі як ціна придбання, податки, мита, комісії та витрати на транспортування;

- амортизація транспортного засобу, яка відображає ступінь фізичного зносу та морального старіння, розраховується й обліковується відповідно до законодавства України та НП(С)БО;

– обов'язковим є ведення обліку всіх експлуатаційних витрат, пов'язаних з транспортним засобом, таких як пальне, обслуговування, ремонт, страхування, технічний огляд та інші витрати;

– вартість транспортного засобу може бути переглянута (переоцінена) на підставі оцінки, яка може включати до себе такі фактори, як інфляція, зміни в ринкових цінах, амортизація тощо;

– при продажу транспортного засобу враховують отриману від продажу суму за вирахуванням балансової вартості транспортного засобу і всіх накопичених амортизаційних витрат;

– переміщення транспортного засобу між підприємствами або відділеннями власника також відображається в бухгалтерському обліку і може вплинути на податкові та амортизаційні обліки;

– при обліку бухгалтер повинен враховувати податкові аспекти, пов'язані з транспортними засобами, включаючи податок на додану вартість, податок на прибуток та інші податки;

– вимагається ведення фінансового обліку та складання фінансових звітів, які включають в себе інформацію про транспортні засоби.

Для забезпечення точного бухгалтерського обліку транспортних засобів, відображення витрат, пов'язаних з експлуатацією рухомого складу АТП тощо важливими є документи первинного бухгалтерського обліку. Ці документи містять різноманітну інформацію, яка фіксується при придбанні, обслуговуванні, експлуатації і реалізації транспортних засобів.

Основними документами, що зазвичай використовуються для первинного бухгалтерського обліку транспортних засобів, є такі:

– рахунок-фактура (інвойс) – документ, який видається продавцем транспортного засобу і містить інформацію про ціну, податки, дату продажу, реквізити продавця та покупця; цей рахунок необхідний для правильного відображення витрат на транспортний засіб у бухгалтерському обліку;

– акт приймання-передачі – використовується при придбанні транспортного засобу для фіксації факту отримання транспортного засобу підприємством; в цьому акті вказуються ідентифікаційні дані транспорту, його технічний стан, кількість і стан запасних частин, обладнання тощо.

– договір купівлі-продажу – документ, який містить умови угоди між продавцем і покупцем транспортного засобу; договір вказує основні параметри угоди, такі як ціна, терміни, гарантії тощо;

– технічний паспорт – документ, який містить інформацію про технічні характеристики транспортного засобу, включаючи VIN-код, реєстраційні дані, розмір двигуна, тип пального тощо;

– акти про приймання-передачу до експлуатації – документи, які фіксують факт приймання транспортного засобу до експлуатації та його стан на момент приймання; ці акти можуть також містити дані про обладнання, яке поставляється з транспортним засобом;

– договори про технічне обслуговування та ремонт – договори, в яких визначається умови і вартість технічного обслуговування і ремонту транспортних засобів; ці договори використовуються для фіксації витрат на обслуговування;

– рахунки на оплату – рахунки, що використовуються для фіксації фактичних витрат на транспортні засоби, такі як пальне, запасні частини, ремонт, страхування та інші витрати;

– документи, що підтверджують витрати на пальне – квитанції, чеки або інші документи, які підтверджують покупку пального для транспортних засобів;

– акт вибуття – документ, який фіксує факт вибуття транспортного засобу зі складу підприємства, причину та отриману суму при продажу або списанні.

Загалом, документи первинного обліку транспортних засобів служать для забезпечення дотримання всіх вимог бухгалтерських і податкових стандартів.

Таким чином, загальною метою бухгалтерського обліку рухомого складу основних засобів є забезпечення точності й об'єктивності фінансової звітності автотранспортного підприємства, а також дотримання всіх вимог податкового та бухгалтерського законодавства України.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

Болдовська К.П., к.е.н., доцент

Вербицька В.І., к.е.н., доцент

Хорошилова І.О., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Розрахунок та облік податку на додану вартість (ПДВ) є достатньо складним з огляду на певну недосконалість його нормативно-методичного забезпечення.

Податкове законодавство України не містить спеціальних норм і не передбачає особливих умов оподаткування ПДВ бюджетних установ. Так, вартість товарів, які постачаються, виконуваних робіт, надаваних послуг бюджетних установ обкладається ПДВ за базовою ставкою 20 %, за виключенням визначеного у ст. 193 ПКУ переліку операцій з постачання, які оподатковуються за нижчою за базову ставкою (0 %, 7 % або 14 %), визначеного у ст. 196 ПКУ переліку операцій з надання послуг, які не є об'єктом оподаткування ПДВ, а також визначеного у ст. 197 ПКУ переліку операцій, які звільнені від оподаткування ПДВ. На практиці, з огляду на специфіку діяльності, за більшістю операцій бюджетних установ ПДВ не нараховується і не сплачується. Однак, коли бюджетна установа здійснює комерційну діяльність або надає платні послуги третім особам поза рамками своїх основних функцій, ПДВ нараховується.

Загалом, додана вартість товарів/послуг, що постачаються, складається з первинних доходів, а саме: заробітної плати з нарахуваннями, прибутку,

відсотка і ренти. Особливістю створення доданої вартості бюджетними установами є, по-перше, не включення витрат держави на заробітну плату до розрахунку ПДВ, по-друге, не отримання прибутку як мети діяльності таких установ, відповідно, у разі відсутності решти двох з названих вище складових – ренти і відсотка в операціях з надання послуг – додана вартість бюджетними установами не створюється.

Облік ПДВ у бюджетних установах ґрунтується на специфічних правилах і вимогах, які визначає податкове законодавство. Зокрема, як слідує з викладеного вище, у діяльності бюджетних установ досить типовою є ситуація, за якої вони одночасно здійснюють операції, які оподатковуються ПДВ, які звільняються від оподаткування ПДВ і такі, що не є об'єктом оподаткування ПДВ, – це вимагає ведення окремого обліку таких операцій (проводити таке розділення на рівні аналітичного обліку допомагає Єдиний реєстр податкових накладних), а при складанні податкової декларації – відповідно, проводити розподіл ПДВ між оподатковуваною та неоподатковуваною діяльністю, якщо така ситуація існує.

ПДВ за операціями бюджетних установ відображається на рахунках бухгалтерського обліку на підставі податкової накладної, яку платник податку зобов'язаний скласти в електронній формі на дату виникнення податкових зобов'язань у визначеному законодавством порядку, накласти електронний підпис уповноваженої платником особи та зареєструвати в Єдиному реєстрі податкових накладних у встановлений термін.

Нормами податкового законодавства у бюджетних установах, як й у суб'єктах підприємницької діяльності не дозволяється враховувати до податкового кредиту витрати, які не підтверджені податковими накладними. На відміну від комерційних підприємств, у бюджетних установах розгалужений бухгалтерський облік розрахунків за ПДВ складно вести через недосконалість системи реєстрів їх бухгалтерського обліку.

Так, у бюджетних установах для відображення розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість, використовується меморіальний ордер № 14 «Накопичувальна відомість нарахування доходів спеціального фонду суб'єктів державного сектору». З огляду на те, що цей ордер показує і суму податку на додану вартість, і суму отриманих бюджетною установою доходів за кожним контрагентом і видом здійснюваної операції, – цей реєстр, з одного боку, є складним для аналітичних цілей, а з іншого – не надає повної інформації про суму податкового кредиту до відшкодування, або величину податкового зобов'язання установи за місяць.

Не допомагає у веденні обліку ПДВ і План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. В бюджетних установах інформація за розрахунками з податку на додану вартість узагальнюється на рахунку 63 «Розрахунки за податками і зборами» (6311 «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами»). Відсутність окремих, затверджених рахунків по типу «Податкові зобов'язання» і «Податковий кредит», ускладнює роботу бухгалтера таких установ.

Таким чином, у предметній області проведеного дослідження, з одного боку, можна констатувати нечіткість урегулювання питання розрахунків бюджетних установ з державою з ПДВ на законодавчому рівні, що, з іншого боку, може призводити до помилок в обліку, а також до санкцій з боку податкової служби. Отже, необхідно внести зміни до законодавства, що регулює питання розрахунків бюджетних установ з державою з ПДВ, для вирішення цих нечіткостей. Це дозволить бюджетним установам з більшою точністю відображати свої зобов'язання і податковий кредит з ПДВ та підвищить рівень довіри до фінансової звітності цих установ.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Болдовська К.П., к.е.н., доцент
Проскура А.С.*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Бухгалтерський облік виробничих запасів на дорожньо-будівельному підприємстві є важливою складовою його системи обліку та фінансового управління. У таблиці 1 узагальнені основні аспекти, які варто враховувати при організації такого обліку.

Таблиця 1 – Організаційні аспекти обліку виробничих запасів дорожньо-будівельного підприємства

Аспект організації обліку	Характеристика
1. Класифікація виробничих запасів	Виробничі запаси можуть бути класифіковані на різні категорії, такі як сировина, матеріали, паливо, запасні частини, готова продукція тощо. Важливо встановити чітку систему класифікації, яка відповідає специфіці діяльності дорожньо-будівельного підприємства.
2. Оцінка виробничих запасів	Визначення вартості виробничих запасів включає в себе розрахунок собівартості та визначення ринкової вартості, якщо вона відрізняється від собівартості.
3. Фіксація руху виробничих запасів	Ведення обліку надходження і вибуття виробничих запасів є обов'язковим і включає в себе реєстрацію всіх операцій з їх закупівлі, використання і продажу.
4. Формування облікових карток	Для кожного виду виробничих запасів рекомендується створювати облікові картки, в яких фіксується інформація про кількість, вартість, дату закупівлі та інші характеристики. Це допомагає відстежувати зміни в обсягах та вартості запасів.
5. Розрахунок	Якщо виробничі запаси підлягають амортизації (наприклад,

Аспект організації обліку	Характеристика
амортизації	запасні частини для обладнання), то необхідно розраховувати амортизацію та враховувати її в бухгалтерському обліку.
6. Перевірка фактичного залишку	Регулярно слід проводити інвентаризацію виробничих запасів для перевірки фактичного залишку та порівняння з обліковими даними.
7. Фінансова звітність	Всі дані щодо виробничих запасів повинні відображатися в фінансовій звітності підприємства, зокрема в балансі та звіті про прибуток і збитки.
8. Дотримання податкових обов'язків	При обліку виробничих запасів слід враховувати податкові аспекти, такі як оподаткування прибутку та сплата податку на додану вартість у разі продажу виробничих запасів.
9. Внутрішні контрольні процедури	Важливо встановити внутрішні контрольні процедури для захисту виробничих запасів від крадіжок, недостовірної інформації та інших ризиків.
10 Документообіг	Усі документи, пов'язані з виробничими запасами, повинні бути належним чином оформлені, збережені та архівовані відповідно до вимог законодавства

Таким чином, викладені організаційні особливості спрямовані на забезпечення точного і надійного бухгалтерського обліку виробничих запасів на дорожньо-будівельному підприємстві, відтак, практичне їх урахування і втілення є важливим для провадження ефективного фінансового управління.

МАРЖИНАЛЬНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ

*Вербицька В.І., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Однією з важливих завдань бухгалтерського управлінського обліку є збір та узагальнення інформації, корисної для прийняття менеджерами та вищим керівництвом підприємства правильних управлінських рішень [1].

Особливе місце у системі управління має прийняття раціональних короткострокових управлінських рішень, яке ґрунтується на даних управлінського обліку та аналізу. Найважливіше завдання підготовки інформації для цілей проведення короткострокового управлінського аналізу полягає у поділі всіх витрат організації на постійні, які не залежать від обсягу продажу, та змінні, величина яких змінюється із зміною ступеня завантаження виробничих потужностей або обсяг виробництва.

При виробленні оперативних управлінських рішень змінні витрати є релевантними, тобто суттєвими. У зв'язку з цим слід враховувати особливості

їхньої поведінки. У цій ситуації зручний і практичний у використанні маржинальний підхід. Постійні витрати методу вважаються нерелевантними до прийняття управлінських рішень, тому вони або зовсім виключаються з розрахунків, або показуються окремо і одночасно списуються зменшення прибутку звітний період. Для вироблення управлінських рішень на основі маржинального підходу використовуються наступні основні показники: загальна сума змінних витрат; питомі змінні витрати; маржинальний дохід (прибуток); питомий маржинальний дохід (прибуток); маржинальна рентабельність.

Маржинальний підхід має великі можливості використання при прийнятті рішень у таких господарських ситуаціях як: оптимальне використання наявних у підприємства виробничих потужностей; початок виробництва нового продукту; планування асортименту продукції, припинення виробництва конкретного продукту; оптимальне використання виробничого ресурсу, що є лімітуючим фактором; обґрунтування рішень щодо аутсорсингу; ціноутворення та інші.

Використання маржинального підходу при ухваленні короткострокових управлінських рішень дозволяє проаналізувати кілька альтернативних варіантів і вибрати з них найбільш оптимальний і вигідний. Це не тільки підвищує якість прийнятих управлінських рішень, а й спричиняє максимізацію прибутку, що є основною метою функціонування будь-якого підприємства.

Література:

1. Вербицька В. І. Управлінський облік операційних доходів і витрат у забезпеченні економічної безпеки підприємства. *Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 31 жовтня 2020 року*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2020. С. 467-470.

ЗНАЧЕННЯ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ

*Вербицька В.І., к.е.н., доцент
Окушко Я.О., здобувач вищої освіти рівня магістр
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Бухгалтерський облік покликаний допомагати малому бізнесу досягати успіху, даючи керівництву уявлення про загальний фінансовий стан компанії, пропонуючи точний звіт про грошові потоки, демонструючи можливості для зростання та забезпечуючи організованість і точність під час оплати податків. Власник малого бізнесу має можливість самостійного контролю бухгалтерського обліку свого бізнесу або найняти професійного бухгалтера, який допоможе вам налаштувати бізнес, підготувати фінансові документи, керувати процесами нарахування заробітної плати, нарахувати податки тощо.

Щоб керувати малим бізнесом не потрібно бути експертом з бухгалтерського обліку, але керівник просто зобов'язаний набути кілька базових бухгалтерських навичок задля переконаності, що його бізнес працює та знаходиться на шляху до прибутків [1].

Бухгалтерський облік не тільки полегшує життя під час оподаткування, але й надає кращі уявлення про фінансове становище вашого бізнесу. Нижче наведено кілька поширених способів, використання яких може допомогти трансформувати бізнес для його більшої цінності для клієнтів:

1. Фінансова стабільність. Коли фінанси бізнесу в порядку, керівник має точне уявлення про те, скільки грошей надходить і йде. Він також може створювати точніші прогнози майбутніх доходів і витрат, щоб переконатися у достатності грошових резервів, щоб пережити будь-які важкі часи. Маючи стабільні фінанси бізнесу, є можливість запропонувати своїм клієнтам постійний позитивний досвід.

2. Більша ефективність. Належний бухгалтерський облік пропонує актуальні фінансові дані про стан бізнесу, а це може допомогти прийняти важливі рішення щодо необхідності та термінів нових інвестицій у бізнес. Точні фінансові дані допоможуть вирішити, чи настав правильний час інвестувати більше грошей у вашу компанію та як ці витрати вплинуть на грошовий потік.

3. Розумніший маркетинг. Фінансові записи надають уявлення про витрати та грошовий потік, що, у свою чергу, може допомогти приймати кращі рішення щодо маркетингу малого бізнесу. Точна бухгалтерська інформація може допомогти обрати правильний час для запуску маркетингової кампанії та зрозуміти, чи відповідають маркетингові зусилля бажаним результатам.

Отже, існують три основні сфери ефективного обліку малого бізнесу [2]:

1. Майстер основ бухгалтерського обліку.

Попри таку назву, бухгалтерія – це лише відстеження бізнес-операцій за доходами та платежами. Оскільки однією з основних бізнес-цілей, ймовірно, є заробіток, то для цього потрібно знати, як дохід порівнюється з витратами. Правильне ведення бухгалтерії може допомогти з донесенням інформації про те, чи отримується прибуток, чи є небезпека залишитися без взагалі без грошей.

2. Подання податкової декларації для бізнесу.

Податковий сезон може бути напруженим періодом для фрілансерів і власників малого бізнесу, і не дарма: подання податкових документів стає складнішим, коли особи працюють самостійно. Але за допомогою правильного обліку протягом року можна запобігти негативним явищам та істотно зменшити ризики, пов'язані з податками. Існують різні типи податків на бізнес, які відрізняються в залежності від галузі.

3. Створення фінансових звітів.

Бухгалтерські звіти можуть допомогти прийняти важливі бізнес-рішення. Ймовірно, власник часто стикається з важким вибором: чи купувати дороге обладнання для свого бізнесу, які конкретні послуги запропонувати клієнтам, чи наймати підрядників, щоб допомогти з робочим навантаженням та вчасно

виконати замовлені послуги або роботи. В той самий час існує ряд бухгалтерських звітів, які можуть допомогти прийняти ці рішення. Найпоширеніші звіти наступні :

- звіт про рух грошових коштів : розкриває всю фінансову діяльність, починаючи від грошей, які надходять у бізнес (прибутки від клієнтів) до витрат на переїзд (оренда, комунальні послуги, персонал тощо). Зрозуміло, що це важлива інформація, яку потрібно правильно зібрати. Насправді, дослідження показують, що надзвичайно велика кількість підприємств зазнає краху через проблеми з грошовими потоками;

- звіт про прибутки та збитки : розкриває загальний дохід і загальні витрати за певний період часу. Він не такий детальний, як звіт про рух грошових коштів, але ним надається корисний огляд фінансового стану бізнесу;

- баланс : показує, чим володіє компанія і що вона винна за певний період часу. Іншими словами, це дає уявлення щодо фінансового становища в будь-який момент часу.

Отже, бухгалтерський облік для малого бізнесу важливий, оскільки він дозволяє контролювати фінанси, визначати прибутковість, виконувати податковий облік, вести звітність та дотримуватися законодавчих вимог, що сприяє ефективному управлінню та збільшенню шансів на успіх.

Література:

1. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. 384 с.

2. Давидовська Г. І. Сучасний стан малого підприємництва в Україні. Модернізація економіки України: основні тенденції та проблеми : монографія / за наук. ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків : ТНЕУ, 2020. С. 32-42.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА

Ковальова Т.В., к.е.н., доцент

Крамаренко О.В., здобувачка

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Кожен господарюючий суб'єкт в умовах ринкової економіки прагне отримувати позитивні фінансові результати від своєї діяльності. Ця мета є об'єктивною та обумовлена не тільки прагненням утримати свої позиції на ринку, а також у стабільному подальшому розвитку та розширенні підприємства [1]. Фінансовий результат виступає узагальнюючим показником, що об'єднує всю фінансово-господарську діяльність підприємства. Він дає

можливість встановити взаємозв'язок між усіма іншими економічними показниками та узагальнити результати діяльності підприємства [2].

Основою визначення фінансового результату є співставлення доходів і витрат підприємства від різних видів діяльності.

Обліково-аналітичне забезпечення доходів підприємства - це комплекс заходів і інструментів, які допомагають підприємству ефективно виконувати облік доходів, контролювати їх походження і аналізувати їх структуру і динаміку. Це допомагає підприємству приймати обґрунтовані управлінські рішення з метою збільшення доходів. Основні компоненти обліково-аналітичного забезпечення доходів підприємства:

- облік доходів: включає в себе систему обліку доходів, яка дозволяє відстежувати прихід доходів з різних джерел і деталізувати їх по статтях;
- аналіз доходів: включає в себе методи інтерпретації даних про доходи, аналіз їх структури і динаміки, виявлення закономірностей та прогнозування їх розвитку. Це допомагає виявляти проблемні аспекти в процесі формування доходів і приймати на їх основі стратегічні рішення;
- контроль доходів: включає в себе систему контролю за отриманням доходів від різних джерел і перевірку їх належності нормативним вимогам, а також систему контролю за їх використанням і достовірністю;
- маркетингове дослідження ринку: включає в себе збір і аналіз даних про потенційних клієнтів, конкурентів і ринкові умови з метою розроблення і впровадження ефективних маркетингових стратегій для збільшення доходів;
- планування доходів: включає в себе складання планів доходів на короткострокову і довгострокову перспективу, прогнозування доходів на основі аналізу ринкових тенденцій і внутрішніх факторів, а також визначення цілей і завдань для їх досягнення;
- отримання інформації: включає в себе використання інформаційних систем і технологій для отримання актуальної та достовірної інформації про доходи, а також забезпечення доступу до неї для відповідних користувачів.

Одним із способів удосконалення обліку доходів підприємства може бути використання сучасного програмного забезпечення для фінансового обліку, яке дозволяє автоматизувати процеси обліку доходів та забезпечує точність та надійність даних. Також, важливо враховувати такі фактори, як:

- класифікація доходів: Розробка системи класифікації доходів допоможе зрозуміти інформацію щодо джерел прибутків, їхньої суті та аналізувати їх так, щоб краще управляти доходами;
- врахування податкових норм. При формуванні доходів слід дотримуватися податкових норм та регуляцій, які встановлені відповідними органами. Це допоможе запобігти можливим санкціям або штрафам;
- моніторинг та аналіз доходів. Регулярний моніторинг та аналіз доходів дозволить виявити проблеми, спричинені зменшенням обсягу доходів або зміни структури доходів. Це дозволить вчасно прийняти відповідні заходи для виправлення ситуації.

- управління витратами. Ефективне управління витратами, зокрема контроль над невиконанням зобов'язань стосовно обслуговування запасів або послуг, допомагає поліпшити фінансовий результат і збільшити прибуток;
- аналіз факторів, що впливають на доходи. Слід проводити аналіз факторів, що можуть вплинути на доходи, наприклад, зміна програми маркетингу, зовнішнього середовища або конкуренції. Це допомагає зрозуміти, як доходи підприємства залежать від різних чинників і як їх змінити;
- застосування нових стратегій продажів. Дослідження і застосування нових стратегій продажу, таких як маркетингові кампанії, програми лояльності або вдосконалення асортименту товарів / послуг, можуть сприяти збільшенню доходів підприємства;
- навчання та розвиток персоналу. Налагодження ефективної системи навчання для персоналу з питань обліку доходів, аналізу та управління фінансами допоможе ефективніше використовувати можливості для збільшення доходів підприємства.

Література:

- 1.Гуренко Т. О. Економічна сутність фінансових результатів. Економічні науки. *Облік і фінанси*. 2013. № 10(3). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(3\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(3)_34).
- 2.Бондаренко Н.М., Ковальчук Т.І. Економічна сутність фінансових результатів діяльності підприємства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2014. №. 8(4). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8%284%29_13.

ОБЛІК ЗАПАСІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ковальова Т.В., к.е.н., доцент

Білоус Д.О., здобувачка

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Система управління підприємством вважається ефективною, якщо вона забезпечує покращення продуктивності, зниження витрат, укріплення конкурентоспроможності і досягнення стратегічних цілей підприємства. Бухгалтерський облік всіляко повинен сприяти цьому, оскільки він допомагає управлінцям здійснювати своєчасне інформоване прийняття рішень та планування діяльності підприємства. Він є необхідним інструментом для забезпечення успішного функціонування сучасних суб'єктів господарювання; дозволяє контролювати фінансову діяльність підприємства, приймати обґрунтовані рішення та планувати подальшу діяльність. Облік є інструментом контролю за використанням ресурсів підприємства і дозволяє виявляти неефективне використання коштів, рух активів та заборгованості [1,2].

Зниження витрат – це перш за все, правильний облік запасів. Облік запасів на підприємстві забезпечує точність та достовірність інформації про

наявність запасів, витрати на їх придбання та рух. Це дає змогу ефективно планувати виробництво, забезпечувати належну запаси матеріалів та готової продукції, а також контролювати витрати підприємства

Облік запасів - це процес визначення, реєстрації і контролю за наявними в підприємстві матеріальними цінностями, призначеними для подальшого використання у виробничих або торговельних операціях. Ефективний облік запасів дозволяє компанії точно визначити наявність матеріалів, провести аналіз їх руху та забезпечити необхідну кількість товарів для задоволення попиту на ринку. Ефективний облік запасів є важливим аспектом управління ланцюгом постачання та фінансових показників підприємства. Досягнення ефективного обліку запасів допомагає знизити витрати на утримання запасів, забезпечує швидкий доступ до потрібних товарів, зменшує ризик затримки в постачанні та недостачі товарів, а також покращує обслуговування клієнтів. Основні принципи ефективного обліку запасів включають:

- аналіз та класифікація запасів за важливістю. Це допомагає ідентифікувати критичні товари та товари, які можна замовити при необхідності;
- раціональне управління запасами. Це означає знаходження оптимального рівня запасів, щоб уникнути недостачі або перепродажу;
- використання автоматизованих систем управління запасами. Це допомагає вести точний облік запасів, зменшує ризик помилок та забезпечує швидкий доступ до необхідної інформації про запаси;
- застосування методів контролю запасів. Це включає регулярні інвентаризації, моніторинг руху запасів та встановлення критеріїв запасів;
- встановлення ефективних систем постачання. Це означає розробку стратегії постачання, знаходження надійних постачальників та встановлення ефективних умов постачання;
- аналіз та управління попитом. Це допомагає прогнозувати попит на товари, враховувати сезонні варіації та забезпечувати достатню кількість товарів для задоволення потреб клієнтів.

За допомогою цих принципів підприємство може досягти ефективного управління запасами, забезпечивши оптимальну кількість товарів, достатню для задоволення попиту, знижуючи при цьому затрати та ризики, пов'язані з утриманням запасів.

Шляхи зниження запасів можуть бути такими:

- оптимізація управління запасами. Важливо встановити оптимальний рівень запасів, враховуючи попит на товари, терміни постачання та можливість отримання нових партнерів для постачання товарів у випадку потреби;
- використання моделей прогнозування попиту. Аналізувати попит на запаси, враховуючи сезонність, економічні тенденції та інші фактори, що можуть впливати на попит, допоможуть побудовані моделі прогнозування;
- раціоналізація постачання. Важливо укласти вигідні договори з постачальниками, переглянути деталі угод на постачання товарів, щоб знизити витрати на транспортування та забезпечити оптимальний рівень запасів;

- впровадження систем автоматизації. Застосування спеціального програмного забезпечення для обліку запасів дозволяє автоматизувати процеси контролю, поповнення та витрат;
- вдосконалення процесу логістики. Оптимізувати процес доставки і зберігання запасів, знизити час постачання, а також мінімізувати витрати на зберігання їх у складах.

Література:

1. Коваль Н.І. Сутність виробничих запасів як економічної категорії: обліковий та управлінські аспекти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 7. С. 93-105.
2. Смалій Ю. О., Бенчак В. І., Польова Т. В. Удосконалення обліку та контролю наявності та руху виробничих запасів на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://surl.li/dxnaf>.

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНІ ТА ФІСКАЛЬНІ АСПЕКТИ

*Мунтян Б. В., аспірант,
Плиса В. Й., к.е.н., професор
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Основою бази оподаткування, що забезпечує формування доходів держави є доходи населення, а система прибуткового оподаткування – невід’ємною складовою податкової системи кожної країни. Її специфіка залежать від політичного устрою, історичного розвитку та національних особливостей держави. Мусимо зазначити, що підґрунтям «системи оподаткування доходів громадян має бути не стільки її фискальна ефективність, як здатність стимулювати зростання заощаджень населення, які в подальшому слугуватимуть одним із джерел фінансування економіки країни» [1].

Визначення оптимального рівня вилучення доходів громадян до централізованих фондів держави є досить складною та багатоаспектною проблемою, що потребує зваженого підходу для її вирішення. Адже з одного боку, відбувається формування фінансової бази держави як основи її забезпеченості достатнім обсягом фінансових ресурсів для забезпечення розвитку соціально-економічної інфраструктури країни, а з другого боку – підтримання належного рівня добробуту різних верств населення країни через перерозподіл доходів.

Перерозподіл доходів громадян через систему оподаткування дозволяє згладити жорсткість ринкових механізмів та зробити ринкову економіку більш соціально-орієнтованою. Податок на доходи фізичних осіб є важливим джерелом наповнення бюджетів усіх рівнів як в Україні, так і в багатьох економічно розвинутих країнах. ПДФО є вагомим фінансовим інструментом реалізації принципу фінансової самостійності територій, адже він лежить в

основі визначення їхнього фіскального потенціалу та сприяє підвищенню якості надання суспільних послуг та потреби в здійсненні економії бюджетних коштів.

Аналізуючи фіскальну ефективність системи оподаткування доходів фізичних осіб, варто відмітити, що впродовж останніх п'яти років спостерігається поступове зростання частки ПДФО та військового збору у структурі доходів зведеного бюджету України з 19,4% у 2018 році до 21,4% у 2019 та 2020 роках. Водночас у 2021 році маємо незначне скорочення частки ПДФО у доходах на 0,4%, що зумовлено, на нашу думку, впливом пандемії COVID-19 на економіку України, а в 2022 маємо значне скорочення частки ПДФО у доходах на 10,7%, що зумовлено повномасштабним вторгненням росії в Україну.

Головним джерелом наповнення бюджетів фондів соціального страхування («ґрунтується на принципі колективної солідарності та створення громадських страхових фондів за рахунок зборів обов'язкових страхових внесків»[3, с.36]) є єдиний соціальний внесок, який сплачують роботодавці та базою нарахування якого є заробітна плата кожного працівника. Однак, коштів, які акумульовані за рахунок сплати ЄСВ, недостатньо для забезпечення ефективного функціонування системи соціального страхування в цілому та пенсійного забезпечення, зокрема.

Зростання обсягу надходжень ЄСВ впродовж останніх п'яти років обумовлено зростанням середньої та мінімальної заробітної плати в Україні. Однак, зберігається тривожна ситуація щодо скорочення кількості застрахованих осіб, адже з 2019 р. до 2021 р. зменшилась кількість застрахованих майже на 1 млн осіб. Ситуація ще більше загострилася у 2022 році, що спричинено значною еміграцією українців через війну в Україні. Після завершення активних бойових дій часка працездатних осіб повернеться в Україну, але все ж очікується значне скорочення кількості застрахованих осіб. Як наслідок, треба очікувати і зменшення обсягу надходження ЄСВ, що загрожуватиме поглибленню кризи в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

У соціально-економічному аспекті, задля модернізації системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, необхідно перейти до практики використання прогресивної шкали оподаткування доходів населення, оскільки оподаткування доходів усіх верств населення (фізичних осіб), без врахування розміру самих доходів, призводить до того, що високооплачувані платники мають преференцію в оподаткуванні, а сам ефект зниження податків вельми обмежений (зниження податкового навантаження при пропорційній системі оподаткування відбувається тільки для осіб, які отримують високі доходи). Таким чином, податковий тягар для населення з низькими доходами залишається таким самим.

Література:

1. Мунтян Б.В. Оцінка фіскальної ефективності системи

оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення* : Тези доповідей міжн. науково-практ. інтернет-конференції (8-9 лютого 2022 року), Вип. 65. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-437/>

2. Плиса В.Й. Страхування : підручник, 2-ге вид, виправлене й доповнене. Київ: Каравела, 2019. 512 с.

ОБЛІКОВИЙ СУПРОВІД ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ НА ПОСТАЧАННЯ В ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІКРОЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Плиса З.П., к.е.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

Ключовим положенням концепції логістики є ведення облікового супроводу „логістичних витрат протягом всього логістичного ланцюга” [1, с.13-14]. Масиви інформації „(результати облікових реєстрацій і аналітичних інтерпретацій), згенеровані підсистемою обліково-аналітичного забезпечення мікрологістичної системи, є основою для ухвалення більшої частини рішень у системі управління єдиним потоковим процесом” [2], дають можливість „зробити висновок про ефективність логістичних операцій та з’ясувати перспективи розвитку мікрологістичної системи” [2].

Найбільшу питому вагу в логістичних витратах підприємства займають витрати на постачання (витрати на дослідження потенціалу ринку закупівель; витрати на формування портфеля замовлень; представницькі витрати; витрати на контроль за дотриманням умов договорів постачання; витрати на утримання персоналу служби постачання підприємства; витрати на приймання вхідних матеріальних ресурсів і підготовку їх до виробничого споживання).

Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачено синтетичний рахунок 94 „Інші витрати операційної діяльності”, на якому підприємства можуть узагальнювати інформацію про логістичні витрати на постачання (матимуть змогу відображати елементи логістичних витрат на постачання які узагальнюватимуть на субрахунку 949 „Інші витрати операційної діяльності”). Однак для аналітичних цілей „узагальнення інформації про логістичні витрати на постачання в одному аналітичному рахунку погіршує оперативність реагування у системі управління цими логістичними витратами (інформація є узагальненою, для її деталізації потрібен час і зусилля)” [3].

Для підвищення рівня оперативності управлінського реагування на поведінку логістичних витрат пропонуємо запровадити шість аналітичних рахунків („Витрати на дослідження потенціалу ринку закупівель”, „Витрати на формування портфеля замовлень”, „Представницькі витрати”, „Витрати на контроль за дотриманням умов договорів постачання”, „Витрати на утримання

персоналу служби постачання підприємства”, „Витрати на приймання вхідних матеріальних ресурсів і підготовку їх до виробничого споживання” [3]), які згрупувати в окремий субрахунок 949/1 „Логістичні витрати на постачання”.

Запровадивши шість аналітичних рахунків, типові проведення в обліку логістичних витрат на постачання матимуть такий вигляд:

1) списується сума витрат на дослідження потенціалу ринку закупівель:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Витрати на дослідження потенціалу ринку закупівель”]

К-т рах 68 „Розрахунки за іншими операціями”;

2) списуються витрати на формування портфеля замовлень:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Витрати на формування портфеля замовлень”]

К-т рах 31 „Рахунки в банках”

К-т рах 63 „Розрахунки з постачальниками та підрядниками”

К-т рах 68 „Розрахунки за іншими операціями”;

3) списуються представницькі витрати:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Представницькі витрати”]

К-т рах 31 „Рахунки в банках”

К-т рах 372 „Розрахунки з підзвітними особами”;

4) списуються витрати на контроль за дотриманням умов договорів постачання:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Витрати на контроль за дотриманням умов договорів постачання”]

К-т рах 31 „Рахунки в банках”

К-т рах 63 „Розрахунки з постачальниками та підрядниками”

К-т рах 68 „Розрахунки за іншими операціями”;

5) списується сума витрат на утримання персоналу служби постачання підприємства:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Витрати на утримання персоналу служби постачання підприємства”]

К-т рах 372 „Розрахунки з підзвітними особами”

К-т рах 66 „Розрахунки за виплатами працівникам”;

6) списуються витрати на приймання вхідних матеріальних ресурсів і підготовку їх до виробничого споживання:

Д-т рах 949/1 „Логістичні витрати на постачання” [„Витрати на приймання вхідних матеріальних ресурсів і підготовку їх до виробничого споживання”]

К-т рах 31 „Рахунки в банках”

К-т рах 68 „Розрахунки за іншими операціями”.

Організація бухгалтерського обліку логістичних витрат на постачання в системі обліково-аналітичного забезпечення мікрологістичної системи дасть змогу інтегрувати отримані інформаційні потоки (результати облікових реєстрацій) в єдину систему інформаційного забезпечення управління

виробничо-збутовою системою, що в свою чергу підвищить рівень її ефективності та безпеки.

Література:

1. Пономарьова Ю.В. Логістика : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328с.
2. Плиса В., Плиса З., Рудніцькі Я. Бухгалтерський облік логістичних витрат на організацію виробництва та управління ним в обліково-аналітичному забезпеченні мікрологістичної системи. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві (Socio-Economic Relations in the Digital Society)*. 2022. № 3(45). С. 41–51. DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.3.45.2022.468>
3. Плиса В., Плиса З., Плиса М. Бухгалтерський облік логістичних витрат на постачання у системі обліково-аналітичного забезпечення логістики підприємства. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. С. 157–165 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6212>

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОБЛІКОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІДПРИЄМСТВ

*Хорошилова І.О., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Бухгалтерський облік зазнає значних змін, викликаних активним розвитком інноваційних технологій, які впроваджуються у різні процеси господарювання. Хмарні технології, які є одним з найбільш глобальних нововведень, використовуються для обробки та подальшого зберігання тієї чи іншої інформації в облікових процесах підприємств.

Розглядаючи переваги, які хмарні технології дають працівникам бухгалтерської сфери, слід зазначити не лише можливість тимчасової оренди певного програмного забезпечення, що здійснюється без безпосереднього придбання ліцензії, а й відсутність необхідності налаштування та постійного оновлення комп'ютерних програм, які встановлюються безпосередньо на персональний комп'ютер працівника. Також зазначимо те, що саме обладнання, на якому здійснюється робочий процес, при використанні хмарних технологій практично не навантажується, внаслідок чого відсутня необхідність купівлі дорожчих комп'ютерів та інших супутніх інструментів, оскільки основне навантаження посідає Інтернет-сервер. Програми для роботи бухгалтерії містять важливу та конфіденційну інформацію, тому особливо потребують надійного розміщення. Посилити захист даних від втрат, вилучень, попадань до рук сторонніх та зловмисників допоможуть хмарні послуги.

При виборі професії бухгалтера очевидно, що ця сфера вимагає постійного самовдосконалення, оскільки постійно виникають нові виклики. Великий спектр специфіки в галузях обліку, постійні зміни в законодавстві, швидкі технологічні стрибки, які стають необхідними у повсякденній роботі -

все це вимагає готовності адаптуватися до нового інформаційного середовища як під час навчання, так і в процесі практичного втілення своїх знань та умінь. Сучасні підходи до облікової роботи значно спрощують життя бухгалтера. Необхідність ручних розрахунків на папері чи використання калькулятора вже майже неактуальна завдяки наявності програмного забезпечення для автоматизації бізнес-процесів. На сьогоднішній день на ринку доступний широкий спектр таких програм, які здатні виконувати цю роботу за вас. Деякі бухгалтери можуть почувати тривогу або напруження через потребу у вивченні нового функціоналу. Однак більшість розуміє, що майбутнє належить сучасним технологіям. Саме полегшення поточної роботи, аналіз та автоматизована задача звітності є метою використання новітніх напрацювань. Це дозволяє суттєво економити час кожного фахівця, а всі ми добре знаємо, що саме час є найдорогоціннішим ресурсом сьогодні, тому спеціалісти мають бути «гнучкими», готовими швидко навчатися та підлаштовуватися до змін в підходах, принципах та методах.

Популярність хмарної технології з кожним днем зростає, чому сприяє не тільки ефективне використання інтернет-реклами, медійної реклами та інших способів маркетингу, а й позитивні відгуки фахівців, які використовують цю технологію у своїй роботі.

Однією з основних умов ефективного використання хмарної технології є правильний вибір сервіс-провайдера. Помилка в такому виборі може призвести не тільки до втрати грошей, а й втрати часу. Тому необхідно звертатися лише до перевірених сервіс-провайдерів, але це не передбачає використання лише одного з них: у будь-який момент компанія може перейти до іншого провайдера, а також повернутися до звичного способу ведення обліку та подання звітності.

Компанії, що займаються хмарними технологіями, надають переважно такі послуги:

- проводять консультації щодо впровадження та подальшого використання хмарних технологій;
- здійснюють підготовку додаткової копії бази даних підприємства;
- виробляють трансформацію всіх бухгалтерських даних на віддалений сервіс.

Хмарні технології – це унікальна можливість створення нового простору з відповідною інформацією для компанії чи організації будь-яких форм власності та розмірів.

Таким чином, бухгалтерський облік із використанням хмарної технології – це новинка сьогодення. Використання даної технології допомагає створити ефективну основу для проведення бухгалтерських операцій та роботи бухгалтерії загалом, що дозволяє автоматизувати роботу будь-якої організації чи підприємства.

Література:

1. Краєвський В.М., Паянок Т.М., Параниця Н.В., Богдан С.В. Управлінські інформаційні системи в обліку та оподаткуванні: навч. посіб. Ірпінь, 2020. 288 с.
2. Кузьмінська О. Г. Теоретико-методичні засади проєктування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників Старобільськ, 2020. 684 с
3. Любимов М.О. Можливості, загрози та перспективи використання "хмарних" технологій у бухгалтерському обліку *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 2 (93). С. 40—46.

MÜHASİBAT(MALİYYƏ) HESABATININ AUDİTİ

*Kərimova Mehriban Allahverən qızı, baş müəllim
Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan*

Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanununa görə xarici investisiyalı müəssisələr xaric olmaqla yerdə qalan bütün müəssisələr özlərinin rüblük və illik mühasibat hesabatlarını tərtib etməlidirlər. Tərtib olunmuş bu mühasibat(maliyyə) hesabatları mülkiyyətçilərə, Statistika orqanlarına, dövlət vergi və eləcə də qüvvədə olan qanunvericiliklə müəssisənin fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərinin yoxlaması, o cümlədən müvafiq hesablara alınması tapşırılmış digər dövlət orqanlarına təqdim olunmalıdır.

Maliyyə (mühasibat) hesabatlarının müəssisədən başqa ünvanlara çatdırılması təsisədi sənədlərlə, yaxud da qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu zaman həyata keçirilir. Auditor mühasibat (maliyyə) hesabatının auditini apararkən xüsusilə “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun mühasibat uçotunun təşkili məsələlərinə aid olan tələblərin yerinə yetirilməsinə daha ciddi diqqət yetirməlidir. Bu ciddiyyət tələb edən məsələlər aşağıda qeyd olunanlardır:

1. Bütün əməliyyatların, öhdəliklərin, müəssisənin əmlakının mühasibat uçotunu Qanun əsasında hazırlanmış mühasibat uçotu standartlarına, hesab planına, digər mühasibat uçotuna aid normativ sənədlərə uyğun formada ikili yazılış formasında aparmalıdır.

2. Hesabat dövrü ərzində mühasibat uçotunun aparılması zamanı baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarını düzgün uçotda əks etdirməlidir. Eyni zamanda əmlakın qiymətləndirilməsini müəssisənin təsərrüfatçılıq şəraitinə uyğun olaraq qəbul olunmuş uçot siyasətinə və yuxarıda qeyd etdiyimiz şərtlərə əməl etməklə, baş vermiş dəyişiklikləri mühasibat hesabatında qeyd edib izahını verməlidir.

3. Bütün təsərrüfat əməliyyatlarını hesabat dövrü ərzində (ay, rüb,il) bir qayda olaraq uçot registrlərində xronoloji qeydiyyatı düzgün aparmalıdır. Həmçinin mövcud əmlakı, öhdəlikləri, kapitalı, hesablaşmaları (hesabat dövründə), o cümlədən müəssisənin digər sərvətlərinin inventarizasiyasını uçotda düzgün və tam şəkildə əks etdirməlidir.

4. Hesabat dövrünə xərclər və gəlirlər düzgün aid edilməlidir. Uçot məlumatlarında cari xərclərin kapital qoyuluşlarına və istehsala nə qədər ayrılmasını dəqiq müəyyənləşdirməlidir. Analitik uçot məlumatlarını hər ayın 1-inə olan məlumatla üzləşdirib onların bərabər və düzgün olmasına əmin olmalıdır.

5. Məlumdur ki, mühasibat uçotunun üzərinə düşən ən mühüm vəzifə bank, maliyyə, vergi orqanları, malsatanlar, malalanlar, investorlar, dövlət orqanları, maraqlı olan şəxslər və təşkilatlar tərəfindən operativ idarəetməni və rəhbərliyi həyata keçirməkdir. Eyni zamanda təqdim edilməli olan maliyyə (mühasibat) hesabatlarını tərtib etmək üçün müəssisənin təsərrüfat prosesləri haqqında topladığı informasiyaları və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti haqqında olan məlumatları düzgün, dəqiq və tam formalaşdırmaqdır.

6. Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti zamanı baş vermiş neqativ halların qarşısını vaxtında almaqla, təsərrüfatdaxili ehtiyatları aşkar edib, onları səfərbər etməkdir.

7. Müəssisənin rəhbəri müəssisədə mühasibat uçotunun təşkilinə birbaşa cavab-dehlik daşıyır. Mühasibat uçotunun düzgün, dəqiq aparılması lazım olan hər bir şərait müəssisə rəhbəri təşkil edir, uçotla əlaqəsi olan bütün bölmələrinə, xidmət işçiləri tərəfindən hazırlanan məlumatların, uçot sənədlərinin vaxtında, düzgün tərtib və təqdim edilməsini, tələblərin və uçot üzrə hazırlanan normativ sənədlərin düzgünlüyünə diqqət yetirir.

8. Müəssisənin rəhbəri mühasibat uçotunun təşkili, aparılması, daxili mühasibat hesabatı, uçot siyasətinin formalaşması, əmlak və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi üsulları, inventarizasiya qaydası və s. bu kimi məsələlərin təşkili barədə daxili əmrlər, qərarlar, qaydalar işləyib hazırlayır.

9. Baş mühasib müəssisədə mühasibat xidmətinə rəhbərliyi həyata keçirir. Baş mühasib müəssisədə baş verən bütün təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu hesablarında dəqiq və düzgün əks etdirilməsinə, operativ məlumatların təqdim edilməsinə, mühasibat(maliyyə) hesabatlarının dəqiq müəyyən edilmiş müddətdə tərtib və təqdim olunmasına, təsərrüfatdaxili ehtiyatların aşkara çıxarılmasına, aşkara çıxarılmış ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması məqsədilə mühasibat uçotu və hesabat məlumatları ilə müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin iqtisadi təhlilini həyata keçirir.

Auditor tərəfindən tərtib edilmiş proqrama uyğun müəssisənin bütün təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti üzrə yoxlama-ekspertiza aparıldıqdan sonra toplanmış materiallar mühasibat(maliyyə) hesabatının düzgünlüyünə və etibarlılığına qiymət verməyə şərait yaratmış olur. Auditor hesabatları yoxlayarkən qanunvericiliklə müəyyən olunan normativ sənədlərdən başqa, digər informasiya mənbələrinə müraciət edə bilər: təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti ilə bağlı olan müəssisənin digər hesabat formalarından, illik hesabatın tərtib olunması zamanı inventarlaşdırma məlumatlarından, analitik və sintetik hesabatların ikili yazılışlarından və s.

Düzgün qiymətləndirmə üçün auditor balans maddələrini dəqiq yoxlamalı, balans əlavə edilmiş maliyyə nəticələrini, pul və satışın, kapitalın hərəkətini və digər hesabatların uçot göstəricilərinə uyğun olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Auditor sonra mühasibat uçotunun analitik və sintetik hesablarında əksini tapmış məlumatları yoxlayıb, həmin göstəricilərin hesabat formalarında əks olunan göstəricilərlə düzgün,

dəqiq uyğunluğunu müəyyən etməlidir. Bilirik ki, rüblük hesabatlar illik hesabatlara uyğun olmalıdır, bunlar arasında müəyyən fərqlər yaranarsa, o zaman auditor rüblük və illik hesabatların tərtib olunması qaydalarından istifadəyə istinad edib, ondan istifadə etməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov İ.M., Məmmədov İ.A., Cabbarov A.S. “Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)” Dərslik. Bakı, 2017
2. Ə.A.Sadıqov və b. “Mühasibat uçotu”, Dərslik, Bakı, 2012.
3. S. Səbzəliyev Maliyyə hesabatı. Dərs vəsaiti. Bakı 2018.

AZƏRBAYCANDA EMAL SƏNAYESİ SAHƏLƏRİNDƏ VERGİLƏRİN STİMULLAŞDIRILMASI MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

*Niftəliyev Nazim Fazil oğlu
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Tədqiqat işi Azərbaycanın emal sənayesi sahələrində vergilərin stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsinin araşdırılmasından ibarətdir. Bunun üçün ölkənin emal sənayesi sahələrinin xarakteristikası verilmiş və onların inkişafını ləngidən amillər açıqlanmışdır. Vergilərin stimullaşdırılması hesabına emal sənayesi sahələrinin inkişaf etdirilməsi perspektivləri verilmişdir. Ölkədə mövcud olan vergilərin daha stimullaşdırıcı formada təkmilləşdirilməsi, vergi mexanizmlərinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində imkanlara baxılmışdır. Azərbaycanın emal sənayesi sahələrində fəaliyyətin təşkili məqsədilə vergilərin stimullaşdırıcı rolunun ön plana çıxarılmasının vacibliyi diqqətə çatdırılmışdır. Yaxın perspektivdə baxılan problemlər üzrə bir sıra tövsiyələr irəli sürülmüş və təkliflər verilmişdir.

Fikrimizcə, vergi stimullaşdırılmasının ən səmərəli yollarından biri vergi güzəştlərinin verilməsidir, belə ki vergi güzəştləri hər bir vergi üzrə qanunvericiliklə müəyyən edilir və ümummilli vergi siyasətinin tərkib hissəsidir. Onlar müəssisələrə müəyyən vergi ödənişlərini azaltmağa imkan verir. Vergi güzəştlərinin verilməsi müvafiq prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir: məqsədyönlülük, qənaətcillik, qanunvericiliklə təsdiqlənmə, təminatın vahidliyi, tətbiqin könüllü olması. Bütövlükdə vergi güzəştlərinin verilməsi məhsulların və müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldilməli və müəssisələr dövlətin ehtiyac duyduğu məhsulların istehsalında, dövlət üçün prioritet olan sənaye və regionların inkişafında maraqlı olduqda səmərəli olur. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, güzəştlər icra hakimiyyəti orqanları və vergi orqanları tərəfindən öz səlahiyyətləri daxilində verilir. Onları təmin edərkən bir sıra amillər nəzərə alınır ki, bunlardan başlıcası vergilərin daxil olma mənbələri, vergitutma obyektinin ölçüsü; vergitutma obyektinin mülkiyyət forması; vergi ödəyicisinin kateqoriyası; məhsul növü; büdcə kəsirinin ölçüsü; iqtisadi inkişafda prioritetlər; sosial xərclər üçün mümkün təsirlər və digərləridir.

Vergi güzəştləri formasında verilə bilər: vergidən və yığımdan əvvəl vergitutma bazasını azaldan vergi endirimi; vergi və yığımdan sonra vergi öhdəliyinin azaldılması; vergi və rüsumun azaldılmış dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi; vergi və rüsumlardan azad olunma. Digər tərəfdən, vergi güzəştlərinin növlərinin siyahısı qanunla müəyyənləşdirilir. Ən mühüm vergi güzəştləri aşağıdakılardır: vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı kateqoriyalarının vergidən azad edilməsi; vergitutma obyektinin uyğunlaşdırılması (azaldılması); vergitutma bazasında düzəlişlər edilməsi (azalmalar); vergi dərəcələrinin diferensiallaşdırılması; vergi öhdəliyinin azaldılması; vergi uçotunun xüsusi üsullarından istifadə; vergi müddətinin uzadılması; vergilərin möhlətlə və hissə-hissə ödənilməsi. Eyni zamanda, qeyd edək ki, Azərbaycanda mövcud növ vergi güzəştləri əsasən bunlardır: vergitutma obyektinin bəzi elementlərinin vergidən azad edilməsi; müəyyən kateqoriyalı vergi ödəyicilərinin vergidən azad edilməsi; vergi dərəcələrinin aşağı salınması; məqsədli vergi güzəştləri və digər vergi güzəştləri. Güzəştlər həm daimi, həm də məhdud müddətə verilir və həm də təkcə müəyyən bir kateqoriya insanlara deyil, bütün vergi ödəyicilərinə şamil edilir. Güzəştlər vergitutma bazasının azaldılmasına yönəlib. Mənfəət vergisinə gəldikdə, güzəştlər gəlirlə deyil, vergi ödəyicisinin xərcləri ilə əlaqədardır və güzəştlər vergitutmanın nəticələrə təsiri əsasında müəyyən edilən məhdud və qeyri-məhdud növlərə bölünə bilər. Vergi güzəştləri vergi sisteminin öz tənzimləyici funksiyasını yerinə yetirməsini təmin edir. Eyni zamanda, onların qeyri-rasional istifadəsi vergitutmanın bərabərlik və ədalətlik prinsipini pozaraq, fiziki və ya hüquqi şəxslər üçün rəqabət üstünlükləri yaradır. Qeyd edək ki, vergi stimullaşdırılmasının metod və üsulları müəyyənləşdirilərkən və tətbiq edilərkən vergilərin fiskal və tənzimləyici funksiyaları arasında paritetin saxlanması vacibdir. Bu funksiyalar arasında tarazlığın əldə edilməsi vergi dərəcələrinin diferensiallaşdırılması və optimallaşdırılması ilə özünü göstərir. Bu proses dövlət xərclərinin optimallaşdırılmasını və real iqtisadiyyatın imkanlarını, xüsusən də vergi ödəyicilərinin vergi tutumları ilə əlaqənin qurulmasını nəzərdə tutur. Vergi stimullaşdırılması həm cari, həm də strateji vergi planlaşdırmasının reallaşdırılmasını təmin edir, ödəyicilərin fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Deməli, vergi stimullaşdırılması metodlarının köməyi ilə vergi ödəyicilərinin investisiya fəaliyyətinə təsir göstərmək və xarici investisiyaları cəlb etmək mümkündür, çünki dövlətdə əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında həlledici rol oynayan vergi komponentidir. Bunlarla bərabər, investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının effektiv üsulu investisiya vergisi kreditidir. Bir tərəfdən, bu cür vergi güzəştlərinin verilməsi dövlət üçün sosial və iqtisadi əhəmiyyətli layihələrə yönəldilməlidir. Belə layihələrin tətbiqindən əldə edilən mənfəətin vergi yükünü azaltmaqla yanaşı, həm də investorlara, o cümlədən xarici investorlara onların sərmayələrinin toxunulmazlığına və qaytarılmasına uzunmüddətli dövlət zəmanəti verilməlidir. Dövlət həmçinin bu fəaliyyət sahəsinin inkişafı üçün şərait yaratmağı və xarici amillərin təsirini minimuma endirməyi öhdəsinə götürür (bazar konyunkturasının və ya siyasi vəziyyətin dəyişməsi və s.). Digər tərəfdən, investisiya vergisi krediti vergi qanunvericiliyində daimi dəyişikliklərdən əziyyət çəkən və dövlət dəstəyinə ehtiyacı olan ölkədə sahibkarlığın inkişafına təkan verən mühüm və səmərəli üsuldur.

İnvestisiya vergisi kreditinin əsas vəzifəsi sahibkarlıq subyektlərinin investisiya və innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaqdan ibarətdir ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə kömək edəcəkdir. Belə vergi güzəştlərinin xaricdə tətbiqi təcrübəsi göstərir ki, sahibkarlıq subyektlərinin investisiya və innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı xərclərinin əhəmiyyətli hissəsi dövlət tərəfindən kompensasiya edilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə investisiya vergisi güzəştlərindən və ya investisiya vergisi kreditlərindən istifadə sahibkarlara öz avadanlıq parkını genişləndirməyə və ya köhnəlmiş avadanlığı əvəz etməyə imkan verir və onları yenidən avadanlıq istehsalına investisiya qoymağa təşviq edir. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsindən belə nəticə çıxır ki, müəssisələr üçün investisiya vergisi kreditləri şəklində gəlir vergisi güzəştləri vergi yükünün azaldılmasına və investisiya proseslərinin intensivləşməsinə kömək edir. Xaricdə investisiya vergisi güzəştləri arasında vahid investisiya fondlarının yaradılması təcrübəsi geniş yayılmışdır və analoji fondlar əsasən iki növə bölünür: açıq - bu fondlardakı səhmlər investordan tələb əsasında geri alınır və interaktiv - bu fondlarda paylar ildə bir dəfə ödənilir və onların iqtisadi üstünlüyü əmlakın vergiyə cəlb edilməsidir. Vergi güzəştlərinin effektivliyinin mühüm şərti onların məqsədyönlüliyünün dəqiq müəyyənləşdirilməsidir. Milli məhsulların istehsalını stimullaşdırmaq və bazarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə istər yerli, istərsə də əksər xarici ölkələrin emal müəssisələrinə vergi güzəştləri verilir. Bundan əlavə, bu cür güzəştlər emal müəssisələrinə nəinki istehsal qurmağa və bazarda mövqelərini möhkəmləndirməyə, həm də çətin iqtisadi şəraitdə ayaqda qalmağa imkan verir. Azərbaycanda emal müəssisələrinin bazarda mövqelərinin müəyyənləşdirilməsi üçün istehsal etdikləri həcmnin müqayisəli təhlilinin aparılması böyük maraq doğurur. Emal sənayesi üzrə ən çox 2020-ci ildə məhsul istehsal olunmuşdur. Bu tədqiq olunan dövrlə üzrə ən yüksək göstəricidir. 2020-ci ildə bu rəqəm 11848,3 milyon manat olub ki, bu da 2010-cu ilə görə 2,1 dəfə, 2015-ci ilə görə 50,4%%, 2018-ci ilə görə 13,2%, 2019-cu ilə görə isə 6,0% çoxdur. 2020-ci ildə ölkə üzrə ÜDM-in həcmi 72578,1 milyon manat təşkil etdiyindən, emal sənayesinin ÜDM-də xüsusi çəkisi 16,3% olmuşdur. Ölkə üzrə istehsal olunan sənaye məhsulunun həcmində isə bu sahənin payı 31,8% təşkil etmişdir [2].

Hazırda emal sənaye məhsullarının ÜDM-də və ümumi sənaye məhsulunun həcmində xüsusi çəkisinin artırılması əsas prioritetlərdəndir. Bunun üçün emal sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti stimullaşdırılmalıdır. Dövlət tərəfindən, emal sənaye istehsalının stimullaşdırılması üzrə səmərəli tədbirlərə aşağıdakılar daxil edilə bilər: müəssisə və layihələrə informasiya, konsaltinq və maliyyə dəstəyi; elmi, texniki və innovativ fəaliyyətin təşviqi; insan resurslarının inkişafı. Yuxarıda göstərilən tədbirlər sırasında daha çox üstünlük verilən dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyi formalarıdır ki, bunlar subsidiyalar, büdcə investisiyaları, kreditlər, vergi güzəştləri, dövlət və bələdiyyə zəmanətləri, sənayenin inkişafı üçün dövlət fondlarından maliyyə yardımı və digərləridir. Vergi güzəştləri sistemi birbaşa investisiyaların axınını stimullaşdırır, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, bazarın yüksək keyfiyyətli yerli məhsullarla dolmasına və büdcəyə vergi daxilolmalarının artmasına kömək edir. Nəticə Beləliklə, emal sənaye istehsalının vergi stimullaşdırılması ilə bağlı bir sıra

məqamların və amillərin nəzərə alınmasını vacib hesab edirik: dövlət maliyyə dəstəyi üçün obyektlər seçilərkən prioritet inkişaf sahələrində fəaliyyət göstərən, bütövlükdə qısa müddətdə dayanıqlı artımı və rəqabət qabiliyyətini artırmağa qadir olan innovativ yönümlü sənaye müəssisələrinə üstünlük verməlidir; dövlətin biznesə birbaşa təsir üsulları ilə yanaşı, dolayı tədbirlərə, xüsusən də sənaye müəssisələrinin inkişafı üçün vergi stimullaşdırılması alətlərinə çox diqqət yetirilməlidir; emal sənayesinin inkişafının stimullaşdırılması kontekstində vergi qanunvericiliyi ölkənin milli inkişaf strategiyasının parametrləri ilə əlaqələndirilməli, milli və global iqtisadiyyatda mövcud proseslərə uyğun olaraq çevik və adekvat olmalıdır. Sənayenin inkişafı üçün vergi stimullaşdırılması geniş spektrli effektiv alətləri əhatə etməlidir; emal müəssisələrinin vergi stimullarının əsas alətləri olan sürətləndirilmiş amortizasiya sxemlərinə, investisiya vergisi kreditinə və s. diqqət yetirilməlidir.

Bunlarla bərabər, hesab edirik ki, bir qrup vergi stimullaşdırma alətləri emal sənaye sahələrinin inkişafına və məhsul istehsalının artırılmasına əlavə imkanlar yarada bilər: vergi stimullaşdırılmasının iqtisadiyyata təsirinin monitorinqi mexanizminin olması onların səmərəli tətbiqinə şərait yaradan amillərdəndir. Bu, vergi stimullaşdırılmasının tətbiqi ilə bağlı konkret nəticələri və onların tətbiqi zamanı iqtisadiyyat və büdcə üçün iqtisadi nəticələri müəyyənləşdirməyə imkan verir, digər stimullaşdırma alətlərinin hazırlanmasını, onların icrasının aşkarlığını və şəffaflığını asanlaşdırır; modernləşmə üzrə stimulların səmərəliliyinin yüksək olmasının səbəblərindən biri bu stimulların müəyyən şərtlər çərçivəsində verilməsidir. Belə olan halda güzəşt alan müəssisə məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, həcmnin və ya ixracının artırılması üzrə öhdəlik daşıyır və bu onun məsuliyyət hissini artırır; pul-kredit, valyuta və sənaye siyasətinin həyata keçirilməsi fiskal stimullara modernləşmə proseslərini həyata keçirmək və səmərəli nəticələr əldə etmək imkanı verir. Bu islahatların həyata keçirilməsi səlahiyyətli dövlət orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. URL: <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>.
3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Statistik məcmuə. Bakı, 2021, 752 s.

БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ БЮДЖЕТТЕУ

*Альжанова А.З., э.э.м., аға оқытушы
Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты*

Бюджет - жорамалданған әрекеттерді орындауға дейін жасалатын қаржылық құжат болып табылады. Осы әрекет болашақ қаржылық операцияның болжамы ретінде саналып, содан соң ол бюджеттеу кезеңіне өтеді. Басқару есебіндегі бюджеттеуді жоспарлау процесі деп түсіндіріледі. Жоспарлау процесі бақылау процесімен тығыз байланысты. Жоспарлау мен бақылау ұйымды басқарудың ең қажет атрибуттары болып табылады.

Бұл кезде басқару деп белгіленген жоспарға сәйкес, ұйымның өз мақсатына жету үшін жасалатын қызметтің қамтамасыз етілгенін айтады. Басқарудың кейбір жекелеген түрлерін, яғни олардың нақты мазмұндылық қызметін практиктер мен теоретиктер әртүрлі бағалайды.

Жалпы алғанда шешім қабылдау процесін, еркін қалыптасатын процесс іспеттес, болашақпен байланысты жасалатын жоспарлау процессі ретінде қарастыруға болады. Осыдан, жоспарлауды кең мағынада қарастырсақ, онда ол болашақтағы оқиғалармен байланысты болатын басқарушылық шешімдерін жүйелі түрде дайындау негізінде қабылданатындығын білдіреді, ал оны шұғыл мағынада ұғынатын болсақ, онда ол болашақтағы оқиғаларды анықтаумен байланысты, тек ағымдағы шаралардың болашақтағы шешімдерімен үлесімді дайындалғанын көрсетеді [1, 244б].

Жоспарлаудың басты мағынасы ол жұмыстың тиімділігі мен өнімділігін арттырудан тұрады, ал олар өз кезегінде мыналар арқылы жүзеге асырылады:

- ұйымдағы барлық оқиғаларды үйлестіру және мақсатты бағдарлау;
- тәуекелділікті анықтау және олардың деңгейін төмендету;
- бөлшектеу, демек соның арқасында процестерді оңайлату;
- өзгеріске бейімдеу, икемділігін арттыру.

Сондықтан біз бюджетті басқаруды интеграция мен координация тұрғысынан қарастырамыз. Координация - бұл белгіленген мақсаттарға жету үшін ұйымның функциональды бөлімшелері мен цехтары бойынша, өндірістің барлық факторларын теңгеру және олардың қолайлы жағдайын тауып алу. Координация тұжырымдамасының байымдауынша, мысалы, жабдықтау бөлімі өзінің жоспарларын өндірістік қажеттіліктермен интеграциялайды, ал өндірісті басқару бөлімі болса, олар құрал-жабдықтардың пайдалануын және персоналдардың тұтынуын жоспарлау үшін сату бюджетімен байланыстырады. Ұйым басшыларының мүдделері менеджерлердің мүдделерімен қақтығыспауын қадағалап отырады. Өйткені, жоспарлау жүйесі жаңа көкжиектерді түсінуге және өндірісті ұлғайтуға, сәтсіздіктерден сақтануға көмектеседі. Одан басқа да, бюджеттелетін қызметтер ұйымның тұтас жылдық циклін қамтуы мүмкін, бұл жерде басшы жаңа жылдың бюджетін үйлестіреді және талқылайды, содан соң ұйым ішіндегі әртүрлі бөлімдердің, топтардың және цехтардың нақты өнімділік көрсеткіштерін қадағалайды. Бұл жыл сайынғы қайталанатын процестің жиынтық шоттары емес, керісінше, ақша қаражаттарының қозғалысын және міндеттемелерге тиесілі тоқсан сайын, тіптен ай сайын қажет бюджеттерін жасауға бағытталған іс-әрекеті. Демек, жоспарлау ұйымды басқарудың бірінші кезектегі технологиясы. Бюджеттеу процесі ұйымда мынадай ретінде қолданылады:

1. Потенциалды нарықтық мүмкіндіктер тұрғысынан ұйымдардың пайдаланған ресурстарын жоспарлау әдісі;

2. Болжау бойынша ұйымның қызметін үнемі және жүйелі қадағалап отыратын құралы (негізінен бұл болжау бюджеттің жоспарлық аспектісімен үйлестіріліп жасалады);

3. Ұйымның ішкі әр түрлі топтарының қызметін бақылау құралы;

4.Ұйымның мақсатына жетуге арналған жергілікті жердегі басшыларды ұмтылдыратын желісі;

5.Жоғарыдағы басшымен субъект ішіндегі басқа да мүдделі топтардың ынталары мен ұмтылыстарын байланыстыратын құралы;

6.Ұйым ішінде әртүрлі мүдделі топтардың арасындағы қақтығыстарды шешетін құралы;

Осы алты алғы шарттардан шығындардың жіктемесі сияқты, бюджеттеу де басқарудың әртүрлі мақсаттарына жауап беретіндігін түсінуге болады.

Осы алты негізі себептерді зерттей келе, яғни ондағы бюджеттеудің көрініс табуы,келесідей әрекеттердің пайда болуымен,атап айтсақ: өндірістің жоспарлануын жөнге қою үшін технологияларды ірікеу процесімен; қажет инвестицияның деңгейін белгілеумен және ұйым қаржыландырудың нысандармен байланысты [2, 8,4 Мб].

Сосын материалдық ресурстармен жабдықтау; құрал-жабдықтарын монтаждау;білекті мамандарды іріктеу, дайындау және жұмысқа алу;ІІС-ін басқарудың ұйымдық оптимальды құрылымын жасау және т.б осы сияқты өндірісті жөнге қоюдың ұйымдық-техникалық және экономикалық шаралар бойынша кешенді жұмыстарын жүргізеді. Осы аталған барлық жұмыстарды аяқтағаннан кейін оларды тақтылайды және ұйымның белгіленген мақсатына жету үшін функционалдық бөлімдер мен цехтар бойынша өндірістің барлық факторларын баланстайды. Әр бөлім өз жоспарын өндіріс қажеттіліктерімен интегралдайды және бір мезгілде орындаушыларға жауапкершілікті бекітеді, сондай-ақ коммуникация мәселелерін, ұйымның құрылымдық әлсіз буындарын анықтайды.

Шаруашылық жағдайының өзгерісі кезінде әкімшілік пен менеджерлер тарапынан икемді бюджеттерді пайдалану қарастырады. Әдетте бюджет бір жылға, тоқсанға,айға жасалынады.Көптеген ұйымда «тайғанақ» (айнымалы) бюджеттер жасалынады: жеткілікті ұзақ уақыт кезеңіне жасалған бюджетжылға орындау процесінде түзетіледі (мыс: ай сайын). Бұндай түзетулер, шаруашылық жұмысында өзгертін жағдайды дәл ескеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өндірістік және басқарушылық есеп: Оқу құралы /Нуркашева Н.С., Жарылкасынова М.Ж., Алайдарқызы Қ, Кеулімжаев Қ.К- Алматы, 2019ж -244б.
2. Попова Л.А., Управленческий учет 1. Темиртау. 2016ж, 8,4 Мб.

**МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА**

Близнюк А.О., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Для ефективного функціонування кожне підприємство має включити до своєї структури відділ, який забезпечує контроль економічної безпеки, здатний оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні чинники, приймати стратегічні рішення та ефективно реагувати на кризову ситуацію. Багато підприємств уже мають такі відділи, але вони завжди не забезпечені чіткими механізмами або інструментами і вирішують завдання ефективними методами. Впровадженням конкретних регуляторних механізмів більшість підприємств могли б ефективно вирішувати свої завдання та захищати свою діяльність від економічних ризиків у найкоротший термін.

Сучасна концепція забезпечення економічної безпеки підприємства базується на тріаді управлінських цілей: «інтереси» – «загрози» – «ресурси» [1], при цьому домінуючими є економічні інтереси підприємства. Захист їх забезпечується відповідним механізмом, складністю якого пропорційної різноманітності економічних інтересів підприємства [2].

Для досягнення ефективного управління підприємством іншими методами, одним із яких є створення внутрішнього відділу контролю економічної безпеки. Таким чином, потреба в забезпеченні економічної безпеки підприємства передбачає використання його організаційної структури та створення відповідного відділу. Однак із наявних уже служб безпеки на сучасних вітчизняних підприємствах виникає питання щодо доцільності створення нового структурного відділу [1].

Для вирішення різноманітних проблем, пов'язаних з економічною безпекою, застосовуються різні механізми та інструменти, залежно від характеру проблеми. Механізм забезпечення економічної безпеки використовує законодавчу базу при виникненні проблем із зовнішнім середовищем або на державному рівні. Це може включати боротьбу з монополістами, протидію нечесній конкуренції, прийняття управлінських рішень та дій на різних рівнях, якщо проблема почалася на підприємствах, таких як збій в роботі основних чи оборотних фондів, зміна управлінської ієрархії, перехід на нові технології і т.п. Рішення цих проблем може бути прийнято лише після повного аналізу та розгляду альтернативних варіантів рішення.

Термін "механізм" є неоднозначним і його різні введені підходи до визначення. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства представляє собою комплекс засобів і методів, які впливають на процес

управлінських рішень для забезпечення безперервного економічного розвитку підприємства. Він включає чотири основні підсистеми, які використовують для вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем.

Перша підсистема включає системи моніторингу, оцінки фінансового стану, ідентифікації загроз і ризиків, прогнозування банкрутства тощо. Друга підсистема охоплює індикатори економічної безпеки, нормативні оцінки та індекси. Третя підсистема пропонує різні варіанти рішень, таких як маневрування ресурсами, зміни в стратегії, застосування санкцій чи стимулів. Четверта підсистема включає правові основи, які можуть використовуватися для усунення проблем, таких як правова, інформаційна, кадрова, організаційно-управлінська.

Для забезпечення максимальної ефективності виробництва підприємству необхідно створити внутрішні відділи контролю економічної безпеки, які оперативно виявляють ризики, компенсують фінансові збитки та формують резервні кошти. Такі відділи повинні працювати за чітко визначеним і структурним механізмом, який дозволяє максимізувати їх результативність.

Література:

1. Козаченко Г.В., Пономарев В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. К.: Лібра, 2003. 280 с.
2. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія]. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

*Богінська Л.О., к.е.н., доцент
Камінський Ю.М., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Тема є дуже актуальною в контексті сучасного енергоспоживання та сталого розвитку. Оскільки світ прагне скоротити викиди парникових газів і перейти на більш чисті джерела енергії, розуміння того, як можна ефективно використовувати електроенергію в цих повсякденних сферах, має вирішальне значення. Крім того, технологічний прогрес та зміни в енергетичній політиці впливають на способи використання електроенергії для опалення, приготування їжі та гарячого водопостачання, що робить цю тему надзвичайно актуальною як для споживачів, так і для політиків, які прагнуть зробити обґрунтований вибір для більш сталого майбутнього.

У дослідженні оцінюється техніко-економічний стан енергетичного сектору Сумської області, включаючи джерела енергії, структуру споживання та проблеми, що впливають на якість життя місцевого населення. Підкреслюється важливість конкуренції на ринку послуг, впровадження

енергоефективних технологій та окреслюються пріоритетні напрямки розвитку енергетичного сектору регіону.

Загальновідомо, що електрика може слугувати засобом виробництва тепла для різних цілей, таких як опалення, приготування їжі та забезпечення гарячої води. Електричне опалення має ряд переваг:

- гнучке регулювання нагріву – електричне опалення пропонує найширший спектр можливостей для ефективного та економічно вигідного управління опалювальними системами, що дозволяє легко налаштовувати систему, наприклад, вимикати опалення в певних приміщеннях або встановлювати запрограмовані денні або тижневі температурні цикли;

- регулювання споживання тепла – електричні системи опалення можуть бути точно налаштовані для регулювання споживання тепла, що призводить до потенційної економії енергії на 25%;

- акумулюючі потужності та інфраструктура – для компенсації температурних коливань протягом дня, особливо в пікові та напівпікові періоди, можна генерувати та зберігати додаткову теплову енергію, однак це вимагає значних потужностей для зберігання і, часто, будівництва більш потужних електромереж і трансформаторів;

- зменшення споживання тепла в години, коли будівля не зайнята – для будівель з періодичною зайнятістю регулювання температури в приміщеннях у неробочі години може зменшити споживання тепла на 15-20%;

- гаряче водопостачання – щоб зменшити споживання палива, воду можна нагрівати виключно вночі і зберігати в резервуарах для денного використання.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ, ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У БУДІВНИЦТВІ

Богінська Л. О., к.е.н., доцент

Тукін С. А., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Будівельна галузь є наріжним каменем світового розвитку, роблячи значний внесок в економічне зростання та покращення інфраструктури. Однак її подальший розвиток значною мірою залежить від кваліфікації інженерно-технічних працівників. Стрімкий розвиток технологій, зміни в будівельних матеріалах та зростаюча складність проектів вимагають постійного підвищення кваліфікації будівельних спеціалістів. Незважаючи на критично важливу роль цих працівників, існує помітна прогалина в науково-методичних засадах їхнього формування та навчання.

У сучасному ландшафті потреба у стійкій та життєздатній інфраструктурі додає ще один рівень складності до обов'язків інженерно-технічних працівників. Вирішення проблем, пов'язаних зі зміною клімату, дефіцитом

ресурсів та суспільними потребами, потребує робочої сили, яка володіє не лише традиційними будівельними навичками, але й глибоким розумінням інноваційних технологій, екологічних міркувань та методологій управління проектами. Тому актуальність дослідження та створення надійних науково-методичних засад формування інженерно-технічних працівників у будівництві важко переоцінити. Ця стаття має на меті заповнити цю прогалину, заглибившись у критичні аспекти освітніх рамок і методологій, пристосованих до мінливих потреб будівельної галузі.

Основною метою цього дослідження є визначення, аналіз та пропозиція ефективних науково-методичних засад для всебічної підготовки інженерно-технічних працівників у будівельній галузі. Для досягнення цієї головної мети дослідження буде спрямоване на вирішення наступних конкретних завдань:

- аналіз існуючих освітніх практик: дослідити існуючі освітні практики підготовки інженерно-технічних працівників у будівництві з метою виявлення сильних та слабких сторін, а також сфер, що потребують вдосконалення;
- визначення потреб галузі: проаналізуйте мінливі потреби будівельної галузі, враховуючи технологічний прогрес, вимоги сталого розвитку та інтеграцію цифрових інструментів у будівельні процеси;
- оцінка прогалин у навичках: оцінити існуючі прогалини в навичках серед інженерно-технічних працівників у будівництві, беручи до уваги динамічний характер галузі;
- розробка освітніх рамок: запропонувати науково-методичні засади для розробки та впровадження освітніх програм, що відповідають виявленим прогалинам у навичках та потребам галузі;
- тематичні дослідження: надати реальні кейси, що висвітлюють успішне впровадження інноваційних освітніх методологій у різних будівельних контекстах.

Виконуючи ці завдання, дане дослідження має на меті надати цінну інформацію науковим колам, навчальним закладам та зацікавленим сторонам галузі, сприяючи більш гнучкому та адаптивному підходу до підготовки інженерно-технічних працівників у будівництві.

Для досягнення окреслених цілей буде застосовано комплексний дослідницький підхід. Буде проведено систематичний огляд літератури для збору інформації про сучасні освітні практики та виявлення прогалин в існуючій літературі. Опитування та інтерв'ю з фахівцями галузі, викладачами та нещодавніми випускниками будуть використані для оцінки практичної застосовності теоретичних засад та розуміння вимог до навичок з перших вуст.

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПОКРАЩЕННЯ ЕКОНОМІЇ ЕНЕРГОНОСІЇВ

*Бородай Д. С., к. арх. н., доцент
Мацензова А. Ю., магістрант ПЦБ
Сумський національний аграрний університет*

Найбільш сприятливий шлях до ефективного використання та збереження паливно-енергетичних ресурсів лежить через енергозбереження в різних секторах економіки. Значна частина, понад чверть потенціалу енергозбереження, зосереджена в житлово-комунальному секторі, тоді як понад третина - в будівництві та промисловості.

Більшість існуючих будівель в нашій країні побудовані з використанням так званих неенергоефективних матеріалів, таких як збірний залізобетон та місцеві матеріали. Під час експлуатації ці будівлі втрачають свою теплову ефективність, в першу чергу, через низьку якість будівництва або неналежне обслуговування.

Мета розглянути питання теплоізоляції будівель, оцінити стан їхніх систем опалення та запропонувати заходи щодо підвищення теплоізоляції будівель відповідно до сучасних стандартів енергозабезпечення.

У будівельному секторі спостерігається постійне порушення норм та законів України у сфері енергозбереження. Наразі більшість збудованих будівель не відповідають встановленим нормам теплозбереження. Використання в житловому будівництві огорожувальних конструкцій з відносно низьким опором теплопередачі значно підвищує споживання тепла та витрати на опалення.

Наприклад, у будинку загальною площею 250 квадратних метрів, що складається зі стін із суцільної цегляної кладки (товщиною 380 мм) та двокамерних склопакетів, тепловтрати відбуваються наступним чином: 41% через стіни, 34% через вікна, 7,5% через горище і 23% за рахунок повітрообміну. У будівлях, які відповідають чинним нормам, загальні тепловтрати зменшуються приблизно на 44%, при цьому тепловтрати розподіляються наступним чином: 27% через стіни, 41% через вікна, 7% через горище і 22% через повітрообмін. Отже, для опалення будівлі першого типу потрібно 8 тонн умовного палива на рік, тоді як для опалення будівлі другого типу 5 тонн умовного палива. Існуюча система теплопостачання та неефективна з точки зору енергозбереження теплоізоляція будівель призвели до того, що в Україні споживання теплової енергії в муніципальному секторі в 4 рази вище, ніж у більшості країн зі схожими природно-кліматичними умовами.

На утримання житла на душу населення в Україні витрачається одна тонна умовного палива, тоді як у Німеччині при середній нормі житла на душу населення цей показник у 14 разів вищий, ніж в Україні, при цьому споживається лише 0,4 тонни нафтового еквіваленту, що у 2,4 рази менше, ніж в Україні.

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Величко Я.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В практичній діяльності в процесі реалізації цілей і завдань підприємства на ринку виникає проблема вибору правильної логістичної стратегії, яка враховує його реальний стан, стан галузі та економіки в цілому. Пропонується наступний алгоритм обґрунтування вибору логістичної стратегії підприємства: 1) оцінка стану логістичної системи підприємства за логістичними бізнес-процесами (рівень ефективності управління логістичними бізнес-процесами та якість логістичних послуг); 2) оцінка рівня ефективності логістичних витрат підприємства; 3) співставлення результатів оцінки за обома параметрами та вибір конкретної логістичної стратегії за матрицею. Далі керівництву підприємства передбачено: розробка та впровадження обраної логістичної стратегії; визначення якості реалізації обраної логістичної стратегії; коригування стратегії за підсумками оцінки її якості, повертаючись до різних заходів попередніх етапів.

Об'єктами оцінки стану логістичної системи підприємства виступають суб'єкт управління логістичною системою (кадри управління, організаційна структура управління, технологія та інформаційне забезпечення управління) та об'єкт управління – сама логістична система або логістичні бізнес-процеси (взаємодія з постачальниками, складування, диспетчеризація, транспортування, експедиційні операції та фінансові розрахунки) [1, 2]. Оцінка відбувається за відповідними показниками за розробленою автором шкалою [3]. Узагальнюючий показник стану логістичної системи підприємства (ЛС) розраховується як середньозважений з використанням методу бальної оцінки та методу аналізу ієрархій. Діапазон значень узагальнюючого показника вимірюється від 2,0 до 5,0 балів та поділений на три інтервали: від 2,0 до 3,0 – низький рівень; від 3,1 до 4,0 – середній рівень; від 4,1 до 5,0 – високий рівень.

Критерієм оцінки ефективності логістичних витрат є їхня економічність, що засвідчує можливість збільшення обсягів діяльності при мінімальних логістичних витратах. Для проведення оцінки використовуються наступні показники: рівень витрат та коефіцієнт співвідношення витрат і доходів. Рівень логістичних витрат відображає величину витрат, що припадає на одиницю виробленої та реалізованої продукції. Визначається як за загальною величиною логістичних витрат, так і за окремими видами витрат, за окремими бізнес-процесами, структурними підрозділами тощо. Коефіцієнт співвідношення логістичних витрат і доходів дозволяє визначити суму логістичних витрат на 1 грн доходів підприємства. Для отримання узагальнюючого інтегрального показника ефективності логістичних витрат ($J_{\text{ЕЛВ}}$) застосовується таксономічний метод. Діапазон значень інтегрального показника вимірюється

від 0 до 1 та поділений на три інтервали: від 0 до 0,60 – низький рівень; від 0,61 до 0,80 – середній рівень; від 0,81 до 1,0 – високий рівень.

Вибір підприємством конкретної логістичної стратегії пропонується робити за матрицею, зображеною на рисунку 1.

Рівень оцінки логістичної системи (ЛС)	Високий (4,1-5,0 балів)	Стратегія мінімізації витрат, вибіркового обслуговування, комплексної оптимізації витрат часу та вагового інвестування	Стратегія оптимізації витрат, вибіркового обслуговування, оптимізації витрат часу та обмеженого інвестування	Стратегія вибіркової оптимізації витрат, вибіркового обслуговування, вибіркової мінімізації витрат часу та вибіркового інвестування
	Середній (3,1-4,0 балів)	Стратегія мінімізації витрат, обмеженого обслуговування, комплексної оптимізації витрат часу та вагового інвестування	Стратегія оптимізації витрат, обмеженого обслуговування, оптимізації витрат часу та обмеженого інвестування	Стратегія вибіркової оптимізації витрат, обмеженого обслуговування, вибіркової мінімізації витрат часу та вибіркового інвестування
	Низький (≤ 3,0 балів)	Стратегія мінімізації витрат, максимального обслуговування, комплексної оптимізації витрат часу та вагового інвестування	Стратегія оптимізації витрат, максимального обслуговування, оптимізації витрат часу та обмеженого інвестування	Стратегія вибіркової оптимізації витрат, максимального обслуговування, вибіркової мінімізації витрат часу та вибіркового інвестування
		Низький (0,0-0,6)	Середній (0,61-0,80)	Високий (0,81-1,0)
Рівень ефективності логістичних витрат (J _{ЕЛВ})				

Рисунок 1 - Матриця вибору логістичної стратегії підприємства

Для визначення якості реалізації обраної логістичної стратегії, необхідно аби відносна зміна стану логістичної системи ($\Delta \text{ЛС} / \text{ЛС}$) перевищувала відносну зміну логістичних витрат ($\Delta J_{\text{ЕЛВ}} / J_{\text{ЕЛВ}}$). Перевірка відбувається за наступними виразами: ($\Delta \text{ЛС} / \text{ЛС} > \Delta J_{\text{ЕЛВ}} / J_{\text{ЕЛВ}}$) – обрана логістична стратегія ефективна; ($\Delta \text{ЛС} / \text{ЛС} = \Delta J_{\text{ЕЛВ}} / J_{\text{ЕЛВ}}$) - «нульова» ефективність; ($\Delta \text{ЛС} / \text{ЛС} < \Delta J_{\text{ЕЛВ}} / J_{\text{ЕЛВ}}$) - обрана логістична стратегія неефективна. Це сприятиме тому, щоб витрати на основні логістичні інструменти за досліджуваний період були ефективними.

Запропонований методичний підхід дозволить оперативно визначати стан розвитку логістичної системи підприємства, встановити «вузькі місця» за конкретними бізнес-процесами підприємства та обирати відповідні логістичні стратегії.

Література:

1. Михаліцька Н.Я., Верескля М.Р. Логістичний менеджмент : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 440 с.
2. Шинкаренко В.Г., Ананко І.М. Аудит логістики на АТП. *Економіка транспортного комплексу*. Харків : ХНАДУ. 2013. №22. С.123-136.
3. Панченко А.С., Величко Я.І. Етапи оцінки ефективності управління логістичною діяльністю підприємства. *Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика*: матеріали дев'ятнадцятої науково - практичної міжнародної конференції (1 червня 2023 р., м. Харків). Харків: Видавництво УкрДУЗТу, 2023. С. 249-251.

МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ ПРАЦІВНИКА : СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

*Водолажська Т.О., к.е.н., доцент,
Жеведь А.О., здобувачка 6 курсу магістратури
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Натепер досить сучасним та затребуваним в галузі управління персоналом підходом до оцінювання працівників став компетентністний підхід, який передбачає виділення та оцінку компетенцій працівників в якості підґрунтя для прийняття подальших управлінських рішень в роботі з персоналом підприємства.

При цьому компетенціями доцільно вважати «сукупність знань, умінь, навиків, здібностей, досвіду, цінностей та мотивів, моделей поведінки, особистісних якостей працівника в певній галузі» [1]. Однак, компетенції слід розглядати та досліджувати не відокремлено стосовно одна одної, а в сукупності та взаємодії. Їх взаємозв'язок в межах певної посади чи працівника, зазвичай відображається у моделі компетенцій та системі компетенцій працівника (посади). Дійсно, обидва зазначені терміни вживаються, досліджуються та застосовуються для окреслення якостей та характеристик працівників у літературі за даною тематикою [1-8]. Однак, у наукових колах дотепер залишається спірним та невирішеним питання : ці терміни є синонімами чи між ними все ж є відмінність. Тому, вочевидь, завданням дослідження є визначення співвідношення між категоріями «модель компетенцій працівника» та «система компетенцій працівника».

В науковій спільноті переважна більшість теперішніх вчених та науковців використовують термін «модель компетенцій» [3-5]. Зокрема, у науковій статті групи авторів Ліпич Л.Г., Хілухи О.А. та Кушнір М.А. використовується термін «модель компетентності» – це «сукупність усіх компетентностей, які вимагаються від працівників у певній організації, вона складається з окремих груп компетентностей, тобто профілів компетентностей» [3, стор. 88]. У праці Волобоєва І., Кравчук О. та Паращук Є. також зазначається аналогічний термін, що за змістом поєднує у собі набір «ключових

компетентностей, що визначають індивідуальні характеристики, необхідні для успішної діяльності спеціаліста» [4]. У науковому дослідженні Кузьмина В.М. зазначено, що моделлю компетенції є «термін для позначення повного набору компетенцій (з рівнями або без них) та індикаторів поведінки». При цьому чітко виділені зазначені рівні моделі компетенцій: «операційного рівня – спеціалізовані (для конкретного для підрозділів або окремих посад), тактичного рівня – спеціальні (наприклад управлінські) і стратегічного рівня – загальні (корпоративні)» [5].

Термін «система компетенцій» також має місце у наукових здобутках дослідників проблемних питань галузі управління персоналом. Водночас, він застосовувався у попередні часи, а не в сьогоденні. Зокрема, в статті Кузьменко О.М. вирішуються питання визначення та змісту системи компетенцій персоналу підприємства [7]. Відповідно, така система представлена у вигляді таблиці, що містить перелік її складових (груп та підгруп, в які об'єднані певні компетенції). При цьому автор зазначає, що міст системи компетенцій працівників підприємства «полягає у можливості формування поведінкового портрету працівника задля того, щоб підприємство вирішала важливі завдання управління» [7, стор. 96].

Підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що поняття моделі компетенцій та системи компетенцій працівника є взаємозамінними; більш сучасним є термін «модель компетенцій працівника».

Література:

1. Криворучко О.М., Водолажська Т.О. Управління персоналом підприємства: навч. посібн. Харків : ХНАДУ, 2016. 200 с.
2. Яцина П.А., Водолажська Т.О. Уточнення понятійного апарату компетентнісного підходу до оцінки персоналу. *Управлінська діяльність : досвід, тенденції та перспективи* : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. 27 квіт. 2021 р. Харків: ХНУБА, 2021. 209 с. С.133-135.
3. Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А. Структура моделей компетентностей у контексті розвитку персоналу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка та менеджмент»*. 2019. № 40. С. 88-94. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2019/40-2019/14.pdf>
4. Волобоєва І., Кравчук О., Паращук Є. Універсальна модель компетентностей для роботи у дистанційному режимі. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/273>
5. Кузьмин В.М. Розвиток підприємства на основі моделі компетенцій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 28–1. С. 165–169. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bses_2018_28\(1\)_35](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=bses_2018_28(1)_35)

6. Галайда Т.О., Олешко К.В. Формування комплексної системи оцінювання персоналу на основі компетентнісного підходу. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. № 1(34). С. 61-68. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/34_2022/13.pdf

7. Кузьменко О.М. Значення та зміст системи компетенцій персоналу підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Дяля*. 2015. № 6. С. 94-37. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VSUNU_2015_6_12

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК КЛЮЧОВА ТОЧКА РОСТУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

*Красиля Д.О., здобувач вищої освіти на рівень PhD, ОНП «Економіка»
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Цифровий маркетинг – це не просто інструмент, він є підґрунтям стратегічного розвитку торговельного підприємства, дозволяючи йому насичувати свій онлайн простір та ефективно взаємодіяти з аудиторією. Ключові аспекти, які підкреслюють важливість цифрового маркетингу у стратегічному розвитку бізнесу, є наступними.

Завдяки цифровому маркетингу торговець може здобути глобальну видимість. Онлайн-простір не обмежується географічними рамками, що дозволяє привертати увагу клієнтів з усього світу.

Крім того, цифровий маркетинг дозволяє створювати деталізовані портрети цільової аудиторії і надсилати рекламу лише тим, хто є ймовірними покупцями, що, в свою чергу, оптимізує витрати та підвищує конверсію. Спрощений доступ до соціальних мереж та інших онлайн каналів сприяє активній взаємодії з клієнтами, а зворотний зв'язок і комунікація дозволяють швидко відреагувати на їхні потреби та вдосконалювати продуктові пропозиції. Через цифровий маркетинг підприємство може побудувати сучасний та інноваційний образ. Створення якісного контенту, участь у соціальних мережах та запровадження технологій формують позитивне сприйняття бренду [1].

Інструменти аналітики в цифровому маркетингу дозволяють отримувати вичерпні дані про ефективність кампаній, аналіз яких робить можливим виправлення стратегій та забезпечення стійкого росту. Також цифровий маркетинг надає можливість точно контролювати рекламні витрати. Зокрема, можна визначити, наскільки ефективно використовуються бюджетні кошти та коригувати їх розподіл для максимального результату.

Торговельні підприємства, які успішно впроваджують цифровий маркетинг, отримують конкурентну перевагу через більш ефективну привабливість клієнтів і оптимізацію процесів. Він дозволяє швидко

адаптуватися до змін в ринкових умовах та реагувати на нові тренди, що робить стратегічне планування більш гнучким та ефективним.

Отже, сьогодні цифровий маркетинг став необхідною складовою стратегічного розвитку торговельного підприємства, дозволяючи йому зростати, розширюватися та ефективно конкурувати в онлайн просторі.

Література:

1. Деділова Т. В., Сідельникова В. К. Актуальні напрямки маркетингу в умовах цифровізації. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2023. №30. С. 126-134. DOI: <http://dx.doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.126>.

ЦИФРОВА ЛОКАЦІЯ: ВПЛИВ ГЕОЗОННОГО МАРКЕТИНГУ НА СПОЖИВАЧА

*Деділова Т.В., к.е.н., доцент
Согомонян А.К., здобувач вищої освіти на рівень PhD, ОНП «Економіка»
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

З поглибленням цифровізації та розвитком локаційних технологій геозонний маркетинг виступає як новий етап в еволюції споживчого маркетингу, забезпечуючи компаніям надзвичайні можливості залучення та утримання клієнтів.

Геозонний маркетинг – це стратегія використання локаційних даних для персоналізації маркетингових зусиль. Відсутність прив'язки до місця обмежується, завдяки використанню геозон, що дозволяють визначити конкретні області для активізації маркетингових кампаній [1].

З використанням GPS, Bluetooth, NFC та інших технологій, геозонний маркетинг може точно визначати місцезнаходження користувачів, створюючи унікальні можливості для персоналізованих пропозицій та інтерактивних заходів. Він дозволяє створювати точні та персоналізовані кампанії. За допомогою точних даних про місцезнаходження можна адаптувати пропозиції та рекламу до конкретного контексту та інтересів споживачів.

За допомогою спеціальних пропозицій та знижок для користувачів, які перебувають у певних геозонах, компанії можуть значно підвищити конверсію та стимулювати покупки. Створення унікального контенту для користувачів, які перебувають у конкретних геозонах, сприяє залученню уваги та покращує сприйняття бренду.

Для роздрібних мереж геозонний маркетинг є ідеальним інструментом для привертання клієнтів, стимулювання продажів та підвищення відомості про бренд. Забезпечуючи споживачам персоналізовані пропозиції, геозонний маркетинг сприяє зручності та комфорту у процесі взаємодії з продуктами та послугами. Крім того, геозонний маркетинг дозволяє збирати деталізовану аналітику про поведінку клієнтів у конкретних географічних зонах, що надає

можливість постійного вдосконалення стратегій та збільшення ефективності маркетингових кампаній.

Таким чином, розвиток геозонного маркетингу відкриває безліч можливостей для ефективної та точної взаємодії з аудиторією, що робить його важливим етапом у постійному розвитку споживчого маркетингу. Геозонний маркетинг – це не просто новий інструмент, це перехід до індивідуалізованої та вкрай ефективної споживчого взаємодії.

Література:

1. Геозонний маркетинг – новий етап в еволюції споживчого маркетингу. Блог. *Around.Web*. URL: <https://around-web.com/uk/geozonnij-marketing-novij-etap-v-evoljucii-spozivchogo-marketingu> (дата звернення: 10.11.2023).

РОЛЬ СТРАТЕГІЇ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

Свченко В.В., к.е.н, доцент

Українська інженерно-педагогічна академія

Стратегія управління сучасним підприємством охоплює величезну кількість функцій: постачання, виробництво, фінанси, маркетинг, кадри, наукові дослідження та розробки. Стратегічний вибір означає пов'язування бізнес-рішень та конкурентоспроможних дій усієї компанії в єдиний вузол. Ця єдність дій та підходів відображає поточну стратегію підприємства [1].

Стратегічне управління - це «процес визначення зв'язків організації з її оточенням, що полягає у реалізації вироблених цілей та у спробах досягти бажаного стану взаємовідносин з оточуючими за допомогою розподілу ресурсів, що дозволяє ефективно та результативно діяти організації» [2].

Одне з основних завдань стратегічного управління – це вміння досягати поставленої мети, використовуючи у своїй інтелект і працю підлеглих людей.

Складова стратегії в управлінні – це певний набір правил управління та прийняття рішень для підприємства. У ній визначається, що і як робити, куди, як і кому продавати, як боротися з конкурентами над ринком.

На стратегічне управління дуже впливають внутрішні та зовнішні чинники. До внутрішнім можна віднести: основні сильні та слабкі сторони діяльності, філософію та внутрішню етику підприємства. До зовнішніх факторів відносять: соціальний та політичний вплив, ринкову конкурентоспроможність, привабливість галузі.

Для розвитку стратегії бізнесу необхідно вибрати стратегічний напрямок. Виділяються два основних стратегічних напрямів: диференціювання; зменшення витрат.

Суть диференціювання на ринку, де "живе" постійна конкуренція, полягає в тому, щоб споживач отримав у товарі чи послуді вищу цінність. Отримує її виробник завдяки підвищенню ефективності експлуатації товару чи послуги,

якості, надійності, зручності у використанні. Виробник спирається на основні потреби клієнта.

Суть зменшення витрат у тому, щоб попри високу продуктивність товарів або послуг та конкурентоспроможність на ринку споживання, зменшити витрати на сировину для виробництва, рекламу тощо.

У сучасних умовах основною стратегією будь-якого підприємства є стратегія залучення інвестицій. Така стратегія дозволяє оновити підприємство з технічної та технологічної сторони, і як наслідок – випуск оновленої продукції та пропозиція ринку більшої кількості продукції, зниження витрат [3].

Для того, щоб стратегія компанії (підприємства) працювала ефективно, підприємству необхідно запровадження інновацій, яке дозволить представити більш конкретне розуміння ринку і про конкурентів, тим самим зменшить їхню кількість. У роботі зі стратегіями та інноваціями важливий контролінг для мінімізації витрат, що часто вимагає багаторівневої оцінки ефективності для різних варіантів діяльності та оцінки ризиків.

Це означає, що як тільки менеджер вибрав стратегічний «інноваційний» розвиток свого підприємства, настає етап його реалізації. Для цього менеджерів необхідно мати план дій.

Коли є план розвитку та реалізації стратегії, менеджеру необхідно передати частину повноважень щодо вирішення поставлених завдань своєму персоналу.

У сучасних умовах стратегічний план підприємства має стати розгорнутою програмою всієї виробничої, економічної, соціальної та екологічної діяльності організації, спрямованої на досягнення основних стратегічних цілей при найбільш повному та раціональному використанні матеріальних, трудових, фінансових, природних ресурсів. Логічне завершення діяльності менеджера по роботі зі стратегічним розвитком підприємства – оцінка та контроль роботи персоналу над реалізацією стратегії. А для коректного контролю необхідно вирішити такі завдання: визначити цілі контролінгу; оцінити стан об'єкта, що піддається перевірці; виявити причини «шлюбів» під час перевірки; провести корекцію виявлених шлюбів.

Основна особливість підприємства зі стратегічним управлінням у тому, що його місія націлена на розвиток, утримання бізнесу "на плаву" у довгостроковій перспективі. Все це досягається шляхом балансу внутрішнього стану підприємства та зовнішнього, що дозволяє розвиватися персоналу усередині компанії. Для менеджерів головним об'єктом у роботі зі стратегією є погляд ззовні підприємства: споживача та конкурента. Персонал також завжди знаходиться у полі зору менеджера. Швидка реакція на зміни всередині компанії та на зовнішньому ринку, потреб клієнта є критерієм ефективності того, як менеджер працює над розвитком бізнес-стратегії.

Література:

1. Мушкевич, Ю. В. . Роль стратегічного планування в ефективному управлінні вітчизняними підприємствами. *Економічні горизонти*, (3(21), 4–12. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263137](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263137)
2. Киш Л.М. Стратегічне управління, як основна частина менеджменту підприємства. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38(1). С. 107–113
3. Харченко В.А. Концептуальні засади формування системи стратегічного управління розвитком підприємства. Схід. 2014. № 5. С. 52–56.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

*Криворучко О.М., д.е.н., професор
Ковальова О.П., аспірант*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Проблема корпоративного менеджменту, управління розвитком корпоративних відносин, забезпечення ефективності та реалізації корпоративної культури, усвідомлення важливості задоволення потреб різних стейкхолдерів пов'язана з людським фактором, формуванням мотивації та ефективного стимулювання усіх учасників до забезпечення досягнення поставлених цілей. Якість корпоративного управління залежить від кадрового ресурсу, менеджерів та топ-менеджерів, їх спроможності формувати ефективні управлінські рішення.

Корпоративний сектор України в цей час складається з наступних елементів: акціонерного, неакціонерного і похідного. Головним елементом є акціонерні товариства: публічні й приватні, державні (національні) компанії. Другим (більшим за питомою вагою) елементом є неакціонерні господарські об'єднання, що згідно з чинним законодавством відносяться до корпоративних підприємств: товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства та інші.

Слід відмітити, що за видами корпоративних підприємств має місце різна динаміка. Щодо акціонерних товариств, то їх кількість скорочується. На початок 2023 року нараховується 7177 одиниць, що в порівнянні з 2018 роком на 7533 одиниці менше, ніж в 2018 році, тобто темп зниження складає -51,2%.

В основному це можна пояснити зміненням акціонерної форми в інші організаційно-правові форми господарювання, насамперед, в товариства з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю.

Порівняльна статистика кількості приватних та публічних акціонерних товариств показує на помітне зростання приватних товариств через зменшення публічних. Приватні акціонерні товариства є достатньо привабливою формою господарювання. Такими перевагами є відсутність процедури лістингу, нема зобов'язань щодо публікації фінансової звітності, спрощена структура наглядової ради.

Щодо товариств з додатковою відповідальністю, то слід відмітити також позитивну динаміку до збільшення.

Стан корпоративного управління в акціонерних товариствах відкритого типу характеризується як зменшенням їх кількості загалом, так і зменшенням кількості товариств, в яких проводяться загальні збори акціонерів. Разом з цим, майже усі товариства мають власний кодекс корпоративного управління.

Співвідношення питомої ваги видів акціонерних товариств наведено на рис.1.

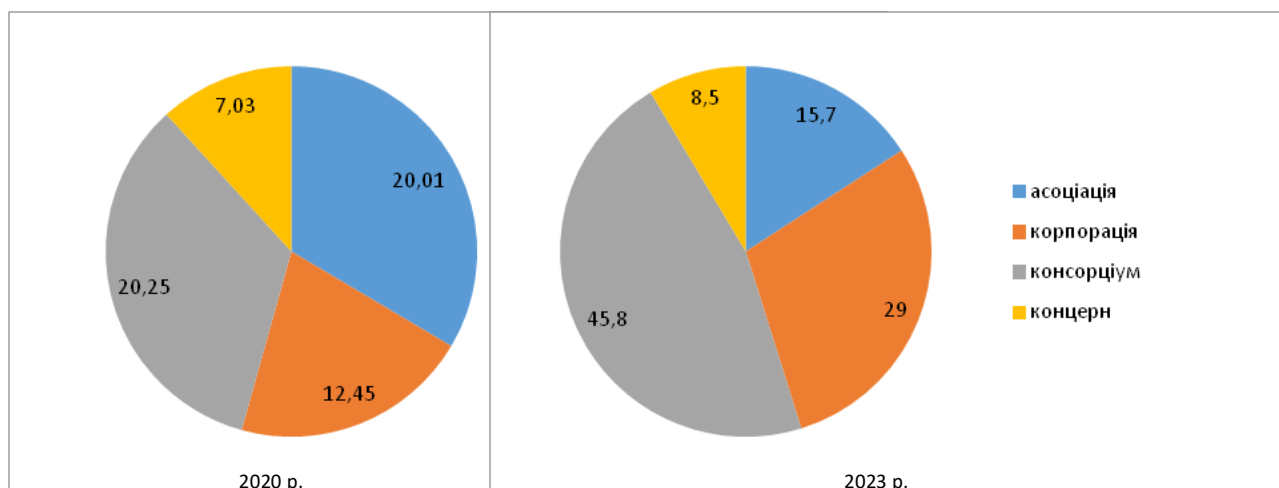

Рисунок1 - Структура акціонерних товариств, %

Аналіз кадрового забезпечення корпоративних підприємств в акціонерних товариствах має на меті встановлення рівня та особливостей щодо реалізації управлінських завдань щодо підбору кандидатів, оцінки відповідності компетентностей вимогам, мотивації, навчання, підготовки, перепідготовки тощо.

Результати аналізу можуть допомогти компаніям виявити потенційні проблеми та розробити заходи щодо їх вирішення. Він також може допомогти компаніям удосконалити свою систему управління персоналом, щоб забезпечити ефективне використання людських ресурсів.

Так, аналізуючи рівень заробітної плати, відмічаємо, що медіанна заробітна плата у грудні 2021 року перевищувала на 14,9% показники минулого року, в 2022 року - на 18,2%.

Спочатку карантин в Україні та потім воєнні дії внесли свої корективи на ринок праці. На початок березня 2022 року в Україні офіційно зареєстрували майже 490 тисяч безробітних. Це на 30% більше, ніж в попередньому періоді.

За даними сервісу пошуку роботи work.ua в середньому «Топ-менеджер» в Україні заробляє 41000 грн. Це медіана заробітних плат за посадами «Топ-менеджер», «Генеральний директор», «General manager», «Top manager» та ін. При цьому найбільший рівень заробітних плат зафіксовано в м.Київ (50 тис.грн), дистанційно - 47,5 тис.грн. Найменший рівень - у Львові - 27,5 тис.грн.

За посадами в цій категорії найвищий рівень заробітної плати

спостерігається у фінансового директора (50 тис.грн), на другому місці - директор з маркетингу - 47,5 тис.грн, на третьому СІО - 45 тис.грн.

Таким чином, дослідження особливостей корпоративного сектору в Україні, результати аналізу кадрового забезпечення підприємств сприяють виявленню потенційних проблем та дозволяють розробити заходи щодо їх вирішення, удосконалити систему управління персоналом, забезпечити ефективне використання людських ресурсів.

Література:

1. Державна служба статистики України. [URL:http://www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
2. Виговська В.В., Чхаїдзе В.О. Сучасні тенденції розвитку корпоративного сектору України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. Вип. 1(17). 2021. С.182–189. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/176608>

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕКОЛОГІЮ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ

Нагорний М.В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Корабельний В. А., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Будівельні компанії можуть мати значний вплив на довкілля. Вони часто сприяють вирубці лісів, руйнуванню середовища існування та ерозії ґрунту, коли розчищають землю під проекти. Будівельні процеси генерують велику кількість відходів і викидів, включаючи вуглекислий газ та інші забруднювачі, які можуть погіршити якість повітря і води. Крім того, видобуток і транспортування сировини, такої як бетон і сталь, може призвести до споживання енергії та викидів парникових газів.

У дослідженні вивчається вплив будівельних компаній на навколишнє середовище, підкреслюється необхідність системного підходу до оцінки еколого-економічних наслідків впливу будівельної галузі на навколишнє середовище. У ньому визначено одержувачів еколого-економічної шкоди під час будівельно-монтажних робіт та створено основу для класифікації еколого-економічної шкоди в будівельному секторі.

У цій роботі розглядається діяльність підприємств будівельної галузі в умовах ринкової економіки та досліджується унікальна динаміка взаємовідносин між суспільством і природою в сучасному контексті. Вона також заглиблюється у вплив цих будівельних компаній на навколишнє середовище.

Дослідження висвітлює потенціал для впровадження ефективних практик екологічного менеджменту в будівельній галузі через системний підхід до управління екологічними ризиками. Будівельна діяльність значною мірою залежить від природних ресурсів і може мати негативний вплив як на довкілля, так і на добробут людей, порушуючи таким чином природну рівновагу. Парадоксально, але будівельна галузь, сприяючи економічному зростанню та підвищенню рівня життя, водночас створює значні екологічні виклики.

Стверджується, що вирішення цих екологічних проблем вимагає більш зеленого підходу до соціально-економічних взаємодій у суспільстві. Аналіз існуючої літератури, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, показує, що концепція сталого розвитку не отримала широкого розвитку в Україні.

Дослідження показало, що будівельно-монтажні роботи призводять до забруднення атмосферного повітря, насамперед через роботу будівельної техніки, опалювального обладнання, значні викиди пилу, використання будівельних матеріалів, що містять ароматичні домішки. Будівельна галузь також характеризується утворенням та накопиченням різних видів відходів.

Зростання обсягів утворення відходів, які за останні п'ять років збільшилися більш ніж у десять разів, у поєднанні з відсутністю ефективних механізмів переробки та повторного використання, призводить до значного накопичення відходів. Частина цих відходів потенційно може бути перероблена як вторинна сировина для будівництва доріг, фундаментів, виробництва нового бетону та залізобетонних виробів, а також для інших цілей.

Для зменшення навантаження на довкілля, яке накладає будівельна галузь, важливо впроваджувати заходи, які є як екологічно, так і економічно обґрунтованими. Це вимагає оцінки потенційних наслідків забруднення та створення ефективної системи екологічного менеджменту.

Робота присвячена аналізу теоретичних засад та методичних підходів до оцінки еколого-економічних збитків від забруднення довкілля викидами від будівельної діяльності.

ЩОДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВІДХОДІВ У БУДІВНИЦТВІ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Лисенко В. А., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Сьогодні в усьому світі активно шукають альтернативи традиційним в'язучим і будівельним матеріалам. Їхньою метою є пошук економічно ефективних замінників, які не лише є більш доступними, але й походять з місцевих промислових відходів, які зазвичай є більш поширеними та

доступними. Таке зміщення фокусу призвело до підвищеного інтересу до використання різних місцевих промислових відходів, таких як залишки яблучного сидру, побічні продукти щебеню, фільтрувальний піл, гранульований доменний шлак і залишки кальцинованої соди.

Таким чином, стає необхідним ініціювати комплексні дослідження та накопичувати практичні знання щодо застосування цих нетрадиційних матеріалів на будівельних майданчиках. Ці дослідження та практичний досвід є ключовими у вивченні потенційних переваг цих альтернативних ресурсів, включаючи зниження витрат та більш сталий підхід до будівництва.

Основною метою цього дослідження є консолідація та поглиблення існуючих знань і практик, пов'язаних з ефективною утилізацією промислових відходів у будівництві. Ми розглянемо найновіші досягнення в галузі будівельної науки і техніки.

Задачею дослідження є створення комплексної системи ефективного використання та переробки будівельних і промислових відходів. Ця система покликана досягти кількох ключових результатів:

По суті, це дослідження являє собою активні зусилля, спрямовані на вдосконалення методів будівництва шляхом переосмислення відходів як цінного ресурсу. Розробляючи інноваційні системи та практики, ми прагнемо відкрити нову еру сталого та економічно ефективного будівництва, зменшуючи при цьому вплив на навколишнє середовище.

Вторинна сировина є зростаючим побічним продуктом промислової діяльності людини. Коли ми видобуваємо та переробляємо природні ресурси традиційними методами, утворюється значна кількість штучної сировини. Ця штучна сировина, по суті, є непередбачуваним результатом наших виробничих процесів, що характеризується постійним складом і властивостями. Інтеграція цих матеріалів у різні сектори, включаючи будівництво та інші, стає все більш важливою.

Переробка таких відходів не лише має екологічні переваги, але й призводить до відчутної економії коштів. Ці переваги включають зменшення витрат, пов'язаних з будівництвом та утриманням полігонів, зменшення використання землі, а також зменшення забруднення повітря та води. Отже, переробка промислових відходів у будівельній галузі стала нагальною та невідкладною проблемою.

Для вирішення цієї проблеми в рамках нашого дослідження було проведено ретельне вивчення технічних можливостей та інфраструктури будівельних підприємств Сумської області. Це дослідження дозволило виявити промислові відходи, які є не тільки економічно вигідними, але й легкодоступними для використання в будівельному секторі.

Таким чином, прагнення використовувати вторинну сировину в будівництві є своєчасною і нагальною ініціативою. Визначаючи та використовуючи економічно ефективні та технічно життєздатні промислові відходи, ми не тільки сприяємо сталому розвитку, але й сприяємо зменшенню впливу на навколишнє середовище та фінансовій економії в будівельній галузі.

ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕПЛА ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Хурсенко О. В., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Економічне дослідження принципів регулювання тепла та збільшення енергоефективності є актуальним завданням в контексті стрімкого розвитку технологій та пошуку ефективних рішень для оптимізації використання енергії в різних сферах життя. В даному дослідженні ми розглянемо ключові аспекти та принципи, які впливають на регулювання тепла та підвищення енергоефективності.

Однією з основних стратегій підвищення енергоефективності в існуючих будівлях є комплексне регулювання споживання теплової енергії за допомогою загальнобудинкових систем управління. Це включає в себе ретельне регулювання споживання тепла для кожного окремого фасаду, з особливим урахуванням потреб у підігріві зовнішнього повітря, необхідного для вентиляції. У випадку будівель, що будуються, індивідуальне регулювання потужності опалювальних приладів має доповнюватися механізмом автоматичного регулювання подачі теплової енергії на вході в будівлю з акцентом на фасадному регулюванні.

Спостереження при впровадженні фасадного регулювання виявили варту уваги явище. Коли зовнішня температура коливається в межах 4-8°C, система опалення фасаду, освітленого сонцем, залишається повністю активованою не тільки в періоди впливу сонячного світла, але й протягом певного часу після його припинення. Така стійкість пояснюється теплопередачею, що утримується конструкціями та оздобленням. Використання фасадного контролю ускладнює регулювання температури в будівлі за допомогою термостатів, зменшуючи їхню ефективність. Отже, у багатоповерхових будинках, з огляду на їхні фінансові наслідки, загальнобудинкові термостати можуть бути не найбільш практичним рішенням.

Механізм керування враховує метеорологічні умови в реальному часі, які відстежуються за допомогою датчика зовнішньої температури, а також датчиків температури води, стратегічно розміщених у подавальній та зворотній лініях системи опалення. Крім того, він враховує заданий температурний режим у приміщеннях протягом дня, у вихідні та святкові дні.

Для будівель, що характеризуються непостійною зайнятістю, регулювання температури здійснюється в неробочий час, неробочі дні, вихідні та святкові дні. У будівлях, обладнаних фасадною системою опалення, потік теплової енергії від джерела опалення піддається безперервному регулюванню завдяки впливу сонця на теплову динаміку будівлі.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент,

Бабій В.С., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Формування ефективної кадрової політики на підприємстві - це ключовий елемент успішного управління трудовими ресурсами. Актуальні аспекти цієї області включають ряд факторів, які враховують сучасні тенденції та вимоги бізнес-середовища.

Отже, враховуючи особливості функціонування сучасного бізнес-середовища, серед ключових аспектів формування ефективної кадрової політики можна виокремити наступні:

- гнучкість та адаптивність, а саме розвиток гнучких форм зайнятості та гнучких графіків роботи, адаптація кадрової політики до змін в бізнес-середовищі та економіці;
- стратегічне управління здібностями, тобто розробка стратегій привертання, утримання та розвитку талановитих співробітників, залучення та розвиток лідерського потенціалу;
- диверсифікація робочої сили через створення різноманітних та інклюзивних команд проєктів, забезпечення рівних можливостей для всіх працівників.
- навчання та розвиток, а саме впровадження систем навчання та розвитку для співробітників, стимулювання постійного самовдосконалення та професійного росту;
- робота на відстані та віддалене управління, що в сучасних умовах передбачає розробку політики та інфраструктури для віддаленої роботи, управління віддаленими командами та збереження ефективності;
- корпоративна культура та внутрішня комунікація через визначення цінностей та створення корпоративної культури, забезпечення ефективної внутрішньої комунікації та взаємодії між працівниками;
- баланс роботи та особистого життя, тобто впровадження політик, спрямованих на підтримку балансу між роботою та особистим життям працівників, формування умов для забезпечення психологічного та фізичного добробуту працівників;
- мотивація та системи винагород через використання різноманітних систем мотивації та винагород, адаптацію систем винагород до індивідуальних потреб працівників;
- соціальна відповідальність підприємства, а саме участь у соціальних та громадських програмах, залучення співробітників до ініціатив соціальної відповідальності.

Таким чином, формування ефективної кадрової політики вимагає уваги до індивідуальних потреб та контексту підприємства. Це повинен бути

постійний процес, що враховує зміни в економічних, технологічних та соціокультурних умовах.

Література:

1. Онісіфорова В.Ю., Сідельнікова В.К. Спрощена система оподаткування: сучасний стан, переваги, недоліки та перспективи. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2019. №2(23). С. 158-166.
2. Онісіфорова В.Ю., Болотова Т.М. Сучасні аспекти управління кадровою безпекою підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. №1 (24). С.133-140.
3. Нестеренко В.Ю., Сідельнікова В.К. Міжнародна трудова міграція як визначний сучасний аспект розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2022. № 2(29). С. 56-63.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ «SIX SIGMA» СУБ'ЄКТАМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

*Обидєннова Т.С., к.е.н., доцент
Українська інженерно-педагогічна академія*

Поява методології «Six Sigma» була спровокована вимогами сучасного швидкоплинного бізнес-середовища, яке вимагає новаторських ідей і генерує щедрі винагороди за їх успішне впровадження. Компанія Motorola, нарівні з Toyota, внесла вагомий внесок у розвиток глобального управління проєктами. Інженер компанії Motorola, Білл Сміт, розробив концепцію «Six Sigma» у 1986 році як наслідок природного розвитку кількох науково-практичних напрямів, зокрема, управління якістю.

«Six Sigma» представляє собою методологію проєктів і робіт, спрямовану на скорочення різноманітних змінних у процесах та результатів. Відмінно від інших методологій, спрямованих на економію ресурсів, «Six Sigma» акцентує увагу на раціоналізації робочих процесів.

Кінцевою метою методології «Six Sigma» є задоволення клієнта якістю продукту, яке досягається через безперервний процес поліпшення всіх аспектів проєкту, що ґрунтується на докладному аналізі показників. У рамках концепції «Six Sigma» особлива увага приділяється вирішенню виникаючих проблем.

Для досягнення зазначеної мети був розроблений процес, відомий як DMEDI (Define, Measure, Explore, Develop, Control) [1]:

1. Визначення (Define) – на даному етапі визначається зміст проєкту, збирається інформація щодо передумов проєкту та встановлюються цілі.

2. Вимірювання (Measure) – методологія «Six Sigma» орієнтована на збір і аналіз кількісних даних щодо проєкту. На цьому етапі визначається, які показники будуть визначати успіх проєкту та які дані потрібно збирати і аналізувати.

3. Дослідження (Explore) – на цьому етапі менеджер проєкту вирішує, яким чином команда може досягти поставлених цілей та виконати всі вимоги вчасно і в межах бюджету. На даному етапі важливим є креативне мислення керівника проєкту при вирішенні виникаючих проблем.

4. Розробка (Develop) – на цьому етапі реалізуються плани і рішення, ухвалені на попередніх етапах. Важливо мати докладний план, що описує всі дії, необхідні для досягнення поставлених цілей. Також на цьому етапі вимірюється прогрес проєкту.

5. Контроль (Control) – це ключовий етап методології «Six Sigma». Він спрямований на довгострокове поліпшення процесів реалізації проєктів. На цьому етапі важливо ретельно документувати отриманий досвід, аналізувати зібрані дані і застосовувати отримані знання як у проєктах, так і в усій компанії в цілому. Серед найбільш поширених інструментів методології «Six Sigma» можна виділити:

- «5 чому»: цей метод включає збір команди розробки для проведення мозкового штурму та відповідей на запитання «Чому це сталося / Чому так?» для виявлення основних причин дефектів.

- складання карти бізнес-процесів: це схематичне зображення ресурсів та завдань проєкту, що допомагає розібрати завдання та ресурси, необхідні для їх вирішення.

- проведення експерименту: тестування варіанту рішення на цільовій аудиторії.

- проведення аналізу вигод і витрат: вибір варіанту проєкту, який має найкраще співвідношення між вигодами та витратами.

- побудова CTQ tree: «дерево» критично важливих для якості показників, які допомагають керувати якістю послуг, продуктів або роботи компанії. Це важливий інструмент для визначення ключових характеристик, що мають найбільше значення для вашого проєкту. Концепція «Six Sigma» надає чіткий алгоритм для реалізації проєктів і постійного поліпшення процесів. Визначаючи цілі, потім ретельно аналізуючи їх і переглядаючи, менеджер отримує кількісні дані для глибшого розуміння проєкту та ухвалення більш якісних рішень. І хоча збір, аналіз даних і документування отриманого досвіду можуть зайняти певний час, це дасть змогу поліпшити й оптимізувати процеси реалізації проєкту та заощадити таким чином ресурси в майбутньому. «Six Sigma» підходить для важких проєктів, у яких багато нових і складних операцій. Цей підхід дає змогу реалізовувати елементи проєкту, вчитися на помилках і підвищувати якість у майбутньому.

Проблема «Six Sigma» в тому, що основною декларованою метою є зниження витрат і підвищення ефективності, але задоволення Замовника часто виходить на перший план. З огляду на деякі відмінності в цілях на різних

етапах проєкту, часто у команд виникає плутанина в пріоритетах, і уникнути цього не просто.

Крім того, основним підходом у «Six Sigma» є те, що все завжди можна зробити ще краще, і це може демотивувати співробітників, які не відчують задоволення від виконаної роботи. Крім того, якщо проєкт одиничний і компанія не планує в майбутньому реалізовувати подібні проєкти, всі витрати на аналіз і документування практик можуть виявитися марними.

Література:

1. Чухліб В. Є. & Ведута Л. Л. Сучасні методи управління проєктами. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2018. № 3. С. 234 -243. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/142618> (дата звернення: 08.11.2023).
2. Данченко О. Б. & Лепський В. В. Сучасні моделі та методи управління проєктами, портфелями проєктів та програмами. *Управління розвитком складних систем*. 2017. Вип. 29. С. 46-54.
3. Смолич Д. В. Інноваційні методи управління проєктами. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 50-54.

ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: СИНЕРГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ

Федотова І.В., д.е.н., професор

Бочарова Н.А., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Умови, в яких діють автотранспортні підприємства в сучасній Україні, визначають нагальну потребу у розробці та вдосконаленні системи корпоративного управління на засадах сталого розвитку та ефективного тайм-менеджменту. Воєнний конфлікт та нестабільні умови накладають певні обмеження та вимагають адаптації з боку автотранспортних компаній. Тому потрібно детально розглядати ключові аспекти інноваційного корпоративного управління, які допоможуть автотранспортним підприємствам виживати в умовах нестабільності та сприяти сталому розвитку в цілому.

Сучасні підприємства перебувають під постійним тиском змін, що вимагає їхнього адаптивного розвитку та впровадження інновацій для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості на ринку. Автотранспортний бізнес оточений складними викликами та невідомими змінами. Інновації стали ключовим чинником для забезпечення конкурентоспроможності організацій на ринку. Проте, лише інновації недостатні для успіху. Важливим аспектом є здатність організацій ефективно управляти інноваціями, забезпечуючи при цьому сталий розвиток та

раціональне використання ресурсів. Саме в цьому контексті системний підхід до корпоративного управління, який об'єднує інновації, сталий розвиток та корпоративний тайм-менеджмент, стає актуальним.

Впровадження інноваційних та сталих підходів у сферу корпоративного управління залишає без дослідження низку аспектів, які є важливими для сучасних підприємств. Недостатнє використання системних методів у цьому процесі може призвести до втрати цінних можливостей для підвищення ефективності управління, оптимізації бізнес-процесів та досягнення балансового розвитку. Таким чином, виникає актуальна потреба в проведенні дослідження, спрямованого на створення комплексного підходу до корпоративного управління.

Цей підхід об'єднує концепції сталого розвитку, корпоративного тайм-менеджменту та інноваційних практик з метою досягнення гармонії в стратегії та практиці організаційного управління. Важливо дослідити, як інновації можуть сприяти реалізації сталих підходів та оптимізації часового управління в корпоративному середовищі.

Зокрема, нерозкритими залишаються такі аспекти:

- взаємозв'язок між інноваційними практиками та сталим розвитком. Дослідження механізмів, які дозволяють об'єднати ці два підходи для досягнення оптимальних результатів у корпоративному управлінні;
- роль корпоративного тайм-менеджменту у впровадженні інновацій та підтримці сталого розвитку. Вивчення ефективних стратегій управління часом, які сприяють інноваціям та сталому розвитку організацій;
- розробка інструментів та методологій, які допоможуть компаніям впроваджувати інновації та одночасно забезпечувати сталість діяльності.

Дослідження цих питань сприятиме розвитку інноваційно-орієнтованого корпоративного управління, що включає в себе найкращі практики в сферах сталого розвитку та корпоративного тайм-менеджменту.

Дослідимо засади інноваційно-орієнтованого корпоративного управління та визначимо, як синергія між сталим розвитком та корпоративним тайм-менеджментом може покращити ефективність корпоративної діяльності. Такий підхід дозволяє підприємствам одночасно досягати інноваційних цілей та забезпечувати сталість бізнесу, а також оптимізувати використання ресурсів та часу.

Засади інноваційно-орієнтованого корпоративного управління базуються на синергії трьох ключових підходів:

1. Сталий розвиток як стратегічна мета. Сталість розвитку визначається як здатність підприємства до досягнення своїх цілей, забезпечуючи високу якість життя сьогоденного покоління, не піддаючи під загрозу можливості майбутніх поколінь до задоволення своїх потреб. Для досягнення цієї стратегічної мети, підприємства мають включити в свою діяльність принципи сталого розвитку, які включають в себе збалансований розвиток, економічну

ефективність, охорону навколишнього середовища та соціальну відповідальність.

2. Корпоративний тайм-менеджмент як інструмент оптимізації. Використання принципів корпоративного тайм-менеджменту допомагає підприємствам оптимізувати використання часу та ресурсів, що є критично важливим у контексті інновацій. Корпоративний тайм-менеджмент дозволяє планувати, організовувати та контролювати робочий процес, зменшуючи втрати часу та ресурсів, і забезпечуючи максимальну продуктивність.

3. Інновації як стратегічний рушій. Інновації стають центральною ланкою у корпоративному управлінні, оскільки вони створюють конкурентну перевагу та забезпечують зростання підприємства. Засади інноваційного корпоративного управління включають розробку інноваційних стратегій, створення культури інновацій та підтримку постійного вдосконалення.

Забезпечення успішної синергії між сталим розвитком, корпоративним тайм-менеджментом та інноваціями вимагає комплексного підходу. Підприємства повинні визначити, як забезпечити баланс між цими підходами та впровадити їх в корпоративну культуру та стратегію.

Інтеграція сталого розвитку, корпоративного тайм-менеджменту та інновацій у корпоративне управління є ключем до досягнення успіху в сучасному бізнесі. Синергія між цими засадами допомагає підприємствам створити ефективну, стійку та конкурентоздатну організацію, яка готова до викликів майбутнього.

SOSIAL MEDIA MARKETİNGİN SAHİBKARLIQ ÜÇÜN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Hüsüev B.B.

*Mingəçevir Dövlət Universiteti
İstanbul Dövlət Universitetinin doktorantı*

Sosial media dəyişiklikləri; Online, sosial, mobil və yeni texnologiyalardan istifadə etməklə müştərilərə dəyər qatan, biznes proseslərinin inkişafına imkan verən və şirkətlərə öz səlahiyyətlərini artırmağa imkan verən yeni iş və düşüncə tərzinə keçid prosesidir. Sosial Media Marketing; Müştərilərin, şirkətlərin, sənayelərin və dəyər zəncirlərinin dəyişmə sürətindən daha sürətli və fərqli dəyişikliklərə məruz qalır. Bu dəyişiklik şirkətlərin biznes modellərində, strategiyalarında, məhsul və xidmətlərində, qərar vermə proseslərində, müştəri təcrübələrində, təşkilati strukturlarında və əməkdaşlıqlarında özünü göstərir. Sürətlə inkişaf edən texnologiya sayəsində günümüzün elektron dünyası keçmişlə müqayisədə bir çox kanal sayəsində məlumat, məhsul və xidmətlərə çox daha sürətli səviyyədə çatma imkanı təqdim edir. Smartfonlar və planşetlər insanların həyatında mühüm bir sahəni tutduqda, bu vasitələrin sosial media, mobil proqramlar və qabaqcıl analitik imkanlar kimi tətbiqlərlə birləşməsi istehlakçılara alış və sifariş fəaliyyətlərini həyata keçirərkən istifadə edə biləcəkləri məhdudiyyətsiz məlumat əldə etməyə imkan verir.

İnternet marketinqinə diqqət yetirməklə yanaşı, Sosial Media Marketinq ümumiyyətlə internetdən istifadə tələb etməyən digər kanallardan da istifadə edir. O, həmçinin sabit telefonlar, cib telefonları, mms və sms, banner reklamları və elektron açıq sahə kimi texnoloji vasitələrdən faydalanır və istehlakçıların məhsul və xidmətlərdə birbaşa iştirakını dəstəkləyir, Şirkətlərdə ənənəvi marka və cari dövrdə online marka imicinin yaradılması, Brend dəyərini artırmaq üçün edilən səylər böyük əhəmiyyət kəsb edir. Online mühitin verdiyi imkanlardan yararlanan, bu kanallar vasitəsilə böyük kütlələrə çatmaq, məhsul və xidmətlərini tanıtdıran, satış və sifarişləri yerinə yetirən, satış sonrası müştəri əlaqələrini idarə edən və müştərilərə öz fikirlərini asanlıqla çatdırmaq imkanları təklif edən şirkətlər yaranmağa başlamışdır. Ənənəvi marketinq gündən-günə öz təsirini itirməyə başlayıb. İnkişaf edən texnologiya insanların həyat standartlarını, eləcə də onların satın alma və istehlak vərdişlərini dəyişdirdi. Müəssisələrin fərqləndirilməsi və diqqət çəkməsi getdikcə çətinləşir. Bu dəyişikliyi dərk edən şirkətlər hədəf auditoriyalarına daha tez çatmağa və reklam xərclərinin böyük bir hissəsini online kanallar vasitəsilə bu sahəyə köçürməyə meyilli olublar. Bəzi hallarda böyük auditoriyaya müraciət etmək əvəzinə düzgün auditoriyanı müəyyən etmək və onlarla ünsiyyət qurmaq daha effektiv ola bilər. Sosial Media Marketinqin ölçülə bilən xüsusiyyəti ənənəvi marketinqdən daha yüksək olduğu üçün şirkətlər diqqəti sosial media marketinq fəaliyyətlərinə yönəltməyə başlayıblar. Sosial Media Marketinq şirkətlərə iki mühüm üstünlük təqdim edir.

- Hədəf auditoriya üçün uyğunlaşa bilən
- Hərəkətlərə və məqsədlərə nail olmağın ölçülə bilən olması.

Bu qazanclardan doğan sosial media marketinqin mənası şirkətlər üçün gündə-gündən artır. Hədəf kütlə ilə bir başa ünsiyyətdə olmaq, bizə onların istəklərini və zövqlərini öyrənməyə imkan yaradır. Müştərilərdən alınan müsbət və ya mənfi geridönüşlər sayəsində müəssisə öz fəaliyyətini daha çevik istiqamətləndirə bilər. Bununlada bazara uyğunlaşma sürətli şəkildə həyata keçirilir və bazarda məhsul öz mövqeyi qoruyub saxlamaqla yanaşı inkişaf meyilli artım göstərir.

Sosial Media Marketinqin bir çox üstünlükləri ilə yanaşı həm biznes, həm də istehlakçılar üçün mənfi cəhətləri də var. Bunlardan birincisi və müəssisə baxımından müəllif hüququ kimi ifadə edilir. Təbiətinə görə, müəssisələr tərəfindən hazırlanan Sosial Media Marketinq kampaniyaları rəqib müəssisələr tərəfindən asanlıqla kopyalana və təqlid edilə bilər, hətta marka adları və loqolar da kopyalana bilər.

İnternetə əsaslanan bir marketinq fəaliyyəti olduğundan, internetdəki fasilələr və əlaqənin kəsilməsi bəzən müştərinin çox vaxt itirməsinə və Sosial Media Marketinqin əyləncəli strukturunun pozulmasına səbəb olur.

Təəssüf ki, elektron kanallar xüsusilə ənənəvi kanallar vasitəsilə alış-veriş etməyi sevən yaşlı nəsillər üçün cəlbedici kanal deyil, çünki məhsulu almadan onlara toxunmağa və ya əllə yoxlamağa imkan vermir. Başqa bir çatışmazlıq elektron pul köçürmə əməliyyatlarıdır. Fərdlərdə təhlükəsizlik və məxfilik problemlərinə görə kart məlumatlarının surətinin çıxarılması, oğurlanması, satışı və s. tam etibar hissi yarada bilmir və elektron pul köçürmələri zamanı 100% təhlükəsizlik təmin edilə bilmədiyi üçün fərdləri ehtiyatla yanaşmağa vadar edir.

Marketingdə tanıtım fəaliyyətləri arasında ən mühüm məsələ mövcud və potensial müştərilərlə zaman və məkan məhdudiyyəti olmadan ünsiyyət qurmaq və marka şüurunu artırmaqdır. Bu məqsədlərə uyğun olaraq, müəssisələrin məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə edə biləcəyi vasitələrdən biri də sosial media platformalarıdır. Televiziya, radio, jurnal və qəzetlər kimi ənənəvi media alətlərinə əlavə olaraq, bu gün müəssisələr sosial media platformalarına istehlakçılarla qarşılıqlı əlaqə imkanı təklif edən sosial media vasitələri ilə effektiv marketing əlaqəsi yaratmağa imkan verir. Ənənəvi media alətləri ilə yanaşı, sosial media vasitələri şirkətlərin marketing yanaşmalarına yeni bir perspektiv gətirmişdir. İnternetin təklif etdiyi yeniliklər və xüsusiyyətlər arasında ənənəvi media vasitələrindən fərqlər də var. Bu, həm də sosial ünsiyyət və əlaqələrin qurulması, habelə fərdlər və qurumlar arasında birbaşa ünsiyyət üçün imkanlar təmin etdi. Sosial media alətləri həmçinin biznesə satış təşviqi fəaliyyətləri üçün imkanlar təklif edir. Müəssisələr satış təşviqi fəaliyyətləri üçün hədəf auditoriya seçə bilir və xüsusi kampaniyalar sosial media sayəsində hədəf auditoriyaya çatı bilər.

Sosial şəbəkələr biznes üçün kommersiya və iqtisadi fəaliyyətləri üçün əhəmiyyətli imkanlar yaradır. Müəssisələr öz məhsul və xidmətləri haqqında məlumat və qiymətləri paylaşmaqla öz internet saytlarının və xidmətlərinin populyarlığını artırır bilirlər. Sosial media alətləri müəssisələrə istehlakçılarla əlaqələrini gücləndirmək və səmimiyyət dərəcəsini artırmaq üçün imkanlar yaradır. Bunun sayəsində müəssisələr öz hazırkı və potensial müştərilərinə təsir göstərə və marka sadıqlığını artırır bilirlər.

Sosial media platformalarından istifadə edən şirkətlər insanlarla interaktiv şəkildə ünsiyyət qura və onları öz brendləri haqqında müsbət fikirlərə yönləndirə bilər. Bu insanlar brendi sosial mediada digər istifadəçilərə tövsiyə etdikcə və təcrübələrini paylaşıqca digər sosial media istifadəçilərinin də satın alma davranışına təsir edir. Sosial media platformalarının bu gün istehlakçıların həyatının bir parçası olması şirkətlər üçün mühüm imkanlar yaradır. Şirkətlərin sosial mediadan istifadə etməsi zərurət deyil, həm də onların brend imicini gücləndirmək və prestij təmin etmək baxımından dəyərlidir. Məlumdur ki, virtual icmalar strateji qərarların qəbulu üçün effektiv resursdur, çünki bizneslər onlayn icmada reklam etməklə gəlir əldə edə bilirlər. Bunun sayəsində müştəri əlaqələri inkişaf etdirilir, istehlakçı davranışları şərh edilə bilər və müştərilərin yeni məhsul inkişaf proseslərində iştirakı həyata keçirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Batu M. ve Yanık, A. (2020). Yeni Medyanın Dijital Toplumu Sosyal Medya & Ödüllü Kampanyalar. Ankara: İksad Yayınevi.
2. Qari Armstronq , Filip Kotler. Marketingin əsasları. 2021.
3. Lincoln S. R. (2009). Mastering Web 2.0 Transform Your Business Using Key Website and Social Media Tools. London and Philadelphia: Kogan Page.
4. Amazon. URL: <https://www.amazon.com>

SAHİBKARLIQ STRUKTURLARININ MARKETİNG STRATEGİYALARI

*Səfərova Təranə Allahverdi qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Aqrar-sənaye sferasında fəaliyyət göstərən sahibkarlıq strukturu marketing fəaliyyətinin müxtəlif aspektləri üzrə müxtəlif strategiyalar işləyib hazırlayır və reallaşdırır. Bu strategiyalar məhsul, qiymət, məhsulların bölüşdürülməsi və satışı, satışın stimullaşdırılması və reklam fəaliyyəti üzrə olur və onların işlənilib hazırlanması müxtəlif səviyyələrdə marketingin planlaşdırılması çərçivəsində baş verir. İstər illik marketing planlarının, istərsə də strateji marketing planlarının reallaşdırılması zamanı marketing fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri üzrə işlənilib hazırlanmış strategiyalardan istifadə edilir. Burada onu da qeyd edək ki, marketing strategiyalarının işlənilib hazırlanması marketingin planlaşdırılması prosesinin tərkib hissəsidir və sözügedən strategiyaları reallaşdırmaqla marketing planlarının yerinə yetirilməsi təmin edilir. Qeyd etdiyimiz kimi, marketing strategiyaları marketing fəaliyyətinin ayrı- 50 ayrı aspektləri üzrə işlənilib hazırlanır. Məsələn, məhsul siyasəti üzrə işlənilib hazırlanan strategiyalara nümunə olaraq əmtəənin təkmilləşdirilməsi, əmtəənin modifikasiyası, məhsul çeşidinin genişləndirilməsi və s. strategiyalarını göstərmək olar. Sahibkarlıq strukturu istehsal etdiyi məhsullara rəqiblərin fəaliyyətini, məhsulların istehsalına və marketinginə çəkilən xərcləri, həmçinin tələbin səviyyəsini əsas götürməklə qiymətlər təyin edə bilər. Məhsulların bölüşdürülməsinə və satışına gəldikdə isə qeyd edə bilərik ki, sahibkarlıq strukturu bu məqsədlə intensiv, selektiv və eksklüziv bölüşdürmə strategiyalarının birindən və bir neçəsindən istifadə edə bilər. Sahibkarlıq strukturunun məhsullarının satışının stimullaşdırılması məqsədilə müxtəlif xarakterli (informasiya, inandırma və xatırlatma xarakterli reklamlardan) istifadə edilir. Sadalanan bu strategiyalar məhsulun həyat dövrünün hansı mərhələsində olmasından və həmin məhsulun hansı keyfiyyət xüsusiyyətlərinə malik olmasından asılı olaraq biri-biri ilə əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilir. Sahibkarlıq strukturu bu strategiyaları əlaqələndirməklə məqsəd bazarında olan istehlakçıların tələbini ödəməyə və özünün bazar fəaliyyətində qarşısına qoyduğu məqsədə nail olmağa çalışır. Bazar münasibətləri şəraitində bu və ya digər sahibkarlıq strukturu marketing strategiyalarını işləyib hazırlamaq və reallaşdırmaqla rəqabət mövqeyini daha da yaxşılaşdırmağa çalışır. Bu, ona görə belədir ki, marketing istehsal-satış fəaliyyətinin idarə edilməsi metodu olmaqla yanaşı, həm də rəqabət üstünlüyünün təmin edilməsi vasitəsidir. Deməli, sahibkarlıq strukturunun rəqabət üstünlüyünün təmin edilməsi onun tərəfindən marketing strategiyalarının işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması əsasında mümkündür. Burada onu da qeyd edək ki, sahibkarlıq strukturunun rəqabət strategiyalarının işlənilib hazırlanması da marketing amillərindən istifadəyə əsaslanmalıdır. Sahibkarlıq strukturlarının rəqabət mübarizəsində əlverişli mövqeyinin təmin edilməsi onların bu strategiyalarının işlənilib hazırlanması məsələlərinin həllinə də diqqət yetirməyi tələb edir. Aqrar-sənaye sferasında fəaliyyət

göstərən sahibkarlıq strukturları rəqabət strategiyalarını təkmilləşdirməklə xarici ölkələrdən ölkəmizin kənd təsərrüfatı xammalı və ərzaq məhsulları bazarına daxil olmuş sahibkarlıq 51 strukturları ilə müqayisədə bazar mövqelərini daha da yaxşılaşdırma və beləliklə də ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilmə səviyyəsinin yüksəlişinə nail ola bilər. M.Porterə görə sahibkarlıq strukturu öz rəqiblərini ətraflı surətdə öyrəndikdən sonra, onlarla müqayisədə dayanıqlı rəqabət üstünlüyü qazanmaq üçün strategiyalar işləyib hazırlamalıdır. M.Porterə görə sahibkarlıq strukturu öz rəqibləri ilə müqayisədə dayanıqlı rəqabət üstünlüyünə nail olmaq üçün üç strategiyadan: xərclər üzrə liderlik, diferensiasiya və təmərküzləşmə strategiyasının birindən və bir neçəsindən istifadə edə bilər. Diferensiasiya strategiyasının reallaşdırılması sahibkarlıq strukturunun məhsulunun rəqibin məhsulundan fərqləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu fərqləndirmə elə olmalıdır ki, sahibkarlıq strukturunun məhsulu rəqibin məhsulu ilə müqayisədə müştərilər üçün daha böyük dəyərliliyə malik olsun. Bu baxımdan, sahibkarlıq strukturu tərəfindən əlavə edilən dəyər istehlakçı seçiminə təsir etməli və onun tələbatının daha dolğun ödənilməsinə gətirib çıxarmalıdır. Bu və ya digər sahibkarlıq strukturu müxtəlif üsullarla əlavə dəyər yaradaraq özünü rəqib müəssisədən fərqləndirə bilər. Əlavə dəyər demək olar ki, praktik olaraq, müəssisənin fəaliyyətinin hər sahəsində yaradıla bilər. Onlara nümunə olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: 1) inqredientlər və komponentlər; müəssisə özünün rəqibi ilə müqayisədə daha bahalı inqredientlərdən və yaxud materiallardan istifadə edirsə, onda onun məhsulu rəqib müəssisənin məhsulu ilə müqayisədə istehlakçıya daha çox fayda verir; 2)əmtəələrin təklifi;təklif olunan əmtəələr rəqib müəssisənin əmtəəsindən yaxşı mənada fərqlənərsə (məsələn, bazara kompyuter təklif edən müəssisənin istehsal etdiyi kompyuterin rəqib müəssisənin təklif etdiyi kompyuterlə müqayisədə daha az çəkiyə malik olması), onda müəssisə rəqabət üstünlüyü qazanmış olur; 3)kombinəlanmış təklif; bazara kombinəlanmış məhsul təklif edən firmaların məhsulları alıcılar tərəfindən daha çox dəyərləndirilir; məsələn, bazara salfetlər təklif edən firmanın salfetlərinin təmizləyici lasyonla “qidalandırılması” onun məhsulunun alıcılar tərəfindən daha yüksək səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkan verə bilər; 4) əlavə xidmətlər; müəssisənin daimi müştərilərinə əlavə xidmətlər təklif etməsi onun bazar mövqelərinin daha da güclənməsi ilə nəticələnə bilər; 5)məhsul xətlərinin genişliyi; adətən geniş məhsul xətlərinə malik olan müəssisə bütün alışların bir yerdə baş tutmasına nail olmaqla rəqabət üstünlüyü qazana bilər; 6)dizayn;məhsulun dizaynının yüksək səviyyədə həllinə nail olunması istehlakçıların məhsula bağlılığının təmin olunmasında və müəssisənin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır; 7) servis müdafiəsi; servislə müdafiə olunan məhsullara istehlakçılar daha çox üstünlük verdiklərinə görə sözügedən məhsulları bazara təklif edən müəssisələr daha böyük rəqabət üstünlüyü qazana bilər; 8)bölüşdürmə kanalları;bölüşdürmə kanallarının mövcudluğu, o cümlədən,internetdən istifadə etməklə satışın təşkili müəssisənin rəqabət üstünlüyünün təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Göründüyü kimi, müəssisənin özünü rəqib müəssisədən fərqləndirmək üçün istifadə edəcəyi üsullar çoxdur. Bu üsulların tətbiqinin–diferensiasiya strategiyasından istifadə edilməsinin uğurlu olması üçün aşağıdakı üç şərt ödənilməlidir:müştəri üçün əmtəələrin və yaxud

xidmətlərin dəyərliyi təmin olunmalı;müş-tərilər tərəfindən əmtəələrin və xidmətlərin dəyərliyi qavranılmasına nail olunmalı;çətin təkrar olunmalıdır. Qida sənayesində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq strukturlarının məhsullarının diferensiasiyası üçün mümkün istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə marketinq tədqiqatları aparılmalı bilər. Sözügedən tədqiqatlar nəticəsində alıcıların tələbatları öyrənilə və diferensiasiya üçün perspektiv vəd edən ideya və təkliflər müəyyənləşdirilə bilər. Diferensiasiya məqsədilə marketinq tədqiqatlarının aparılması həm də diferensiasiyası aparılan qida məhsullarına əsaslandırılmış qiymətlərin müəyyənləşdirilməsi üçün lazımdır. Belə ki, diferensiasiya daha yüksək keyfiyyətli xammal və materiallardan məhsul istehsalını nəzərdə tutduğuna görə, sözügedən strategiyanın reallaşdırılması qida məhsulunun qiymətinin yüksəlişinə gətirib çıxara bilər. Ona görə də daha yüksəkkeyfiyyətli xammal və materiallardan hazırlanan məhsulların qiymətlərinə alıcıların həssaslığını yoxlamaq zərurəti meydana çıxır. Məhsulların diferensiasiyasının əsasında çoxsaylı parametrlər dayansa da, həmin parametrlərin böyük əksəriyyəti məhsulun keyfiyyətinə və yaxud güclü brendin yaradılmasına yönümlüklə bağlıdır. Sözügedən strategiyanın “prototipi” rəqiblərin əmtəə və xidmətlərindən daha üstün olan əmtəə və xidmətlərin yaradılmasına yönəldilmiş keyfiyyətin yüksəldilməsi strategiyasıdır. Yüksək keyfiyyət strategiyası məsrəflərin azaldılmasınıvəyaxud müştərilər üçün müəyyən dəyərin təklifinə yönəldilmiş strategiyadan fərqli olaraq, bahalı brendlərin yaradılmasını nəzərdə tutur. Yüksək keyfiyyət strategiyasını reallaşdırmaq üçün biznes həmin keyfiyyətin istehlakçılara “çatdırılması” yollarını müəyyən etməlidir. Bunun üçün isə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş idarəetmə sistemi yaradılmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov A.T. Marketinqin əsasları. Bakı: “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”, 2007, 335 s. 80
2. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı: “Nurlar” Poliqrafiya Mərkəzi, 2004, s. 504 s.

Секція 7
***Спорт як перспективний напрямок підприємницької
діяльності***

БІЗНЕС ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ

Алієв Р.А., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Існують дві вагомих причин для представлення людських ресурсів у фінансовій звітності. Визначення вартості нематеріальних активів, можливо, є найважчим в роботі бухгалтера. І саме тому футбольні клуби можуть капіталізувати гравців за ціною придбання. На гравця нараховується амортизація впродовж терміну дії контракту прямолінійним способом. Після визнання на балансі нематеріальні активи відбиваються за первинною вартістю за вирахуванням накопиченої амортизації і збитків від зниження вартості. В той же час допускається застосування альтернативного підходу - переоцінка нематеріальних активів. Крім того, вони мають бути списані, якщо не приносять майбутніх економічних вигод. Прибуток або збиток, що утворюється при вибутті об'єкту як різниця між тим, що компанія отримує при його вибутті, і залишковою вартістю, відбиваються в обліку як доход або витрату.

У довгостроковій перспективі інвестори оцінюють фінансові показники та майбутні доходи. Чим ширша стратегія розвитку команди, тим більше у неї шансів на хороший прибуток. Тому постійне зростання популярності — важливий фактор для такого виду інвестицій.

У нинішніх ринкових умовах украї необхідно враховувати усі зміни, щоб не відстати від часу і стежити за станом ринку. Настання інформаційного століття привело до того, що на даний момент, сфера обслуговування і розваг показує усе більш високі темпи зростання в порівнянні з виробництвом, колись єдиним критерієм оцінки економіки.

Одним з основних завдань будь-якого організатора змагань є підтримання конкурентного балансу серед учасників та створення якісного шоу, яке буде приваблювати глядачів, що буде призводити до зростання доходів від реклами, спонсорства, продажу квитків та прав на трансляції. Для цього необхідно забезпечити, щоб всі клуби відповідали певному рівню інфраструктури, менеджменту та фінансової стабільності, що досягається за допомогою систем ліцензування. Національні системи ліцензування фактично визначають клуби, які будуть конкурувати на національному рівні, а система ліцензування клубів УЄФА визначає клуби, які будуть змагатися на міжнародному рівні. Відмова у видачі ліцензії може призвести до економічних наслідків від недоотримання доходів від участі у певних змаганнях до виходу клубів з футбольного бізнесу,

як це сталося з такими українськими клубами, як «Говерла» та «Металіст», оскільки без участі у змаганнях клуб не зможе мати попит на свій продукт.

Література:

1. Разумовський С. О. Маркетинг фізичної культури як елемент соціальної сфери суспільства (соціально-філософський аналіз). *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2013. № 2. С. 199-203.
2. Лалак Н., Войтович І. Маркетинг професійного спорту: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. 1. С. 161-165
3. Тищенко Т. Б. Особливості формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до маркетингової діяльності. *Науковий часопис* [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15: Науковопедагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наук. пр. 2010. № 3. С. 307-310.

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Безніс О.Є., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сучасні зміни в українській спортивній сфері тісно пов'язані з перетвореннями в країні та є передумовою розвитку спортивного, фізкультурно-оздоровчого бізнесу як важливої складової національної економіки. Сьогодні фізична культура та спорт розглядаються як цінність і входять органічним компонентом у такі феномени, як «рівень життя» і «стиль життя», а фізичні кондиції та здоров'я розглядаються в суспільстві як визначальні фактори конкурентоспроможності особистості на ринку праці, її успішності в особистому, суспільному і професійному житті.

Таким чином, саме формування економічних знань у галузі спортивної індустрії реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів, що сприяє формуванню гармонійної, усебічно розвиненої особистості, для якої професійні знання, уміння й навички та їх постійне оновлення становлять основу самореалізації в економічній сфері суспільства.

Саме тому у нинішніх соціально-економічних умовах належить істотно змінити підходи до рівня фінансування галузі фізичної культури і спорту. З цією метою віднайти нові джерела державного фінансування та їх наповнення, змінити підходи фінансування галузі з місцевого бюджету, активізувати залучення позабюджетних коштів. Для цього потрібно, розробити та прийняти правові акти для залучення фінансових та матеріальних ресурсів у сферу фізичної культури і спорту, домогтися створення достатнього багаторівневого та багатоканального фінансування закладів фізичної культури і спорту що дасть можливість істотно покращити ефективність їх роботи та зміцнення їх

фінансового стану. Аналіз чинних нормативно-правових актів, з проблем фінансової політики держави в галузі фізичної культури і спорту, вказує на те що багато складових потребують оновлення відповідно реалій сьогодення, ринкових умов. Слід виробити стратегію фінансового забезпечення цієї галузі. Посилити роль фінансового контролю у ефективності використання виділених фінансових ресурсів.

За результатами дослідження виокремлено напрями маркетингової діяльності в галузі спорту з акцентом на необхідність спиратися на загальну концепцію виробничо-економічного маркетингу, тому що сучасна економіка пропонує сфері спорту механізм, за допомогою якого і здійснюється його комерціалізація. Особливістю розвитку маркетингу спортивної сфери є його поділ на соціальний, економічний та соціальний феномени.

Для цілей підвищення ефективності системи управління фізичної культурою і спортом з використанням принципів системи збалансованих показників необхідно оптимізувати організаційно-управлінську модель фізкультурно-спортивних організацій незалежно від форм власності й уніфіковану систему звітності про їхню діяльність.

Література:

1. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку. К.: Олімпійська література, 2007. 216 с
2. Катаєв О. І., Андрієнко Г. М. Сучасні вимоги і шляхи удосконалення процесу підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2003. № 1. С. 2-3.
3. Федорович Р. В., Семенюк С. Б. Маркетингове моделювання діяльності підприємства. *Наука і економіка*. 2010. № 2(8). С. 150-155.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Безніс О.Є., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Здоров'я це найважливіший фактор працездатності і розвитку організму людини, особливо підлітка.

Поняття здоров'я трактується в наш час більш розширено, ніж відсутність захворювань. Це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя. На жаль, в даний час в Україні у просвітницькій і практичній роботі спостерігаються негативні тенденції стану фізичного, психічного, духовного і морального здоров'я. В зв'язку з цим виникає необхідність удосконалювати цю діяльність як у системі освіти, так і в сім'ї. Значиму роль при цьому матиме сформованість глибоких, міцних знань про здоровий спосіб життя і здоров'я взагалі у студентів, їх батьків, викладачів. В ряду основних

гуманістичних категорій в педагогіці, як ключовий термін, сьогодні виділяється - здоровий спосіб життя.

Спосіб життя — це біологічно соціальна категорія, інтегруюче уявлення про певний тип життєдіяльності людини і характеризується його трудовою діяльністю, побутом, формою задоволення матеріальних та духовних потреб, правилами індивідуальної та громадської поведінки. Іншими словами, спосіб життя - це „лице" індивіда, що відображає у той же час рівень суспільного прогресу.

Спосіб життя безпосередньо впливає на здоров'я людини, і в той же час умови життя. Від стану здоров'я людини залежить його успіх у навчанні, професійній та творчій діяльності. Той, хто має серйозні відхилення у стані здоров'я, а також веде неправильний спосіб життя, не може у повній мірі реалізувати свої потенційні фізичні та інтелектуальні можливості. На жаль, із усього переліку потреб, задоволення яких лежить в основі людської поведінки, здоров'я знаходиться далеко не на першому місці, хоча за своєю суттю саме воно повинно стати головною потребою. Особливо це стосується підлітків, які поки що не замислюються над проблемою здоров'я (немає потреби в його збереженні та зміцненні) і лише пізніше, втративши його, розпочинають відчувати велику потребу у ньому. Звідси зрозуміло, наскільки важливо, розпочинаючи із самого раннього дитинства, виховувати у дітей свідоме відношення до особистого здоров'я, розуміння того, що здоров'я - найбільша цінність.

Загальновідомо, що стан здоров'я залежить від:

- спадковості на 20 %;
- умов навколишнього середовища на 20 %;
- рівня розвитку галузі охорони здоров'я на 10 %;
- способу життя людини на 50 %.

На початку третього тисячоліття, коли у складній екологічній ситуації людина відчуває значне зниження життєвих сил організму, коли більше половини випадків смерті трапляється від серцево-судинних захворювань необхідно докорінно переглянути споживацький підхід до свого здоров'я і переорієнтуватися на ведення здорового способу життя.

Здоровий спосіб життя - це система поведінки людей, яка направлена на постійне фізичне вдосконалення, культуру харчування і взаємних стосунків, повноцінного сімейного життя, високу творчу активність, високоморальне відношення до навколишнього середовища, людей і самих себе. Для досягнення здорового способу життя необхідно дотримувати певних правил.

По-перше - виявити бажання бути здоровим, по-друге - відмовитись від шкідливих звичок (алкоголю, паління, наркотиків і т.і.); по - третє дотримуватись правил особистої гігієни; в четвертих - навчитися правильно та ефективно поєднувати працю та відпочинок; в п'ятих - навчитися раціонально харчуватись, не зловживати харчуванням; в шостих - з повагою та любов'ю відноситись до засобів фізичної культури - фізичні вправи, дозоване та раціональне фізичне навантаження; в сьомих - навчитися проводити

самоконтроль за впливом фізичних навантажень на свій організм, використовуючи при цьому прості та доступні методи:

- ЧСС (частота серцевих скорочень за 1 хв.);
- ЧД (кількість дихальних актів за 1 хв.);
- АТ (артеріальний тиск);
- ЖЄЛ (життєва ємність легенів);
- проба Генчі (затримка дихання на видиху);
- особиста вага тіла.

І саме головне навчитись керувати своїми почуттями, емоціями, настроєм, навчитися жити у злагоді з оточуючим світом.

Проблема здорового способу життя серед студентської молоді має соціально-політичну значимість. Дослідження вчених в нашій країні і за кордоном свідчать про те, що на сьогоднішній день в умовах демократії молоді люди цілком можуть вибрати той спосіб життя, якому вони віддадуть більше переваги. Головне, щоб він був обраний правильно і не суперечив правилам і нормам моральності, максимально сприяв фізичному та духовному розвитку і самовдосконаленню, допомагав би кожній людині стати повноцінним громадянином своєї країни.

Література:

1. Вовк В. Шляхи вдосконалення фізичного виховання студентів: монографія. Луганськ: видавництво СУДУ, 2002. 176 с.
2. Освітні технології / за ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2004. 256 с.
3. Іваній І.В. Технологія гармонізації фізичного і інтелектуального особистісного розвитку і здоров'я в системі фізичного виховання молодшого школяра. *Теорія і методика фізичної культури*. 2009. № 2. С. 7–11.

ІННОВАЦІЯ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗІ СТУДЕНТКАМИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Безніс П.С., викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Фізичне виховання у ВНЗ є основною ланкою організації фізкультурно - оздоровчої та спортивно - масової роботи серед студентів. При роботі зі студентками технічних вузів актуальними є дослідження, орієнтовані на вивчення нових, але досить популярних, доступних і ефективних видів рухової активності, що застосовуються в практиці фізичного виховання .

Фізичне виховання у ВНЗ є основною ланкою організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно - масової роботи серед студентів. У зв'язку з цим величезне значення набуває правильна організація занять на кафедрах фізичного виховання. Підростає покоління особливо потребує ефективних засобів оздоровлення. У молоді є величезна потреба в русі, у фізичних навантаженнях, в самоствердженні, спілкуванні і проведенні вільного часу в

колі однолітків та друзів, потреба в рухових іграх, розвагах, відпочинку та емоційній розрядці.

У зв'язку з вищесказаним стає очевидною потреба внесення змін у процес фізичного виховання - вдосконалення навчального процесу засобами певного виду рухової активності (В.І. Платонов, 1990; Л.І. Лубишнєва, 1993).

На сьогоднішній день популярністю користуються різні види гімнастики танцювальної спрямованості, що є одним з ефективних засобів залучення студентської молоді в систематичні заняття фізичними вправами. Слід зазначити, що ставлення студенток до різних танцювальних напрямків характеризується позитивною мотивацією, помітно зростає інтерес до занять, задоволеність ними. Цю особливість навчального процесу підкреслюють багато авторів.

Але, незважаючи на ряд досліджень в області різних видів гімнастики танцювальної спрямованості, на думку Т.С. Лисицької і Л.В.Сідневої (2002), на сучасному етапі потрібно пошук нових методик, подальший розвиток і розширення науково - дослідних програм. Таким чином, при роботі зі студентками актуальними є дослідження, орієнтовані на вивчення привабливих, нових, нетрадиційних для технічних вузів, але досить популярних, доступних і ефективних видів рухової активності, що застосовуються в практиці фізичного виховання .

При аналізі та узагальненні даних науково-методичної літератури виявлено, що для створення освітнього середовища в галузі фізичного виховання необхідно здійснювати фізичне виховання у вузі з урахуванням рівня фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості студентів. Вибір засобів фізичного виховання повинен здійснюватися з урахуванням інтересів і потреб студенток, їх ціннісних орієнтацій. Також встановлено, що різні види гімнастики танцювальної спрямованості є найбільш привабливими і цікавими засобом фізичного виховання у студенток .

Аналіз показників відвідуваності занять студентками з 1 по 3-ій курси показав, що за період навчання в університеті від курсу до курсу інтерес до занять з фізичного виховання знижується. Так, наприкінці навчального року на 1 -му курсі відвідуваність становила 89%, на 2- му курсі - 71% , на 3-му знизилася до 58%. Даний факт свідчить про нерозуміння студентами ролі фізичної культури в їх життєдіяльності. У той же час встановлено підвищений інтерес до занять гімнастичними видами танцювальної спрямованості серед молоді. Провідними мотивами до занять є: навчитися красиво рухатися, отримати видимий результат від занять, бажання змінити параметри своєї фігури.

Виявлені показники фізичного розвитку, фізичної підготовленості студенток першого курсу в цілому відповідають віковим нормам. Однак встановлено зниження рівня швидко - силових здібностей (11,2 % , загальної витривалості (70%), розвитку м'язів верхнього плечового поясу (57%), м'язів черева (40 %), також було виявлено, що 63 % обстежуваних мають низький рівень працездатності .

У зв'язку з потребою підвищення рівня здоров'я у студентської молоді, формування у них усвідомлених потреб у заняттях фізичними вправами і підвищення рівня здоров'я рекомендується враховувати і формувати позитивну та стійку мотивацію до систематичних занять руховою активністю.

Література:

1. Сергієнко Л. П. Практикум з теорії і методики фізичного виховання : навч. посібник. Х. : ОВС, 2007. 271 с.
2. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання : навч. Посібник. 2-ге вид., випр. Х. : ОВС, 2008. 406 с
3. Дубогай О. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. К. : Шк. світ ; Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.

РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ФУТБОЛІСТІВ

Безніс П.С., викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Загальна фізична підготовка юного футболіста забезпечується вправами загальнорозвиваючого характеру і вправами з деяких інших видів спорту: легкій атлетиці, гімнастиці, лижного спорту, плавання та інших. З допомогою цих вправ досягається забезпечення всебічного розвитку рухових і швидкісно-силових якостей, зміцнюється м'язовий апарат, підвищується витривалість і загальна тренуваність дітей і підлітків.

У практиці підготовки юних футболістів особливо виділяють спритність, швидкість, витривалість і гнучкість. На етапі початкового навчання фізична підготовка необхідна для розвитку організму дітей й у правильного формування основних рухових функцій. Експериментально показано: міцність освоєння прийомів володіння м'ячем великою мірою залежить від рівня розвитку фізичних якостей. Чим менше вік дитини, тим більш цілеспрямовано можна впливати на розвиток насамперед таких якостей, як спритність, гнучкість, швидкість.

Одним з найбільш значущих фізичних якостей, для сучасного футболу є швидкість, яка в значній мірі впливає на якість ігрової діяльності. В даний час досягнення змагального успіху в футболі без якості швидкості неможливо, а рішення проблеми вдосконалення цієї якості у футболістів за допомогою пошуку нових ефективних засобів, методів є досить актуальною.

Тенденцією розвитку сучасного футболу є прояв футболістами в грі все в більшій кількості техніко-тактичних і рухових дій з м'ячем і без м'яча з проявом максимальної потужності. Крім того, від гравців потрібні вміння володіти м'ячем на високій швидкості з переміщеннями, і виконувати «вибухові» дії по ходу гри багаторазово. Не володіючи швидкістю, важко розраховувати на гру в

класній команді. В процесі гри швидкість у футболістів проявляється в швидкості реакції і в виконанні рухів.

Швидкість виконання прийомів в сучасному футболі має велике значення. На широкому просторі футбольного поля гравцям стало тісно і той, хто не володіє швидкістю виконання технічних прийомів, завжди буде виходити з ліміту часу і може виявитися за бортом сучасного футболу.

Встановлено, що розвиток і вдосконалення швидкісних якостей можливе лише при постійному виконанні спортсменами швидкісних вправ. Відсутність їх на окремих етапах підготовки негайно призводить до зниження швидкості бігу.

Максимальна швидкість, яку може розвинути гравець, залежить не тільки від рівня його швидкісних даних, але і від рівня розвитку динамічної сили, від ступеня оволодіння технікою руху і т.д.

В останні десятиліття все частіше стали вживати термін «швидкісні здібності». Це пояснюється тим, що дослідження конкретних форм прояву швидкості виявляють їх істотні відмінності.

Під швидкісними здібностями розуміють можливості людини, що забезпечують йому виконання рухових дій в мінімальний для даних умов проміжок часу. Розрізняють елементарні і комплексні форми прояву швидкісних здібностей. До елементарним формам ставляться швидкість реакції, швидкість одиночного руху, частота (темп) рухів.

При вдосконаленні швидкісних можливостей використовуються такі методи:

- 1) метод швидкісно-силової підготовки або метод динамічних зусиль;
- 2) повторний метод виконання вправ в максимально швидкому темпі;
- 3) метод полегшених умов при виконанні швидкісних вправ;
- 4) метод ускладнених умов при виконанні швидкісних вправ;
- 5) ігровий метод.

Для вдосконалення стартовою швидкості найбільш ефективними є швидкісно-силової і повторний методи.

При розвитку і вдосконалення швидкості бігу за допомогою повторного методу необхідно дотримуватися таких характеристики.

1. Інтенсивність виконання повинна бути максимальною, тобто ривки виконуються в повну силу. Для того щоб протистояти «стабілізації» швидкості, можна використовувати ряд методичних прийомів (біг в полегшених умовах - під гору, чергування ривків в ускладнених умовах - в гору з ривками в звичайних умовах).

2. Тривалість виконання ривка залежить від довжини пробігів відстані. У футболі в основному застосовуються ривки на 15-30 м з місця (стартова швидкість), а також на 45 м (дистанційна швидкість).

3. Інтервали відпочинку залежать в основному від довжини дистанції. Дослідження показали, що при ривках на 15 м кожне наступне повторення повинне проводитися через 45-60 с (в залежності від рівня підготовленості

футболістів). У бігу на 30 м паузи від повторень до повторенням повинні складати 75-90 с. При 60-метрових відрізків пауза від 2 до 2,5

Розвиток і вдосконалення швидкості рухів футболіста має проходити як в підготовчому, так і в змагальному періодах тренування. Це необхідно тому, що прояв швидкісних якостей обумовлюється дуже тонкими координаційними зв'язками в нервовій системі, які швидко порушуються при припиненні тренування.

Футбол вимагає розвитку швидкості, сили і спеціальної витривалості в роботі зі змінною інтенсивністю. Під час безперервної футбольної підготовки футболістів необхідно приділяти увагу розвитку рухових якостей, і, перш за все швидкісно-силових, а також становленню технічної підготовленості, які будуть запорукою формування змагальної діяльності.

Література:

1. Віхров К. Л. Футбол у школі : Навчально-методичний посібник. К. : Комбі ЛТД., 2004.
2. Костюкевич В., Стасюк В. Програмування тренувального процесу кваліфікованих футболістів у річному макроциклі. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук, праць. 2016. №. 1. 323-331.
3. Леськів А. П. Підготовка юного футболіста. Тернопіль: Астон, 2001. 80 с.

КОМЕРЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ФУТБОЛІ

Зайцев С.С., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Тип економічного зростання, його стійкість і динаміка багато в чому залежать і від конкурентоспроможності робочої сили - її дисциплінованості, акуратності, цілеспрямованості і працездатності. Усі ці характеристики є істотними конкурентними перевагами трудящих в усіх сферах економіки в різних галузях господарської діяльності. І навпроти, неорганізованість, недобросовісна і безвідповідальність в трудовій діяльності і повсякденному житті - це великі недоліки, які бажано в максимальному ступені нівелювати або усувати. Зробити це можна лише в процесі виховання особи, формування належної виробничої і побутової культури.

Кошти футбольним клубам потрібні для розвитку, як приклад — побудова нового стадіону, а ще — аби купувати нових гравців і конкурувати з іншими клубами. Якщо команда немає багатого власника, то залишається вихід на біржу або краудфандинг серед уболівальників.

Дослідницька робота присвячена веденню фінансової звітності у футбольних клубах. Основне завдання цього дослідження показати на прикладі англійських футбольних клубів методи обліку людини і пов'язані з ним

фінансові операції в звітності. Темою оцінки людських ресурсів на даний момент зацікавлені багато видатних теоретиків бухгалтерського обліку. Проблема комерційного використання людських ресурсів як актив в сучасній практиці - комплексна і багатогранна проблема, що включає правові, економічні, соціальні і психологічні питання. Проте супротивники включення людини в звітності в якості активів мотивують свою позицію тим, що майбутні економічні вигоди, пов'язані з ним, за винятком окремих випадків, неможливо визначити з достатньою мірою достовірності.

Іншими словами, є чимала доля невизначеності, оскільки компанія не може бути упевнена, що працівник не анулює контракт, тим самим, ставлячи під сумнів вірогідність економічних вигод. Як і в усіх організаціях у футбольних клубах також існують трудові договори. Гравці підписують контракт, що має на увазі за собою "прикріплення" до певного клубу на законних підставах. Підписавши контракт, вони не можуть покидати клуб або грати за іншу команду без дозволу клубу. А саме контроль є одним із засадничих критеріїв визнання об'єкту активом. Проте витрати на придбання футболістів можуть бути надійно визначені, завдяки існуванню активного ринку, де клуб має можливість продати гравця, обміняти, здати в оренду або розподілити конкретні майбутні економічні вигоди, що відносяться до нього, без вибуття майбутніх економічних вигод.

Основними джерелами бюджетів футбольних клубів Європи є продаж прав на телетрансляцію – 31–32%; продаж білетів та абонементів на матчі – 20–21%; реклама, комерційні та інші види доходів – 23–24%; продаж гравців, надання в оренду приміщень та ін. – 17–18%, інші – 5–9%. 2. За даними Forbes? найбільш фінансово успішними є клуби «Реал» (2 млрд 532 млн євро); «Манчестер Юнайтед» (2 млрд 429 млн євро); «Барселона» (1 млрд 995 млн євро), чому сприяє вартість гравців, відвідування матчів глядачами, права на трансляцію та ін. 3. Найбільші фінансові доходи за сезон 2011/2012 рр. отримали клуби чемпіонату Англії (2,97 млрд євро), Німеччини (1,85 млрд євро), Іспанії (1,73 млрд євро), Італії (1,6 млрд євро) та Франції (1,11 млрд євро).

Слід зазначити, що за останні кілька сезонів в Англії сформувалася «велика шістка» клубів: виручка кожного перевищує 150 млн фунтів, що як мінімум у 1,5 разу більше, ніж у інших команд. Між цими клубами і рештою фінансова прірва: їх відрізняють величезні доходи від продажу квитків і абонементів (у 2 рази і більше, єдиний виняток – Manchester City), а також висока комерційна виручка від спонсорів та атрибутики (у 2 рази і більше). До елітної групи належать три клуби з Лондона (Arsenal, Chelsea і Tottenham), два – з Манчестера (City і United) і Liverpool. П'ять команд із «великої шістки» належать іноземним власникам, тільки Tottenham залишається «суто британським».

Література:

1. Мелех Я. Р. Облік і аналіз нематеріальних спортивних активів футбольних клубів : дис. канд. ек. Наук. Львів, 2018.

2. Кантаєва О.В. Місце спорту в соціально-економічних відносинах: особливості діяльності професійного футбольного клубу як суб'єкта господарювання. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2011. №4 (58).

3. Батіщева Н.М. Місце спорту в соціально-економічних відносинах: особливості діяльності професійних футбольних клубів як суб'єктів господарювання. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки*. 2011. №4 (58). С. 226-229.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ВИХОВАННЯ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ГІМНАСТИЦІ

*Кірсанов М.В., ст. викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Правильне виконання гімнастичних вправ залежить не тільки від наявності рухових навичок у гімнасток, але й від того, наскільки розвинені їхні специфічні відчуття й сприйняття. У художній гімнастиці спортсменкам необхідні самоконтроль і усвідомлене довільне керування рухами тіла в координаційно складних сполученнях.

Розвиток рухливих якостей у спортсменок з художньої гімнастики починається у дуже ранньому віці, але у дітей дошкільного віку координаційні здібності на дуже низькому рівні.

К 5-7 рокам відбувається інтенсивний розвиток здібностей до просторових орієнтувань, диференціюванню м'язових відчуттів, що дозволяє вивчати технічно складні рухи без предмету та з предметом. У сучасній художній гімнастиці освоєння вправ із предметами ґрунтується на багатому запасі рухових навичок, складної координації різноманітних рухів у сполученні з точною роботою рук. Вправи досить високої складності спортсменки демонструють вже у віці 9-11 років, що відповідає етапу попередньої базової підготовки.

Також однією з важливих проблем у художній гімнастиці є освоєння рухів в обидві сторони, з лівої та правої ноги, робота з предметами правою та лівою рукою.

Гімнастику можна охарактеризувати як вид спорту, в якому складно-координаційні дії виконуються у відносно постійних умовах з оцінкою майстерності спортсменки за критеріями труднощів програми, її композиції і якості виконання. Кількість складних елементів і з'єднань встановлюються правилами змагань для кожного спортивного розряду.

Отже, під координаційними здібностями розуміють: здатність доцільно будувати цілісні рухові акти, перетворювати вироблені форми дій або переключатися від одних до інших відповідно до вимог ситуації, що змінюється.

Узагальнюючи численні визначення координаційних здібностей, В.Н. Платонов запропонував під такими здібностями розуміти вміння людини швидко, точно, доцільно, ощадливо вирішувати рухові завдання, особливо складні, які виникають раптово. Однак їх можна диференціювати на окремі види по особливостям прояву, критеріям оцінки і чинникам, які їх обумовлюють.

Координаційні здібності в теорії й методиці фізичного виховання та спортивного тренування розглядаються як одна із специфічних фізичних якостей.

Специфіка координаційних здібностей у гімнастиці полягає не тільки в демонстрації на оцінку складних дій без предмета або із предметами, але й у прояві емоційночуттєвої сторони вправи в цілому. Тут істотну роль відіграють як психологічна, так і інші види підготовленості спортсменок.

Відмінною рисою гімнастики є виконання різноманітних, різнохарактерних і координаційно-складних гімнастичних вправ, що вимагають дотримання певної форми руху й чистоту виконання. Виконання гімнастичних вправ, складних за координацією й з обмеженням композиційного часу, створює особливі труднощі; їх складніше контролювати; вони вимагають від гімнасток особливої мобілізації, зосередженості й швидкого переключення уваги.

Високий рівень точності вирішення рухового завдання також забезпечується м'язовою й внутрім'язовою координацією. Відомо, що економічність рухів пов'язана із зменшенням кількості залучених у роботу рухових одиниць за рахунок їхнього суворого дозування. Наприклад, при кидку скакалки результат багато в чому залежить від точності положення руки гімнастки в момент фінального зусилля.

Якість рухової діяльності гімнастки при роботі як без предмета, так і з предметами значною мірою визначається рівнем розвитку точності, як однієї із провідних рухових характеристик у художній гімнастиці.

Література:

1. Шиян Б.М. Теорія фізичного виховання школярів. Тернопіль: Збруч, 2000. С. 106-118.
2. Костюкевич В. М. Теоретико-методичні аспекти тренування спортсменів високої кваліфікації. Вінниця: Планер, 2007. 120 с.
3. Платонов В. М. Фізична підготовка спортсменів. К. : Олімпійська література, 1995. 319 с.

РОЗРОБКА ІНФОРМАТИЗАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Кірсанов М.В., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Впровадження у фізичне виховання і спорт комп'ютерної техніки - об'єктивна реальність сучасності. У цих тезах розглядаються інформаційні процеси і технології, що дає можливість розширити обсяг знань і впевненість орієнтуватися в цій сфері діяльності.

Ефективність інформатизації в області фізичного виховання і спорту залежить від формування і розвитку інфраструктури, яка включає : моніторинг, кадрове, науково-методичне і правове забезпечення, матеріально-технічне і фінансове регулювання і структурно-організаційні заходи.

Моніторинг включає декілька видів отримання інформації, які складають першооснову інформатизації у фізичному вихованні і спорті. В першу чергу це збір, аналіз і узагальнення матеріалів в області фізичного виховання і спорту. Діагностика - інша складова частина моніторингу, яка дає можливість виявити позитивні і негативні сторони якого-небудь явища, щоб внести відповідні корективи. Експертиза накопиченого матеріалу дозволяє оцінити стан фізичного виховання і спорту по різних напрямках, а також виявити її специфічні особливості.

Прогнозування - важливий компонент моніторингу. Воно дає можливість в умовах реформування: бачити перспективу розвитку інформатизації в області фізичного виховання і спорту; здійснювати оптимальне планування учбового процесу у вищих навчальних закладах; виявляти закономірності і тенденції розвитку інформатизації.

Слід враховувати, що в ринкових умовах інформатизація в області фізичної культури і спорту може бути предметом маркетингу.

Завдяки інформатизації можна визначати рейтинг спортивних команд і окремих спортсменів, спортивних клубів, кафедр фізичного виховання і спорту учбових закладів : фізкультурно-спортивних діячів, учених і фахівців в країні і регіонах.

Правове забезпечення у сфері інформатизації фізичного виховання і спорту передбачає вироблення наступних нормативних документів: договорів, декларацій і хартій, рекомендацій, угод та ін.

Науково-методичне забезпечення припускає наукові дослідження і розробку методологій інформатизації в області фізичного виховання і спорту, обмін досвідом учених і спеціалістів різних регіонів і країн (форуми, конгреси і конференції). Спілкування супроводжується виставками, ярмарками, конкурсами і презентаціями. В ході цих заходів велике значення має реклама.

Матеріально-технічне і фінансове регулювання ґрунтується на розробці і узгодженні фінансово-кредитної, інвестиційної і страхової політики. В умовах ринку фінансові структури, комерційні банки, інвестиційні і страхові компанії

можуть консолідувати свої зусилля для надання допомоги в розвитку інформатизації в області фізичного виховання і спорту; створювати різні фонди по підтримці програм і проектів за рахунок спонсорства, реклами та ін.

При здійсненні комплексної діяльності необхідно знати, як закріпити право власності на інформатизаційні ресурси, автоматизовані засоби, системи, технології і послуги.

Кадрове забезпечення означає підготовку висококваліфікованих фахівців в області інформатизації. За для цього здійснюється навчання, підбір, сертифікація і підвищення кваліфікації кадрів.

Структурно-організаційні заходи припускають створення ефективно функціонуючої відомчої мережі Спортивного комітету, відділів, вnz.

За експертними оцінками, в області фізичного виховання і спорту доки не спостерігаються тенденції формування ефективних внутрішніх зв'язків, налагодження взаємодії з державними структурами по фізичній культурі і спорту, а також із зарубіжними спортивними організаціями по проблемах встановлення телекомунікаційних зв'язків.

Забезпечувати високу якість, достовірність, повноту оперативність інформації, культуру інформаційного сервісу прерогатива спеціальних структур, співробітники яких повинні працювати в тісному контакті з державними, громадськими і військовими установами.

Література:

1. Івчатова Т.В. Інформаційні технології у фізичному вихованні студентської молоді. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. №9. С. 34-37.
2. Кашуба В. Біомеханічні та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2007. № 2. С. 77.
3. Ермаков С. С. Наукові інформаційні аспекти фізкультурної освіти. Актуальні проблеми фізкультурної освіти: матеріал. II ел. наук. конф. Харків: «ОВС», 2006. С. 3-6.

АЕРОБІКА ЯК ЗАСІБ УСПІШНОСТІ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ

Курилко М.Ф., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Необхідність підтримки здорового способу життя у сучасному світі економіки є обов'язковим. Щоб проаналізувати, знайти помилки та опрацювати великий обсяг інформації треба мати інтелект на високому рівні. І всі провідні компанії підтримують своїх співробітників, відкриваючи зони активного відпочинку (фітнес, футбол, басейни, тренажерний зал) або забезпечують абонемент у фітнес-клуби. В даній статті ми розглянемо вплив аеробічних вправ на організм людини.

Аеробічні вправи привчать ваше серце деякий час працювати трохи більше, ніж зазвичай. Ці вправи мають бути легкими та помірними. Ваш пульс злегка почастишає. Короткі, але інтенсивні вправи, що різко роблять частішим пульс, для зміцнення аеробічної системи неефективні. Ви швидко втомитеся і припините їх виконувати. Перед початком зайняття виміріть свій пульс. В середині тренування повторите вимір. Якщо частота пульсу нижча оптимальної тренувальної, розпочніть з кожного тренування помалу збільшувати навантаження. Плавайте або бігайте більше. Краще збільшите не швидкість, а відстань, щоб не перевтомлюватися.

Відразу після закінчення тренування знову виміріть пульс і з'ясуйте, чи знаходиться він в межах допустимого. Стаючи витриваліше, ви на ту ж саму вправу витратите менше зусиль. Щоб утримати пульс в оптимальних межах, вам доведеться збільшити навантаження і час тренування. Якщо під час тренування частота вашого пульсу увійшла до небезпечної зони, зупиніться і почекайте, поки пульс сповільниться.

До особливостей методики проведення аеробіки відносяться наступні моменти:

1) безпека аеробного тренування має на увазі як правильний підбір вправ і складання комплексів, так і відповідну техніку виконання, зокрема:

при виконанні рухів слід уникати різких рухів балістичного характеру;

-потрібна зміна працюючої ланки або напряму руху через кожні 8 рахунків;

-зміна амплітуди і потужності руху має бути поступовою як у бік збільшення, так і зменшення;

2) нові рухи або способи переміщень повинні виконуватися в повільному темпі або навіть імітуватися;

3) для полегшення виконання ефективно використання супроводжуючих команд і підказок словом і дією - показом;

4) технічно правильне освоєння окремих рухів і їх об'єднання в комплекси;

5) на початкових етапах зайняття слід складати комплекси відповідно до можливостей тих, що займаються, в подальших етапах, при досить досконалому володінні арсеналом вправ, можливий вільний вибір рухів інструктором по ходу зайняття;

Підбір музичних творів і музичне оформлення зайняття повинні відповідати характеру і віковим особливостям тих, що займаються, відповідати ритмічності твору, використовуваного для акомпанементу. Кількість музичних акцентів визначає інтенсивність рухової діяльності і, відповідно, її навантаження. Окрім стимулятора позитивного емоційного фону музичний супровід виконує роль лідера, задаючого ритм, темп - в цілому навантаження.

Література:

1. Кокарев Б.В. Основи побудови та проведення занять з оздоровчої аеробіки: Навчально-методичний посібник з розділу навчальної дисципліни

“Аеробіка” для студентів факультету фізичного виховання. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 67 с.

2. Данилевич М. В. Вплив занять різними видами оздоровчої аеробіки на фізичний стан жінок. Сучасні проблеми розвитку теорії та методики гімнастики: Збірник наукових матеріалів. Львів, 2006. С. 44-48

3. Левицький В. В. Організація професійного навчання фахівців з оздоровчого фітнесу. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2004. № 2. С. 162-169.

РОЗВИТОК ФУТБОЛУ ЯК ЯВИША СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Курилко М.Ф., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Але популярність футболу в Англії була настільки великою, що їй не могли перешкодити навіть королівські укази. Саме в Англії ця гра була названа "футболом", хоча це і відбулося не при офіційному визнанні гри, а при її забороні.

Але сучасна система міжнародних відносин у своїй суті стає більш мирною і толерантною, якщо умовно порівнювати її навіть з епохою Середньовіччя. Саме таким чином, військові змагання, які є небажаними у сучасній геополітичній системі міжнародних відносин, стали замінювати спортивними змаганнями задля того, аби «з'ясувати стосунки». Це – лише коротке пояснення того, яким чином політика перетинається зі спортом. Цей перетин – неминучий. Твердження «спорт поза політикою», яке інколи фігурує серед соціальних обговорень, у сучасному суспільстві не діє. Спорт, за міркуванням автора, і є політикою.

Важливо зрозуміти необхідність розгляду паралельно і європейського футболу, яким вважається найуспішнішим та найбільш економічно прибутковим у світі. Український футбол є складовою європейського футболу. Однак, процеси політизації футболу в європейських країнах є дещо слабшими та поодинокими, на відміну від України.

Проте політизованим футбол є не лише в нашій країні, але і у всій Європі. Для багатьох футбол – захоплення, робота чи звичайне хобі. Проте у політизованому суспільстві навіть аполітичні індивіди стають політично залежними. Політизація футболу не просто формує політичну свідомість, але й стимулює до прийняття певних рішень, які пояснюються не об'єктивною дійсністю, а політичними уподобаннями та цінностями. Саме такі випадки будуть розглянуті в магістерській роботі. Окрім політизації футболу, у цьому виді спорту посилилася й ідеологічна складова, яка була присутня в ньому завжди. Певні індивіди впливають на події у просторі футболу за допомогою ідеологічного механізму. Таким чином формується певний логічний ланцюжок впливів: ідеологія – футбол – суспільство – формування політичної культури.

Наприкінці 19 в. футбол почав швидко завойовувати популярність в Європі і Латинській Америці. У 1904 році з ініціативи Бельгії, Данії, Нідерландів і Швейцарії була створена Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА).

Важливо зрозуміти необхідність розгляду паралельно і європейського футболу, яким вважається найуспішнішим та найбільш економічно прибутковим у світі. Український футбол є складовою європейського футболу. Однак, процеси політизації футболу в європейських країнах є дещо слабшими та поодинокими, на відміну від України.

Тема запропонованого дослідження є актуальною, оскільки спорт і зокрема футбол на сучасному етапі розвитку людства – це потужний соціальний кластер впливу на свідомість індивідів, зокрема на їх політичну свідомість. І це стосується не лише футболу (самої суті гри), але і навколофутбольних подій, суспільних обговорень, прийняття рішень індивідів, що пов'язані з футболом та інших процесів.

Література:

1. Теорія і методика фізичного виховання: підручник для студентів вищих навч. закладів фіз. виховання і спорту: у 2 т./ за редакцією Т. Ю. Круцевич. Київ: Олімп. літ., 2008. Т. 2: Методика фізичного виховання різних груп населення. 367 с.
2. Соломонко В. В. Футбол. Київ: Олімпійська література, 2005. 336 с.
3. Міхєєв О. Д. Футбол як глобальний феномен в системі міжетнічних відносин. Етнічна культура в глобалізованому суспільстві. Одеса, 2013. С. 106-111.

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ВЛАШТУВАННЯ ЗЕЛЕНОЇ ПОКРІВЛІ НА БАЗІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОГО КОМПЛЕКСУ З ПЛАСКИМ ДАХОМ

Нагорний М. В., к.т.н., доцент

Тесля О. О., магістрант ПЦБ

Сумський національний аграрний університет

Урбанізація трансформувала ландшафти, часто за рахунок екологічної стійкості. У міру розширення міст на місці зелених насаджень з'являються непроникні поверхні, що загострює такі проблеми, як ефект міського теплового острова та втрата біорізноманіття. Актуальність включення зелених дахів у міське планування ще ніколи не була такою важливою.

Наукові дослідження постійно підкреслюють позитивний вплив зелених дахів на пом'якшення екологічних проблем. Згідно з дослідженням К. Геттера, зелені дахи діють як природні ізолятори, зменшуючи споживання енергії завдяки додатковим ізоляційним шарам. Це сприяє зменшенню ефекту міського теплового острова, сприяючи більш помірному мікроклімату в місті.

Зелені дахи забезпечують платформу для реінтеграції флори і фауни в міське середовище. Дослідження демонструє, що зелені дахи можуть підтримувати різноманітні види рослин, сприяючи біорізноманіттю в несподіваних місцях. Це особливо актуально в міському середовищі, де традиційні зелені насадження обмежені.

Окрім впливу на навколишнє середовище, зелені дахи підвищують естетичну привабливість міських ландшафтів. Естетично приємне середовище пов'язане з позитивним психологічним впливом. Дослідження припускає, що перебування в зелених насадженнях сприяє психічному благополуччю і знижує рівень стресу, що є переконливим аргументом для інтеграції зелених дахів у міські структури, такі як спортивні та рекреаційні центри.

Метою цього дослідження є комплексна оцінка доцільності та переваг впровадження системи зеленого даху на пласкому даху 3-поверхового спортивно-оздоровчого центру. Дослідження має на меті надати цінну інформацію про перетин сталої архітектури та рекреаційної інфраструктури, розглядаючи як екологічні, так і людиноцентричні аспекти.

Завдання роботи оцінити потенційне зменшення ефекту міського теплового острова шляхом створення зеленого даху. Кількісно оцінити покращення якості повітря та поглинання вуглецю завдяки рослинності на даху.

Вивчіть початкові та довгострокові витрати, пов'язані зі встановленням та обслуговуванням зеленого даху. Дослідіть потенційні економічні вигоди, такі як економія енергії та подовження терміну служби даху. Оцініть вплив зелених дахів на добробут людей, які користуються спортивно-оздоровчим центром. Вивчіть потенціал для збільшення залучення громади та рекреаційного задоволення.

Розробити практичні рекомендації щодо встановлення, обслуговування та інтеграції зелених дахів у подібні споруди. Надати рекомендації щодо оптимізації балансу між екологічними перевагами та рекреаційною функціональністю.

Це дослідження поєднує екологічні науки, архітектуру та містобудування, підкреслюючи необхідність міждисциплінарної співпраці у сфері сталого розвитку. Розглядаючи економічні, екологічні та соціальні аспекти впровадження зелених дахів, дослідження має на меті запропонувати цілісну перспективу, яка може стати основою для майбутніх проектів міського розвитку.

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СПОРТИВНОЇ ІНДУСТРІЇ

*Плотніков Є.К., ст. викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

За останній час спорт став важливою галуззю економіки багатьох країн у тому числі і України. У нього залучені значні фінансові кошти і велика

кількість робочої сили. Постійно удосконалюються і розробляються нові моделі управління спортом і його фінансування.

У комерційній стороні спорту як товару ми можемо виділити наступні спортивні ринки:

- ринок орієнтовних на прибуток продавців спорту, наданий оздоровчими, танцювальними, гімнастичними студіями і спортшколами;
- ринок продавців спортивних тренажерів, устаткування, одягу (він розвивається не тому, що збільшується інтерес до спорту, а тому що спортивний стиль - це невід'ємна складова сучасного життя);
- ринок спортивних заходів, програм в засобах масової інформації;
- ринок комерційно-організованих спортивних подій, що проводяться клубами, федераціями, олімпійським комітетом;
- ринок спортивного спонсорства і реклами.

Таким чином, відбувається стрімке проникнення законів ринку в спорт, і одночасно збільшується пропозиція спорту як товару, а саме це складає основний зміст економіки спорту.

Витрати виникають при купівлі спортивного устаткування і одягу при користуванні спортивними спорудами і тренажерами, при придбанні квитків на спортивні події, на поїздки від місця роботи або проживання до місця зайняття спортом, харчування і тому подібне. Таким чином, при зайнятті спортом постійно є присутніми наступні обмеження: обмеження за витратами і обмеженнями за часом.

Так, наприклад, в тхеквондо для зайняття спортсменів потрібні захисний жилет, шолом, капа, бандаж, щитки на руки, на ноги і інше устаткування. Все отримується за рахунок батьків. Зайняття в спортивних школах безкоштовне, але якщо дитина займається в приватній секції, то за тренування доводиться платити.

Участі в змаганнях теж несуть матеріальні вкладення, оскільки існують стартові внески, проїзд, проживання, харчування, а на неповнолітніх спортсменів оформляються ще і нотаріально завірнені документи. Іноді плату за участі в змаганнях бере на себе держава, але лише в обмеженій кількості.

Можлива участь за допомоги благодійних організацій і спонсорів, але ці внески непостійні, тому кількість учасників безпосередньо залежить від платоспроможності батьків.

Згідно з дослідженнями Ю. П. Мічуди [1] ці витрати можна згрупувати у три категорії:

1. прямі витрати, тобто витрати, пов'язані з безпосередньою участю населення у заняттях фізичною культурою і спортом;
2. витрати, пов'язані із пасивним споживанням спортивно видовищних послуг глядачами;
3. витрати, пов'язані з участю в азартних іграх (спортивних тоталізаторах, гемблінгу тощо).

Самодай В. вважає, що ринок сфери фізичної культури і спорту на 70 відсотків це ринок послуг [2]. Це означає, що основним продуктом діяльності

спортивних організацій є послуга, тоб то корисна доцільна діяльність, вираження соціально економічних відносин у формі непродуктивної праці [3].

Звичайно ж, економіка спорту має ще багато недосліджених сторін. Частина з них має загальний характер. Це питання фінансування, ринку праці в спорті, спортивного спонсорства. Для нашої країни становлення економіки спорту як науки потрібне для того, щоб з найбільшим ефектом використати те, що ще залишилося від минулого, показати резерви забезпечення спорту, а зрештою для збереження здоров'я і працездатності нації.

Література:

1. Мічуда Ю.П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку. К. : Олімпійська л-ра, 2007. 215 с.
2. Самодай В. Актуальні питання щодо впровадження маркетингу у сферу фізичної культури і спорту. *Молода спортивна наука України*. 2013. Т. 4. С. 158-165.
3. Лалак Н., Войтович І. Маркетинг професійного спорту: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. 1. С. 161-165.

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМНИХ ПИТАНЬ СПОРТИВНОЇ ГАЛУЗІ

*Плотніков Є.К., ст. викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Фізична культура і спорт в Україні зіткнулися з цілим рядом викликів обумовлених економічними процесами. Спорт як важливий соціальний феномен сьогодні охоплює усі рівні сучасного соціуму, впливаючи на основні сфери життєдіяльності суспільства.

В умовах сьогоденної економіки пріоритетними для фізкультурно-спортивного руху є розвиток і використання новітніх знань економічної, управлінської і організаційної науки, що дозволяє поетапно здійснювати перехід в практику рішення фізкультурно-спортивних проблем на механізми менеджменту і маркетингу, на сучасні соціальні технології і на балансові методи економічних розрахунків.

Оптимізація фізкультурно-спортивної роботи на верхньому рівні управління торкається таких організаційно-економічних сегментів, як - інноваційна орієнтація сфери фізичної культури і спорту - спрямованість на підтримку учбово-тренувальних процесів, програм інноваційного розвитку в освіті, на оновлення методів тренувальних процесів.

Для досягнення мети передбачається рішення наступних основних завдань : 1) формувати сучасні знання і навички застосування основ економічної теорії в практичній господарській діяльності керівника сфери фізичної культури і спорту; 2) ознайомить студентів з основними аспектами управління у сфері фізичної культури і спорту; 3) інформувати студентів про

основи підприємництва і бізнесу в спорті; 4) формувати комплексне уявлення про фізичну культуру і спорт як про галузь народного господарства, що виробляє різноманітні соціально-культурні послуги; 5) давати студентам необхідні уміння ефективного застосування механізмів ринкової економіки в практиці діяльності різних фізкультурно-спортивних організацій.

У сучасне століття від інновацій залежить майбутнє цілих держав, розвиток і стан цивілізацій. Інновації це основа створення нових товарів, послуг, нових продуктів на основі досконаліших знань, нової організації праці і виробництва, досконаліших методів управління. Інноваційній економіці повинні відповідати широкий і високий професіоналізм, кваліфікація кадрів, нові знання, уміння усіх категорій працюючих. Інновації потрібні в усіх галузях знань і виробництва, а також у сфері фізичної культури і спорту.

Інноваційна діяльність характерна для учбово-тренувальних процесів і процесів підготовки спортсменів. Основу інноваційної діяльності в цьому напрямі складає план-прогноз спортивних досягнень. Він передбачає підготовку учителів фізкультури, тренерів підвищення їх кваліфікації, застосування передових прийомів і методів учбово-тренувальної роботи.

Стан сучасного дитячо-юнацького спорту характеризують певні проблеми, пов'язані з перевлаштуванням суспільства, це:

- недосконалість практики діагностики рівня здоров'я дітей, що займаються, спортом;

- відсутність системи визначення фізичних якостей, функціональної підготовки, потенційних можливостей, психологічних здібностей, спортивного таланту і орієнтації дітей;

- недосконалість модельних характеристик і ігрових показників привабливості зайняття фізичною культурою і спортом дітей, що навчаються, і молоді.

Основними завданнями у сфері розвитку дитячо-юнацького спорту на позначений період являється підвищення якості роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл і розширення мережі фізкультурно-спортивних організацій, доступних для відвідування що усіма, що бажають.

Пріоритети розвитку дитячо-юнацького спорту - це модернізація системи підготовки спортивного резерву. Пріоритети розвитку дитячо-юнацького спорту в освітніх установах - це пошук нових привабливих форм, методів і засобів організації фізкультурно-спортивного зайняття, покликаною забезпечити зміцнення здоров'я і підвищення фізичної підготовленості школярів.

Пріоритетом розвитку системи фізичної культури і спорту у вищих учбових закладах можна назвати застосування нових технологій при проведенні учбового зайняття і застосування нових форм і методів учбово-тренувальної роботи в секціях по видах спорту.

Література:

1. Газнюк Л. М., Разумовський С. О. Маркетингова діяльність у сфері фізичної культури та спорту як об'єкт соціального пізнання. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2014. № 1 (39). С. 12-16.
2. Муштай В. А., Бересток Б. П. Формування та оцінка ефективної системи управління маркетинговою діяльністю підприємства сфери послуг. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 2(19). С. 183-189.
3. Леко Б. А. Теоретико-методологічні та психолого-валеологічні виміри процесу фізичного виховання у вищих та вчальних закладах. *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту* Л., 2004. Т. 3. С. 198–205.

СПОРТ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Семенов А.І., ст. викладач

Харківський національно автомобільно-дорожній університет

У період глибоких соціально-економічних перетворень української економіки, включаючи і сферу фізичної культури та спорту, розвиваються та поглиблюються структурні та функціональні взаємозалежності, що не тільки ускладнює, а й зміцнює організаційно-економічні зв'язки, без яких сучасне суспільне виробництво та відтворення неможливі.

Фізичну культуру та спорт називають соціальним феноменом ХХ століття. Спорт дійсно проник у більшість соціальних інститутів, включаючи охорону здоров'я, освіту, культуру, засоби масової інформації. Багато політиків вважають спорт об'єднуючою силою – національною ідеєю, що сприяє становленню здорового суспільства та сильної держави. У багатьох державах зменшення витрат на охорону здоров'я та вирішення демографічних проблем пов'язують із заняттями в системі фізичної культури та спорту з усіма її оздоровчими функціями [1].

Фізична культура і спорт як соціальний інститут і як специфічний вид професійної діяльності, що активно впливає на розвиток здорового суспільства, зазнає нині глибоких кількісних, структурних і якісних перетворень. Вони зумовлені, перш за все, новими соціально-економічними, демографічними та політичними умовами, що склалися в період соціально-економічних реформ, що проводяться. Перехід до ринкових відносин породив безліч проблем у цій особливій сфері соціальної діяльності. Становище посилюється нестабільністю економічної ситуації, погіршенням життєвого рівня населення [3].

У цих умовах значно знизилася можливість як держави, так і інших суб'єктів економічної діяльності у формуванні та фінансуванні галузі фізичної культури та спорту. Обмеженість фінансових коштів створює великі труднощі державі у реалізації спортивно-оздоровчих функцій, пов'язаних із турботою про здоров'я населення, підтримання громадського порядку, утвердження

національного престижу та відволікання населення, насамперед молоді, від вулиці, алкоголю, наркотиків.

Крім того, соціальна роль фізичної культури та спорту тісно пов'язана із самовдосконаленням особистості, вихованням у людях законослухняності, звички до дисципліни та більш ефективної трудової діяльності, що зрештою, формує стабільність суспільної системи.

Ринкові відносини докорінно змінили значення та вплив соціальних інститутів на різних рівнях. Так, спорт для всіх став прерогативою місцевих та регіональних органів, а великий спорт – спорт вищих досягнень – нашої країни [2].

Проте ринкові перетворення, комерціалізація інфраструктури фізичної культури та спорту набувають нових імпульсів розвитку і найчастіше несуть як позитивні, а й негативні наслідки. Йде пошук нових ефективних форм і видів комерційної діяльності у системі фізичної культури та спорту, які забезпечують задоволення потреб населення. Розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення механізму формування та функціонування підприємницьких структур у сфері фізичної культури та спорту як найважливішого чинника, що забезпечує задоволення зростання якості послуг та обсягу діяльності [1].

Розробки концептуальних засад розвитку та вдосконалення системи комерціалізації та підприємницької діяльності з урахуванням особливостей структурних утворень у сфері фізичної культури та спорту в умовах перехідної економіки.

Поставлена мета необхідність вирішення наступних завдань: розкрити економічну природу та особливості господарської комерціалізації та підприємницької діяльності щодо надання затребуваних послуг у сфері фізичної культури та спорту.

Якщо держава мотивує свою участь у справах спорту її соціальною значимістю, спортивні організації представляють і захищають в основному інтереси спортсменів, то комерційні структури спорту, як правило, вирішують і забезпечують можливість отримання прибутку на ринку спортивних послуг, що розвивається. Існує тісний взаємозв'язок між спортом та економікою. Спорт все більшою мірою стає товаром. За орієнтовними даними, обсяг спортивного ринку у світі, включаючи індустрію спортивного обладнання та обладнання, на початок ХХІ століття становить в окремих розвинених країнах 2% від загального валового внутрішнього продукту.

Непідготовленість основних груп населення (що раніше працювали в державних структурах у сфері фізичної культури та спорту) до ведення власної справи, відсутність необхідного досвіду та підприємницьких традицій, закриття та перепрофілювання багатьох стадіонів та спортивних споруд, а також відсутність стартового капіталу, необхідних ділових знань та досвіду управління, що дозволяє організувати спортивні приватні підприємства міста і прогнозувати реальний попит споживачів, висувують на першому плані проблему організації та вдосконалення підприємницької діяльності у сфері

фізичної культури та спорту. Усе це разом накладає свій відбиток формування сфери фізичної культури та спорту і робить ці проблеми актуальними [2].

Література.

1. Аршавський І.А. Фізіологічні механізми і закономірності індивідуального розвитку. К: Наука, 1982.-270с.
2. Мічуда Ю. П. Професійний спорт як різновидність підприємницької діяльності. *Теорія і методика фіз. виховання*. 2005. № 1. С. 30–36.
3. Савченко В.Г., Приходько В.В., Долбішева Н.Г. Адміністративний менеджмент: навч. посібник. Д.: Інновація, 2015.176 с.

ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІ ПОСЛУГИ У РИНКОВИХ ВІДНОСИНАХ

*Шевченко В.І, ст. викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Історично усі проекти, пов'язані із спортом, відносилися до сектора відпочинку і розваг і грали досить несуттєву роль. Проте останніми роками ситуація кардинально змінилася: індустрія спорту виходить на новий рівень розвитку і стає повноцінною галуззю економіки. Про це свідчать величезні інвестиції в розвиток спортивних клубів, а також особливу увагу з боку держави.

Як справедливо відмічає у своїй статті професор менеджменту і маркетингу Н.В. Слободянюк, "спорт все більше стає важливою галуззю економіки багатьох розвинених країн. Фізична культура і спорт все частіше проникають в усі сфери життя людей, формують стосунки з державою, утворюючи специфічну сферу для ведення бізнесу. Фізична активність і спорт є найважливішою сферою підприємницької діяльності, яка забезпечує, з одного боку, зайнятість багатьох людей в галузях спортивної індустрії, з іншого боку, вказані галузі підприємництва поповнюють федеральні і місцеві бюджети за рахунок податкових надходжень, що дозволяє державі вирішувати соціальні проблеми населення. Динаміка розвитку самого спорту і його видів все більше пов'язана з економікою, торгівлею і професійною орієнтацією учасників спортивних заходів. У цій системі знаходяться значні матеріальні і фінансові активи, розширюється мережа трудових і управлінських ресурсів. Формування сфери фізичної культури і спорту пов'язане з використанням сучасних технологій, що істотно поглибило і розширило технологічні й функціональні зв'язки цієї сфери з іншими підсистемами національної економіки. Спортивна індустрія об'єднує не лише спортсменів, одночасно формується традиційна комерційна сфера діяльності і організація бізнесу, яка у свою чергу дозволяє заробляти гроші в умовах конкуренції як у сфері національного, так і міжнародного у сфері спорту".

Важливо перелічити об'єктивні передумови ринкової трансформації сфери спорту, що нині цікавить великий і середній бізнес як нова сфера ділових відносин і потенційний об'єкт інвестування на 15-20 років. Серед багатьох передумов можна виділити такі:

Зазначимо, що інтеграція виробників фізкультурно-спортивних послуг у систему ринкових відносин призводить до зміни змісту і форми їхньої господарської діяльності. Як свідчить аналіз літературних джерел, це виявляється в активному застосуванні таких ринкових інструментів господарювання як підприємництво, маркетинг, спонсоринг.

Стан малого бізнесу є одним із основних показників рівня соціально-економічного розвитку країни.

Малий спортивний бізнес практично не відрізняється від бізнесу в інших галузях народного господарства, йому притаманні такі ж:

- переваги (гнучкість, ефективність, швидке реагування на зміни ринкової кон'юнктури);
- недоліки (брак фінансових ресурсів, обмежений досвід у сфері виробництва та управління, сильна конкуренція та ін.);
- організаційно-правові форми (одноосібне володіння, господарське товариство, акціонерне товариство, франшиза);
- джерела фінансування у разі створення бізнесу (дольова участь, фінансування у борг) управлінські інструментарії (бізнес-план).

Література:

1. Мічуда Ю.П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку : закономірності функціонування та розвитку. К.: Олімпійська л-ра, 2007. 215 с.
2. Мічуда Ю. Проблеми розвитку підприємництва у сфері спорту для всіх. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2007. № 1. С. 82–86.
3. Молдован А.Д. Особливості і проблеми підприємницької діяльності у сфері фізичної культури і спорту. *Молодий вчений*. 2018. № 3.3 (55.3). С. 67–70.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

МАТЕРІАЛИ
XVII Міжнародної науково-практичної
конференції
«ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА»

24 листопада 2023 р.

Відповідальний за випуск

В.Ю. Нестеренко

Підписано до друку _____ Формат _____ Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Віддруковано на ризографії Ум.друк. арк. _____ Обл.-вид. арк.

ВИДАВНИЦТВО

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Видавництво ХНАДУ, 61002, Харків-МСП, вул. Ярослава Мудрого, 25.

Тел. /факс: (057)700-38-64; 707-37-03, e-mail: rio@khadi.kharkov.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 897
від 17.04 2002 р.